

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
URGANCH INNOVATSION UNIVERSITETI**

Ch.A.Sabirova, A.T.G‘aniyeva, R.A.Abdullayeva

INKLYUZIV TA’LIM. GOSPITAL PEDAGOGIKASI

Darslik

**“BOOKMANY PRINT”
TOSHKENT – 2025**

UO‘K: 376

KBK: 74.3я73

I 19

Inklyuziv ta’lim. gospital pedagogikasi [Matn]: monografiya / Ch.A.Sabirova, A.T.G‘aniyeva, R.A.Abdullayeva. – Toshkent: Bookmany print, 2025. – 262 b.

Darslikda inklyuziv ta’lim sharoitida alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarni pedagogik qo‘llab-quvvatlashning ijobiy tajribasi tahlil qilingan bo‘lib, xorij tajribasi asosida alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar uchun ta’lim muassasalarida ta’lim-tarbiyaviy va korreksion-rivojlantiruvchi ishlarni tashkil qilish, ular bilan inklyuziv ta’lim muhitida olib boriladigan texnologiyalar, Gospital pedagogika, alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarning muammolarini tushunish va qabul qilishni shakllantirish haqidagi ma’lumotlarni o‘z ichiga oladi. Ushbu darslikdan foydalanish bakalavriat, magistratura ta’lim yo‘nalishi talabalari, maktabgacha ta’lim tashkiloti, umumiy o‘rta ta’lim muassasalari pedagoglari hamda barcha qiziquvchilar foydalanishlari mumkin.

Tuzuvchilar:

Ch.A.Sabirova – Urganch innovatsion universiteti “Boshlang‘ich ta’lim va psixologiya” kafedrası mudiri, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent

A.T.G‘aniyeva – Urganch innovatsion universiteti o‘qituvchisi, Urganch davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi.

R.A.Abdullayeva – Urganch davlat pedagogka instituti katta o‘qituvchisi

Mas’ul muharrir:

M.G.Maxmudov – pedagogika fanlari doktori, professor

Taqrizchilar:

T.Utebaev – pedagogika fanlari doktori, professor

S.Samandarova – filologiya fanlari nomzodi, dotsent

O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2025-yil 14 apreldagi 136-sonli buyrug‘iga asosan nashrga ruxsat berilgan.

© Sabirova Ch.A., G‘aniyeva A.T., Abdullayeva R.A. 2025.

ISBN 978-9910-06-759-4

© “Bookmany print” nashriyoti, 2025.

Kirish

Jamiyat taraqqiyotining hozirgi bosqichida ro'y berayotgan ijtimoiy o'zgarishlar bolalarning ta'lim va tarbiyasiga bo'lgan qarashlarning o'zgarishiga, bu esa mamlakatimiz ta'lim tizimida jiddiy o'zgarishlarni yuzaga keltiradi. Bugungi kunda jismoniy yoki aqliy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarning umumta'lim muassasalari tarkibiga qamrab olinishi bolalarning ta'lim olishida teng huquqqa ega ekanligi amalda o'z ifodasini topmoqda. Ya'ni millati, irqi, tanasining rangi, ijtimoiy kelib chiqishi, oilasining jamiyatda tutgan o'rni, manbai, moddiy va ma'naviy ahvoli, jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida kamchiligi bo'lishidan qat'iy nazar barcha bolalarni teng ko'rish, ulardagi har qanday imkoniyatni qadrlash, rivojlantirishni ko'zda tutadigan ta'limdir. UNICEF tashkilotining tashabbusi bilan Koreya Respublikasida tashkil qilingan Butunjahon ta'lim forumida ham bu borada olib borilishi lozim bo'lgan vazifalarga alohida to'xtalgan. Shu jumladan, 2030-yilga borib ta'limdagi gender tafovutlarini bartaraf etish va aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlari, shu jumladan nogironlar, mahalliy xalqlar va ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalar uchun ta'lim va kasb-hunar ta'limining barcha darajalaridan teng foydalanish imkoniyatini ta'minlashga katta e'tibor qaratildi. Inklyuziv va adolatli sifatli ta'limni ta'minlash va umrbod targ'ib qilish, hamma uchun o'rganish imkoniyatlarini yaratish maqsadida **Incheon deklaratsiyasi** qabul qilindi va Barqaror rivojlanish maqsadini amalga oshirish bo'yicha "Ta'lim-2030 Harakatlar asosi" loyihasi ishlab chiqildi.

Bugungi kun talablari asosida mamlakatimizda inklyuziv ta'limni joriy etishning huquqiy asoslarini yaratish maqsadida yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuniga inklyuziv ta'lim tushunchasi kiritildi. Har bir yosh avlodning ta'lim va tarbiya olishlari uchun keng imkoniyatlar yaratib berilmoqda.

Alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolalar inklyuziv ta'limini yanada takomillashtirish uchun O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4860-son qarori qabul qilindi. Qarorda inklyuziv ta'limning barcha subyektlari uchun psixologik-pedagogik va ijtimoiy rivojlantirishga yo'naltirilgan texnologiyalarni ishlab chiqish va

takomillashtirib borish hamda inklyuziv sharoitlarda ta'lim oluvchilar uchun psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash ishlarini tashkil qilish vazifalari yuklatilgan.

Ta'lim va tarbiya hech bir zamonda e'tibordan chetda qolgan emas. Shu kabi imkoniyati cheklangan bolalarning ta'lim va tarbiyasiga alohida e'tibor berilmoqda. Bunga misol sifatida inklyuziv ta'lim tizimining joriy qilinishi, imkoniyati cheklangan bolalarning sog'lom bolalar qatorida ta'lim olishiga imkoniyat yaratib berdi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning BMT Inson huquqlari bo'yicha kengashi 46-sessiyasidagi nutqida strategik yo'nalishlar, jumladan, Nogironlar huquqlari to'g'risidagi Konvensiyani ratifikatsiya qilish masalasiga alohida e'tibor qaratildi. Butun dunyoda qariyb 1 milliardga yaqin nogironligi bo'lgan shaxslar borligi haqida o'ylab, fikr yuritsak, bu nihoyatda ahamiyatli tashabbus ekaniga amin bo'lamiz. Ushbu tashabbus mazmun-mohiyati haqida targ'ibot ishlarini izchil yo'lga qo'yish, nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlarini himoya qilish masalalarida parlament nazoratini kuchaytirish dolzarb vazifa hisoblanadi. Ushbu tashabbus mazmun-mohiyati haqida targ'ibot ishlarini izchil yo'lga qo'yish, nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlarini himoya qilish borasida parlament nazoratini yanada kuchaytirish asosiy dolzarb vazifa hisoblanadi.

Hozirgi kunda O'zbekistonda 250000 ga yaqin turli ko'rinishdagi nogiron bolalar (16 yoshgacha) ta'lim olish ehtiyojiga ega. Nogiron bolalar uchun ta'lim bilan birgalikda maxsus xizmatlar tashkil etilishi lozim.

2005-yilning may oyida Toshkent shahrida Respublika bolalar ijtimoiy moslashuvi markazi va "Sen yolg'iz emassan" respublika jamoatchilik bolalar jamg'armasi tomonidan "Ijtimoiy nochor bo'lgan bolalarga ko'mak berishning samarali shakl va usullari" nomli xalqaro forum o'tkazilgan edi. Ushbu forum tavsiyanomalari asosida YUNESKO ishlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Milliy komissiyasi O'zbekiston Xalq ta'limi vazirligi bilan hamkorlikda YUNESKO tashkiloti rahnamoligida Osiyo va Tinch okeani mintaqasidagi madaniy markaziga (Tokio, Yaponiya) maxsus loyiha taqdim etilgan edi. Ushbu YUNESKO markazi tomonidan "O'zbekistonda inklyuziv ta'limni joriy etish bo'yicha bog'cha va o'rta maktablarda tajribaviy guruhlar

ochish” nomli loyiha qo‘llab-quvvatlandi va yaqin kunlarda amalga oshirilishi rejalashtirilmoqda.

Har qanday jamiyatda kelajak vorislari bo‘lmish farzandlarni ma’suliyatini his etadigan, ularni davlat taraqqiyoti va gullab yashnashiga salmoqli ulush qo‘shadigan munosib fuqarolar bo‘lib yetishishlariga katta umid bilan qaraladi. Ko‘plab mamalakatlarda bo‘lgani kabi O‘zbekistonda ham imkoniyati cheklangan bolalar uchun tashkil etilgan maktablar mavjud, ularning vazifasi esa ularni maxsus o‘quv yurtlariga tayyorlash hamda ijtimoiy hayotga moslashuviga shart-sharoit yaratishdir.

Mazkur darslikda keyingi yillarda ta’lim sohasini rivojlantirish va maktabgacha ta’lim tashkilotlari, umumiy o‘rta ta’lim maktablarida tashkil qilinayotgan inklyuziv ta’limni amalga oshirilishi hamda oliy ta’lim o‘quv rejasiga kiritilgan fan yuzasidan zarur bo‘lgan mavzular tahlil qilingan.

Ushbu darslikda inklyuziv ta’lim jarayonida o‘qituvchining kasbiy mahorati masalalari, o‘qituvchiga qo‘yiladigan talablar va ularning o‘quvchilar bilan olib boriladigan ishlar xususidagi ma’lumotlar mualliflarning tadqiqot ishi natijalari hamda xorij davlatlar tajribasi misolida o‘rganilgan va tahlil qilingan.

Ushbu darslikda o‘qituvchilarning pedagogik jarayonlarni samarali tashkil etishlari uchun zarur mahoratga ega bo‘lishlarini ta’minlash hamda mustaqil ish, mustaqil bilimlar, o‘zini tarbiyalash va o‘zini mutaxassislik darajasini doimiy oshirib borishga intilishni faollashtirish asosiy maqsad qilib qo‘yilgan.

I-MODUL. INKLYUZIV TA'LIMNING METODOLOGIK VA NAZARIY ASOSLARI.

Mavzu: Inklyuziv ta'lim mazmuni va mohiyati.

Reja:

1. Inklyuziv ta'lim haqida umumiy ma'lumot.
2. Alohida ta'lim ehtiyoji bo'lgan bolalar tavsifi.
3. Inklyuziv ta'limdagi muammolar va yondashuvlar.
4. Inklyuziv ta'limni rivojlantirishning shartlari.
5. Inklyuziv ta'limni qo'llab-quvvatlashning yetti ustuni.
6. Inklyuziv ta'limni pedagogik amaliyoga joriy etishning dolzarbligi.
7. Inklyuziv ta'limning meyoriy-huquqiy asoslari.

Tayanch iboralar: *inklyuziv ta'lim, alohida ta'limga muhtoj bola, "yetti ustun", inklyuziv ta'lim muammolari, "Bola huquqlari to'g'risidagi Konvensiya"*

Har qanday jamiyatda kelajak vorislari bo'lmish farzandlarni mas'ulaylatni his etadigan, ularni yurt taraqqiyoti va gullab-yashnashiga salmoqli ulush qo'shadigan munosib fuqarolar bo'lib yetishishlariga katta umid bilan qaraladi. Dunyoga "O'zbek modeli" deb nom olgan rivojlanish yo'li bilan tobora ko'proq tanilayotgan O'zbekistonda ham bolalar huquqlarini himoya qilishga juda katta e'tibor berilmoqda. Mamlakatimizda maktabgacha ta'lim muassasasi, maktab, akademik litsey, kasb-hunar maktablari, kollej va texnikum kabi bilim dargohlari bilan birgalikda turli maxsus maktab internatlar, mehribonlik uylari faoliyat ko'rsatayotganligi ham fikrimizning isbotidir.

Bolalarni himoya qilish xalqaro tashkiloti Konvensiya tizimiga o'zining asosiy maqsadi sifatida bola huquqlarini asos qilib oladi. Bola huquqlari Xalqaro Konvensiya hamma bolalarning ehtiyojini hisobga olgan, huquq va qobiliyatlarini hurmat qiladigan ta'lim tizimini yaratish g'oyasini ilgari surdi. Chunki har bir bolada – u sog'lommi yoki nogironmi – takrorlanmaydigan xarakter, qiziqish, imkoniyat va bilimga ehtiyoj bor. Hamma bolalarning ehtiyojlarini hisobga olgan, huquq va qobiliyatlarini hurmat qiladigan, ijtimoiy adolat hamda tenglikka erishishni maqsad qilib olgan ta'lim tizimi inklyuziv ta'lim

deyiladi. Inklyuziv ta'lim nogiron bolalarni ta'lim jarayoniga integratsiya qilish hamda umumta'lim maktablarini nogiron bolalarga moslashtirishni ko'zda tutadigan, ijtimoiy adolat va tenglikni bosh maqsad qilib olgan jarayondir.

Inklyuziv so'zining lug'aviy ma'nosini ko'rib chiqadigan bo'lsak, bu so'z ingliz tili, lotin tili va fransuz tillarida mavjud bo'lib, "inclusive", "inclusion" – "uyg'unlashmoq", "uyg'unlashtirish", "qamrab olmoq", "qamrab olish" ma'nolarini bildiradi.

Inklyuziv ta'lim – umumiy o'rta ta'lim (ommaviy) maktablarida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni o'qitish jarayonini tavsiflash uchun ishlatiladigan atama.

Inklyuziv ta'lim – bu mavjud jismoniy, intellektual, ijtimoiy, hissiy, lingvistik va boshqa xususiyatlarga qaramay, har bir bolaga umumiy (yagona, yaxlit) ta'lim va tarbiya jarayoniga qo'shilish imkoniyati va keyinchalik o'sishga imkon beradigan (rivojlanish va sotsializatsiya) ta'lim jarayoni hisoblanadi.

Odatda, inklyuziv ta'lim - bu alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun ta'lim olish imkoniyatini ta'minlaydigan hamma uchun ma'lumot mavjudligini nazarda tutadigan umumiy ta'limni rivojlantirish jarayoni hisoblanadi.

"Inklyuziv ta'lim" atamasi zamonaviyroq bo'lib, nafaqat ta'lim tizimida, balki insonning jamiyatdagi o'rnida ham yangicha ko'rinishni aks ettiradi. Inklyuziv imkoniyati cheklangan bolalarning o'qitish muammosini har bir bolaning ehtiyojiga mos ravishda ta'lim maydoniga, maktab muhitiga moslashtirish orqali hal qilishni o'z ichiga oladi (shu bilan sinflarni barcha bolalarning talab va takliflariga javob beradigan, bolaning rivojlanishi, o'qituvchilarning psixologik va uslubiy tayyorgarligi va boshqalardan kelib chiqib, dars jarayonlarini qayta qurish).

Shunday qilib, inklyuziya alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni davlat muassasalariga kiritishni nazarda tutadi, bu yyerda har bir bolaning ta'lim jarayonida to'liq ishtirok etishi uchun barcha to'siqlarni olib tashlash muhim deb hisoblanadi.

Alohida ta'limga muhtoj bolalar - bu ularni tarbiyalash va o'qitish jarayonida maxsus psixologik-pedagogik yordamga va alohida shart-sharoitlarni tashkil etishga muhtoj bo'lgan bolalar hisoblanadi.

Alohida ta'limga muhtoj bolalar - bu maxsus psixologik-pedagogik yordamga muhtoj bo'lgan, ularni tarbiyalash va o'qitish uchun alohida sharoitlar yaratishga zaruriyat tug'ilgan bolalar guruhini tashkil qiladi.

Alohida ta'limga muhtoj bola - jismoniy, aqliy, hissiy yoki xulq-atvor xususiyatlariga ko'ra ta'lim jarayonida qo'shimcha yordam va moslashishga muhtoj bo'lgan bola hisoblanadi. Bular ko'rish, eshitish qobiliyati zaif bolalar, rivojlanishda kechikishlar bo'lgan bolalar, autizmli bolalar, disleksiyasi bo'lgan bolalar va boshqa o'rganishda nuqsonlari bo'lishi mumkin.

E.L.Goncharova va O.I.Kukushkina ta'kidlaganidek, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bola (ta'limga muhtoj) - bu dunyoning barcha mamlakatlarida unitar jamiyatdan ochiq fuqarolik jamiyatiga o'tish davrida yangi paydo bo'lgan va rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarga nisbatan o'zgaruvchan munosabatni tilda aks ettirish zarurati, ularning huquqlarini yangicha tushunish hali o'rnatilmagan atamadir [14].

“Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar” tushunchasi ta'lim muammolari umume'tirof etilgan me'yordan tashqariga chiqadigan barcha o'quvchilarni qamrab oladi. Bu psixofizik rivojlanishida alohida ehtiyoji bo'lgan bolalar, iqtidorli bolalar va ijtimoiy himoyaga muhtoj toifadagi bolalar (masalan, mehribonlik uylari tarbiyalanuvchilari va boshqalar) toifasi tushuniladi. Umumiy qabul qilingan “alohida ta'limga muhtoj bolalar” atamasi ma'lum rivojlanish farqlari bo'lgan bolalarga ta'lim olishda qo'shimcha yordam ko'rsatish zarurligini ta'kidlaydi. Shubhasiz, maqbul ta'rif - bu alohida ehtiyojli bolalar nogiron bolalar, sog'lig'ida kichik muammolari bo'lgan bolalar, ijtimoiy muammolari bo'lgan bolalar va iqtidorli bolalarni o'z ichiga oladi. Shu o'rinda bir guruh olimlar tomonidan “Maxsus ehtiyojlar - bu ijtimoiy, jismoniy yoki hissiy xususiyatlari alohida e'tibor va xizmatlarni talab qiladigan, o'z salohiyatini rivojlantirish imkoniyati berilgan shaxslarga nisbatan qo'llaniladigan atama”, -deya berilgan ta'rifi mantiqiy hisoblanadi. Bularga alohida qobiliyat yoki iste'dodga ega bo'lgan bolalar, shuningdek, jismoniy, aqliy va ijtimoiy farqlarga ega bo'lgan bolalar kiradi.

Psixofizik rivojlanishning alohida ehtiyojlari (buzilishlari) bo'lgan bolalarda tug'ma yoki orttirilgan buzilishlar tufayli normal jismoniy yoki aqliy rivojlanishdan og'ishlar mavjud.

Shuni ta'kidlash kerakki, butun dunyoda alohida ta'limga muhtoj bolalarning asosiy toifasi odatda psixofizik rivojlanish xususiyatlariga (buzilishlariga) ega bo'lgan bolalar hisoblanadi. Psixofizik rivojlanishning alohida ehtiyojlari bo'lgan bolalar buzilish turiga qarab bolalar quyidagi toifalarga ajratiladi:

eshitish nuqsonlari bilan (tug'ma kar, orttirilgan kar, eshitish qobiliyati zaif);

ko'rish buzilishi bilan (ko'r, zaif ko'rish);

aqliy nuqsonlar (aqli zaif, aqliy zaiflik bilan)

nutq buzilishlari bilan;

mushak-skelet tizimining kasalliklari bilan;

buzilishlarning murakkab tuzilishi bilan (aqli zaif ko'r yoki kar; kar-ko'r va boshqalar);

hissiy-irodaviy buzilishlar va autizmli bolalar.

Bu toifadagi bolalardagi kasalliklar irsiy omillarning homilaga zararli ta'siri, intoksikatsiyalar, infeksiyalar, shikastlanishlar, noto'g'ri ovqatlanish, gormonal kasalliklar, ona va bolaning qon guruhlari Rh mos kelmasligi, dori vositalari, spirtli ichimliklar, giyohvand moddalar va toksik moddalar ta'siridan kelib chiqqan tug'ma kasalliklar bo'lishi mumkin.

Bundan tashqari orttirilgan buzilishlar, asosan, tug'ilish paytida va keyingi rivojlanish davrlarida bolaning tanasiga turli xil zararli ta'sirlar (homilaning mexanik shikastlanishi, tug'ilishning qiyinligi, tug'ilishning asfiksiyasi, miya qon ketishi, yuqumli kasalliklar va boshqalar) tufayli yuzaga kelishi mumkin bo'lgan kasalliklar hisoblanadi.

Psixofizik rivojlanishida nuqsonlari bo'lgan bolalarni o'qitish va tarbiyalash ularning rivojlanish xususiyatlarini hisobga olgan holda, buzilishning xususiyatiga qarab o'ziga xos faoliyat va ta'lim ishlarining tashkiliy shakllaridan foydalangan holda amalga oshiriladi.

Alohida ehtiyojli bolalar, boshqa barcha bolalar singari, ma'lum huquqlarga, jumladan, sifatli ta'lim olish huquqiga ega. Shunday qilib, psixofizik rivojlanishning alohida ehtiyojlari bo'lgan bolalar davlat maktablarida o'qish uchun qonuniy huquqqa ega [3].

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning ta'lim olish huquqini ta'minlash maqsadida umumta'lim maktablari uchun belgilangan yosh me'yoridan ikki yilga oshgan bolalarni qabul qilishga ruxsat etiladi. Maktabning inklyuziv ta'lim sinflari va boshlang'ich tayanch korreksion sinflarning birinchi sinfiga o'quvchilar ular yetti yoshga to'ladigan yilda qabul qilinadi.

Inklyuziv ta'limning muammolari.

Ko'plab davlatlarda inklyuziv ta'limni joriy etish bo'yicha davlat normativ hujjatlarida qayd qilinmaganligi;

Nogiron bolalarga nisbattan salbiy munosabat;

Imkoniyati cheklangan bolalarning hamjamiyatda ko'rinmaslik muammosi;

Imkoniyati cheklangan bolalarning maktabda ko'rinmaslik muammosi;

Moddiy mablag' muammolari;

Ta'lim muassasalarini moslashtirish;

Sinfda o'quvchilar sonining ko'pligi;

Kambag'allik;

Jinsiy tafovutlarga qarab kamsitish;

Imkoniyati cheklangan bolalarning boshqalarga qaramligi;

Favqulodda vaziyatlar, mojarolar, qochoqlar;

Kadrlar masalasidagi muammolar.

Haqli savol tug'iladi, nima uchun imkoniyati cheklangan bolalarni inklyuziv ta'lim tizimiga jalb etish kerak? Yuqorida keltirilgan dalillarni hal etib inklyuziv ta'lim tizimiga o'tishga qanday zaruriyat bor?

Darhaqiqat, bu ta'lim tizimi oldidagi muammolarni hal etish oson kechmaydi. Ammo bu ta'lim tizimining foydali jihati juda ko'p ular sirasiga quyidagilar kiradi:

– Inklyuziv ta'lim qashshoqlik iskanjasidan qutilishga imkon beradi;

– Inklyuziv ta'lim barcha uchun ta'lim sifatini yaxshilaydi;

– Kamsitishlarning oldini oladi;

– Inklyuziv ta’lim yanada inklyuzivlikka olib keladi.

Bugungi kunda mamlakatimizda inklyuziv ta’limni tashkil etish borasida quyidagi muammolar mavjud, shu jumladan:

Inklyuziv ta’limni tashkil etish sohasida:

- alohida ta’lim ehtiyojlari bo’lgan bolalar o’qitiladigan ayrim ta’lim muassasalarida ular uchun to’siqsiz muhit va imkoniyatlar yetarlicha yaratilmagan;

- alohida ta’lim ehtiyojlari bo’lgan bolalar o’qitiladigan ta’lim muassasalari zarur adabiyotlar, metodik qo’llanmalar, turli kasblarga o’qitishga mo’ljallangan uskuna va jihozlar bilan yetarlicha ta’minlanmagan;

- alohida ta’lim ehtiyojlari bo’lgan bolalarning bilim olish huquqi, inklyuziv ta’lim tizimining mazmun-mohiyati haqida jamoatchilik o’rtasida tushuntirish ishlarini olib borish yo’lga qo’yilmaganligi natijasida ota-onalar alohida ta’lim ehtiyojlari bo’lgan farzandlarini umumta’lim muassasalarida o’qitishi mumkinligi haqida yetarli ma’lumotga ega emas;

- alohida ta’lim ehtiyojlari bo’lgan bolalar ta’lim-tarbiyasi uchun qo’shimcha sharoitlar yaratishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlarni o’z ichiga olgan beshta tashabbus amaliyotga to’liqligicha tatbiq etilmagan;

- alohida ta’lim ehtiyojlari bo’lgan bolalarni inklyuziv ta’limga jalb qilish bilan bog’liq muammolarni hal etish masalalariga mahalliy ijroiya hokimiyati organlari tomonidan yetarli e’tibor qaratilmayapti;

Kadrlarni tayyorlash sohasida:

– umumta’lim muassasalarida inklyuziv ta’lim tizimi mazmunini sifat jihatidan yangilash talab etilmoqda;

– pedagogik kadrlarning kasbiy tayyorgarligi hamda kasbiy malaka darajasi inklyuziv ta’lim uchun yetarli emasligi natijasida alohida ta’lim ehtiyojlari bo’lgan bolalarga ta’lim berishda qator muammolar yuzaga kelmoqda;

– pedagogika yo’nalishidagi oliy ta’lim muassasalari o’quv dasturlariga inklyuziv ta’lim berish metodikasiga oid fanlar kiritilmagan;

– pedagogika va metodika fanlariga oid darsliklarda inklyuziv ta’lim dasturlari kiritilmaganligi, shuningdek bo’lajak pedagoglarning alohida ta’lim ehtiyojlari bo’lgan bolalar jalb qilingan ta’lim

muassasalarida amaliyot o'tamayotganligi ularning kasbiy tayyorgarlik sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda;

– umumta'lim muassasalarining rahbar va pedagog kadrlari inklyuziv ta'lim haqida yetarli ma'lumotlarga ega emasligi inklyuziv ta'limni joriy etishning samaradorligini

pasaytirmoqda;

– malaka oshirish va pedagog kadrlarni qayta tayyorlash ta'lim muassasalarida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar ta'limi bo'yicha malaka oshirish kurslari tashkil etilmagan, ular faoliyatiga inklyuziv ta'lim bo'yicha zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari joriy qilinmagan;

O'quv jarayonini tashkil etish sohasida:

– umumta'lim muassasalarida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga inklyuziv ta'lim berish metodikasi yetarli darajada ishlab chiqilmagan;

– alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga inklyuziv ta'lim berishning sifati va samaradorligini aniqlash me'zonlari to'laligicha ishlab chiqilmagan;

– alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar ta'lim oladigan zarur maxsus o'quv adabiyotlari va metodik-qo'llanmalar bilan yetarli darajada ta'minlanmagan;

inklyuziv ta'lim tizimini moliyalashtirish sohasida:

– inklyuziv ta'limni rivojlantirish uchun yetarli mablag'larni samarali va shaffof tizim asosida taqsimlash va foydalanish talab etilmoqda;

– alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun o'quv jihozlari va materiallarini yangilash, maktab binolarida inklyuziv ta'limni joriy etishga qaratilgan sharoitlar yaratish uchun davlat budjetidan ta'lim muassasalariga yetarli mablag'lar yo'naltirilmayapti [3].

Yuqoridagilarni tahlil qilishimizdan maqsad inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirishning ta'lim olish uchun keng imkoniyatni ta'minlash va barcha bolalarning individual xususiyatlaridan, oldingi ta'lim yutuqlaridan, tili, madaniyati, ota-onalarning ijtimoiy va iqtisodiy holatidan qat'iy nazar ta'limda muvaffaqiyatga erishishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishdir.

Inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirishning maqsadi — ta'lim olish uchun teng imkoniyatni ta'minlash va barcha bolalarning

individual xususiyatlaridan, oldingi ta'lim yutuqlaridan, tili, madaniyati, ota-onalarning ijtimoiy va iqtisodiy holatidan qat'iy nazar ta'limda muvaffaqiyatga erishishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishdir.

Inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirishning **ustuvor yo'nalishlari** quyidagilardir:

a) inklyuziv ta'lim tizimi uchun pedagog kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish:

pedagogika yo'nalishidagi oliy ta'lim muassasalarida inklyuziv ta'lim dasturlarini joriy etish, inklyuziv ta'lim metodikasiga oid o'quv materiallarini takomillashtirish;

inklyuziv ta'lim berishning zamonaviy nazariyalarini o'zlashtirish, inklyuziv ta'lim tizimida faoliyat olib borayotgan pedagoglarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish markazlarini tashkil etish hamda ta'lim berishda shaxsga yo'naltirilgan yondashuvlar asoslarini egallashga sharoit yaratish;

o'qituvchi, o'quvchi, ota-ona, jamoat tashkilotlari mutaxassisleri, keng jamoatchilik uchun inklyuziv ta'lim bo'yicha o'quv-uslubiy majmualar va ommabop nashrlar yaratish;

inklyuziv ta'lim tizimi joriy etilgan umumta'lim muassasalarida o'qituvchilarning sifat tarkibini, xususan magistrlik darajasiga ega bo'lgan pedagoglar sonini bosqichma-bosqich oshirish;

inklyuziv ta'limni joriy etishda avvalo chekka hududlarda joylashgan, o'quvchilar soni kam bo'lgan umumta'lim maktablaridagi alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni o'qitishga e'tibor qaratish;

inklyuziv ta'lim sifatini mustaqil baholash tizimini shakllantirish va alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun qo'shimcha pedagogik ta'lim xizmatlarini yo'lga qo'yish;

xalq ta'limi sohasida rahbar kadrlar tayyorlash bo'yicha standartlashtirilgan dastur ishlab chiqish, ularga inklyuziv ta'limni amalga oshirish mexanizmlarini ko'zda tutuvchi o'quv kurslarini kiritish;

masofaviy kurslarni yo'lga qo'ygan holda, inklyuziv ta'lim tizimi joriy qilingan umumta'lim muassasalarida faoliyat olib boruvchi pedagoglarning malakasini oshirish va qayta tayyorlash tizimi samaradorligini kuchaytirish va qamrovini kengaytirish;

pedagogika yo‘nalishidagi oliy ta‘lim muassasalarining “Maxsus pedagogika” ta‘lim yo‘nalishi bo‘yicha qabul parametrlarini oshirish, Xalq ta‘limi vazirligi tavsiyasi asosida pedagog xodimlarga ehtiyoji katta bo‘lgan chekka hududlardagi abituriyentlar uchun maqsadli qabul ko‘rsatkichlarini belgilash mexanizmini joriy etish;

inklyuziv ta‘lim tizimi joriy etilgan umumta‘lim muassasalarida yosh o‘qituvchilarni, ularning xizmat mavqeyi o‘shirishini hisobga olgan holda, kasbiy qo‘llab-quvvatlash va hamkorlikda ishlash mexanizmini takomillashtirish;

alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga inklyuziv ta‘lim-tarbiya berishda innovatsion texnologiyalarni qo‘llash yuzasidan pedagog xodimlar uchun metodik tavsiyalar ishlab chiqish va amaliyotga joriy qilish;

A. Avloniy nomidagi Xalq ta‘limi tizimi rahbar va mutaxassis xodimlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti o‘quv dasturlariga inklyuziv ta‘lim-tarbiyaga oid maxsus o‘quv dasturlari va mashg‘ulotlarini nazarda tutuvchi o‘zgartirishlar kiritish orqali ta‘lim-tarbiya jarayoni samaradorligini oshirish;

b) inklyuziv ta‘limda o‘qitish usullarini takomillashtirish, mazkur jarayonga individuallashtirish tamoyillarini bosqichma-bosqich tatbiq etish;

alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan har bir bolaning inklyuziv ta‘lim olishiga bo‘lgan huquqini ta‘minlashga qaratilgan chora-tadbirlar belgilash;

alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarni kamsitish, ularga nisbatan shafqatsiz yoki inson qadr-qimmatini kamsituvchi muomalada bo‘lishning oldini olishga qaratilgan mexanizmlarni ishlab chiqish va amaliyotga joriy qilish;

alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarni erta aniqlash va qo‘llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish;

bolalarning ehtiyojlarini inobatga olgan holda sifatli ta‘lim olishi uchun teng imkoniyatlarga ega bo‘lishini hamda qulaylikni ta‘minlash bo‘yicha davlat kafolatlarining amalga oshirilishini ta‘minlovchi tashkiliy-boshqaruv mexanizmlarini yaratish;

alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarni inklyuziv ta‘lim tizimi joriy qilingan umumiy o‘rta va professional ta‘lim muassasalariga

yuborish uchun asos bo'luvchi tibbiy ko'rsatmalar ro'yxatini ishlab chiqish va tasdiqlash;

hududlar imkoniyatlarini inobatga olgan holda inklyuziv ta'limni rivojlantirish holati va tendensiyalari monitoringini olib borish;

har bir bolaga o'zining shaxsiy tempiga mos ravishda rivojlanish huquqini ta'minlash;

alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ulardagi aqliy yoki jismoniy nuqsonlarning ifodalanganlik darajasidan kelib chiqqan holda umumta'lim maktabida tegishli bilimlarni olishiga sharoit yaratish;

inklyuziv ta'lim jarayonida o'quvchilarda o'qishga sog'lom, kuchli va ta'sirchan motivatsiyani shakllantirish hamda kasb tanlash, kasbiy o'sishini mustaqil rejalashtirish, zamonaviy kasblarni egallash qobiliyatini rivojlantirish;

inklyuziv ta'lim dasturlari asosida zamonaviy darsliklar, o'quv-uslubiy qo'llanmalar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etgan holda multimedia ilovalarini yaratish;

alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni kasb-hunarga o'qitishni takomillashtirish va ushbu yo'nalishlarda qisqa muddatli kurslarni tashkil etish;

inklyuziv ta'limning rivojlanishini monitoring qilish hamda amalga oshirilayotgan ishlar natijalarini yoritib borish;

v) inklyuziv ta'lim jarayonida o'quvchilarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash, bolaning jismonan sog'lom va baquvvat shakllanishiga erishish;

inklyuziv ta'lim muassasalarida o'quvchilar uchun sog'lom ovqatlanish tamoyillarini ommalashtirish;

alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun sport to'garaklarini tashkil qilish;

fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari tomonidan ota-onalar o'rtasida inklyuziv ta'lim tizimi to'g'risida tushuntirish ishlarini olib borish;

rivojlangan mamlakatlarning ilg'or tajribasini o'rgangan holda inklyuziv ta'lim tizimi joriy qilingan ta'lim muassasalarida o'quvchilar o'rtasida zo'ravonlik (bulling)ning oldini olishga qaratilgan dasturlarni joriy etish;

g) alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ko'rsatiladigan ta'lim xizmatlari sifatini yaxshilash;

alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar ta'lim oladigan ta'lim muassasalari binolariga qo'yiladigan talablarni ishlab chiqish va tasdiqlash;

alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar o'qitiladigan ta'lim muassasalarini zarur adabiyotlar, metodik qo'llanmalar, turli kasblarga o'qitishga mo'ljallangan uskuna va jihozlar bilan ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish;

d) inklyuziv ta'lim sohasiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va innovatsion loyihalarni joriy etish:

barcha inklyuziv ta'lim tizimi joriy qilingan ta'lim muassasalarini ma'lumotlarni uzatish bo'yicha yagona tarmoqqa birlashtirish;

ta'lim muassasalarini inklyuziv ta'limga jalb qilingan o'quvchilar uchun maxsus jihozlangan kompyuter texnikasi, interaktiv doska, eshitish moslamalari va boshqa jihozlar bilan ta'minlash;

davlat-xususiy sheriklik asosida inklyuziv ta'lim jarayonini avtomatlashtirish bo'yicha axborot tizimini joriy etish, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun darslik va metodik materiallarning elektron shakllarini eduportal.uz portalida joylashtirish va muntazam yangilab borish;

inklyuziv ta'limga jalb qilingan bolalar uchun mavjud darslik va o'quv-uslubiy adabiyotlarni elektron shaklga o'tkazish;

inklyuziv ta'lim jarayoni uchun multimedia mahsulotlarini ishlab chiqish va ularni qo'llash jarayonini tizimli tashkil etish;

e) inklyuziv ta'lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash va ularni budjetdan moliyalashtirish samaradorligini oshirish:

ilg'or xalqaro tajribani hisobga olgan holda inklyuziv ta'lim joriy etilgan muassasalardagi qurilish, rekonstruksiya qilish va kapital ta'mirlash ishlarida ilg'or texnologiyalar va muhandislik yechimlariga tayanish;

xalqaro tajribalardan kelib chiqqan holda, "Zamonaviy maktab" davlat dasturi doirasida umumta'lim maktablari uchun inklyuziv ta'lim sharoitlarini hisobga olgan holda qurilish-ta'mirlash ishlarini amalga oshirish;

inklyuziv ta'lim tizimi joriy qilingan umumta'lim muassasalarining o'quv xonalari va laboratoriyalarini zamonaviy mebel, jihozlar, o'quv-

uslubiy materiallar, kompyuter va multimedia texnikalari, videokuzatuv tizimlari bilan jihozlash;

davlat-xususiy sheriklik asosida inklyuziv ta'lim tarmog'ini rivojlantirish hisobiga inklyuziv ta'lim tizimida raqobat muhitini shakllantirish;

nodavlat umumta'lim maktablarida inklyuziv ta'lim tizimini joriy qilish amaliyotini kengaytirish;

j) inklyuziv ta'limga jalb qilingan alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning ta'lim-tarbiyasi uchun qo'shimcha sharoitlar yaratishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlarni o'z ichiga olgan beshta tashabbusni amaliyotga tatbiq etish:

“Barkamol avlod” bolalar maktablari to'garaklarida inklyuziv ta'lim ishtirokchilarining qamrovini oshirish;

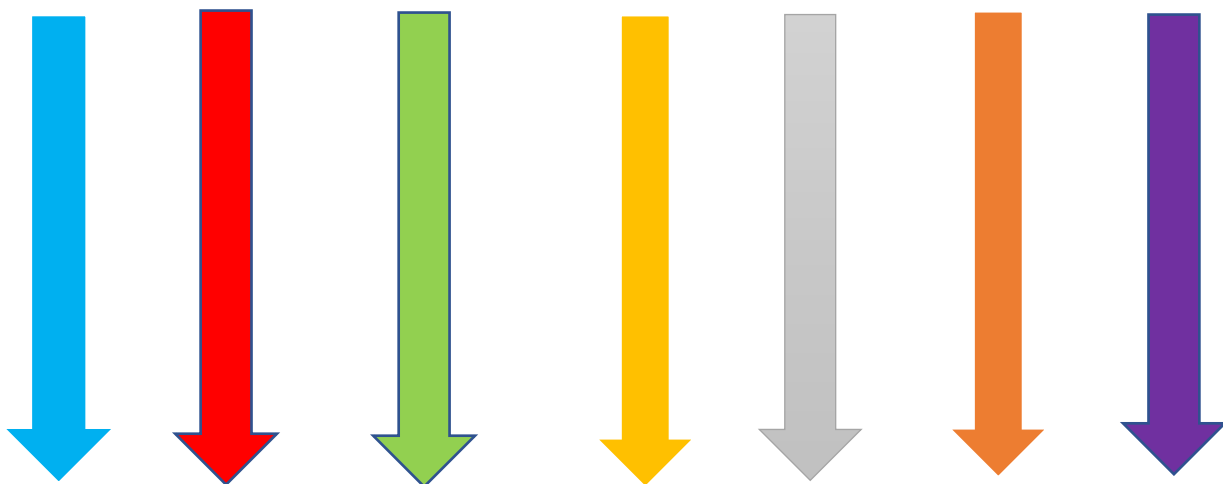
alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni madaniyat va san'at muassasalariga keng jalb etish;

alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni jismoniy tarbiya va sportga jalb etish;

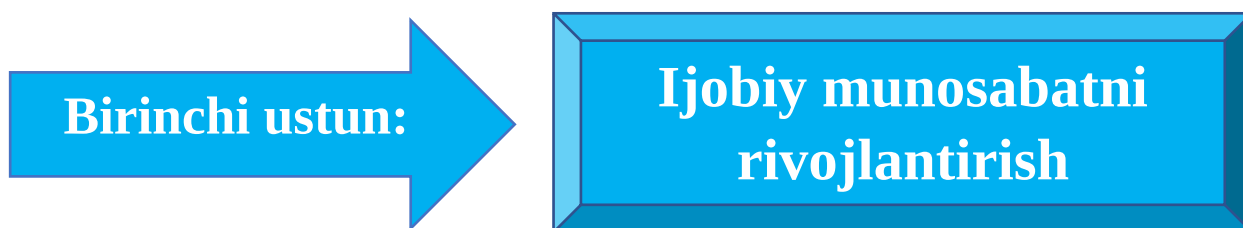
alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar o'rtasida kompyuter texnologiyalari va internetdan samarali foydalanishni yo'lga qo'yish;

alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning madaniyat, san'at, sport va boshqa yo'nalishlarda erishgan yutuqlari to'g'risida targ'ibot tadbirlarini o'tkazish [3].

Inklyuziv ta'limni qo'llab-quvvatlashning yetti ustuni

Inklyuziv ta'limni qo'llab-quvvatlashning yetti ustuni barcha o'quvchilar, jumladan, alohida ta'limga muhtoj bolalar uchun teng imkoniyatlarni ta'minlashning asosiy tamoyillari va amaliyotlarini tavsiflovchi tushunchadir. Bu tamoyillar ta'lim resurslaridan foydalanish imkoniyatini yaratish, qulay muhit yaratish, ta'limni individuallashtirish va boshqa jihatlarni o'z ichiga oladi. Ustunlar bir-biriga bog'liq bo'lib, bir-biridan ajratilgan holda kam tavsiflanadi. Bu inklyuziv ta'lim uchun muhim shart-sharoitlarni yaratishning barcha jihatlarni ko'rib chiqish muhimligini ta'kidlaydi.

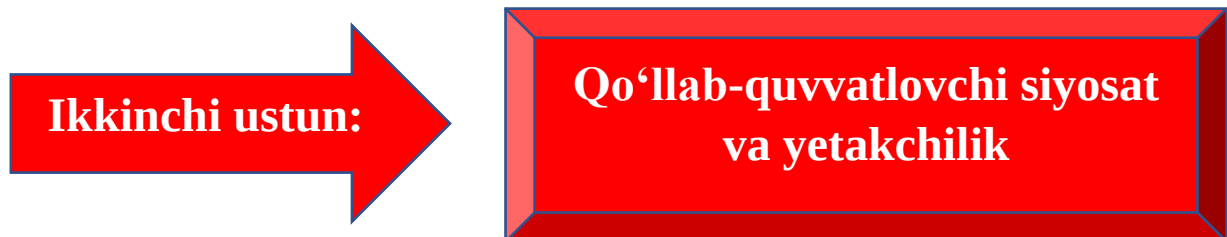
Inklyuziv ta'limni amalga oshirishda o'qituvchilarda **ijobii munosabatni rivojlantirish** asosiy o'rin tutadi. Ijobii munosabat olimlarning olib borgan tadqiqotlariga ko'ra inklyuziya muvaffaqiyatini deyarli kafolatlaydi. Bir qator tadqiqotchilar ijobii munosabat sinf o'qituvchilarining kundalik amaliyotini boshqarib turishini aniqladilar. Bu shuni anglatadiki, qanday o'qitish strategiyalaridan foydalanish yoki bolalarni qanday faoliyatga jalb qilish bo'yicha o'qituvchilarning ko'plab qarorlari ularning munosabatlarga asoslanadi. O'qituvchilar barcha o'quvchilarni jalb qilishni istasa, ular odatda ushbu maqsadni qo'llab-quvvatlaydigan tadbirlarni ishlab chiqishga intiladi.

Inklyuziv ta'limga nisbatan salbiy munosabat alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi, ya'ni bolalarda yashashga bo'lgan, hayotga bo'lgan qiziqishi, umidini so'ndiradi. Shuni inobatga olgan holda, maktab rahbariyati maktab o'qituvchilarining alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ijobii munosabatda bo'lishini ta'minlash uchun choralar ko'rishi muhim ahamiyat kasb etadi. Bunga faqat inklyuziyaga ijobii munosabatda bo'lgan o'qituvchilarni tanlash, shuningdek, o'qituvchilarga inklyuziv ta'lim bo'yicha ijobii tajribalar berish orqali erishish mumkin.

Bundan tashqari, har bir davlatda, hududda inklyuzivlikni joriy etishning yuqori darajasi inklyuziv ta'limga bo'lgan munosabatga ta'sir

qiladi, shuning uchun maktab rahbariyatida keng “inklyuzivlik madaniyati” rivojlanishi muhim ahamiyatga ega.

Inklyuziv ta’limga ijobiy munosabatni rivojlantirish bilan barcha bo‘g‘inlarda, ya’ni o‘qituvchilar tayyorlashdan tortib, sohadagi tajribali o‘qituvchilar bilan turli tushuntirish, ta’limiy ishlar natijasida o‘qituvchilar tomonidan nogiron bolalar va ularning jamiyatdagi o‘rni to‘g‘risidagi ko‘proq ijobiy qarashlarni shakllantirish zarur. Ijobiy munosabat inklyuziv yondashuvning muvaffaqiyatiga ko‘p yordam berishi mumkin, lekin salbiy munosabat uning muvaffaqiyatsizligiga sabab bo‘ladi.

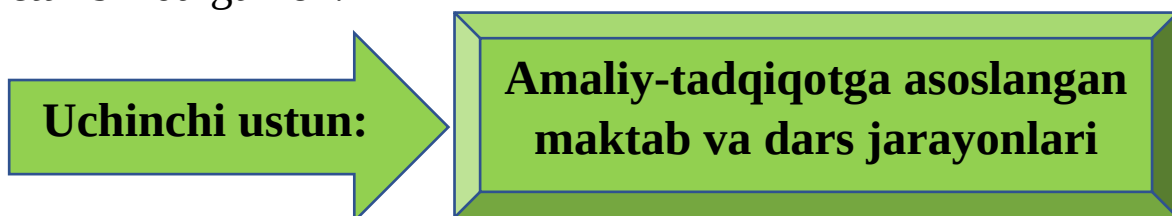
Hozirgi vaqtda inklyuziv ta’limni qo‘llab-quvvatlovchi bir qator xalqaro shartnomalar va deklaratsiyalar mavjud bo‘lib, ulardan eng muhimi 1994-yilda YUNESKOning “Salamanka bayonoti” deb nomlanuvchi hujjatidir. Xalqaro miqyosda e’tirof etilgan ushbu bayonot inklyuziv ta’limni qo‘llab-quvvatlashda, shubhasiz, tub burilish yasay oldi. “Salamanka bayonoti” kabi xalqaro hujjatlar “...inklyuziv maktablarga o‘tishda eng sezilarli natijalarga erishdi ...”.

Inklyuziv maktablarni yaratishning asosiy elementi maktab va tizim rahbarlarini qo‘llab-quvvatlashdir. Aksincha, hatto qo‘llab-quvvatlovchi maktab rahbarlari ham qo‘llab-quvvatlovchi siyosat yoki qo‘llab-quvvatlanmaydigan muhitda inklyuziv ta’limni rivojlantirishda qiyinchiliklarga duch kelishadi.

Maktab darajasida “umumiy yyetakchilik” modeli maktab hamjamiyatining barcha a’zolari tomonidan inklyuziv yondashuvni qabul qilishga yordam berishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu modelga ko‘ra, maktab ma’murlari maktabni boshqarish uchun javobgarlik “paketlarini” taqsimlaydilar. Maktab inklyuziyasini yo‘naltirish va qo‘llab-quvvatlash uchun “rahbarlar jamoasi”ning ta’minlanishi ham ma’murning ish yukini kamaytirish nuqtai nazaridan, ham muhimi, inklyuzivlik umumiy, butun maktab mas’uliyati degan fikrni ilgari surish nuqtai nazaridan foydalidir. Maktab ma’muriyati inklyuziv

ta'limni ijobiy qo'llab-quvvatlashi uchun bir qancha amaliy ishlarni qilishi mumkin. Bir guruh olimlarning fikriga ko'ra, ular barcha xodimlarga yangi rollarga o'tish va tajriba almashishda yordam berish orqali "maxsus" va "muntazam" ta'limni birlashtirishga yordam berishi mumkin.

Maktab direktori inklyuziv ta'limni qo'llab-quvvatlagan holda g'amxo'rlik, mehribonlik, o'zaro hurmat va qo'llab-quvvatlash madaniyati doirasida ish olib borishini talab qilishi muhim. Direktor maktab madaniyatiga hissa qo'shuvchi omil sifatida maktabda jamoaviy ishlashga alohida e'tibor qaratadi, ya'ni g'amxo'r, mehribon, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga nisbatan salbiy munosabatda bo'lmaydigan xodimlarni tanlashga harakat qilishi lozim. Xulosa qilib aytganda, maktab rahbari inklyuziv ta'limni tashkil qilishda umumiy yyetakchilik qilishi maqsadga muvofiqdir. Ammo shuni ta'kidlash kerakki, umumiy yyetakchilik o'z-o'zidan har doim ham ijobiy natija bermasligi mumkin. Umumiy yyetakchilik inklyuzivlik madaniyati skahllangan muhitda o'z samarasini beradi. Agar maktab va ma'muriyat xodimlarining ko'pchiligi inklyuziyani qo'llab-quvvatlamasa, u holda inklyuziv ta'lim amaliyotini davom ettirishi dargumon.

Inklyuzivlik, haqiqatan ham, muvaffaqiyatli bo'lishi uchun butun maktab jamoasi buni amalga oshirishga intilishi kerak, chunki ayrim o'qituvchilar inklyuziv yondashuvni qo'llab-quvvatlamaydi va ajratilgan ta'lim shakllarini qo'llab-quvvatlaydigan muhitda ishlashni afzal ko'radilar.

Agar o'qituvchilar alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning ta'lim, hissiy, ijtimoiy va boshqa ehtiyojlarini qondirish uchun aniq maqsadga erishishga haqiqatan ham ishonsalar, ular o'zgarishga va moslashishga tayyor bo'lishlari kerak. Darhaqiqat, maktabda inklyuziv ta'lim samarali tashkil qilinishi uchun ular barcha o'quvchilarning turli ehtiyojlarini qondirish uchun o'zgarishi va moslashishi juda muhimdir.

Maktab ta'limida e'tiborga olinishi kerak bo'lgan bir qator tashkiliy omillar mavjud. Vaqt va jihozlarni innovatsion rejalashtirishga, 7-11-sinf darajasida, an'anaviy ravishda bolalarni "mavzular" bo'yicha qisqa, alohida vaqt oralig'ida o'qitishni rejalashtirishda muammolar uchraydi. Bolalar 45 daqiqalik dars mashg'ulotlarida mavzuni yaxshi o'rgana olmasligi mumkin va sinfdan-sinfga o'tish, bir nechta o'qituvchilar bilan ishlash ham bir qator muammolar paydo bo'lishiga sabab bo'lishi mumkin.

Ijodiy fikrlash, o'quv dasturini o'zgartirish va moslashtirish ushbu muammolarni hal qilishda muhim rol o'ynaydi. Bu kabi holatlarda funktsional ko'nikmalarning yo'qligi (masalan, pul bilan ishlash va o'lchash) turli xil ehtiyojlarga ega bo'lgan bolalar va ularning o'qituvchilari uchun juda jiddiy muammo bo'lishi mumkin. Biroq, bu nafaqat nogiron bolalar uchun muammo bo'lishi mumkin. Dunyoning ko'p joylarida o'quv dasturlari umuman bolalar uchun mos emasligi tanqid qilingan, chunki funktsional ko'nikmalar yo'qligi barcha bolalar uchun haqiqiy muammo sifatida qaraladi.

O'qituvchilar, shuningdek, sinfdagi bolalar o'rtasida do'stlik va ijobiy munosabatlarni rivojlantirish uchun maqom yoki qobiliyat darajasidan qat'i nazar barcha bolalar bilan ishlashlari kerak bo'ladi, chunki bolalar o'rtasidagi o'zaro yordam va hurmat inklyuziv ta'limning asosiy sharti hisoblanadi.

Ko'pgina g'arb mamlakatlaridagi maktab o'quv dasturi ta'limga inklyuziv yondashuvni amalga oshirishga harakat qilayotgan o'qituvchilar uchun jiddiy muammolarni keltirib chiqaradi. Bugungi maktab amaliyotida o'quv dasturlari moslashuvchan bo'lmagan va alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni o'qitish talablariga javob bermaydigan bo'lish tendentsiyasi mavjud. Bu ishlab chiqilgan o'quv dasturi sog'lom bolalarning ta'lim olishiga yo'naltirilgan bo'lib, o'qituvchilar bolalar ko'rsatishi kerak bo'lgan majburiy "natijalarga" erishish uchun kurashadilar. Inklyuzivlik ko'proq bolaga yo'naltirilgan ta'lim usullaridan, kichik guruhlarda yuzaga keladigan munosabatlar va

o'rganishga e'tibor qaratadigan usullardan iborat, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning ehtiyojlarini shakllantirish uchun yetarlicha keng islohot qilingan o'quv dasturini talab qiladi. Bir guruh tadqiqotchilarning fikriga ko'ra "universal o'quv rejasini loyihalash" tushunchasi inklyuzivlikda moslashuvchan o'quv dasturini tadbqiq etishga olib keldi.

Pedagogika, shuningdek, barcha ta'lim uchun, ayniqsa, inklyuziv muhitda juda muhimdir. O'quv dasturi - bu o'rgatish kerak bo'lgan narsa, pedagogika esa materialni qanday o'rganish kerakligini anglatadi. O'qituvchilar ham o'z rejalarini tuzishda moslashuvchan bo'lishi kerak. Bunda imkoniyati cheklangan o'quvchilarni o'qitishda turli noan'anaviy o'qitish usullaridan foydalanish muhim rol o'ynaydi. Agar o'qituvchilar o'zlarining falsafiy nuqtai nazarini hisobga olsalar va o'qitish usullarini ilg'or tajribalar bo'yicha tadqiqotlarga ko'proq moslashsa, inklyuziya sababi va ta'limning umumiy sifati yaxshilanadi.

Inklyuziv ta'lim muvaffaqiyatining muhim elementi sifatida maktablarda jamoatchilikni jalb qilish adabiyotlarda keng tarqalgan. Keng maktab jamoasidagi eng muhim guruh ota-onalardir. Haqiqatan ham, ular umuman kengroq jamiyatning bir qismi emas, balki o'qituvchilar va o'quvchilar bilan birga "asosiy" maktab jamoasining bir qismi ekanligini ko'rishimiz mumkin. Inklyuziv ta'limda ota-onalarning hamkorligi va yordamisiz ijobiy natijalarga erishib bo'lmaydi. Ota-onalarning rolini uchta keng toifaga bo'lish sifatida taqdim etdilar. Bularga quyidagilar kiradi:

1. Ota-onalar qaror qabul qiluvchilar sifatida. Ota-onalar o'z farzandlari bilan yoki ularning nomidan qaror qabul qilishlari uchun qulay sharoitga ega. Shuningdek, ular bola bilan bo'lgan ko'p yillik tajribasidan qimmatli ma'lumot va tushunchalarni taqdim etish orqali boshqalarga qaror qabul qilishda yordam berishlari mumkin.

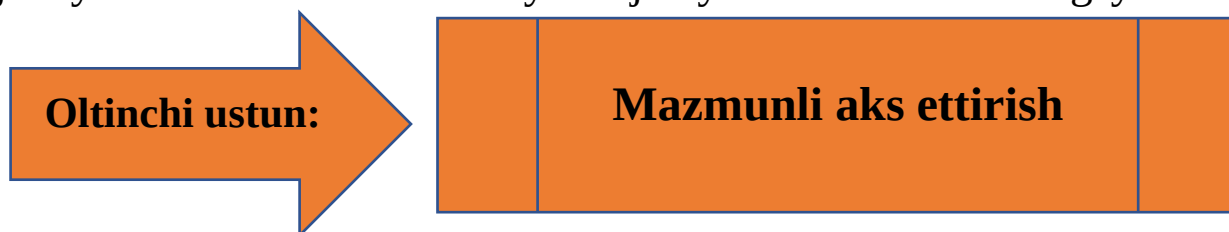
2. Ota-onalar o'qituvchi sifatida. Ota-onalar ko'pincha farzandlarining hayotining dastlabki 4-5 yilidagi yagona o'qituvchisi bo'lib, ular shaxsning o'rganish ehtiyojlari va afzalliklariga mos keladi.

Ota-onalar uyda ham, jamiyatda ham, sinfda hamkor sifatida o'qituvchi sifatida yordam berishlari mumkin.

3. Ota-onalar himoyachi sifatida. O'z farzandi uchun eng yaxshisini istamaydigan ota-onani uchratish juda kam va dargumon. Ota-onalarning ajoyib himoyachi ekanligini tushungan o'qituvchilar ota-onalar bilan samarali va hamkorlikka asoslangan munosabatlarga kirishmoqda.

Inklyuziv ta'limda nafaqat ota-onalarning roli, balki jamiyatning boshqa a'zolarining roli ham katta. Keng jamoatchilik vakillari, ya'ni mahallalarda faoliyat yuritayotgan "Targ'ibot guruhlari" (yoshi katta nuroniylar, mahalla jamoatchiligi, otinoyi, nafaqadagi o'qituvchilar) inklyuziv ta'limga o'tishda ta'sirchan rol o'ynaydi.

Ko'pgina maktablar ushbu guruhlar va ularga o'xshash boshqa jamoatchilik vakillari bilan hamkorlikni rivojlantiradi, shu bilan jamiyatda ta'lim uchun mas'uliyatni ijobiy va hamkorlikda kengaytiradi.

Bugungi kunda fikrlash – yaxshi o'qituvchining doimiy takomillashish jarayonining tobora muhim qismiga aylandi. O'qituvchilar fikr yurita olishlari va o'rganishlari kerak, chunki fikrlashning ahamiyati, agar u tizimli kuzatishlar orqali to'plangan ma'lumotlarga asoslangan bo'lsa, harakat tadqiqotiga aylanadi. Mulohaza yuritish uchun bir qator o'qituvchilar uchun mo'ljallangan maxsus vositalar ishlab chiqilgan. Bularga quyidagilar kiradi:

- Kundaliklar va jurnallar. O'qituvchi kundaliklaridan foydalanish uchun mantiqiy asosga tayanadi. Ya'ni, yozish harakati o'qituvchilarga chuqurroq mulohaza yuritish imkoniyatini beradi, bu esa o'z tajribalari va fikrlarini yozmaydiganlar uchun har doim ham berilmaydi.

- Ilgari ishlab chiqilgan so'rovlar/indekslar. Mavjud turli xil so'rovnomalar va ko'rsatkichlar mavjud bo'lib, o'qituvchilar o'zlarining "qayyerda" ekanligini va o'z amaliyotining qaysi jihatlariga e'tibor qaratishlari kerakligini aniqlash uchun to'ldirishlari mumkin. Inklyuzivlik uchun Britaniya indeksi bunga misol bo'la oladi, ammo

shunga o'xshash keng tarqalgan moslashuvlar va shkalalardan foydalanish mumkin.

- Kuzatish varaqlari, rubrikalar va boshqalar. So'rovlar va indekslarda bo'lgani kabi, kuzatish uchun bir qancha andozalar yoki yaxshi amaliyot uchun rubrikalar mavjud bo'lib, ular fikr yuritish uchun yordam sifatida o'qituvchilarga keng foydalanishlari mumkin.

- Hamkasbingizdan rejalar, baholash, sinf tuzilishi, yo'riqnoma va hokazolarni ko'rib chiqing. Bu strategiya juda foydali bo'lishi mumkin, lekin o'z hamkasbiga yuqori darajadagi ishonchni talab qiladi. Kollegial, foydali tarzda yondashilganda, amaliyotni o'zaro ko'rib chiqish va, ehtimol, ba'zi maslahatlar barcha ishtirokchilar uchun foydali mashq bo'lishi mumkin.

- Boshqalarning sinflariga tashrif buyurishi. Bu boshqa kontekstda, ko'pincha moslashish bilan amalga oshirish uchun foydali g'oyalar, maslahatlar olishning kuchli yondashuvidir. O'qituvchilar bir-birlarini o'z kontekstlarida ishlashlarini kuzatishlari, keyin nimalar kuzatilgan (va balki nimalar kuzatilmagani)ini muhokama qilish imkoniyatiga ega bo'lishi mumkin. "Mehmon" vaqtincha boshqa ta'lim muhitiga "cho'milish"ning boyligini his qiladi va uy egasiga nafaqat yaxshi tajribalarni namoyish etish, balki tashrif buyurgan o'qituvchi bilan mulohaza yuritish va o'zini tanqid qilish imkoniyati beriladi. Sinflararo va maktablararo professional hamkorlikni shu yo'l bilan rivojlantirish mumkin, buning natijasida doimiy professional almashish va o'sish kuzatiladi.

O'zlarining barcha imkoniyatlariga qaramay, ko'plab o'qituvchilar inklyuziv sinf talablarini qondirish uchun yetarli darajada tayyorlanmagan deb hisoblashadi. Qachonki o'qituvchilar hamkasblar tomonidan jamoada qo'llab-quvvatlansa, maktabda kasbiy rivojlanish, o'sish kuzatiladi [17].

Bundan tashqari, e'tiborga olinishi kerak bo'lgan muhim manba – axborot-kommunikasiya texnologiyalari maktabda inklyuziv ta'limni tashkil qilishda asosiy resurs vazifasini bajaradi. Maktab va o'qituvchilar uchun foydali bo'lgan boshqa manbalar orasida

rejalashtirish uchun qo'shimcha vaqt va yordam sifatida ishlaydigan maktabdagi maxsus xodimlar kiradi.

Maktabda yetarli resurslar mavjudligi barcha o'quvchilarning o'zlashtirishiga, hayotda o'z o'rnini topishiga, eng muhimi o'zining shaxs sifatida shakllanishiga kuchli differentsial ta'sir ko'rsatishi mumkin.

“Bola huquqlari to'g'risida”gi Xalqaro Konvensiyaning 2-va 28-moddalari inklyuziv ta'limga tegishli bo'lib, ularda kamsitishning oldini olish, **ta'lim hamma uchun qobiliyatiga yarasha ekanligi** belgilab qo'yilgan.

Bunday ta'lim tufayli alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar:

- jismoniy va ruhiy ehtiyojlarini qondiradilar;
 - ijtimoiy xulq va o'ziga-o'zi xizmat ko'rsatish malakalarini yaratadilar;
 - ularning imkoniyatlarini hisobga olgan o'quv materiallarini o'zlashtiradilar;
 - tengqurlari bilan turli o'yinlarda ishtirok etib rivojlanadilar;
 - jismoniy tarbiya darslarida shaxmat-shashka o'yinlari, turli sport musobaqalarida vaqtni kuzatuvchi hakam yoki darvozabon bo'lishlari mumkin;
 - do'stona muhitda do'st orttiradilar;
 - turli ko'ngilochar va bayramona dasturlarda ishtirok etadilar.
- Boshqa bolalar esa-
- do'stona muhitni yaratadilar;
 - alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga g'amho'rlik qiladilar, ularni turli o'yinlarga jalb qiladilar;
 - sinf tadbirlarida ishtirok etadilar;
 - tozalik va ozodalikni ta'minlaydilar;
 - jamoa oldida ma'suliyat hissini rivojlantiradilar;
 - didaktik va o'yin vositalarini tayyorlashda birgalikda ishtirok etadilar;
 - o'qituvchi va tarbiyachilar bolalarni bir-birlarining ichki dunyolarini tushunishga o'rgatadilar;
 - har bir bolaning qobiliyati va imkoniyatini hisobga oladilar;
 - har bir bolada hayotiy malaka va mustaqillikni shakllantiradilar;
 - ishlarni tahlil qiladilar va baholaydilar;
 - ota-onalarga amaliy yordam ko'rsatadilar;

- barcha bolalarga birdek bilim berib, tarbiyalaydilar;

Demak; ***inklyuziv ta'lim maxsus ehtiyojli, nogiron bolalar ham faqat maxsus maktablarda emas, balki sog'lom bolalar o'qiydigan umumta'lim maktablarida ham ta'lim-tarbiya olishlari mumkin ekanligini e'tirof etadi.***

Umumiy o'qitish tizimida inklyuziv ta'limning pedagogik-psixologik jihatlari, nogironligi bo'lgan bolalarning ta'limiy ehtiyojlarini qondirish, ularning huquqiy tengligi sharoitini yaratish, jamiyat a'zosi sifatidagi o'rnini mustahkamlashga oid muammolar bu izlanishlarning asosini tashkil etib, ular nogiron bolalarning individual xususiyatlari va adaptiv imkoniyatlarini inobatga olish, ijtimoiy moslashuvini texnologik ta'minlash hamda qo'llab-quvvatlash o'quv-tarbiya jarayonini tashkil etishning pedagogik tizimini takomillashtirishda alohida o'rin egallamoqda [24].

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga asoslangan inklyuziv ta'lim jamiyatga ham foydalidir. Bu esa o'z navbatida jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolani oddiy bog'cha yoki maktabga joylashtirish integratsiya yo'lidagi birinchi qadamdir. Integratsiyalashgan jamiyatda barcha teng huquqqa ega, bu yaxlit jamiyatdir. Inklyuziv ta'lim tufayli jamiyat integratsiyalashgan jamiyatga aylanadi va barcha bolalar uchun foydali bo'lgan samarali pedagogika tamoyillarini targ'ib etadi. Insonlarning turli xilda bo'lishi normal holat, deb qabul qilingan va o'rganish jarayonining tabiati va bosqichlaridan kelib chiqib, bola mazkur jarayon talablariga emas, balki ushbu jarayon bola talablariga moslashtirilishi lozim.

Umumta'lim maktablarga oddiy bolalarning barchasi borsa, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar ham jalb etilishi kerak. Inklyuziv ta'limning oiladan, maktabgacha ta'lim muassasalaridan boshlab yo'lga qo'yilayotganligi muhim ahamiyatga ega. Bu esa bolalarning keyinchalik atrofdagilar bilan muloqotda bo'lishiga, ijtimoiy muhit talablariga javob bera oladigan va shu bilan birga, kundalik-maishiy ehtiyojini qondirish ko'nikmalarini erta egallashlariga, hayotga moslashib, umumta'lim maktablarida tengdoshlari qatori darslarni o'z vaqtida o'zlashtirishiga, topshiriqlarga mas'uliyat bilan yondashish ko'nikmasini egallashlariga ko'maklashadi. Umumta'lim maktablarda inklyuziv ta'lim – alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bo'lgan bolalar yoki boshqa sabablar tufayli tarbiyasi og'ir, yetim

bolalar uchun moslashuvchan, individuallashtirish va barcha bolalarga teng huquq va imkoniyatlar tengligini beradigan ta'lim tizimidir.

O'zbekiston ta'lim muassasalarida inklyuziv ta'lim amaliyoti Sovet Ittifoqi davridan boshlangan. Sovet ittifoqi davrida nogironlar ixtisoslashtirilgan o'quv yurtlarida tengdoshlaridan ajratilgan holda o'qigan. Bugungi kunda ilm-fan ancha oldinga ketdi, G'arb olimlarining ko'plab ilmiy va amaliy sinovdan o'tgan ilmiy tadqiqotlarida nogironlarni o'qitishda eng katta samaraga ularning tengdoshlari bilan guruhda birgalikda o'qishga erishilishi isbotlangan. Birlashgan Millatlar Tashkilotining statistik ma'lumotlariga ko'ra, dunyo aholisining 15 foizi jismoniy yoki aqliy rivojlanishida nuqsonlarga ega va shunga mos ravishda nogironlar sifatida ro'yxatga olingan. Shuni ta'kidlash kerakki, bu ko'rsatkich yildan-yilga ortib bormoqda, bu asosan atrof-muhitning yomonlashishi va normal turmush tarzining buzilishi bilan bog'liq va barcha nogironlarning 80 foizi rivojlanayotgan mamlakatlar hissasiga to'g'ri kelayotganligi bu mamlakatlar uchun to'g'ridan to'g'ri ogohlantiruvchi chaqiriqdir. Ushbu mamlakatlar hukumatlari bunday toifadagi shaxslarni jamiyatda to'liq hayotga moslashtirish bo'yicha shoshilinch choralar ko'rishlari talab etiladi. 2023-yil yakuni bo'yicha O'zbekiston Respublikasi aholisi soni 37 million kishiga yetdi, ularning 60 foizini 30 yoshgacha bo'lgan yoshlar tashkil etadi. Respublika statistik ma'lumotlariga ko'ra, Respublikada rasmiy ro'yxatga olingan nogironlar mamlakat umumiy aholisining 2,1 foizini tashkil qiladi. Ammo bu ko'rsatkich mamlakat aholisini ro'yxatga olishning yo'qligi sababli juda buzib ko'rsatilgan bo'lishi mumkin. O'zbekiston mustaqillikka erishgan 1991-yildan beri aholini ro'yxatga olish o'tkazilmagan; birinchi aholini ro'yxatga olish 2023-yilga rejalashtirilgan biroq, Davlat statistika qo'mitasi nogironlik bo'yicha Vashington guruhi tomonidan tavsiya etilgan aholini ro'yxatga olishda nogironlik bo'yicha savollarni o'z ichiga olmaydi, chunki nogironlikni aniqlashda mablag' va tajriba yetishmaydi [21].

Prezident Shavkat Mirziyoyevning BMT Inson huquqlari bo'yicha kengashi 46-sessiyasidagi nutqida strategik yo'nalishlar, jumladan, Nogironlar huquqlari to'g'risidagi Konvensiyani ratifikatsiya qilish masalasiga alohida e'tibor qaratildi. Butun dunyoda qariyb 1 milliardga yaqin nogironligi bo'lgan shaxslar borligi inobatga olinsa, bu nihoyatda ahamiyatli tashabbus hisoblanadi. Shu boisdan mamlakatimizda

inklyuziv ta'lim tizimini joriy qilish bo'yicha qator normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilindi.

2017-yil 1-dekabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Nogironligi bo'lgan shaxslarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni e'lon qilingan bo'lib, unga ko'ra nogironligi bo'lgan shaxslarga universitetga kirishda bir qator imtiyozlar berildi. Xususan, 2018-2019 o'quv yilidan boshlab I va II guruh nogironlariga mamlakatimiz milliy oliy o'quv yurtlariga o'qishga kirish uchun qo'shimcha 2 foizli kvota ajratildi. Shu bilan birga, nogironligi bo'lgan shaxslarning oliy ta'lim tizimiga kirishi uchun kirish imtihonlarida to'plangan minimal ball ham 56,7 ballga (eng yuqori mumkin bo'lgan 189 ballning 30 foizi) tushirildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi farmoniga muvofiq O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini takomillashtirish hamda ularga ko'rsatiladigan ta'lim xizmatlari sifatini yaxshilash maqsadida 2020 — 2025-yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi ishlab chiqildi. 2020 — 2025-yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasini 2020-2021-yillarda amalga oshirish bo'yicha "yo'l xaritasi" ishlab chiqildi. Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar ta'limini 2025-yilgacha rivojlantirishning maqsadli ko'rsatkichlari (indikatorlari) tasdiqlandi. Konsepsiya erishilgan natijalar, maqsadli ko'rsatkichlar va tegishli davrga mo'ljallangan asosiy yo'nalishlardan kelib chiqqan holda 2022-yildan boshlab har yili tasdiqlanadigan alohida "Yo'l xaritasi" asosida bosqichma-bosqich amalga oshirilishi belgilandi.

O'zbekistonda inklyuziv ta'limni takomillashtirish, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini shakllantirish hamda ularga ko'rsatiladigan ta'lim xizmatlari sifatini yaxshilashga qaratilgan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 13 oktyabrda "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori qabul qilindi. Mazkur qaror bilan 2020-2025

yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi qabul qilindi.

Konsepsiyani amalga oshirish bo'yicha 2020-2021 yillarga mo'ljallangan "Yo'l xaritasi" tasdiqlandi. E'tiborli jihati shundaki, 2023-2025 yillarda inklyuziv ta'lim tizimi 51 foiz umumta'lim maktablarida joriy qilinishi belgilangan. Ushbu ta'lim shakliga 40 foiz imkoniyati cheklangan bolalar jalb qilinadi [3].

O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirishning huquqiy asoslari yuqorida keltirilgan huquqiy-me'yoriy hujjatlar O'zbekiston Respublikasida inklyuziv ta'limning joriy etilishi uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Jumladan; ta'lim hamma uchun dasturining bajarilishi, O'zbekistonda ta'lim olish huquqining qonunchilik asosini:

- O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (2023 yil; 19,50,57-moddalari);
- O'zbekiston Respublikasida nogironlarni ijtimoiy himoyalash to'g'risidagi qonun (19, 27-moddalar) ;
- Ta'lim to'g'risidagi qonun (2020 yil, 5, 9, 15, 20, 34, 38, 46, 51, 55-moddalar);
- Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risidagi qonun (2008 yil; ta'lim olishdagi teng imkoniyatlar va alohida kafolatlari, 28, 29-moddalar);
- Ijtimoiy himoya yili davlat dasturi (4.2-modda), Yoshlar yili Davlat dasturi;
- Sog'lom avlod davlat dasturi (2000 yil);
- Ijtimoiy himoya yili davlat dasturi (2007 yil);
- Barkamol avlod yili davlat dasturi (2010 yil);
- O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi (29.04.2019 yildagi PF-5712-son);
- O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori (13.10.2020 yildagi PQ-4860-son);
- O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori (13.05.2019 yildagi 391-son);

- O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarori (12.10.2021 yildagi 638-son) va boshqalar.

Inklyuziv ta’limning barqarorligini ta’minlash maqsadida - “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonunning yangi tahririga imkoniyati cheklangan bolalarni umumta’lim jarayoniga integratsiyalash maqsadida umumta’lim maktablari, maktabgacha ta’lim muassasalarida inklyuziv guruh va sinflarning tashkil qilinishini tartibga soluvchi modda kiritilgan.

Nazorat uchun savollar:

1. Inklyuziv ta’lim tushunchasini ta’riflab bering.
2. Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar kimlar?
3. Inklyuziv ta’limdagi muammolarni sanab bering.
4. Inklyuziv ta’limni rivojlantirishdan maqsad nima?
5. Inklyuziv ta’limning me’yoriy-huquqiy asoslari.

Mavzu: Inklyuziv ta’limning uslubiy asoslari.

Reja:

1. Inklyuziv ta’lim konsepsiyalari, ta’lim va tarbiya nazariyalari, inklyuziv ta’lim tamoyillari.

2. Tizimli, aksiologik, antropologik, sinergetik, shaxsga yo‘naltirilgan, foliyatga asoslangan, kompetensiyaga asoslangan yondashuvlar – ijtimoiy va ta’limiy inklyuziyasining nazariy va uslubiy asoslari sifatida.

3. Inklyuziv ta’limni tashkil etish metodologiyasining fanlararo xususiyati.

Tayanch iboralar: *Inklyuziv ta’lim konsepsiyasi, tamoyillar, tizimli yondashuv, shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv, inklyuziv ta’limni tashkil etish metodologiyasi, inklyuziv ta’limni tashkil etish tartibi*

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-oktabrdagi “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 4860-sonli qarori 1-ilovasi bilan tasdiqlangan “2020-2025-yillarda Xalq ta’limi tizimida inklyuziv ta’limni rivojlantirishning Konsepsiyasi”da

alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ko'rsatiladigan ta'lim xizmatlari sifatini yaxshilash bo'yicha quyidagi vazifalar belgilandi:

- alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar ta'lim oladigan ta'lim muassasalari binolariga qo'yiladigan talablarni ishlab chiqish va tasdiqlash;

- alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar o'qitiladigan ta'lim muassasalarini zarur

adabiyotlar, metodik qo'llanmalar, turli kasblarga o'qitish uchun uskuna va jihozlar bilan ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish;

- alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni o'qitish uchun inklyuziv ta'lim tizimini

tashkil etish, umumta'lim muassasalarini maxsus moslamalar shuningdek tegishli kadrlar bilan ta'minlash alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning moslashishi va integratsiyasi uchun maktab-internatlarni bosqichma-bosqich maxsus jihozlar bilan ta'minlash va boshqalar.

Qaror bilan "Umumiy o'rta ta'lim tashkilotlarida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga inklyuziv ta'limni tashkil etish tartibi to'g'risida"gi Nizom tasdiqlandi. Unda quyidagilar belgilandi:

- inklyuziv ta'limning maqsadi va vazifalari,
- alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun maktablarda inklyuziv ta'lim va boshlang'ich tayanch korreksion sinflar faoliyatini yo'lga qo'yish hamda o'quv-tarbiya jarayonini tashkil etish tartibi,

- o'quvchilarni inklyuziv ta'lim sinflariga va boshlang'ich tayanch korreksion sinflarga qabul qilish tartibi,

- inklyuziv ta'lim sinflari va boshlang'ich tayanch korreksion sinflarda ta'lim sifatini nazorat qilish va boshqarish chora-tadbirlari.

Shuningdek, quyidagilar tasdiqlandi:

- Jismoniy, aqliy, sensor yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan bolalar uchun davlat ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalari to'g'risidagi Nizom;

- Sanatoriy turidagi ixtisoslashtirilgan davlat ta'lim muassasalari to'g'risidagi Nizom;

- Jismoniy, aqliy, sensor yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan, shuningdek, uzoq vaqt davolanishga muhtoj bo'lgan bolalarga uyda yakka tartibda ta'lim berish tartibi to'g'risidagi Nizom.

Bundan tashqari qaror bilan alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalarida kasbga o'qitish kurslarini tashkil etish chora-tadbirlari belgilandi [3].

“Inklyuziv ta'lim” barcha bolalarga, ta'lim olish chog'ida o'ziga nisbatan har qanday tarzdagi kamsitishni istisno etuvchi jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida nuqsonlari bo'lgan bolalarga nisbatan teng huquqli munosabatda bo'lish haqida so'z boradi.

Maxsus ehtiyojli bolalarni kuzatib borish uchun tayyorlangan malakali kadrlar - o'qituvchilar, psixologlar, defektologlar, logopedlar yetishmasligi bugungi kunning dolzarb muammosidir. O'qituvchilar tarkibi ko'pincha ehtiyojlari bo'lgan bolalarga nisbatan ijobiy munosabatda bo'lishadi, shuning uchun ularning bilimlarini baholash ob'ektiv bo'lmaydi. Milliy o'quv dasturi ko'pincha ba'zi o'quvchilarni ma'lum bir bosqichda o'qishni davom ettirishga to'sqinlik qiladi. Inklyuziv ta'limga muhtoj bolalarning ota-onalari ko'pincha o'quv dasturi va olib borilishi haqida ma'lumotlarga ega emaslar. Natijada, bolalar faqat o'rta ma'lumot olishadi va o'qishni davom ettira olmaydilar. Ta'lim sifatini yaxshilash uchun nafaqat inklyuziv, balki umumta'lim maktablari ham zarur. Bu kabi kamchiliklar vaqt o'tishi bilan barham topadi, ya'ni inklyuziv ta'lim o'z oldiga qo'ygan maqsadiga va samarali bo'lishiga erishadi.

2014–2016-yillarda Yevropa Ittifoqi bilan hamkorlikda “O'zbekistonda alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'lim” loyihasi amalga oshirildi. Loyiha doirasida:

respublikaning 5 ta hududida tajriba-sinov maydonchalari tashkil etildi;

150 nafardan ortiq tibbiy-psixologik-pedagogik komissiya va 1,3 ming nafardan ortiq pedagog xodimlar inklyuziv ta'lim xizmatlariga o'qitildi;

2 ming nafardan ortiq alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar va ularning ota-onalariga inklyuziv ta'lim xizmatlari tashkil etildi;

Toshkent, Samarqand, Namangan, Xorazm va Surxondaryo viloyatlarida 5 ta tajriba-resurs markazi hamda 15 ta tajriba maktablari tashkil etilib, ularga 800 nafardan ortiq bolalar qamrab olindi.

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni sog'lom bolalar qatorida umumta'lim maktablarida o'qitish amaliyotini rivojlantirish maqsadida ixtisoslash-tirilgan ta'lim muassasalarida ta'lim olayotgan

o'quvchilarning umumta'lim maktablariga integratsiyalashuv (uyg'unlashtirgan holda ta'lim-tarbiya berish) tajribasi qo'llanilishi natijasida so'nggi yillarda 500 nafarga yaqin alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilar umumiy o'rta ta'lim maktablariga qaytarildi.

Hozirgi kunda 3,2 mingdan ortiq umumiy o'rta ta'lim maktablarida 13 ming nafarga yaqin o'quvchilar inklyuziv ta'lim bilan qamrab olingan.

O'quvchilarni inklyuziv ta'lim sinflari va boshlang'ich tayanch korreksion sinflarga qabul qilish hamda sinfdan chiqarish hududiy xalq ta'limi boshqarmasi huzurida tashkil etilgan psixologik-tibbiy-pedagogik komissiya xulosasiga ko'ra, ota-onalar yoki ularning o'rni bosuvchi shaxslar roziligi bilan amalga oshiriladi.

Psixologik-tibbiy-pedagogik komissiya yo'llanmasi o'quvchilarni inklyuziv ta'lim sinflari va boshlang'ich tayanch korreksion sinflarga qabul qilinishiga asos hisoblanadi.

Inklyuziv ta'lim sinflari va boshlang'ich tayanch korreksion sinflarga boshqa ma'muriy-hududiy birlikdan kelib o'qish istagini bildirgan o'quvchilar o'quvchini qabul qilayotgan maktab joylashgan hududning psixologik-tibbiy-pedagogik komissiyasi yo'llanmasiga asosan qabul qilinadi.

O'quvchilarni inklyuziv ta'lim sinflariga va boshlang'ich tayanch korreksion sinflarga qabul qilish o'quv yili boshlanguncha hamda o'quv yili davomida amalga oshiriladi va maktab direktorining buyrug'i bilan rasmiylashtiriladi.

Inklyuziv ta'lim sinflari va boshlang'ich tayanch korreksion sinflarga yo'llangan har bir o'quvchiga ota-onalari yoki ularning o'rni bosuvchi shaxslar tomonidan shaxsiy hujjatlar yig'majildi rasmiylashtiriladi va maktab rahbariyatiga taqdim etiladi.

O'quvchining shaxsiy hujjatlar yig'majildida quyidagi hujjatlar bo'ladi:

- ota-onalari yoki ularning o'rni bosuvchi shaxslarning arizasi;
- psixologik-tibbiy-pedagogik komissiya xulosasi;
- ta'lim olganligi to'g'risidagi hujjatlar (ta'lim muassasalarida o'qiyotgan bolalar uchun);

o'qish joyidan ta'limning muddati, o'quv fanlarini o'zlashtirishi va xulq-atvori, o'quvchiga yakka tartibda ko'mak berish borasida amalga oshirilgan chora-tadbirlarning batafsil tahlili aks ettirilgan

ma'lumotnoma va tavsifnoma (ta'lim muassasalarida o'qiyotgan bolalar uchun);

o'quvchining yashash joyidagi shifoxona bosh vrachi tomonidan imzolangan, uning rivojlanishi tarixidan mufassal ko'chirma [3].

Inklyuziv ta'lim sinflari va boshlang'ich tayanch korreksion sinflarga quyidagi toifadagi bolalar qabul qilinadi:

eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar (eshitish qobiliyatining yo'qotilishi 60 Db gacha bo'lgan rivojlanishida qo'shimcha buzilishlar bo'lmagan bolalar);

ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar (ko'rish qobiliyatining buzilishi 0,1 gacha bo'lgan rivojlanishida qo'shimcha buzilishlar bo'lmagan bolalar);

somatik kasalliklar (psixofizik va nutqning rivojlanish darajasi yoshiga mos kelmaydigan bolalar);

nutqida og'ir nuqsonlar bo'lgan bolalar (alaliya, dislaliya, afaziya, rinolaliya, dizatriya, psixik-nutqiy rivojidagi sustlik, duduqlanish);

tayanch-harakat apparatida nuqsoni bo'lgan bolalar (bolalar tserebral falaji, skolioz, poliomiyelit, miopatiya, osteomiyelit, amputatsiya, bo'y o'sishining yetishmovchiligi — pakanalik);

aqliy rivojlanishi saqlangan holda tayanch-harakat tizimidagi buzilishi bo'lgan bolalar;

aqliy rivojlanishi saqlangan yoki ruhiy rivojlanishda orqada qolgan bolalar (o'zi harakat qila oladigan yoki qo'shimcha moslamalar va nogironlik aravachasida harakatlana oladigan bolalar tserebral falaji);

intellektual rivojlanishning potensial buzilmagan imkoniyatlari bilan ruhiy rivojlanishda orqada qolgan bolalar;

xulq-atvor va ruhiyatning qo'pol buzilishlarisiz autistik spektri buzilgan bolalar;

intellektual rivojlanishi saqlanib qolingan, tutqanoq holatida bo'lgan bolalar (agar bola antikonvulsant dorisini qabul qilganda, tutqanoq 1 oyda 1-martadan oshmagan paytda).

Quyidagi toifadagi bolalar qabul qilinmaydi:

aqliy rivojlanishi o'ta zaif bolalar;

xulq-atvorida og'ir buzilishlar, hissiy-irodaviy sohasida (organik) nuqsonlari bo'lgan bolalar;

tayanch-harakat apparatida nuqsoni bo'lgan, mustaqil ravishda harakatlana olmaydigan va o'z-o'ziga xizmat ko'rsata olmaydigan bolalar;

ko'r-kar-soqov bolalar;

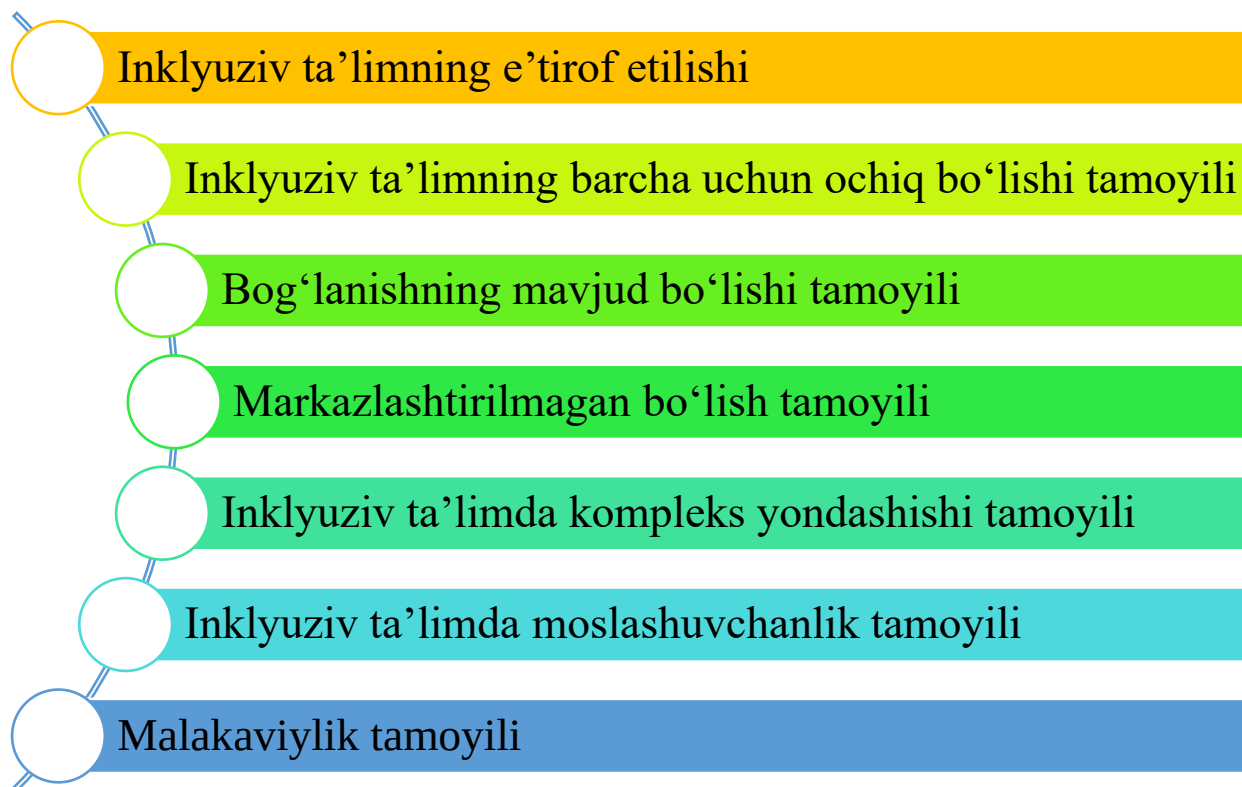
tez-tez takrorlanadigan epileptik tutqanoqdan aziyat chekadigan (epileptik demensiya, kunduzgi va tungi vaqtlarda tutqanog'i tez-tez takrorlanadigan) bolalar;

markaziy asab tizimiga shikast yetganligi tufayli siydik va najasini ushlab turolmaydigan bolalar.

O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish bo'yicha davlat siyosati quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

Inklyuziv ta'limni ta'limga kiritishning asosiy tamoyillari.

Ta'lim tizimini joriy etish har doim ma'lum bir qonun qoidalarga, tamoyillarga asoslanishni talab etadi. Inklyuziv ta'lim tizimini joriy qilishda esa quyidagi tamoyillarga asoslaniladi:

Inklyuziv ta'limning e'tirof etilishi tamoyili. Bu tamoyilning mazmuni shundaki, 1990-yildan buyon maxsus ehtiyojli bolalarni umumta'lim muassasalari tizimida o'qitish borasida bir qancha jahon miqyosida deklaratsiyalar va qarorlar qabul qilindi. Ularni jahonning ko'plab davlatlari e'tirof etdilar. Ammo bugungi kunga qadar ularni hayotga joriy qilish borasida ko'plab muammolar mavjud. Ba'zi

davlatlarda esa umumiy ta'lim borasida qonun yoki qarorlar qabul qilinganda nogiron bolalarning ta'lim masalasi unga kiritilmaydi. Ammo inklyuziv ta'limni tan olish faqatgina qonun chiqarish bilangina bog'liq bo'lmaydi. Diskriminatsiya (odamlarni ajratish) va ijtimoiy noto'g'ri fikrlashga qarshi kurashish eng muhim masaladir. Ya'ni inklyuziv ta'limni e'tirof etgan holda, aholi o'rtasida targ'ibot-tashviqot ishlarini olib borish eng birinchi galdagi masaladir.

Inklyuziv ta'limning barcha uchun ochiq bo'lishi tamoyili. O'tgan yigirma yil davomida maxsus ehtiyojli bolalarni umumta'lim muassasalari tizimida o'qitish borasida sezilarli ishlar amalga oshirildi. Ammo inklyuziv ta'limi tizimini joriy qilish, asosan, shaharlar miqyosida bo'lib qishloqlardagi hududlarda hali-hamon maxsus ehtiyojli bolalar ta'limdan chetda qolib ketmoqda yoki qishloqlardagi ota-onalar nogiron farzandini shaharlardagi maxsus muassasalarga qatnashlarini ta'minlash uchun qiyinchiliklarga duch kelmoqdalar. Shuning uchun ham maxsus ehtiyojli bolalarni inklyuziv ta'limga jalb etish barcha hududlarda teng ta'minlanishi lozim.

Bog'lanishning mavjud bo'lishi tamoyili. Bog'lanish-bu so'zning zaminida-ommaviy binolarning sifati, ayniqsa, nogiron bolalar uchun maktablarga kirishning oson bo'lishi kabi qulayliklar yotadi. Bola maktab binosiga (zinapoyalar aravachada yurishga moslashtirilmaganligi sababli) kira olmaganligi yoki maktab hojatxonasi aravachada harakatlanuvchilarga moslashtirilmaganligi uchun oddiy maktabdan chiqarib tashlanmasligi kerak. Bu kabi qulayliklarni yaratish unchalik katta mablag' talab qilmaydi. Yangi maktab binosi nogiron bolalarning ehtiyojlarini e'tiborga olgan holda rejalashtirilgan paytdan boshlab qurilishi kerak. Albatta, nogiron bolalar uchun yaratilgan qulayliklar normal rivojlanishdagi bolalar uchun hech bir muammo keltirib chiqarmaydi. Jismonan bog'lanishlarni yaratish inklyuziv ta'limning asosiy muammolarini hal etishga xizmat qiladi.

Bu tamoyilning mazmuni quyidagi ikkita yo'nalish yordamida ifodalanadi:

A) Inklyuziv ta'lim xizmatlari umumiy ta'lim tizimining integratsiya qilingan qismi bo'lishi kerak.

B) Inklyuziv ta'lim tizimidagi vazifalar mahalliy ta'lim organlariga javobgarlik va boshqaruvni yuklash uchun markazlashmagan holda olib borilishi kerak, ya'ni imkoniyatlar mahalliy sharoitlarga

moslashtirilishi lozim. Optimal darajada integratsiyaga erishish uchun markazlashtirilmagan bo'lish muhimdir. Bu ayniqsa qishloq sharoitlarida ayni muddao bo'ladi. Inklyuziv ta'limning vazifalari nogiron bolalarga o'z ota-onalari bilan birga bo'lish, ularga xuddi tengdoshlari kabi o'zlariga yaqin bo'lgan maktablarda ta'lim olish imkonini beradi. Bu ularning shaxsiy sifatlarining shakllanishida muhim ahamiyatga ega. Nogiron bolaning normal rivojlanishiga halaqit berish, nogironlikdan ham og'irroq holatlarga olib kelishi mumkin.

Inklyuziv ta'limda kompleks yondashishi tamoyili. Nogiron bolalarga ularga nogiron deb faqatgina nuqson jihatdan yondashishi emas, balki bu bolalarga har tomonlama yondashish lozim. Bu esa maxsus ehtiyojli bolalar uchun ta'lim masalasini rejalashtirayotgan uning butun hayoti davomida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan ehtiyojlarini hisobga olgan holda tuzishni talab etadi. Bundan tashqari inklyuziv ta'limda nogiron boladagi mavjud nuqonlarni bartaraf etish, korreksiyalash, kompensatsiya qilish bilan bir qatorda bilim ko'nikmalarga ega qilish, kasb-hunarga o'rgatish ishlarini parallel ravishda olib borish talab etiladi. Bu tamoyilning mohiyatida maxsus ehtiyojli bolalarga ilk yosh davrida erta yondashish ham yotadi. Maxsus ehtiyojli bolalar ta'limi boshlang'ich va o'rta-maxsus ta'limni olishlari bilan yakunlanmasligi kerak. Nogiron bolalar kasb-hunar ta'limi va oliy ta'limga ham jalb qilinishi lozim. Chunki inklyuziv ta'lim tizimining vazifalaridan biri maxsus ehtiyojli bolalarni har tomonlama rivojlantirish, ularning barcha huquqlarini ta'minlashdan iboratdir.

Inklyuziv ta'limda moslashuvchanlik tamoyili. Bu tamoyilning mazmuni shundaki, o'quv reja, dastur va darsliklar maxsus ehtiyojli bolalarning imkoniyatlariga moslashuvchan bo'lishi va bolaning maxsus ta'limga bo'lgan ehtiyojlari har qanday integratsiya faoliyatining asosini tashkil etishi kerak. Shaxs ehtiyojlarining darajalari va turlari har xil bo'lganligi tufayli bunday faoliyatlarning moslashuvchan, o'zgaruvchan bo'lishi talab etiladi.

Malakaviylik tamoyili. Maxsus ehtiyojli bolalar inklyuziv tarzda o'qitilayotgan sinflarda yuqori malakali o'qituvchilarning dars berishi talab etiladi. Bundan tashqari inklyuziv sinf o'qituvchisi defektlogiya sohasi bo'yicha ham malaka oshirgan bo'lishi kerak.

Inklyuziv ta'lim joriy qilingan maktablarda (muassasalarda) ta'lim jarayonini tashkil etish tamoyillari:

- Maxsus ta'lim tamoyillari

- Korreksion yo'naltirilganligi

- Nuqsonini aniqlash, ta'lim berishda kompleks (klinik genetik, neyrofiziologik, psixologik nuqsonli funksiyani erta aniqlab, tibbiy-psixologik jixatdan korreksiyalash

- Umumiy o'rta ma'lumot berish, kasbga yo'naltirish va ijtimoiy hayotga tayyorlashga moslashtirish

- Differensial\tabaqalashtirish va alohida yondashish

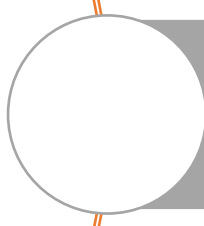
- Ta'limning uzliksizligini ta'minlash

Imkoniyatlari cheklangan bolalarning, hoh u maxsus maktab, maktabgacha muassasalar bo'lsin, hoh umumta'lim muassasalari qoshidagi sinf yoki guruhlar bo'lsin, hoh uyda ta'lim olish bo'lsin – o'qitishning barcha shakllari–ta'lim sohasiga jalb qilinishi ma'lum jihatdan integratsiya jarayoni hisoblanadi, chunki o'qish davrida va undan keyin ham bu bolalar boshqa bolalar, shu jumladan umumta'lim muassasalarda ta'lim olayotgan bolalar bilan o'zaro muloqotda bo'ladilar, ularning ijtimoiy moslashuvi va jamiyatga uyg'unlashuvi ta'minlanadi. Biroq, ta'lim olish uchun mos shart-sharoitlarni tanlash har bir bolaning va ota-onasining huquqi hisoblanadi. Psixologik-tibbiy-

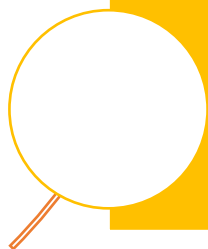
pedagogik komissiya mutaxassislari zimmasiga bolaning ruhiy-jismoniy holatini o'rganish va tashxis qilish vazifasi yuklangan bo'lib, bolani har tomonlama tekshirish natijasida bolalarni o'qitish, ularga mos keladigan ta'lim sharoitini aniqlashga doir tavsiyalar beriladi. Shunday qilib, o'ziga xos ehtiyojlari bo'lgan bolaning umumta'lim sohasiga samarali jalb qilinishi uchun quyidagilar zarur:

- bolaning rivojlanishida ijobiy natijalarga erishishga imkon beradigan korreksion tadbirlarni erta yoshdan boshlash;

- umumiy ta'limga jalb qilingan har bir bola uchun tibbiy-psixologik-pedagogik kuzatuvni, ya'ni mutaxassislarning doimiy yordamini tashkil etish;

- ruhiy-jismoniy rivojlanishi va ta'lim ehtiyojlaridan kelib chiqib, imkoniyatlari cheklangan har bir bolaning sog'lom bolalar bilan birgalikda tarbiya va ta'lim olishining zarur shakllarini tanlashni ta'minlash;

Inklyuziv ta'limga jalb qilishning tashkiliy, ilmiy-uslubiy choralari bu mutaxassislarni tayyorlash, malakasini oshirishga oid tadbirlarni ishlab chiqish lozim. Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni umumta'lim muassasalariga jalb qilishning ikki asosiy omili bor:

Birinchidan, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar ham sog'lom bolalar bilan birgalikda o'zaro faoliyat ko'rsatishlari mumkin. Inklyuziv ta'lim maqsadga muvofiq tarzda tashkil etilsa, maxsus ehtiyojli bolalar ijtimoiy tomondan himoyalanaдилar, sog'lom bolalar esa ijtimoiy adolat va tenglikning tan olinishi buyukligini nogiron bolalarga nisbatan yanada mehribon va e'tibor bilan munosabatda bo'lishni his etadilar.

Ikkinchidan, nogiron bolalar ham sog'lom tengdoshlari bilan yonma-yon o'qish, tarbiyalanish huquqiga ega ekanligi. Bu ishlarni muvaffaqiyati har bir davlatning qonunlarida aks etilishi zarur. Chunki, qonunlar, ularni kerakli moddiy va ma'naviy resurslar bilan ta'minlanishini amalga oshirishni kafolatlaydi. Imkoniyati cheklangan

bolalar-o'quvchilarga ta'lim berishda, ota-onalar, mahallalar, pedagoglar, mutaxassislar hamkorligida faoliyat ko'rsatishlarini talab qilinadi va majburiy shart hisoblanadi. Alohida ta'lim ehtiyoji bo'lgan bolalar ham sog'lom tengdoshlari bilan birgalikda o'z qobiliyat darajasida faoliyat ko'rsatish, ta'lim olishi, kasb-hunar o'rganishi va rivojlanishi mumkin. Inklyuziv ta'lim maqsadga muvofiq tarzda tashkil etilsa maxsus yordamga muhtoj bolalar ijtimoiy tomondan himoyalandilar, ijtimoiy hayotda teng huquqliligini, o'z tengdoshlari bilan birga bilim olishlari mumkinligini his etadilar. Alohida ta'lim ehtiyoji bo'lgan bolalar uchun tashkil etilgan segregasion-maxsus, yopiq turdagi muassasalarda bolalardagi mavjud nuqsonlar ancha-muncha yuqori darajada korreksiyalansada, ammo bolalarning maktab jamoasidagi tor doiraga tushib qolishlari natijasida ijtimoiy amiyatga moslashishi, kelajakda normal rivojlanishdagi bolalar qatori faoliyat yuritishlarida juda katta qiyinchiliklarga duch keladilar. Maxsus maktablar mana shu jihatlari bilan juda katta kamchiliklarga ega. Inklyuziv ta'lim alohida ta'lim ehtiyoji bo'lgan bolalarga doimo o'z oilasi mahallasi va qarindosh-urug'lari davrasida bo'lishga imkon beradi [12].

Bolalarni oilasidan, uyidan uzoqda bo'lgan internatlarga joylashtirish ularning uyi, oilasi hamjamiyat hayotiga ishtirok etish huquqiga to'sqinlik qiladi. Uyidan, oilasidan, ota-ona mehridan uzoqda bo'lgan bola diydasi qattiq bo'lib o'sadi. Chunki oila tarbiyaning bosh markazidir. Inklyuziv ta'lim barcha uchun ta'lim sifatini yaxshilaydi. Inklyuziv ta'lim ta'lim sifatini yaxshilashga olib keladigan katalizator bo'lib xizmat qilishi mumkin. Alohida ta'lim ehtiyoji bo'lgan bolalarni umumta'lim muassasalariga qabul qilinishi o'quvchilarni yanada bolaga qaratilgan faolroq va ko'proq o'quvchilarni qamraydigan yangi o'qitish uslublarini ishlab chiqishga undaydi. Buning nafi esa hamma bolaga tegadi. Inklyuziv ta'lim kamsitishlarni oldini olishga yordam beradi. Jamiyatda nogironlarga nisbatan yangilash fikr va munosabat juda yuqoridadir. Ular haqida ma'lumotlarning kamligi va ularni yoshligidan maxsus muassasalarda yopiq tarzda ta'lim tarbiya berilishi bunga sababa bo'lishi mumkin. Bunday munosabatni yo'qotish yoki kamaytirish ancha mushkul ishdir. Lekin tajribadan shu narsa ma'lumki, kattalarga nisbatan bolalar farqli va o'xshashlik jihatlarni tezroq anglar ekanlar. Agarda maxsus ehtiyojli bolalar normal

rivojlanishdagi bolalar bilan birgalikda ta'lim tarbiya olsalar, bu barcha bolalarni nogironlarga nisbatan o'zlari singari bola ekanliklarni anglab, kasitmasliklarini ta'minlagan bo'lar edi.

Pedagogika sohasidagi aksariyat zamonaviy tadqiqotlar har tomonlama va shu bilan birga bir-birini boyitib turuvchi quyidagi **ilmiy yondashuvlarga** asoslanadi: **tizimli, aksiologik, antropologik, sinergetik, shaxsga yo'naltirilgan, faoliyatga asoslangan, kompetensiyaga asoslangan.**

Inklyuziv ta'limni zamonaviy innovatsion ta'lim tizimi sifatida baholagan tadqiqotchilar (M.M.Semago, N.Ya.Semago, T.P.Dmitrieva) uning ilmiy tahlilining mafkuraviy variantlarini sezilarli darajada tuzatish zarurligini ta'kidlaydilar, chunki bu ta'lim tizimidagi navbatdagi islohot emas.

Har bir yondashuv o'rganilayotgan ob'ektlarning imkoniyatlarini, meta-mavzusini, ko'p o'lchovlilikini aks ettirishga imkon beradi va innovatsion ta'lim jarayonlarini o'rganish, modellashtirish uchun asos bo'lib xizmat qilishi mumkin. Biz ta'limga inklyuziyaning nazariy asoslarini o'rganish nuqtai nazaridan ularning funksionalligini ko'rsatadigan turli xil, ammo, bir-birini to'ldiruvchi yondashuvlardan foydalanishni maqsadga muvofiq deb bilamiz.

Shunday qilib, insonning mohiyati, o'ziga xosligiga qaratilgan **antropologik yondashuv** biz uchun inklyuziv ta'limning ma'nosini, uning mazmunini, g'oya, mentalitet, amaliyot sifatida tabiatining dialogik tabiatini belgilovchi va vositachi sifatida ko'rmoqda.

Bir qator olimlar inklyuziv ta'limni zamonaviy innovatsion tizim sifatida baholaydilar, uni modellashtirishda zamonaviy uslubiy tushunchalar, ya'ni **sinergetik kontseptsiyadan** foydalanishni nazarda tutadi. Tizimli tahlilning toifali matritsasiga triadik tahlil, strukturaviy o'zgarishlarning sinxronligi (sintonikligi), modellashtirilgan tizimlarning fraktalligi (o'ziga o'xshashligi) kabi qo'shimcha kategoriyalarni kiritish taklif etiladi.

Tizimli, sinergetik, kompetensiyaga asoslangan yondashuvlar o'zining instrumental ma'nosi, protsessual belgilarga yo'naltirilganligi, tizimlar, quyi tizimlar tuzilishi, funksiyasiga kirib borishi, ularning o'zaro aloqadorligi va ichki tabiati bilan qimmatlidir. Inklyuziv nazariya va amaliyotni maqsadli qurish vositalari va mexanizmlarini izlash va asoslashda ushbu yondashuvlar asosiy ahamiyat kasb etadi.

Har bir yondashuvning o'ziga xosligi va o'zini o'zi ta'minlashi o'z prizmasi va pozitsiyasidan bir vaqtning o'zida inklyuziv amaliyotni integral tizim sifatida, shuningdek, quyi tizimlar va funktsiyalar to'plami sifatida o'rganish va qurish imkonini beradi. Inklyuziv ta'limning individual komponentlari va aspektlarini o'rganish bizni ma'lum bir paradigmaga aylantiradi.

Shunday qilib, sinergetik yondashuv zamonaviy ijtimoiy tizimda inklyuziv jarayonlarning kelib chiqishi va rivojlanishini tushuntirishga, ta'lim amaliyotida o'z-o'zini o'zgartirish parametrlarini aniqlashga, zamonaviy ta'lim tarkibiy qismlarida nomuvofiqlik va tarkibiy o'zgarishlar xavfini ta'kidlashga imkon beradi.

Kompetentsiyaga asoslangan yondashuv – o'qituvchining kasbiy faoliyatining o'zaro bog'liqligini inklyuziv amaliyot sub'ekti va bolaning o'zini o'zi rivojlantirish sub'ekti sifatida tasavvur qilish imkonini beradi.

Tizimli yondashuv – zamonaviy tadqiqotlar uchun o'rganilayotgan ob'ektlar va jarayonlarni tahlil qilishning asosi va universal texnologiyasi bo'lib xizmat qiladi, bu bizga ularni integral, rivojlanayotgan tizimlar, shu jumladan tizim ichida ham, undan tashqarida ham uning maqsadlilikini belgilaydigan turli xil o'zaro bog'liqliklarni belgilashga imkon beradi. **Tizimli yondashuv** sotsiologik yondashuv bilan bog'liq bo'lib, jamiyatni turli tizimlar va tuzilmalarning o'zaro ta'sir tizimida ko'rib chiqiladi.

Ijtimoiy muhitga moslashuv – bunda, nogironlarning ta'lim va ijtimoiy ehtiyojlarini qondirishda atrof-muhit hal qiluvchi o'rin egallaydi.

Tartibga solish – ushbu yondashuvda ta'lim sohasining tartibga solinishi va boshqarilishi tushuniladi.

Ijtimoiy yondashuv nogiron o'quvchilarning jamiyatga integratsiyalashuvini nazarda tutadi.

Assotsiatsiyaviy yondashuv inklyuziv ta'limning yakuniy maqsadi nogiron o'quvchi shaxsining moslashuvchan salohiyatini oshirish ekanligini tushunishga asoslanadi.

Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv nogiron o'quvchining shaxsiy qiziqishlari, ehtiyojlari va qobiliyatlarini hisobga olishga qaratilgan. Bu yyerda dinamika shaxsiy yo'nalishlarning shakllanishini hisobga olishi muhimdir. Ya'ni, nogiron o'quvchi ham odatdagi shaxs kabi o'quv

jarayonida rivojlanishi, uning shaxsiy yo‘nalishlari, ehtiyojlari va imkoniyatlari o‘zgarishini hisobga olish kerak.

Korreksion yondashuv nogiron o‘quvchining mavjud kamchiliklarini minimallashtirish yoki tuzatishga, shuningdek, uning ijtimoiy foydaliligi va ijtimoiy samaradorligini oshirishga qaratilgan.

Funksional-faollik yondashuvi pedagogik, kommunikativ, interfaol va hokazo faoliyat natijasida har bir fan guruhining ma‘lum funksiyalarini qanday samarali bajarishini aniqlaydi [12].

Shunday qilib, inklyuziv ta‘lim nafaqat tipik odamning o‘zini anglashiga, balki uning atrofida qilarga ham ta‘sir qiladi. Inklyuziv ta‘lim ijtimoiy harakatchanlikning asosiy vositasi ekanligini unutmashimiz kerak. Nogironligi bo‘lgan shaxs uchun ta‘lim ikki tomonlama rol o‘ynaydi - bu nafaqat uning funksional imkoniyatlarini, kasbiy o‘qish istiqbollari oshirish, balki yangi ijtimoiy doiraga kirish imkonini beradigan vositalarni taqdim etadi.

Inklyuziv ta‘limni tashkil etish **metodologiyasining fanlararo xususiyati** inklyuziv ta‘lim dasturini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun pedagogika, psixologiya, tibbiyot, sotsiologiya va boshqalar kabi turli sohalardagi bilim va usullardan foydalanish zarurligini bildiradi. Bu har bir o‘quvchining individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ta‘limga kompleks yondashuvni yaratish imkonini beradi. Inklyuziv ta‘limga turli ilmiy fanlardan bilim va usullardan foydalanib, har bir bolaning ehtiyojlariga moslashtirilgan individual ta‘lim dasturlarini yaratadi.

Inklyuziv ta‘limda fanlararo yondashuv - bu o‘quvchilarning xilma-xilligini, ularning ehtiyojlari va qobiliyatlarini hisobga oladigan ta‘limga yondashuvdir. U barcha o‘quvchilarning individual xususiyatlaridan qat‘i nazar, ta‘lim jarayonida to‘liq ishtirok etishi uchun sharoit yaratishga qaratilgan.

Fanning metodologik asoslari - bu ob‘ektiv voqelikni tushunishning yo‘nalishi va tabiatini, uni bilishning umumiy usullarini, uning mohiyatiga ilmiy kirishni va amalga oshirish uchun rivojlanish qonuniyatlarini belgilovchi dastlabki falsafiy fundamental pozitsiyalar, tamoyillar, toifalar, g‘oyalar to‘plamidan iborat.

Inklyuziv ta‘lim kontsepsiyasini shakllantirish uchun asos sifatida uslubiy pozitsiyalarni aniqlash kerak. Kelajak uchun konstruktiv g‘oyalarni, pedagogika fani va amaliyotining bugungi va ertangi kun

talablariga javob beradigan innovatsion harakatini o'zida mujassamlashtirgan asosni alohida ta'kidlash zarur [15].

Yangi ta'lim nazariyasining shakllanishi falsafiy, pedagogik, psixologik, tibbiy va boshqalarni o'z ichiga olgan nazariyalarning sintezini ifodalashi aniq, bilim, nazariy tadqiqotlar natijalari inklyuziv ta'limni joriy etish amaliyotida ilmiy yo'riqnoma bo'lib xizmat qiladi va uning optimal ishlashini ta'minlaydi. Ko'rinib turibdiki, inklyuziv ta'lim modelining asosiy qoidalari fanlararo yondashuv asosida shakllantirilishi kerak, bu muammoni turli ilmiy fanlar nuqtai nazaridan o'rganish, ob'ektni o'zaro va birgalikda talqin qilishni o'z ichiga oladi. Ushbu muammoni ishlab chiqishning uslubiy darajasi bu sohadagi yyetakchi tadqiqot g'oyalarini tanlashni, aniqlanayotgan fakt va hodisalarning ilmiy tavsifini, davom etayotgan jarayonlarning samaradorligini tahlil qilish va ilmiy baholashni belgilaydi.

Inklyuziv ta'lim modelining nazariy asoslarini izlash ko'plab fanlarning qoidalarini birlashtirishni talab qiladi:

tarbiya va ta'lim falsafasi, uning pozitsiyasidan inklyuziya ta'limning madaniyat va mentalitetni shakllantiruvchi funktsiyalarini amalga oshiradigan zamonaviy sivilizatsiya hamjamiyatining rivojlanish jarayoni sifatida taqdim etiladi (B.S.Gershunskiy);

qonuniyatlar, maqsadlar, tamoyillar, kategoriyalar, usullar va boshqalar kabi asosiy tarkibiy qismlarning mohiyatini aniqlaydigan maqsadli ta'lim jarayonini amalga oshirishning mazmuni va ahamiyatini belgilovchi pedagogik nazariya;

inklyuziv pedagogik jarayon sharoitida ijtimoiylashuv va shaxsiy rivojlanish mexanizmlarini tushuntiruvchi psixologik tushunchalar.

Umuman olganda, inklyuziv ta'limni O'zbekistonda joriy qilishning yana bir afzallik tomoni shundaki, maxsus ta'lim muassasalari mavjud bo'lmagan joylarda ham alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni umumta'lim tizimiga to'liq jalb qilinishiga imkoniyat yaratiladi.

Nazorat uchun savollar:

1. Mamlakatimizda inklyuziv ta'lim konsepsiyasi qachon qabul qilingan?
2. Inklyuziv ta'lim tamoyillari nechta?
3. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuvga ta'rif bering.
4. Tizimli yondashuvni asoslab bering.

5. Inklyuziv ta'limni tashkil etish metodologiyasining xususiyatlari nimalardan iborat?

6. "Inklyuziv ta'limni tashkil etish tartibi"ni izohlab bering.

Mavzu: Inklyuziv ta'limning psixologik-pedagogik va tashkiliy shartlari.

Reja:

1. Inklyuziv ta'limning psixologik-pedagogik shartlari.
2. Inklyuziv ta'limning tashkiliy shartlari.
3. Differensiallashgan ta'lim tushunchasi va mohiyati.
4. Inklyuziv va differensiallashgan ta'limning qiyosiy tavsifi.

Tayanch iboralar: *psixologik-pedagogik qiyinchiliklar, psixologik-pedagogik shartlar, pedagogik yordam, inklyuziv ta'limni tashkil etish shartlari, differentsial ta'lim.*

Inklyuziv ta'limning asosiy **psixologik-pedagogik qiyinchiliklari va muammolari** quyidagilardan iborat:

- nogironlarni rad etish muammosi;

- inklyuziv ta'lim mafkurasini qabul qilmaslik muammosi;

- ta'limga yondashuvlarni tushunish va amalga oshirishdagi qiyinchiliklar;

- alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning ijtimoiy va psixologik moslashuvdagi qiyinchiliklar.

"Inklyuziv yoki qamrab olingan ta'lim" tushunchasi alohida ta'limga muhtoj bolalar tahsil oladigan umumiy ta'lim muassasalaridagi ta'lim jarayonini tavsiflash uchun ishlatiladi. Inklyuzivlik ta'lim muassasalarini o'zgartirishni, shu jumladan, barcha o'quvchilarning maktab hayotida teng ishtirok etishi uchun to'siqsiz muhitni yaratishni, alohida ta'limga muhtoj bolalarga nisbatan har qanday kamsitishni bartaraf etishni nazarda tutadi.

Inklyuziv ta'limning asosiy qadriyatlari o'zaro hurmat, bag'rikenglik, o'zaro yordam, o'zaro ta'lim va barcha o'quvchilarning qobiliyatlarini rivojlantirish uchun sharoit yaratishdir.

Inklyuziv ta'limni ta'minlaydigan ta'lim muassasalarida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga individual yoki guruhli yordam ko'rsatadigan ta'lim faoliyati bo'yicha koordinator yordamchisi lavozimi talab qilinadi. Shu bilan birga, koordinator yordamchisi o'quv jarayonini amalga oshirishda ishtirok etmaydi, balki harakat paytida, ovqat xonasida va boshqa kundalik vaziyatlarda alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga maishiy yordam, uning yonida hamroh sifatida bo'lishini ijtimoiy tomondan ta'minlaydi.

Pedagogik va ijtimoiy yordam **inklyuziv ta'limning psixologik-pedagogik shartlariga** aylanadi.

Pedagogik yordam - ta'lim maqsadlariga erishish uchun o'qituvchi va bolaning to'liq o'zaro ta'sirini amalga oshirish uchun resurs sharoitlarini yaratish hisoblanadi. Resurs shartlari quyidagilarni o'z ichiga olishi kerak:

1) maktabda ta'lim oluvchi barcha o'quvchilarning turli ehtiyojlarini qamrab olgan holda ishni tashkil etish, bolaning qiziqishi va o'quv faolligini uyg'otadigan mavzuni rivojlantirish muhitini yaratishni o'z ichiga olgan uslubiy yordam [8];

2) barcha o'quvchilar, shu jumladan nogironlar yoki alohida ta'limga muhtoj bo'lganlar uchun o'qish va maktab hayotida to'liq ishtirok etish uchun to'siqlarni bartaraf etish;

3) maktablarning barcha o'quvchilar uchun qulayligini yaxshilash tajribasini o'rganish;

4) o'quvchilarning yashash joyidagi maktablarda ta'lim olish huquqini tan olish;

5) bolalarning qiziqishlari va moyilliklarining psixologik-pedagogik diagnostikasining mavjudligi, o'quvchilarning aqliy jarayonlarini rivojlantirish;

6) bolalar uchun individual ta'lim yo'nalishlarini, shu jumladan tegishli mazmun, ish shakllari va usullarini ishlab chiqish va amalga oshirish;

7) nogiron bolaga ota-onalar va o'quvchilarning ijtimoiy munosabatlarini o'zgartirishga yordam beradigan pedagogik va ijtimoiy yordamni amalga oshirish [24].

Pedagogik yordam - bu o'qituvchi va bolaning bevosita o'zaro ta'siri, pedagogik jarayonni tashkil etishning o'ziga xos usulidir.

Pedagogik yordamning xususiyatlari quyidagilardan iborat:

1) har bir o'quvchining ehtiyojlari va diagnostika natijalariga asoslangan ta'lim tizimining maqsadliligi, bolaga qiziqishlarini amalga oshirish erkinligini berish va qarorlar qabul qilish uchun mas'uliyatni tarbiyalash;

2) har bir bolaning sub'ektiv ehtiyojlari bilan belgilanadigan pedagogik jarayonni tashkil etish shakllari, usullari va vositalaridan iborat bo'lgan pedagogik jarayonning subyektivligi;

3) o'quvchilar va o'qituvchilar o'rtasidagi hamkorlik dialogga asoslangan, o'quvchilarni pedagogik qo'llab-quvvatlashga asoslangan sub'ektlararo o'zaro ta'sir;

4) bolaning ijtimoiy-madaniy tajribani o'zlashtirishiga, uning shaxsiy tajribasini boyitishiga asoslangan ijtimoiylashuv va individuallashtirishning kombinatsiyasi, bundan tashqari, rivojlanish sur'ati va natijasi har bir bola uchun individualdir;

5) pedagogik jarayonning maqsadli, mazmunli, tashkiliy, samarali tarkibiy qismlarini o'z ichiga olgan yaxlitligi (uzluksizligi) va ko'p strukturaviyligidan iborat.

Ta'lim sohasida alohida ta'limga muhtoj bolalarning **inklyuziv ta'limini tashkil etish shartlari** quyidagilardan iborat:

1) muassasaning mahalliy hujjatlarini ishlab chiqish.

Nogiron bolalar uchun maxsus ta'lim sharoitlarini yaratish tashkiliy qo'llab-quvvatlash, birinchi navbatda, normativ-huquqiy bazaga asoslanadi. Ushbu shart-sharoitlarni yaratish nafaqat bolaning o'z imkoniyatlariga mos keladigan ta'lim olish uchun ta'lim huquqlarini amalga oshirishni, balki maxsus inklyuziv ta'lim maydonida bola bilan bir qatorda boshqa barcha bolalarning huquqlarini amalga oshirishni ham ta'minlashi kerak. Shu sababli, nogiron bolalar huquqlarini belgilovchi me'yoriy-huquqiy bazadan tashqari, tegishli mahalliy hujjatlarni ishlab chiqish, boshqa bolalar uchun samarali ta'lim berish maqsadga muvofiqdir. Inklyuziv makonning barcha sub'ektlarining huquqlari va majburiyatlarini belgilab beradigan, shuningdek, bolaning xususiyatlari va imkoniyatlariga muvofiq ta'lim yo'nalishini o'zgartirishning huquqiy mexanizmlarini ta'minlaydigan ota-onalar

bilan tuzilgan shartnoma - eng muhim mahalliy normativ hujjat hisoblanadi.

2) pedagogik kadrlarni tayyorlash (malaka oshirish kurslarini yakunlash).

Inklyuziv ta'limni amalga oshirish uchun kadrlarga qo'yiladigan talablar quyidagi qoidalarini o'z ichiga oladi: ta'lim muassasasini nogiron bolalarning alohida ta'lim ehtiyojlarini tushunishga qodir bo'lgan pedagogik va boshqaruv kadrlari bilan ta'minlash, ta'lim muassasasi pedagogik xodimlarining malakasini oshirishning uzluksizligi, korreksion (maxsus) pedagogika, maxsus psixologiya va klinik bolalar psixologiyasi sohasini chuqur egallagan bo'lishi kerak.

Ta'lim muassasasi xodimlarining malakasini oshirishning uzluksizligi xodimlar tomonidan ushbu turdagi faoliyatni amalga oshirish uchun litsenziyaga ega bo'lgan ilmiy va ta'lim muassasalarida kamida besh yilda bir marta yetarli hajmda korreksion pedagogikasi sohasida qo'shimcha kasbiy ta'lim dasturlarini ishlab chiqish bilan ta'minlanishi kerak. Muayyan toifadagi nogiron bola ta'lim tashkilotiga qabul qilinganda: (eshitish, ko'rish, autizm spektrining buzilishi va boshqalar), maktab rahbarlari, mutaxassislari va o'qituvchilari qo'shimcha kasbiy ta'lim dasturlarini to'ldirishlari shart. Jismoniy va aqliy rivojlanishida alohida ehtiyojli yoki nogironligi bo'lgan o'quvchilar, qoida tariqasida, mutaxassislar hamrohligida bo'lishi kerak. Defektologning vazifasi bolaning rivojlanishidagi og'ishlarni tuzatish va qoplashdir. Mutaxassis, birinchi navbatda, yuqori aqliy funktsiyalarni (fikrlash, diqqat, xotira, nutq, idrok, tasavvur) tashxis qiladi. Defektologning ixtisosligiga qarab, u eshitish, ko'rish, nutq, harakat funktsiyalari, aqliy operatsiyalar, hissiy-irodaviy sohaning xususiyatlari va boshqalarga e'tibor beradi. Tashxis qo'ygandan so'ng, defektolog tuzatish ishlarining yo'nalishlari to'g'risida qaror qabul qilishi, kerakli usullarni tanlashi va tuzatish ishlarining uzoq muddatli rejasini ishlab chiqishi kerak. Ta'lim muassasalarida aqli zaif o'quvchilar bilan tuzatish ishlari defektologlar - oligofrenopedagoglar, eshitish mutaxassislari - karlar o'qituvchilari va ko'rish bo'yicha mutaxassislar - tiflopedikatorlarning bo'lishini talab qiladi. Umumiy ta'lim muassasasida psixologning roli psixologik diagnostika o'tkazishdan boshlanadi, bunda tuzatish ishlarini olib borish; ota-onalar va o'qituvchilarga maslahat berish; psixologik tarbiya va profilaktika

ishlari tashkil qilinadi. Tuzatish mashg'ulotlarida psixolog xatti-harakatlar, muloqot va hissiy sohaning xususiyatlarini tuzatishi mumkin. Ko'pincha bu mashg'ulotlar kognitiv jarayonlarni rivojlantirishga qaratilgan (xotira, diqqat, fikrlash). Logopedning vazifalari nutq bilan bog'liq muammolarni tashxislash va tuzatishdan iboratdir.

3) maktabgacha ta'lim muassasalarini tayyorlash; ta'lim maydoni (qulay muhitni yaratish va axborot-texnik vositalarni jihozlash).

Ta'lim muassasasining axborot-ta'lim muhiti texnologik vositalar majmuasini (kompyuterlar, ma'lumotlar bazalari, aloqa kanallari, nogiron bolalarning maxsus ta'lim ehtiyojlarini hisobga olgan holda yaratilgan dasturiy mahsulotlar, shu jumladan hayotiy kompetentsiyani shakllantirish, ijtimoiylashtirish va boshqalarni) o'z ichiga olishi kerak.

Individual ta'lim dasturini amalga oshirish uchun moddiy-texnik sharoitlar quyidagilarga muvofiqligini ta'minlashi kerak: ushbu muassasada o'qiyotgan nogiron bolalarning ehtiyojlarini hisobga olgan holda o'quv jarayonining sanitariya-gigiyena me'yorlari (suv ta'minoti, kanalizatsiya, yoritish, havo-termal sharoit va boshqalar);

imkoniyati cheklangan o'quvchilarning ta'lim muassasasi infratuzilmasidan to'siqsiz foydalanish imkoniyati;

ushbu muassasada tahsil olayotgan nogiron bolalarning ehtiyojlarini hisobga olgan holda sanitariya-maishiy sharoitlar (yechinish xonalari, hammom, shaxsiy gigiyena uchun joylar va boshqalar);

ushbu muassasada o'qiyotgan nogiron bolalarning ehtiyojlarini hisobga olgan holda yong'in va elektr xavfsizligiga rioya qilinishini ta'minlashi kerak.

4) individual o'quv dasturlari va natijalarni monitoring qilish tizimini ishlab chiqish.

Nogiron bolalarni tengdoshlar guruhiga, maktab jamoasiga moslashtirish uchun shart-sharoitlarni yaratish, har bir bolaning ijodiy salohiyatini ochib berishga, uning o'zini namoyon qilishga, hayotda ishtirok etishga bo'lgan ehtiyojini ro'yobga chiqarishga qaratilgan ta'lim faoliyatini tashkil etish individual o'quv dasturlarining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

Ta'lim-tarbiya jarayonini dasturiy va uslubiy ta'minlash, individual ta'lim dasturini amalga oshirishning asosiy shartlaridan biri sifatida, ta'lim jarayonining barcha sub'ektlari uchun amalga oshirish

bilan bog‘liq har qanday ma‘lumotlardan doimiy va barqaror foydalanish imkoniyatiga qaratilgan.

5) ta‘lim faoliyatini ishlab chiqish va amalga oshirish (nogiron bolalarga nisbatan bag‘rikenglik, hurmatli munosabatni rivojlantirish).

Shuningdek, ta‘lim muassasasining “tashqi” ijtimoiy hamkorlar – hududiy boshqarmalar, metodik markaz, aholini ijtimoiy muhofaza qilish organlari, sog‘liqni saqlash tashkilotlari, jamoat tashkilotlari tomonidan o‘zaro hamkorligi va qo‘llab-quvvatlash tizimi mavjud bo‘lishi kerak. Bu tashkilotlar bilan shartnomalar asosida munosabatlarni yo‘lga qo‘yish zarur.

Ta‘lim muassasalarining qulay tarmog‘ining mavjudligi (shu jumladan umumiy ta‘lim va maxsus axloq tuzatish ta‘lim muassasalari) bolaning rivojlanish xususiyatlariga eng mos keladigan ta‘lim yo‘nalishini ta‘minlash imkonini beradi.

Moliyaviy va iqtisodiy sharoitlar. Ushbu shartlar ta‘lim muassasasiga individual ta‘lim dasturiga kiritilgan barcha talab va shartlarni, shu jumladan nogiron bolani qo‘llab-quvvatlash, o‘qitish va tarbiyalash uchun unda belgilangan mutaxassislar xodimlarini bajarish imkoniyatini ta‘minlashi, shuningdek ta‘lim yo‘nalishining o‘zi samarali amalga oshirilishini ta‘minlashi kerak. Moliyaviy va iqtisodiy sharoitlar XMTda rejalashtirilgan natijalarga erishishni ta‘minlashi kerak.

Tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlar.

Ushbu shartlar inklyuziv amaliyotni amalga oshiruvchi ta‘lim muassasasining barcha o‘quvchilarining to‘liq va samarali ta‘lim olishiga qaratilgan. To‘g‘ridan-to‘g‘ri ta‘lim jarayoni doirasida hissiy qulaylik muhiti yaratilishi kerak, munosabatlar hamkorlik va har bir kishining xususiyatlarini qabul qilish, bolalarda ijobiy, ijtimoiy yo‘naltirilgan ta‘lim motivatsiyasini shakllantirish ruhida shakllanishi kerak.

Bolalarning imkoniyatlari va ehtiyojlariga mos keladigan zamonaviy texnologiyalar, usullar, uslublar, o‘quv ishlarini tashkil etish shakllaridan foydalanish (XMTni rivojlantirish doirasida), shuningdek, o‘quv materialining mazmunini moslashtirish, ta‘kidlash, nogiron bolaning o‘zlashtirishi, mavjudlarini moslashtirishi zarur yoki o‘quv va

didaktik materiallarni ishlab chiqishi uchun nima zarur va yetarli, bunga alohida e'tibor qaratish lozim.

Ta'lim muassasasi va yordamchi mutaxassislar bosma va elektron ta'lim resurslaridan (EER), shu jumladan nogiron bolalar uchun mo'ljallangan elektron ta'lim resurslaridan foydalanishlari kerak. Imkoniyati cheklangan bolalar tahsil oladigan ta'lim muassasasining kutubxonasi maxsus psixologiya va korreksion (maxsus) pedagogika bo'yicha ilmiy-uslubiy adabiyotlar bilan jihozlangan bo'lishi kerak.

Xorij tajribasidan shuni kuzatishimiz mumkinki, yildan yilga umumta'lim muassasalarining oddiy sinflarida alohida ta'limga muhtoj o'quvchilar soni ortib bormoqda. Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar soni tobora xilma-xil bo'lib borishi maktab o'quvchilarining kognitiv, hissiy, jismoniy va kommunikativ rivojlanishining xususiyatlari aniq ko'rinadi. Shu sababli, o'qituvchilar ko'pincha o'quv jarayonini tashkil etishning an'anaviy yondashuvlari kengroq ta'lim farqlari bo'lgan bolalar bilan samarali ishlash imkoniyatini bermasligi bilan duch kelishadi. Mutaxassislarning fikricha, bu muammoni **differensiallashtirgan ta'lim** yordamida hal qilish mumkin.

Differentsial ta'lim - ta'lim jarayonini aniq tashkil etishning kontseptual yondashuvi va amaliy texnologiyasi sifatida qaraladi. Ushbu yondashuv o'qituvchiga bolalar o'rtasidagi farqlarni hisobga olish, ularning har biri uchun optimal va samarali o'rganish tajribasini ta'minlash imkoniyatini beradi. Differentsial o'qitish boshidanoq barcha o'quvchilar bir-biridan farq qiladi, shuning uchun ham o'qituvchining vazifasi bu farqlarni tan olish, o'rganish tajribasini shunga mos ravishda moslashtirish va barcha uchun samarali va maqbul darajada foydali ta'lim tajribasini ta'minlashdir. O'qitishning bolalarga yo'naltirilgan yondashuvi turli xil o'quvchilar jamoasini tarbiyalash uchun katta va'da beradi. Differentsial ta'limning joriy etilishi tufayli ommaviy umumta'lim maktabining muntazam o'quv dasturi alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun ochiq bo'ladi, ular o'quv mazmunini muvaffaqiyatli o'zlashtira oladilar, ta'lim jarayonining faol ishtirokchisi bo'lishadi va eng muhimi, maksimal (hamma uchun) natijalarga erishadilar [25].

Differensiallashtirgan ta'lim o'zi nima?

Dastavval, "differentsiatsiya" so'zining ma'nosini izohlab ko'raylik. Falsafiy ensiklopedik lug'atda differentsiatsiyaga quyidagicha izoh

beriladi (lotincha “differentia” – farq, farqlash) “yaxlit rivojlanishning qismlarga, darajalarga bo‘linishi, ajralishi bilan bog‘liq bo‘lgan rivojlanish jarayonining bir tomonidir”. Lotin tilidan “different” deb tarjima qilingan **“differentsiallashtirish ta’lim”** tushunchasi butunni turli qismlarga, shakllarga, bosqichlarga bo‘lish, parchalash degan ma’noni anglatadi. “Differensiatsiya” atamasi fanda Spensyerdan boshlab keng qo‘llanilgan. U differensiatsiya va integratsiyani materiyaning soddadan murakkabga biologik, psixologik va ijtimoiy darajada umumiy rivojlanishini muhim momenti sifatida qaraydi”.

Ta’limni differentsiallashtirish masalasi uzoq yillar davomida tadqiq etilib (Yu.K. Babanskiy, Ye.Ya. Golant, I.Unt, N.S. Purisheva, V.M.Monaxov, V.A. Orlov, V.V. Firsov va boshqalar), bu tushuncha batafsil tahlil etilgan bo‘lsada, pedagogik adabiyotlarda differentsiallashtirish tushunchasi, uning mezonlari, uning mavjudlik shakllarini tadqiq etish masalalari bo‘yicha yagona yechim mavjud emas. Ba’zi mualliflar differentsiallashtirishni ommaviy auditoriyadagi ayrim o‘quvchilarning bilish faoliyatini tashkil etish sifatida tushuntirishsa (V.A.Ganzen, V.I. Zagvyazinskiy, L.Yu. Obrazsova, N.I. Remizova va boshqalar), boshqalari esa uni jamoa ichidagi ta’lim oluvchilar guruhi bilan ishlash sifatida (A.A. Budarniy, T.I. Kutovaya, M.A. Melnikov va boshqalar) tushuntiradi. Differentsiallashtirish mezonlari bo‘yicha qarashlar ham turlichadir. Tadqiqot maqsadiga bog‘liq holda uni turlicha belgilari bo‘yicha ajratilgan: ta’lim oluvchilarning layoqati yoki layoqatsizligi, bilim darajasi, o‘rganish darajasi, mustaqilligi darajasi, qiziqishlari, kasbiy faoliyatni loyihalashtirish va shu kabilar [28].

Differentsiallashtirish ta’lim maqsadini shakllantirishda ham bir xillik mavjud emas, garchi ko‘pchilik differentsiallashtirish ta’limni qo‘llash guruh tarkibini “tenglashtirish”ni ta’minlashi lozim deb hisoblaydi [37]. Ta’lim jarayonini **differentsiallashtirishning maqsadi** har bir ta’lim oluvchi uchun uning xususiyatlarini e’tiborga olish, uning qobiliyatlari, layoqatlari rivojlanishi, ularning ta’lim mazmunini o‘zlashtirishi jarayonida bilish ehtiyojlari va qiziqishlari qondirilishi uchun maksimal darajada sharoit yaratilishi hisoblanadi. Ta’lim jarayonini differentsiallashtirish ta’lim oluvchilarning individual xususiyatlarini e’tiborga olgan holda ta’lim mazmunini, o‘qitish va natijalarni tahlil qilish metodlari ishlab chiqilishidan iborat bo‘lib, u fanni yetarli darajada o‘zlashtirish imkonini beradi. Ta’limni

differentiallashtirish deganda, biz ta'lim oluvchilarning alohida guruhlarga ajratilishi asosidagi ta'limni qurishni tushunamiz. Har bir alohida guruhni ma'lum bir individual-psixologik xususiyatdan kelib chiqqan holda xarakterlanadigan ta'lim oluvchilar tashkil etadi. Differentiallashtirish mezonini sifatida rivojlanish darajasi va bilish jarayonining sifat xarakteristikalarini, motivatsiyalari, qobiliyatlari, shuningdek, psixodinamik, xarakter va ijtimoiy-psixologik xususiyatlardan foydalanish mumkin.

Demak, **differentiatsion ta'lim** - har bir o'quvchi shaxsining rivojlanishini ta'minlaydigan, uning imkoniyatlari, qiziqishlari, moyilligi va qobiliyatini hisobga olgan holda, o'quv ishlarini tashkil etishning turli usullari, vositalari va shakllarini taklif qiladigan ta'lim tizimi sifatida belgilanadi.

Differentiatsion ta'lim - bu har bir o'quvchining individual ehtiyojlari, qiziqishlari va qobiliyatini hisobga oladigan ta'limga yondashuv. Bu yondashuvning mohiyati o'quvchilarning bilim darajasi, o'rganish uslubi va rivojlanish xususiyatlaridan kelib chiqqan holda turli xil ta'lim imkoniyatlarini taqdim etishdan iborat.

Differentiatsion ta'lim turli xil o'qitish usullarini, individual topshiriqlarni, guruhlarda ishlashni, turli xil o'quv materiallari va texnologiyalaridan foydalanishni o'z ichiga olishi mumkin.

Differentiatsion ta'limning maqsadi: ta'lim jarayonini shaxsning individual xususiyatlarini ya'ni, uning imkoniyatlari va qobiliyatlari darajasini hisobga olgan holda tashkil etishdan iborat.

Ta'limni differentiallashtirish kontseptsiyasi uchta pozitsiyadan aniqlangan ta'limni differentiallashtirishning asosiy maqsadlarini belgilaydi:

Psixologik-pedagogik nuqtai nazardan - har bir o'quvchining moyilligini aniqlash, qiziqish va qobiliyatlarini rivojlantirish uchun maqbul shart-sharoitlarni yaratishga asoslangan ta'limni individuallashtirish.

Ijtimoiy nuqtai nazardan – jamiyatning har bir a'zosining jamiyat bilan munosabatlarida imkoniyatlaridan oqilona foydalanish maqsadida jamiyatning individual ijodiy, kasbiy salohiyatini shakllantirishga maqsadli ta'sir ko'rsatish.

Didaktik nuqtai nazardan, prinsipial jihatdan yangi motivatsion asosga asoslangan holda o'quvchilarga tabaqalashtirilgan ta'limning

yangi uslubiy tizimini yaratish orqali maktabning dolzarb muammolarini hal qilish.

Asosiy vazifa - o'quvchining individualligini ko'rish va uni saqlab qolish, bolaning o'ziga ishonishiga yordam berish, uning maksimal rivojlanishini ta'minlashdan iborat.

Shaxsni rivojlantirishning muhim jihatida pedagogik jarayonda o'quvchilarga individual va tabaqalashtirilgan yondashuvni amalga oshirishdir, chunki aynan shu narsa bolalarning moyilligi va qobiliyatlarini erta aniqlash, shaxsiy rivojlanishi uchun sharoit yaratishni o'z ichiga oladi.

Differensiyalash sharoitida o'quvchilar guruhlarini aniqlanadi va o'quv jarayoni o'quvchilarning ma'lum xususiyatlariga mos ravishda quriladi. O'rganishni samaraliroq qilish va o'quvchining individualligini maksimal darajada oshirish uchun individual xususiyatlarni hisobga olish mumkin.

Differentsiatsiyaga bo'lgan ehtiyoj odamlarda mavjud bo'lgan farqlardan kelib chiqadi: umumiy intellektual qobiliyatlar, o'rganish darajasi, ishlash qobiliyati, asab tizimining turi, fikrlash, idrok etish va boshqalar.

Ta'limning differentsiatsiyasi barcha o'quvchilarning ta'lim mazmunini o'zlashtirishini ta'minlashga imkon beradi, bu turli bolalar uchun har xil bo'lishi mumkin. O'qitishdagi farqlashning asosiy nuqtasi bolalarning o'rganishidagi individual farqlarni bilish va hisobga olish, ularning har biri uchun ishning eng oqilona xarakterini aniqlashdir. Shunday qilib, differentsiatsiya sharoitida o'quv jarayoni bolalarning kognitiv ehtiyojlariga va ularning individual xususiyatlariga imkon qadar yaqinroq bo'ladi.

Ta'lim jarayonida o'quvchilarni farqlash shartli hisoblanadi. U moslashuvchan va harakatchan bo'lishi kerak, bu esa har bir bolaga individual yondashish imkonini beradi.

Bolalarni farqlash qobiliyat yoki boshqa xususiyatlarga ko'ra tanlashga qaratilgan emas. Uning asosiy vazifasi o'quvchilarning qobiliyatlari va moyilliklarini rivojlantirish, ta'lim mazmunini muvaffaqiyatli o'zlashtirish uchun o'quv jarayoni uchun eng qulay sharoitlarni yaratishdir.

Zamonaviy jamiyat shaxsni ta'lim jarayonining markaziga qo'yadi; ta'lim maqsadlari o'quvchilarning shaxsiy funktsiyalarini

amalga oshirishni ta'minlash zarurligini o'z ichiga oladi: o'z taqdirini o'zi belgilash, o'zini o'zi ochish, shaxsning o'zini o'zi anglashi.

Shuning uchun shaxsning psixologik xususiyatlari bilan bir qatorda shaxsning mavjud sub'ektiv tajribasini, uning afzalliklarini, qadriyatlarini hisobga olish kerak.

Yuqoridagilarning barchasini hisobga olgan holda, **differentsiatsiyani tushunishda uchta asosiy jihatini** ajratib ko'rsatish mumkin:

Bolalarning individual (tipologik va shaxsiy) xususiyatlarini hisobga olish.

Bolalarni individual tipologik xususiyatlariga qarab guruhlash.

Umumiy dastur materialini o'zlashtirish uchun turli darajadagi guruhlarda o'quv faoliyatini tashkil etish.

Differentsiallashtirishning maqsadi har bir o'quvchining umumiy ta'lim mazmunini o'zlashtirish jarayonida uning qobiliyatini, moyilligini maksimal darajada rivojlantirish, bilish ehtiyojlari va qiziqishlarini qondirish uchun sharoitlarni ta'minlashdan iborat.

Differentsial yondashuvning mohiyati shundan iboratki, agar siz bolalarni tayyorgarlik darajasiga qarab ajratsangiz, dastur bo'yicha tezroq harakat qilish va mavzuni (mavzularni) chuqur o'rganish mumkin bo'lgan bolalar guruhini yaratishingiz mumkin. Boshqa guruh esa, qoida tariqasida, amaldagi davlat dasturiga muvofiq ishlaydi. Maktabning imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda, keyingi o'qishni va biron bir aniq fan bilan ishlamaydigan bolalar o'qiydigan guruhlar ham tuziladi va shuning uchun ular ushbu fanni soddalashtirilgan versiyada o'rganadilar.

O'quvchilarning rivojlanishda oldinga siljishi, ularning bilim, ko'nikma va malakalarni egallashini ta'lim jarayonining asosiy maqsadi sifatida ta'kidlab, o'quv jarayonini differentsiallashtirish muammosi pedagogik ijodning dolzarb va majburiy tarkibiy qismiga aylanadi.

Hozirgacha "ta'limni farqlash" tushunchasining mohiyatini ochib berishning umumiy qabul qilingan yondashuvi mavjud emas. Biroq, ko'pchilik mutaxassislar differentsiatsiyani o'quvchilarning tipologik individual psixologik xususiyatlarini, o'qituvchi va bolalar o'rtasidagi alohida munosabatlarni hisobga oladigan ta'limni tashkil etish shakli sifatida tushunadilar. N.M.Shaxmaev shunday ta'kidlaydi: "O'quvchilarning tipik individual farqlarini hisobga olish bilan

tavsiflangan ta'lim jarayoni odatda differensial deb ataladi va bu jarayon sharoitida o'qitish tabaqalashtirilgan ta'lim deb ataladi". Shu bilan birga, tipologik individual psixologik xususiyatlar o'quvchilarning shunday xususiyatlari sifatida tushuniladi, ular asosida ularni guruhlariga birlashtirish mumkin.

Ta'limga differensial yondashuv:

bu turli maktablar, sinflar, guruhlar uchun ularning aholisining xususiyatlarini hisobga olish uchun turli xil ta'lim sharoitlarini yaratishdir.

bu bir xil guruhlarda o'qitishni ta'minlaydigan uslubiy, psixologik, pedagogik, tashkiliy va boshqaruv tadbirlari majmuasidir.

Hozirgi vaqtda o'qitishning differentsiatsiyasi, birinchi navbatda, ixtisoslashtirilgan ta'limni (A.V.Barannikov, A.A.Kuznetsov, O.B.Loginova, A.A.Pinskiy, M.V.Ryjakov va boshqalar) amalga oshirish va "individual ta'lim yo'nalishini" qurish vositasi sifatida ko'rib chiqilmoqda. (A.G.Kasparjak, K.N.Polivanava, E.L.Rachevskiy, A.V.Xutorskoy, I.D.Frumin va boshqalar) [28]

Shunday qilib, biz har bir o'quvchining o'z imkoniyatlaridan to'laqonli ishlashi, o'z kuchiga ishonchi, o'quv-tarbiyaviy ishning quvonchini his qilishi, dastur materialini ongli va mustahkam o'zlashtirib olishi, rivojlanishda oldinga siljishini ta'minlashga harakat qilishimiz kerak. Alohida ta'limga ehtiyojlari bo'lgan bolalarning individual psixologik xususiyatlariga e'tibor qaratish, ishda ularning individual neyropsikologik xususiyatlariga mos keladigan maxsus usul va usullarni kiritish bolalarni o'qitishda differensial yondashuvni amalga oshirish usullaridan biridir.

Inklyuziv ta'lim va differensiallashgan ta'lim alohida ta'limga muhtoj o'quvchilarni o'qitishga turlicha yondashuvlarga ega.

Inklyuziv ta'lim barcha o'quvchilar uchun, ularning alohida ehtiyojlaridan qat'i nazar, teng imkoniyatlarni ta'minlashga intiladi. Inklyuziv ta'limda alohida ehtiyojli bolalar oddiy bolalar bilan bir qatorda o'qitiladi, o'qituvchilar barcha bolalarni qo'llab-quvvatlash uchun turli usullar va strategiyalardan foydalanadilar. Inklyuziv ta'lim barcha o'quvchilarning alohida ehtiyojlaridan qat'iy nazar birgalikda ta'lim olishlari uchun sharoit yaratishga qaratilgan. Bunda qulay muhit yaratish, o'quv materiallari va o'qitish usullarini moslashtirish, har bir o'quvchining individual xususiyatlarini hisobga olish kiradi.

Differentsial ta'lim esa har bir o'quvchining individual ehtiyojlariga qaratilgan, ya'ni har bir o'quvchiga individual yondashishga, uning bilim darajasi, qobiliyati va ehtiyojlarini hisobga olishga qaratilgan. Bu turli o'quv materiallari, o'qitish usullari va turli bolalar uchun baholash mezonlarini o'z ichiga olishi mumkin.

O'qituvchilar har bir o'quvchining bilim darajasi, qiziqishlari va alohida ehtiyojlarini hisobga olgan holda o'quv dasturlari va o'qitish usullarini yaratadilar.

Inklyuziv ta'lim va tabaqalashtirilgan ta'lim - bu alohida ta'limga muhtoj o'quvchilarni o'qitishning turli xil yondashuvlarini ifoda etadi.

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar bilan ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil qilishda har ikkala yondashuvning ham afzalliklari, kamchiliklari bor va ular orasidagi tanlov bolalarning o'ziga xos ta'lim ehtiyojlari, ta'lim tizimining imkoniyatlariga bog'liq bo'ladi.

Nazorat uchun savollar:

1. Differentsiallashtirilgan ta'lim o'zi nima?
2. Inklyuziv ta'limning psixologik-pedagogik qiyinchiliklari nimalardan iborat?
3. Inklyuziv ta'lim va differentsiallashtirilgan ta'limning farqi.
4. Differentsiallashtirilgan ta'limning maqsadi nimalardan iborat?

Mavzu: O'quvchilar va sinfdagi xilma-xillik.

Reja:

1. O'quvchilar va ular tomonidan ta'limiy materialni o'zlashtirish usullari.
2. Rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar toifalari.
3. Ta'limdagi qiyinchiliklar va ta'lim olish qobiliyatining buzulishi o'rtasidagi farqlar.
4. Ta'limdagi qiyinchiliklarning asosiy shakllari.

Tayanch iboralar: o'zlashtirish, rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar, ta'limdagi qiyinchiliklar, disgrafiya, disleksiya, diskalkuliya

Inson har kuni juda ko'p ma'lumotlarni o'qiydi, eshitadi, o'rganadi, qayta ishlaydi, lekin uning faqat kichik bir qismi xotirada saqlanadi va harakatlarda namoyon bo'ladi. Axborotni o'zlashtirish o'quv jarayonining asosiy bosqichi va ta'lim faoliyatining haqiqiy natijasidir.

Agar insonning o'zlashtirish qobiliyati yuqori darajada bo'lsa, uning ongida olingan ma'lumotlar to'liq va ishonchli bo'ladi. U biron bir fikrni aniqlashtirish yoki yetishmayotgan ma'lumotlarni to'ldirish uchun asl manbaga qaytishi shart emas. Inson hamma narsani o'zi ko'rgan yoki eshitganidek eslaydi, idrok qiladi va tushunadi. Agar o'zlashtirish qobiliyati past bo'lsa, odamning ongidagi ma'lumotlar "buzilgan telefon" kabi buziladi. U olingan ma'lumotlarni to'liq idrok etmaydi. Bo'shliqlar qoladi, ularni to'ldirish uchun inson miyasi hatto birinchi navbatda bo'lmagan narsani o'ylab topishi mumkin. Biror kishi unga aytmoqchi bo'lgan narsani noto'g'ri tushunadi va shunga ko'ra ma'lumotni to'g'ri qo'llay olmaydi. Ushbu tushunchaga asoslangan barcha keyingi harakatlar noto'g'ri natijalarga yoki ularning to'liq yo'qligiga olib keladi.

O'zlashtirish atamasi uch bosqichdan iborat bilim shakli hisoblanadi: tushunish, yodlash, amaliy foydalanish. Axborotni o'zlashtirish - qabul qilingan ma'lumotlarni xotirada birlashtirishdir.

Pedagogikada o'zlashtirish – o'quvchilar tomonidan bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirish jarayonidir. Bu nafaqat ma'lumotni eslab qolish, balki uni tushunish, qo'llash va tahlil qilishni ham o'z ichiga oladi. O'zlashtirish jarayoni turli xil o'qitish usullari, masalan, amaliy mashg'ulotlar, munozaralar va boshqalar orqali amalga oshirilishi mumkin.

O'quvchilarning turli qiziqish va qobiliyatlari o'qituvchilar uchun qiyinchilik tug'diradi. Bu xususiyatlar o'quvchilarning qanday o'rganishi va o'zlashtirishiga katta ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bunday xilma-xil guruhda o'qitish o'qituvchilardan ko'proq moslashuvchan va shaxsiy bo'lishni talab qiladi. Turli xillik va tanlov orqali o'qituvchilar individual qiziqishni uyg'otish uchun o'quvchiga ko'proq mustaqil fikrlashga yordam beradi.

O'qituvchilar o'quvchilarning ma'lumotni qanday qabul qilish, idrok etish, o'zaro munosabatda bo'lish va ularga javob berishni aniq tushunishlari kerak. Buning uchun tadqiqotchilar tomonidan ilgari surilgan "o'zlashtirish uslubi"dan foydalanish tavsiya qilinadi.

O'zlashtirish uslublarining keng qo'llaniladigan modeli Govard Gardnerning ko'p intellekt nazariyasiga asoslanadi, bu o'quvchilarni o'zlashtirish intellektining etti xil toifasiga ajratishni ko'rsatadi.

“Vizual/fazoviy” o'quvchilar ko'rgazma va rasmlarni afzal ko'radi;

“Eshituvchi” o‘quvchilar tovush va musiqani afzal ko‘radi;

“Og‘zaki/lingvistik” bolalar yozma va og‘zaki tildagi so‘zlarni afzal ko‘rishadi;

“Jismoniy/kinestetik” o‘quvchilar teginish, harakat va harakatlardan foydalanishni afzal ko‘radilar,

“Mantiqiy” o‘quvchilar esa fikrlash va izchillikni afzal ko‘radilar,

“Ijtimoiy/shaxslararo” o‘rganishni, guruhlarda yoki “Yakka/Intrapersonal” o‘rganishni afzal ko‘rishadi, bu yerda o‘quvchi yolg‘iz o‘qishni afzal ko‘radi.

Sinfdagi xilma-xillik muqarrar ravishda o‘qituvchilar uchun o‘ziga xos kontekst, vaziyat va o‘quvchilarning turli ehtiyojlariga mos keladigan ta‘lim va o‘qitish modellarini ishlab chiqishda qiyinchiliklar tug‘diradi.

Ba‘zi tadqiqotchilar, ta‘lim uslublari muhim ekanligini ilgari surgan holda, o‘qituvchilar o‘rganishni o‘quvchining afzal ko‘rgan o‘rganish uslubiga emas, balki o‘qitilayotgan mazmunga mos kelishini taklif qiladilar. Bu miyaning o‘zgartirish, moslashish va “o‘rganish qobiliyatini oshirish” qobiliyatiga ega ekanligini ko‘rsatadi.

Boshqalar esa, o‘qitishni o‘quvchining individual o‘rganish uslublari “moslashtirish”ga katta e‘tibor berishadi, ko‘plab adabiyotlar o‘quvchi manfaati uchun ideal yondashuv ekanligini ta‘kidlaydi. Biroq, amaliyotda nazariya va taxminlar ko‘pincha haqiqatga mos kelmasligi mumkin.

Sinflardagi o‘quvchilar soni ko‘pincha 25 dan 30 nafargacha bo‘lganligi sababli, har bir o‘quvchining individual ta‘lim afzalliklarini hisobga olishga urinish juda ko‘p resurs talab qilishi mumkin. Juda kam sonli o‘qituvchilar o‘z sinfidagi xilma-xillikning barcha shakllari haqida bilim va tushunchaga ega bo‘ladilar. Alohida ta‘lim ehtiyoji bo‘lgan bolalarni o‘qitish eng yaxshi misol bo‘lib, ko‘pincha maxsus yordam vositalarini talab qiladi. Bularning barchasi yaxshi va printsiptial jihatdan yaxshi, lekin maktablar ko‘pincha byudjet cheklavlari bilan cheklansa, qo‘shimcha yordam odatda moliyaviy xarajatlarga olib keladi.

Birinchidan, inklyuziv ta‘lim, agar o‘quvchilar afzal ko‘rgan o‘rganish uslublari yoki qobiliyatlaridagi farqlar tufayli izolyatsiya qilinmasa yoki o‘zini past his qilmasa. Moslashuvchan guruhlash g‘oyasi bunga mos keladi, bunda tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, bolalar

turli xil o'rganish imtiyozlari va qobiliyatlarini o'z ichiga olgan kichik guruhlariga ajratilganida, zaifroq o'quvchilar kuchliroq o'quvchilarga zarar etkazmasdan yaxshiroq ta'lim natijalariga erishadilar.

Ikkinchidan, ikkala, bu yyerda o'qituvchilar, tengdoshlar yoki o'quv qo'llanmalari; bolani, ayniqsa, qiyinchiliklarga duch kelganlarni qo'llab-quvvatlash, yordam berish va yo'naltirish. Bu moslashuvchan guruhlash uchun ko'proq moslashtirilgan yondashuv.

Uchinchidan, ota-onalar/vasiylar va o'quvchilar bilan o'zaro munosabat o'qituvchiga o'quvchi haqida qimmatli ma'lumot olish imkonini beradi, hamkasblar bilan muloqot esa qo'shimcha bilim olishga yoki umumiy strategiyalarni ishlab chiqishga yordam beradi.

Va nihoyat, taqdimot texnikasi o'quvchilarning keng doirasiga xizmat ko'rsatishning asosini tashkil etadi. Texnologiyadan foydalanish o'qituvchiga materialni bir vaqtning o'zida bir nechta uslubda taqdim etish imkonini beradi.

Oxir oqibat, biz o'qituvchilar o'quvchilarni tarbiyalashimiz va o'z xohishimizga qaramay, ularni turli xil ta'lim uslublariga jalb qilishimiz kerak, bu ularga mustaqil o'quvchilar bo'lishlariga imkon beradi. Bolalar kamroq moslashuvchan va notanish ta'lim uslublariga osongina moslasha olmaydi, shuning uchun o'qituvchining mas'uliyati qiziqish uyg'otish uchun o'qitish usullarini, faoliyatni va muhitni moslashtirish va o'zgartirish, shu bilan o'quvchining o'rganish istagini rag'batlantirishdir.

O'zlashtirish mustaqil jarayon sifatida belgilanishi yoki o'qitish bilan birlashtirilganligidan qat'i nazar, o'rganish, o'qitish, ta'lim faoliyatining barcha nazariyalarining asosiy tushunchasidir. O'zlashtirish murakkab, ko'p qadrlı tushuncha bo'lib, turli pozitsiyalardan, turli yondashuvlar nuqtai nazaridan talqin qilinishi mumkin.

Yangi bilimlarni o'quvchilar tomonidan **o'zlashtirishning 5 ta bosqichi** rus psixologi S.L. Rubinshteyn tomonidan ajratib ko'rsatilgan.

1 – bosqich:

idrok

Ya'ni o'quv materiali bilan dastlabki tanishish. Inson ko'rish va eshitish kabi hislar yordamida yangi ma'lumotlarni idrok etadi. U umumiy axborot oqimidan muhim ob'ektlar va hodisalarni aniqlaydi va muhim tafsilotlarga e'tibor beradi. Yangi bilimning qanchalik yaxshi

esda qolishi dastlabki taassurotning kuchiga bog‘liq. Misol uchun, hissiy jihatdan zaryadlangan ma’lumot, qiziqarli voqea yoki hikoya zerikarli nazariyadan ko‘ra kuchliroq taassurot qoldiradi. Bunday taassurotlarni zarurat tug‘ilganda xotiradan eslash ancha oson bo‘ladi.

Materialning taqdimotiga e’tibor bering. Matnni oddiy tilda yozing, qiziqarli hikoyalar qo‘shing, tasvirlar orqali tasvirlarni etkazing. Murakkab tushunchani tushuntirish kerak bo‘lganda diagrammalardan foydalaning. Matnda to‘liq tasvirni etkazish qiyinroq bo‘lishi mumkin. Agar biror kishi muhim tafsilotlarni tushunmasa, u taxmin qilishni boshlaydi va bu jarayonda u xato qilishi mumkin. Diagramma unga to‘g‘ri ma’lumotlarni darhol o‘zlashtirishga yordam beradi.

2 – bosqich:

tushunish

Ikkinchi bosqichda odam olgan bilimlari haqida o‘ylashni boshlaydi - u ma’lum ma’lumotlar, tahlillar va tuzilmalar bilan taqqoslaydi. Yangi bilimlar va o‘tmishdagi tajribalar o‘rtasida aloqa o‘rnatadi. Qanchalik ko‘p bog‘lanishlar shakllantirilsa, axborot xotirada shunchalik mustahkam saqlanadi va uni olish va amaliyotda qo‘llash osonroq bo‘ladi.

Insonga tushunarsiz bo‘lgan so‘zlar uning ongida bo‘shliqlar qoldiradi va materialni o‘rganishga to‘sqinlik qiladi. Haqiqat shundaki, har bir so‘z ma’lum bir tasvirga tayinlangan yorliqdir. Biz ma’lumot olganimizda, miyamiz kerakli tasvirlarni topadi va ularni yaxlit va izchil rasmga birlashtiradi. Tasvirlar bir-biriga yopishib, hodisaning sabab-natija zanjirini hosil qiladi. Agar inson so‘zning ma’nosini bilmasa, bu so‘zning orqasida hech qanday tasvir bo‘lmaydi, bo‘shlik bo‘ladi. Va keyingi so‘zlar (yorliqlar/tasvirlar) endi bu bo‘shliqqa yopishib ololmaydi. Tushunishda muvaffaqiyatsizlik bo‘ladi va bilimning miya tomonidan ahamiyatsiz deb avtomatik ravishda yo‘q qilinishi xavfi yuqori bo‘ladi.

O‘quvchiga tushunarsiz bo‘lishi mumkin bo‘lgan har qanday atamalarni ishlatishdan oldin tushuntiring. Miyada yangi ma’lumotlar bilan ko‘proq assotsiativ aloqalar paydo bo‘lishi uchun misollar keltiring va odamning tajribasiga murojaat qiling.

Agar bola o‘zini charchagan his qilsa, uning ma’lumotni qabul qilish qobiliyati sezilarli darajada kamayadi. Ko‘pincha, odam

muntazam ishni bajarishda charchoqni boshdan kechiradi, agar uning e'tibori uzoq vaqt davomida bitta vazifaga qaratilgan bo'lsa. Bu charchoq diqqatni jamlashga, shuning uchun yangi bilimlarni o'zlashtirishga katta ta'sir qiladi.

Bolani ma'lumot bilan ortiqcha yuklamang. Materialni qisqa modullarda taqdim eting va taqdimot formatini tez-tez o'zgartiring - kurslaringizga mikroo'quv elementlarini qo'shing. Agar mashg'ulot to'liq kunlik formatda o'tadigan bo'lsa, qisqa tanaffuslar bering va bolalarning jismoniy faol bo'lishi uchun sharoit yarating. Shunday qilib, odam diqqatini o'zgartira oladi va o'ziga ozgina dam olishga imkon beradi.

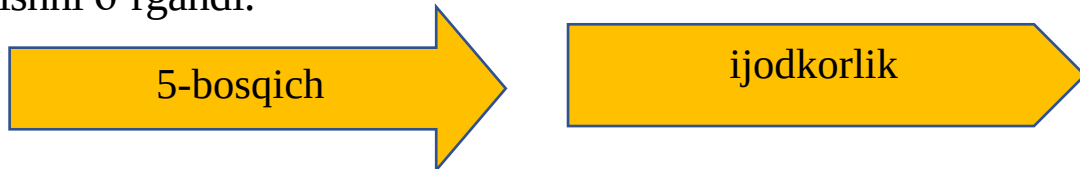
Bu xotiradan ma'lumotni olish demakdir. Bu ilgari idrok etilgan ob'ektning tasvirini qayta yaratish jarayoni. Inson o'z fikrini aniqlab, shakllantirish orqali uning qiyofasini yanada aniq shakllantiradi va tafsilotlarni xotirada mustahkamlaydi. O'qitishni tashkil etish o'zlashtirilgan materialni mustaqil ravishda takrorlashni ta'minlashi kerak. Mashqlar xotiradan ma'lumotlarni eslab qolishga yordam beradi. Bolaga yangi mavzu bo'yicha savollar bering, undan dars materialini do'stlariga aytib berishini so'rang, uning tasvirini chizish yoki haykaltaroshlik qilish, shaxsiy tajribadan misol keltiring. Ushbu takrorlash qobiliyatlari materialni to'g'ri tushunishni namoyish etadi.

Masalan, bir kishi kursda xavfli ishlab chiqarish ob'ektlari sohasini o'rgangan. Undan o'z mintaqasida qanday xavfli korxonalarni bilishini va nima uchun ular xavfli deb atalishini aytib berishini so'rang. Shunday qilib, siz yangi ma'lumotlarga asoslangan odamning shaxsiy tajribasidan foydalanasiz.

Yangi bilimlarni kuchli mustahkamlash uni o'zlashtirish uchun yetarli emas. Turli xil muammolarni - standart va nostandart muammolarni hal qilish uchun yangi material bilan ishlay olish muhimdir. Amaliyotning asosiy ma'nosi - bilimlarni hayotiy kontekstga kiritish. Ko'nikmalarni shakllantirish uchun qo'llash va

takrorlash kerak. Xotiradan olingan ma'lumotlar amaliy muammolarni hal qilish uchun ishlatilishi mumkin. Odamni ushbu bilimlarni qo'llash kerak bo'lgan vaziyatlarga soling, standart va nostandart vazifalarni bering. Qachonki, inson yangi bilimlarni qo'llashni, qiyinchiliklarni yaratishni va o'z ijodiy salohiyatini ochib beradigan ulkan maqsadlarni qo'yishni o'rgandi.

Aytishimiz mumkinki, inson ma'lumotni o'zgartira olsa va takomillashtirishga, mantiqiy rivojlanayotgan davomlarni yaratishga, tadqiqot faoliyati bilan shug'ullanishga, yangi hodisalarni tushuntirishga va aniq ma'lumotlarga asoslangan eng yaxshi echimlarni izlashga qodir bo'lsa, uni to'liq o'zlashtiradi.

Shu o'rinda savol tug'iladi:

Bolalarda ma'lumotlarni o'zlashtirishni qanday yaxshilash mumkin?

-Yangi material berishdan oldin bolalarga bu ma'lumot nima uchun kerakligini tushuntiring.

-Asosiy ma'nolarga va muhim tafsilotlarga e'tibor qarating.

-Bolada his-tuyg'ularni va vizual tasvirlarni uyg'otish uchun hikoyalar aytib bering va tasvirlarni ko'rsating.

-O'quvchilar tushunmasligi mumkin bo'lgan so'zlarni aniqlang.

-Bola charchamasligi uchun materiallar formatini o'zgartiring va o'rganishda qisqa tanaffuslar bering.

-Ma'lumotni xotiradan eslab qolish uchun mashqlardan foydalaning.

-Yangi bilimlarni qo'llash uchun qiziqarli topshiriqlarni bering va ularning murakkabligini asta-sekin oshiring.

O'zlashtirish jarayoni quyidagi zanjir bo'yicha boradi: idrok, anglash, tushunish, umumlashtirish, mustahkamlash, qo'llash. Bu zanjir har doim oxirigacha bajarilishi kerak, chunki o'quv materialini o'zlashtirish har doim bilimlarni qo'llash qobiliyatini anglatadi.

O'quv jarayonida o'quvchi nafaqat ob'ektlarni, balki ramziy shakllar va og'zaki nutqni ham idrok etadi, shuning uchun aniqlik tamoyiliga muvofiq, o'qituvchi o'quvchining his qilish organlarining imkon qadar keng doirasini idrok etishga bog'lanishi, unga tayanishi kerak. Bu, ayniqsa, idroki beqaror va tartibsiz, tafakkuri konkret va obrazli bo'lgan boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun zarurdir. Shu bilan

birga, bu yoshda tajribali o'qituvchi o'quvchining kuzatish qobiliyatini ham rivojlantirishi zarur bo'ladi. Bunda o'qituvchi bolaga ko'rsatmalar berishi kerak: nimaga e'tibor berish, nimani tinglash, nimani o'qish va hokazo.

Yosh maktab o'quvchilarining hayotiy tajribasi kam va lug'at boyligi kam bo'lganligi sababli tushunishda qiyinchiliklarga duch kelishadi, ayniqsa o'quvchi uchun yangi so'zlar va atamalarning paydo bo'lishida aynan mos keladigan tasvirlar bilan birga bo'lmasa, o'quvchida tasavvur paydo bo'lmaydi.

XX-asr boshlarida V.P.Kashchenko "alohida bolalar" atamasini taklif qildi, bu ularning psixologik o'ziga xosligini va muhim psixologik salohiyatini ta'kidladi. 1918-yildan keyin "nuqsonli bolalar" atamasi qo'llanila boshlandi, bunda nuqsonning o'ziga katta ahamiyat berildi va barcha ishlar uning o'rini qoplashga qaratilgan edi. Nuqsonli atamasi (lotincha "kamchilik"dan) ma'lum funktsional tizimlarning yetishmovchiligini aks ettiradi [26].

50-yillarda maxsus psixologiya sohasidagi tadqiqotlarda "g'ayritabiiy bolalar" tushunchasi tez-tez ishlatila boshlandi, bunda asosiy e'tibor nuqsonning o'ziga emas, balki u keltirib chiqaradigan g'ayritabiiy rivojlanishga qaratilgan. Bu bolaning ijtimoiy-psixologik moslashuvining asosiy sababidir. Shuni hisobga olish kerakki, anomaliya faqat ma'lum sharoitlarda bolaning rivojlanishini buzadi. Ularning paydo bo'lishi ma'lum psixologik buzilishlar ko'rinishidagi g'ayritabiiy rivojlanishning paydo bo'lishi bilan nuqsonning aktualizatsiyasi bilan birga keladi. Aynan ular maxsus tayyorgarlik, ta'lim va psixokorreksiya talab qiladi.

So'nggi 20 yil ichida (80-yillarda) "rivojlanishda nuqsoni bo'lgan bolalar" tushunchasiga ustunlik berildi.

Rivojlanishda nuqsoni bo'lgan bolalar - jismoniy va aqliy nuqsonlari umumiy rivojlanishning buzilishiga va ijtimoiy-psixologik moslashuvga olib keladigan bolalar. Rivojlanishda nuqsoni bo'lgan bolalarning quyidagi toifalari ajratiladi:

- aqliy zaif,
- kar (qulog'i eshitmaydigan, kech kar)
- ko'r va ko'rish qobiliyati zaif;
- og'ir nutq buzilishi bo'lgan bolalar,
- mushak-skelet tizimining buzilishi,

aqliy zaiflik,

hissiy-irodaviy sohaning aniq buzilishlari bilan (erta bolalik autizmi),
bir nechta qoidabuzarliklar.

Eshitish qobiliyatining buzilishi.

Eshitish qobiliyati buzilgan bolalar toifasiga og‘zaki nutq orqali boshqalar bilan og‘zaki muloqot qilish qiyin (eshitish qiyin) yoki imkonsiz (karlik) bo‘lgan doimiy ikki tomonlama eshitish qobiliyati buzilgan bolalar kiradi. Eshitish qobiliyatining yo‘qolishi turli darajada namoyon bo‘lishi mumkin - shivirlangan nutqni idrok etishning engil buzilishidan so‘zlashuv hajmida nutqni idrok etishning keskin cheklanishigacha. Eshitish qobiliyati zaif bolalar eshitish qobiliyati zaif bolalar deb ataladi. Karlik - eshitish qobiliyatini yo‘qotishning eng og‘ir darajasi bo‘lib, unda nutqni tushunarli idrok etish imkonsiz bo‘ladi. Kar bolalar - erta bolalik davrida yoki tug‘ma ravishda orttirilgan chuqur, doimiy ikki tomonlama eshitish nuqsoni bo‘lgan bolalar.

Nutqning buzilishi.

Nutqda nuqsoni bo‘lgan bolalarga nutqning kommunikativ va umumlashtiruvchi (kognitiv) funktsiyalarining buzilishiga olib keladigan turli darajadagi psixofizik anomaliyalari bo‘lgan bolalar kiradi. Ular alohida ehtiyojli bolalarning boshqa toifalaridan normal biologik eshitish, ko‘rish va intellektual rivojlanish uchun to‘liq shartlar bilan ajralib turadi. Ushbu farqlovchi xususiyatlarni aniqlash ularni aqli zaif, aqli zaif, ko‘r va ko‘rish qobiliyati zaif bolalar, eshitish qobiliyati zaif, aqli zaif bolalar va boshqalarda kuzatiladigan nutq buzilishlaridan ajratish uchun zarurdir.

Ko‘r bolalar. Bularga ko‘rish keskinligi 0 (0%) dan 0,04 (4%) gacha bo‘lgan bolalar, ko‘zoynak bilan tuzatish bilan yaxshi ko‘ruvchi bolalar, ko‘rish keskinligi yuqori bo‘lgan bolalar (1 gacha, ya’ni 100%), ular da maydon chegaralari mavjud. ko‘rish 10 - 15 darajaga yoki fiksatsiya nuqtasiga torayadi. Ko‘zi ojiz bolalar orientatsiya va kognitiv faoliyatda o‘z ko‘rish qobiliyatidan deyarli foydalana olmaydi. Ko‘rish qobiliyati zaif bolalar - ko‘zoynak bilan tuzatilgan, yaxshi ko‘radigan ko‘zda 0,05 (5%) dan 0,4 (40%) gacha bo‘lgan ko‘rish keskinligi bo‘lgan bolalar. Ko‘rish qobiliyati past bo‘lgan bolalar yoki ko‘rish qobiliyati past va normal o‘rtasidagi chegarada ko‘rish qobiliyatiga ega bo‘lgan bolalar, tuzatish bilan yaxshi ko‘radigan ko‘zning 0,5 (50%) dan 0,8 (80%) gacha bo‘lgan ko‘rish keskinligi bo‘lgan bolalardir.

“Mushak-skelet tizimining buzilishi” atamasi jamoaviy xarakterga ega bo‘lib, organik va periferik kelib chiqadigan harakat buzilishlarini o‘z ichiga oladi. Harakat buzilishlari harakatlarni muvofiqlashtirish, tempining buzilishi, ularning hajmi va kuchining cheklanishi bilan tavsiflanadi. Ular tayanch-harakat apparati harakatlarining vaqt va makonda imkonsiz bo‘lishiga yoki qisman buzilishiga olib keladi. Tayanch-harakat apparati faoliyatining buzilishi ham tug‘ma, ham orttirilgan bo‘lishi mumkin. Mushak-skelet tizimining patologiyalari bo‘lgan bolalarda rivojlanish og‘ishlari turli xil buzilishlarning zo‘ravonligida sezilarli polimorfizm va dissotsiatsiya bilan tavsiflanadi.

Aqliy zaiflik (MDD) barcha bolalar orasida psixofizik rivojlanishdagi eng keng tarqalgan og‘ishning psixologik va pedagogik ta’rifidir. Kechiktirilgan aqliy rivojlanish aqliy disontogenezning bir varianti sifatida qaraladi, bu ikkala kechikish va hissiy-irodaviy sohaning nisbatan barqaror rivojlanmagan holatlari va aqliy zaiflikka etib bormaydigan intellektual etishmovchilik holatlarini ham o‘z ichiga oladi (“aqliy rivojlanishning kechikish sur’ati”). Umuman olganda, bu holat og‘ishlarning namoyon bo‘lishining heteroxronikligi (bir necha marta) va ularning og‘irlik darajasida ham, oqibatlarining prognozida ham sezilarli farqlar bilan tavsiflanadi. ZPR ko‘pincha bolaning intellektual faoliyatini buzadigan turli xil engil, lekin ko‘pincha doimiy nevropsik kasalliklar (astenik, serebrastenik, nevrotik, nevrozga o‘xshash va boshqalar) bilan murakkablashadi.

Aqli zaif bolalar - bu markaziy asab tizimining organik etishmovchiligi tufayli ontogenezning dastlabki bosqichlarida yuzaga keladigan aqliy rivojlanishining, birinchi navbatda, intellektual rivojlanishining doimiy, qaytarilmas buzilishi bo‘lgan bolalar.

Bola rivojlanishining bir nechta buzilishlari bir bolada ikki yoki undan ortiq psixofizik buzilishlarning (ko‘rish, eshitish, nutq, aqliy rivojlanish va boshqalar) kombinatsiyasini o‘z ichiga oladi. Masalan, karlik va past ko‘rishning kombinatsiyasi, aqliy zaiflik va ko‘rlikning kombinatsiyasi, tayanch-harakat tizimi kasalliklari va nutq buzilishlarining kombinatsiyasi. Adabiyotda sinonim sifatida boshqa atamalar ham qo‘llaniladi: murakkab nuqson, murakkab rivojlanish anomaliyalari, qo‘shma buzilishlar, qo‘shma buzilishlar va oxirgi

paytlarda nuqsonning murakkab tuzilishi, buzilishning murakkab tuzilishi yoki bir nechta buzilishlar.

Bolalik autizmi.

Hozirgi vaqtda bolalik autizmi aqliy rivojlanish buzilishining alohida turi hisoblanadi. Autizmli barcha bolalarda muloqot va ijtimoiy ko'nikmalarning rivojlanishi buzilgan. Ularning umumiy jihatlari affektiv muammolar va dinamik o'zgaruvchan muhit bilan faol munosabatlarni o'rnatishda qiyinchiliklar bo'lib, ular atrof-muhitdagi doimiylikni saqlashga va o'z xatti-harakatlarining stereotiplariga bo'lgan munosabatini belgilaydi.

Rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarga samarali ta'lim, tarbiya berish, ijtimoiy moslashuvini yaratish uchun uning rivojlanish imkoniyat va xususiyatlarini to'g'ri baholay olishga bog'liqdir. Bu vazifani rivojlanish nuqsonlarini kompleks psixologo-pedagogik diagnostika qilish orqali amalga oshirish mumkin. Psixologo-pedagogik diagnostika rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarning kamchiliklarini aniqlash, bolaning psixik-jismoniy xususiyatlarini e'tiborga olgan holda unga individual psixologo-pedagogik yondashuvni ta'minlaydi. Rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun maxsus maktabgacha va maktab ta'lim muassasalari faoliyat ko'rsatadi. Ushbu bolalarni psixik va jismoniy rivojlanishini ta'minlovchi ta'lim sharoitlari yaratilgan. Bunday sharoitlardan avvalo har bir bolaning xususiyatlari e'tiborga olgan holda yakka yondashuvni talab etadi. Ushbu yondashuv maxsus dastur, metod, kerakli maxsus texnik vositalarni, maxsus tayyorgarlikka ega pedagog, psixolog, defektolog va boshqalar bilan birgalikda kerakli tibbiy-profilaktik hamda davolov tadbirlarini, maxsus ijtimoiy yordamni, maxsus ta'lim muassasalarini texnik va ilmiy-metodik jihatdan ta'minlashni o'z ichiga oladi. Hozirgi kunda turli xil maxsus ta'lim muassasalari mavjud. Bolalar puxta saralash natijasida qabul qilinishi mo'ljallangan va O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi vazirligi tomonidan tasdiqlangan maxsus ta'lim dasturlarini amalga oshiradigan maxsus ta'lim muassasalar bilan bir qatorda turli rehabilitatsiya markazlari, rivojlantirish markazlari, aralash guruhlar ochilgan. Shuningdek, umumta'lim maktabgacha ta'lim muassasalarida, umumta'lim maktablarda psixik va jismoniy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarni uchratish mumkin.

Ushbu nuqsonlarning ko‘rinishi turlicha bo‘lishi mumkin. Son jihatdan yirik bo‘lgan guruhni harakatlanish, sensor yoki intellektual sohalarda nuqsonlari aniq ifodalanmagan: eshitishda, ko‘rishda, fazoviy-idrok tassavurlarida, harakat-tayanch apparatida, fonematik idrokida nuqsoni bo‘lgan, hissiy-irodaviy buzilishli, nutqiy rivojlanishida kamchiliklarga ega, xulq buzilishlariga ega, psixik rivojlanishi orqada qolgan, somatik sust bolalar tashkil etadi. Yaqqol ifodalangan psixik yoki jismoniy rivojlanishdagi nuqsonlar maktabgacha yoshda aniqlansa, yengil nuqsonlar uzoq vaqt mobaynida e‘tiborsiz qoladi [27].

Rivojlanishdagi nuqsonlarni tashxis qilish uch bosqichni o‘z ichiga oladi:

Birinchi bosqich - skrining nomini olgan. Ushbu bosqichda bola rivojlanishidagi orqada qolish, psixik-jismoniy kamchiliklari aniqlanadi, lekin ularning xarakteri va chuqurligi belgilash murakkab bo‘ladi.

Ikkinchi bosqich - rivojlanishdagi nuqsonlarni differensial tashxis qilish. Ushbu bosqichning maqsadi rivojlanish nuqsonini turini (xil, toifasini) aniqlash. Uning natijalariga ko‘ra bolaning imkoniyat va xususiyatlarini hisobga olgan xolda, ularning ta‘lim olishlari uchun ta‘lim muassasasini turi va dasturi, optimal pedagogik yo‘llanmasi aniqlanadi. Psixologo-tibbiy-pedagogik komissiyaning faoliyati differensial diagnostikada yyetakchi rolni egallaydi.

Uchinchi bosqich - fenomenologik. Uning maqsadi - bolaning individual xususiyatlari, ya‘ni tafakkur faoliyatining xarakteristikasi, hissiy-iroda doirasi, ishchanlik qobiliyati, shaxsi o‘rganilib u bilan ishlash bo‘yicha korreksion rivojlantiruvchi individual shart-sharoitni tashkillashtirishdir.

Bolani erta tashxis qilib o‘rganishning muhimligi shundaki, u orqali bolani korreksion ta‘limga vaqtida yo‘naltirib, ikkilamchi nuqsonlarni paydo bo‘lishini oldini olish mumkin. Bolalar rivojlanishidagi nuqsonlariga korreksion va diagnostik yordam. Bola imkoniyatlariga baho berish hamda psixik rivojlanishini aniqlash orqali korreksion pedagogik ishning vazifalarini hal etish mumkin.

Ta‘limdagi qiyinchiliklar bu o‘zlashtirishdagi nuqson, o‘zlashtirishning buzilishi yoki o‘rganishdagi qiyinchilik - ma‘lumotni tushunish yoki qayta ishlashda qiyinchiliklarga olib keladigan va bir nechta turli omillar sabab bo‘lishi mumkin bo‘lgan miya kasalligi.

O'zlashtirishdagi nuqsonlar va ta'lim buzilishlari ko'pincha bir-birining o'rnida ishlatilsa-da, ular ko'p jihatdan farqlanadi. Buzilish akademik sohalarda o'rganish bilan bog'liq jiddiy muammolarni anglatadi. Biroq, bu muammolar rasmiy tashxis qo'yish uchun yetarli emas. O'z navbatida, o'rganishdagi nogironlik - bu rasmiy klinik tashxis bo'lib, unda odam professional (masalan, psixolog, psixiatr, logoped yoki pediater) tomonidan belgilangan muayyan mezonlarga javob beradi. Farqi xabar qilingan alomatlar va muammolarning darajasi, chastotasi va intensivligidadir, shuning uchun ikkalasini chalkashtirmaslik kerak. Ta'lim buzilishi atamasi qo'llanilganda, u ma'lum akademik, til va nutq qobiliyatlarining yetarli darajada rivojlanmaganligi bilan tavsiflangan kasalliklar guruhini tavsiflaydi. Ta'lim buzilishlarining turlariga o'qish (disleksiya), arifmetik (diskalkuliya) va yozish (disgrafiya) kiradi.

Kasalliklarning xalqaro tasnifi o'rganishdagi nuqsonlarni kognitiv ma'lumotlarni qayta ishlashdagi buzilishlar natijasida yuzaga keladigan maktab ko'nikmalarini rivojlantirishning buzilishi sifatida belgilaydi va buzilishlar erta boshlangan va orttirilgan bo'lmagan (ya'ni, qandaydir travma yoki ba'zi bir jarohatlardan keyin paydo bo'lmaydi). O'rganishdagi qiyinchiliklar yomon o'rganish, kasallik yoki aqliy zaiflik tufayli yuzaga keladigan muammolarni o'z ichiga olmaydi.

Axborotni qabul qilish va qayta ishlash qobiliyatining buzilishi tufayli odam o'rganishda nuqsoni bo'lmagan odam kabi tez yoki umuman o'rganishda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin. O'rganishda nuqsoni bo'lgan odamlar, agar ular o'z-o'zidan hal qilish uchun qoldirilsa yoki an'anaviy usullar bilan o'qitilsa, muayyan turdagi vazifalarni bajarish qiyin.

O'zlashtirishda nuqsoni bo'lgan odamlar hayot davomida tez-tez uchraydigan noyob qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin. Nogironlikning turi va og'irligiga qarab, insonga kelajakdagi muvaffaqiyatga yordam beradigan strategiyalarni o'rganishga yordam beradigan turli xil aralashuvlar va zamonaviy texnologiyalar qo'llanilishi mumkin. Aralashuvlar murakkablik darajasi va jalb qilingan odamlar soni bo'yicha juda farq qiladi - masalan, sinfda yordamga bog'liq bo'lgan boshqa bolalar, o'qituvchilar va ota-onalar jalb qilinishi mumkin. Ko'p tarmoqli jamoa ko'pincha aralashuvni rivojlantirishga yordam beradi va o'qituvchilar va ota-onalar bilan amalga oshirishni

muvofiglashtiradi. Bu jamoaga ko'pincha maktab psixologlari, maxsus o'qituvchilar, defektologlar (logopatologlar), kasb-hunar terapevtlari, psixologlar, savodxonlik bo'yicha murabbiylar va/yoki o'qish bo'yicha mutaxassislar kiradi[9].

Ta'limda o'zlashtirishda qiyinchiliklarga duch kelgan bolalar - bu turli xil biologik va ijtimoiy sabablarga ko'ra, aniq intellektual buzilishlar, eshitish, ko'rish, nutq va harakat sohalari rivojlanishida og'ishlar bo'lmaganda ta'lim dasturlarini o'zlashtirishda doimiy qiyinchiliklarga duch keladigan bolalar hisoblanadi.

Bolalarning o'zlashtirishdagi qiyinchiliklarining asosiy shakllariga quyidagilar kiradi:

1. Disleksiya o'qish buzilishi bo'lib, so'zlarni va matnni tushunishni qiyinlashtiradi.

Disleksiya (qadimgi yunon tilidan dys – “buzilish” degan ma'noni anglatadigan prefiks va lilez – “so'zlar, nutq”) umumiy o'rganish qobiliyatini saqlab qolgan holda yozish va o'qish ko'nikmalarini egallash qobiliyatining tanlab buzilishi.

Disleksiya nevrologik kelib chiqishi bo'lgan o'ziga xos o'zlashtirish qiyinchiligidir. To'g'ri yoki ravon so'zni tanib olishda qiyinchiliklar va o'qish va yozish qobiliyatlari yomonligi bilan tavsiflanadi. Bu qiyinchiliklar tilning fonologik tarkibiy qismlarining pastligi bilan bog'liq. Ular boshqa kognitiv qobiliyatlar va tegishli ta'lim sharoitlari saqlanib qolganiga qaramay mavjud. Ikkilamchi oqibatlariga o'qishni tushunish bilan bog'liq muammolar va noto'g'ri o'qish texnikasi so'z boyligi va umumiy ta'lim yo'lida to'sqinlik qilishi mumkin.

O'qishning buzilishi eng keng tarqalgan o'zlashtirishdagi nuqsondir. Maxsus ta'limda nuqsoni bo'lgan barcha o'quvchilarning 70-80% o'qishda o'rganishdagi kamchiliklarga ega. “Disleksiya” atamasi ko'pincha o'qish nogironligining sinonimi sifatida ishlatiladi; ammo, ko'plab tadqiqotchilar o'qish buzilishlarining har xil turlari mavjudligini ta'kidlaydilar, ulardan biri disleksiya. O'qish buzilishi o'qish jarayonining har qanday qismiga ta'sir qilishi mumkin, shu jumladan so'zni aniq yoki ravon aniqlash yoki ikkalasi, so'zni dekodlash, o'qish tezligi, prosodiya (ifoda bilan ovoz chiqarib o'qish) va o'qishni tushunish bilan bog'liq qiyinchiliklar. “Disleksiya” atamasi ma'lum bo'lishidan oldin, bu o'rganish nogironligi "so'z ko'rliqi" sifatida tanilgan.

Disleksiya va o'qishni o'zlashtirishdagi qiyinchiliklarni aqliy zaiflik, ko'rish va eshitish nuqsonlari kabi boshqa sabablarga ko'ra farqlash odatiy holdir. Ular, shuningdek, nonspesifik yoki ikkilamchi o'qish buzilishlari deb ataladi. Disleksiya ulardan buzilishlarning qat'iyligi va selektivligi bilan ajralib turadi.

“Disleksiya” atamasi o'qish va yozishning turli qismlarida qiyinchiliklarga duch kelgan bolalar guruhini anglatadi. Anglo-Amerika klinik psixologiyasining an'alariga ko'ra, “disleksiya” tashxisi nafaqat o'qish, balki yozishda ham buzilishlarni nazarda tutadi. Disleksiya insonning neyrobiologik xususiyatlarining natijasi bo'lishiga qaramay, u ruhiy kasallik hisoblanmaydi.

O'qish bilan chambarchas bog'liq bo'lmagan faoliyat sohalarida bola yaxshi yoki hatto ajoyib qobiliyatlarni namoyon qilishi mumkin. U matematika, fizika, rasm yoki musiqa fanlaridan ustun bo'lishi mumkin.

Disleksiya bilan og'rgan odamni boshqalardan aniqlash oson, chunki disleksiya belgilari uning xatti-harakatlarida va kundalik hayotda oddiy ko'rinadigan vaziyatlarga munosabatida aniq namoyon bo'ladi.

Disleksiyaning asosiy belgilari: sekin o'qish, bo'g'inlarni yoki harflarni o'qish, taxmin qilish, harflarni almashtirish yoki o'zgartirish ko'rinishidagi xatolar; o'qilgan narsaning ma'nosini tushunish turli darajada buziladi.

Shunday qilib, disleksiya ruhiy kasallik emas, balki markaziy asab tizimining ishiga ta'sir qiluvchi neyrobiologik xususiyatdir. Miya vizual ma'lumotni - harflar yoki raqamlarni noto'g'ri qabul qiladi va shifrlaydi va bosma belgilarni tanib olish uchun murakkab va mashaqqatli yo'lni bosib o'tadi.

Disleksik odam oddiy “kapalak” so'zini belgilar to'plami sifatida ko'radi - masalan, “pakalak”. Disleksiyaning aniq sabablari noma'lum - faqat yuqori darajadagi aql bilan o'rganish qiyinchiliklarini tushuntiruvchi nazariyalar mavjud.

Disleksiyaning korreksiyalash.

Disleksiyaning davolab bo'lmaydi yoki “o'sib bo'lmaydi”; bu xususiyat insonda umr bo'yi qoladi. Ammo mutaxassislar qiyinchiliklar o'rganishga xalaqit bermasligi va inson rivojlanishini cheklamasligi uchun uni tuzatishni o'rgandilar. Agar disleksiya e'tiborga olinmasa,

maktabdagi yomon ish bolaning o'zini o'zi qadrlashiga ta'sir qiladi va depressiyaga olib kelishi mumkin. Disleksiya ko'pincha DEHB rivojlanishiga olib keladi.

Butun dunyodagi laboratoriyalar va ilmiy jamoalar tuzatish usullarini izlash bilan band. Tadqiqotchilar o'qishni osonlashtirishi kerak bo'lgan turli xil rangli linzalar bilan maxsus bifokal ko'zoynaklarni sinovdan o'tkazmoqda. Shifokorlar nootropiklarning ta'sirini o'rganmoqdalar - miyani rag'batlantiradigan dorilar.

Ammo tuzatish hali ham logoped va neyropsikolog bilan muntazam mashg'ulotlarga asoslangan. Maxsus mashqlar yordamida siz miyangizni harflarni taniy olishga va o'qishni imkon qadar avtomatlashtirishga o'rgatishingiz mumkin. Bundan tashqari, mutaxassislar bolani vazifalar o'rtasida almashish va dam olishni o'rgatadi, bu esa ortiqcha ishdan himoya qiladi.

Disleksiya bilan og'rigan bolaga kattalar yordam berishi mumkin bo'lgan eng muhim narsa uning o'quv jarayonini to'g'ri tashkil etishdir. Ba'zi mamlakatlarda maxsus darsliklar mavjud - ularda matn kichik, ko'plab rasmlar va vizual grafiklar mavjud.

Odatda, disleksiya bilan og'rigan bolalar qiziquvchan bo'lib, ular yaxshi rivojlangan tasavvurga ega va ularning idrok etish qobiliyatlari qutidan tashqarida o'ylash, qiziqarli yechimlarni topish imkonini beradi. Agar siz ularga o'qishga moslashishga yordam bersangiz va o'zlarini begonadek his qilishlariga yo'l qo'ymasangiz, ular o'z imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishlari mumkin.

Disleksiya bo'lgan bolalarning ota-onalari va o'qituvchilari uchun **tavsiyalar:**

Bolaga topshiriqlarni bajarish uchun ko'proq vaqt bering.

Nostandart loyihalar orqali bilimlarni namoyish etishga ruxsat bering: o'quv filmlarini suratga olish, og'zaki taqdimotlar, berilgan mavzu bo'yicha foto kollajlar tayyorlash, tajriba va tajribalar.

Unga darsni ovoz yozuvchisiga yozib olishiga ruxsat bering - shu tarzda u butun darsni yoki ba'zi bir parchalarni tinglashi va o'qishga vaqt va kuch sarflamasligi mumkin.

Ovozli o'qish va o'qiganlaringizni birgalikda muhokama qilish dunyoqarashingizni kengaytiradi va so'z boyligingizni boyitadi.

Kitoblarni bir necha marta qayta o'qish va eski syujetlarga qaytish - ehtimol kitobni tushunish uchun bitta o'qish etarli emas edi.

Notanish va tushunarsiz soʻzlarni yozing va muhokama qiling.

2. Disgrafiya - bu aniq va oʻqiladigan yozish qobiliyatiga taʼsir qiluvchi imlo buzilishi.

Disgrafiya (qadimgi yunoncha dys - salbiy maʼnoga ega prefiks, grphō – “yozaman”) aql bilan bogʻliq boʻlmagan yozish buzilishi. Bu buzilish yoshi, umumiy salomatligi va aqliy rivojlanishi, bilim va maktab koʻnikmalariga nomutanosib boʻlib, u oʻrganish uchun etarli darajada ragʻbatlantiriladi. Bundan tashqari, u toʻgʻri taʼlim muhitida va umumeʼtirof etilgan samarali didaktik usullardan foydalangan holda oʻqitiladi. Disgrafiya aqliy zaiflikning natijasi emas. Disgrafiya bilan ogʻrigan odamlarda intellektual nuqsonlar boʻlmasligi mumkin va boshqa barcha jihatlarida rivojlanish normal boʻlishi mumkin.

Yozma til buzilishi – bu yozish koʻnikmalari (standartlashtirilgan test yoki funktsional baholash bilan oʻlchanadi) boʻlib, ular insonning xronologik yoshi, oʻlchangan aql va yoshiga mos taʼlim asosida kutilganidan sezilarli darajada pastdir. Bu qiyinchilik, shuningdek, yozma ishlab chiqarishni talab qiladigan vazifalarni bajarishda sezilarli darajada zaiflashishiga olib kelishi kerak va hissiy nuqson mavjud boʻlganda, yozish qobiliyatlari bilan bogʻliq qiyinchiliklar odatda hissiy nuqson bilan bogʻliq boʻlgan qiyinchiliklardan oshib ketishi kerak.

Yozma ifoda buzilishi tashxisi qoʻyilgan shaxslar odatda yozma ifoda qobiliyatlarida qiyinchiliklarning kombinatsiyasiga ega, bu jumladagi grammatik va tinish belgilarining xatolari, paragraflarning notoʻgʻri tashkil etilishi, koʻplab imlo xatolari va haddan tashqari yomon qoʻl yozuvi bilan tasdiqlanadi. Boshqa yozma ifoda qiyinchiliklari boʻlmagan imlo yoki qoʻl yozuvi bilan bogʻliq muammolar odatda bu tashxisga mos kelmaydi. Agar yomon qoʻl yozuvi odamning harakatlarini muvofiqlashtirishning etishmasligi bilan bogʻliq boʻlsa, rivojlanishni muvofiqlashtirish buzilishi tashxisini koʻrib chiqish kerak.

Disgrafiyaning oldini olish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish kerak boʻladi:

- nozik qoʻl motorli koʻnikmalarini rivojlantirish, chunki qoʻllarning faol harakatlari (ayniqsa qoʻllar va barmoqlar) miya yarim korteksining nutq sohalarini faollashtiradi. Juda erta yoshdan boshlab barmoq mashqlarini bajarish, qoʻl massaji, bolalar bilan mashqlar oʻynash tavsiya etiladi;

- turli xil muvofiqlashtirilgan qo‘l harakatlarini bajarish;
- nutqiy o‘yinlardan foydalaning: so‘zlarni bo‘g‘in bo‘yicha tahlil qilish, so‘zning grammatik elementlarini ajratib ko‘rsatish, so‘zlarni qo‘shish;
- so‘zning qattiq talaffuzi bilan yumshoq talaffuz o‘rtasidagi farqni tushunish;
- o‘qish va yozish tezligini oshirish, bir muddat o‘qish;
- ko‘proq o‘qish. O‘qish jarayonida odam ko‘p so‘zlarni eslab qoladi;
- gap va so‘zlarni yozayotganda ularni bo‘g‘in bo‘yicha baland ovozda talaffuz qilish;
- harflar etishmayotgan joyda mashq bajarish (ularni kiritish);
- “qo‘shimcha” vergullarni o‘z ichiga olgan matndagi xatolarni topishni taklif qilish.

Olimlar disgrafiyaning eshitish idrokining buzilishi deb hisoblashadi. Ya’ni, odam so‘zlarni qanday eshitsa, qanday talaffuz qilsa, shunday yozadi.

Disgrafiya belgilari buzilishning og‘irligi va tabiatiga qarab farq qilishi mumkin, ammo ba’zi umumiy simptomlar quyidagilarni o‘z ichiga olishi mumkin:

So‘zlarning imlo xatolari:

- So‘zlardagi harflar yoki tovushlarni almashtirish. Masalan, “maktab” “maktak” deb yozilishi mumkin.
- So‘zlardagi harflar yoki tovushlarni o‘tkazib yuborish. Masalan, “daftar”ni “dafar” deb yozish mumkin.
- So‘zlarga qo‘shimcha harflar yoki tovushlar qo‘shish. Misol uchun, “shokolad” “shikalat” deb yozilishi mumkin.
- So‘zlardagi harflar yoki tovushlarning noto‘g‘ri tartibi, masalan, “oftob” “fotob” deb yozilishi mumkin.

Yomon imlo: noto‘g‘ri imlo kabi tez-tez imlo xatolari. Masalan, “katta” o‘rniga “kata”; “jiddiy” o‘rniga “jidi”; nuqta, vergul, savol belgilari, undov belgilari va boshqa tinish belgilaridan foydalanishdagi xatolar.

Qo‘lda yozilgan harflarni yozishda qiyinchilik: qog‘ozdagi harflar va ular ifodalovchi tovushlar o‘rtasidagi nomuvofiqlik. Misol uchun, bola “og‘iz”ni “tro” yoki “balon”ni “labno” deb yozishi mumkin.

Tinish belgilari va grammatika bilan bog‘liq muammolar: matn yozishda to‘g‘ri tinish belgilari va grammatikadan foydalanish qiyinligi. Misol uchun, bola ko‘pincha vergulni noto‘g‘ri ishlatishi yoki kerak bo‘lganda ularni tashlab yuborishi mumkin; Vaqtlar, raqamlar va holatlarni muvofiqlashtirishda xatolar bo‘lishi mumkin.

Sekin yozish tezligi: doimiy xatolar va yozishda ishonchsizlik tufayli matn yozish uchun uzoq vaqt talab etiladi.

Yozish paytida stress va tashvish: Disgrafiya bilan og‘rigan odamlar yozishga urinishda, ayniqsa rasmiy yoki rasmiy yozishni talab qiladigan holatlarda tashvish va stressni boshdan kechirishi mumkin.

Disgrafiya bilan og‘rigan odamlarning ko‘pchiligi ajoyib rasm chizish qobiliyatiga ega. Voqelikni badiiy idrok etish, hukmronlik qilganda, yozishga ta‘sir qiladi. Masalan, yozayotganda odam ba‘zi harflarni aylantiradi, ularni “ko‘zgu” qiladi. Bu eng aniq “S”, “Z”, “G”, “T” harflari bilan ifodalanadi.

Disgrafiyaning koreksiyalash.

Logopedlar bolaning yoshiga va nutq buzilishlarining sabablariga qarab, bolaning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ishlab chiqilgan maxsus texnikaga ega. Ushbu usullar kattalar va bolalar uchun farq qiladi, ammo barcha yosh toifalari uchun foydali bo‘lgan mashqlar ham mavjud.

Nutq nuqsonlarini tuzatish jarayonida logoped yozish, eshitish va nutq qobiliyatlari uchun muhim bo‘lgan bo‘shliqlarni to‘ldiradi. Shuningdek, nutq terapiyasi jarayonida so‘z boyligini kengaytirish, grammatika va tinish belgilari bo‘yicha bilimlarni yaxshilash uchun vazifalar qo‘llaniladi. Ritorika va intonatsiya xususiyatlarini o‘rgatish muhim o‘rin tutadi.

Disgrafiya kabi muammoni bartaraf etish uchun sabr-toqat, vaqt va logoped, bolaning o‘zi va uning ota-onasi birgalikdagi sa‘y-harakatlarini talab qiladi. Ota-onalarning ishtiroki ijobiy natijaning ajralmas qismidir. Uyda bolalar bilan ishlash orqali kattalar nuqsonni tuzatish jarayonini tezlashtirishga, bolaning asosiy yozish va nutq qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Siz barcha mas‘uliyatni faqat logopedning yelkasiga yuklay olmaysiz. Agar bemor allaqachon shakllangan shaxs bo‘lsa, uning hissiy holatini qo‘llab-quvvatlash va tiklanish yo‘lida yordam berish muhimdir.

3. Diskalkuliya - bu raqamlar, operatsiyalar va matematik tushunchalarni tushunishni qiyinlashtiradigan matematik qobiliyatlarning buzilishi, ya'ni matematik nogironlik matematik tushunchalarni o'rganish (miqdor, o'rin qiymati va vaqt kabi), matematik faktlarni eslab qolish qiyinligi, raqamlarni tartibga solish va sahifadagi muammolar qanday tashkil etilishini tushunish kabi qiyinchiliklarni o'z ichiga oladi. Diskalkuliyasi bo'lgan odamlarni "sonni his qilish" zaif deb ta'riflash mumkin.

Diskalkuliya (inglizcha dyscalculia; qadimgi yunoncha dys – "yomon" va lotincha calculāre "hisoblash"dan) - arifmetikani o'rgana olmaslik ma'nosini bildiradi. Bu ko'pincha mustaqil kasallik bo'lib, boshqa nevrologik va ruhiy muammolarning yondosh ta'siri emas. Diskalkuliya subitizatsiyaning yo'qligiga - birinchi qarashda ob'ektlar sonini taxmin qilish qobiliyatiga asoslanadi (ya'ni hisoblamasdan). Diskalkuliya bilan og'rigan odamlarda miyaning bu qismi ko'pchilikka qaraganda kichikroq va faol emas. Bunday odamlar ko'pincha disleksiya va diqqat etishmasligi giperaktivlik buzilishidan aziyat chekishi mumkin.

Maktab o'quvchilaridagi diskalkuliya odatda boshlang'ich maktabda, nafaqat o'qish va yozishni, balki hisoblashni ham o'zlashtirish vaqti kelganida namoyon bo'ladi. Aynan shu bosqichda bola raqamli belgilarni (ham raqamlar, ham qo'shish, ayirish, tenglik, bo'lish va hokazolarni o'z ichiga olgan boshqa matematik belgilar) talqin qilishda qiyinchiliklarga duch keladi. Diskalkuliya bilan og'rigan o'quvchi raqamlarni tushunishdan tashqari, hisob-kitoblarni bajarishda qiynaladi: qo'shish, ayirish, ko'paytirish, bo'lish, aqliy hisoblash va matematik muammolarni hal qilish.

Bolalarda "sof" diskalkuliya juda kam uchraydi. Disleksiya yoki disgrafiya holatida bo'lgani kabi, tushunish muhimdir: diskalkuliya, umuman olganda, arifmetika va matematika fanlarini o'zlashtirishda qiyinchilik bilan bog'liq bo'lgan selektiv kasallik sifatida, har doim "dys-" prefiksi bilan bir qator boshqa xususiyatlarni o'z ichiga oladi.

"Matematik disgrafiya" bo'lgan holatlarning aksariyatida boshqa disfunktsiyalar ham turli darajada namoyon bo'ladi: disleksiya, disgrafiya, DEHB; o'qish, yozish va hisoblashni o'rganishdagi qiyinchiliklarda ifodalangan xususiyatlar majmuasi kuzatiladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda diskalkuliyaning oldini olish bolaning uning paydo bo'lishiga moyilligini aniqlashni o'z ichiga oladi (bu irsiy moyillik, chaqaloqlik davridagi jiddiy yuqumli kasalliklar bo'lishi mumkin - quyida sabablar haqida ko'proq o'qishingiz mumkin), agar kerak bo'lsa, ekspert tekshiruvidan so'ng tashxis qo'yish va nihoyat ehtiyotkorlik bilan tuzatish ishlarini rivojlantirish kerak bo'ladi.

Bolalarda diskalkuliyaning sabablari nima?

Avvalo, biz diskalkuliyaning genetik komponenti (shuningdek, disgrafiya va disleksiya) haqida gapirishimiz kerak. Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, agar ota-onalardan biri arifmetikada jiddiy qiyinchiliklarga duch kelgan bo'lsa (va hali ham bor), unda o'g'il yoki qizda diskalkuliya bo'lishi mumkin.

Diskalkuliya miyaning raqamlarni qayta ishlash uchun mas'ul bo'lgan qismidagi neyron aloqalarining yetishmasligi bilan bog'liq bo'lganligi sababli, matematik disfunktsiyaning mumkin bo'lgan sabablari orasida nevrologik o'sish muammolari, psixomotor buzilishlar va hatto onaning homiladorlik paytida suiiste'mol qilgan yomon odatlari kiradi.

Diskalkuliyasi bo'lgan o'quvchilarni qo'llab-quvvatlash.

Diskalkuliya bilan og'rikan bolaga ota-onalar va o'qituvchilar qanday yordam berishlari mumkin? Birinchidan, har qanday o'rganish va e'tibor buzilishida bo'lgani kabi, bolangiz tegishli harakatlar rejasini ishlab chiqish uchun mutaxassis tomonidan baholanishiga ishonch hosil qiling. Bolaning muvaffaqiyatiga yordam berish uchun uning ehtiyojlariga moslashishga tayyor bo'ling. Diskalkuliyasi bo'lgan ko'p odamlar, agar ularga yordam berilsa, matematikani juda yaxshi bajarishi mumkin; ba'zilar hatto ilg'or matematikadan foydalanadigan sohalarda martaba izlaydilar. Tadqiqotingizni qiling va quyidagilarni sinab ko'ring:

Ko'proq vaqt: Bosimni olib tashlang va o'quvchingizga o'z tezligida javob berishga imkon bering. Shuningdek, siz unga testlar paytida muammolarni hal qilish uchun ko'proq vaqt berishingiz mumkin. To'g'ri javoblarni tez javoblardan ustun qo'ying va maqtang.

Kamroq uy vazifasi: Bu noto'g'ri tuyulishi mumkin, ammo bu ularga ko'proq vaqt talab qilganligi sababli, diskalkuliyasi bo'lgan bolalar kamroq uy vazifasini bajarishlari mumkin. Katta ehtimol bilan,

ular o'rganayotgan materialni o'nta emas, beshta masalada birlashtira oladilar, lekin ayni paytda kamroq stressni boshdan kechiradilar.

O'rtacha ushlab turish: Biz odatda har bir bola ma'lum bir yoshga qadar asosiy matematikani bilishini kutamiz, ammo diskalkuliya bilan og'rgan odamlarda bu mantiqiy emas. Qiyinchilik va mashq ularga yordam bermaydi. Buning o'rniga ularda mavjud bo'lgan faktlardan foydalanadigan boshqa usullarni sinab ko'ring.

Yordamchi vositalardan foydalanishga ruxsat berish: Iloji bo'lsa, bolalarga kalkulyatordan foydalanishga yoki ochiq darslik bilan test yozishga ruxsat bering, ayniqsa siz tekshirayotgan bilimingiz asosiy matematik faktlarga asoslanmagan bo'lsa. Ularning formulalarni yodlash qobiliyatidan ko'ra, o'rgatilgan narsalarni tushunishlarini sinab ko'rishga ko'proq e'tibor qarating [28].

Turli usullardan foydalanish: Turli bolalar turli xil o'qitish va o'rganish usullaridan foydalanishda ijobiy natija ko'rsatadilar. Ko'ngilochar-o'quv videolari, matematik manipulyatsiyalar (kublar, magnitlar, dominolar va boshqalar), ranglarni kodlash va interaktiv o'yinlarni sinab ko'ring. Agar bola bir usulda taqdim etilgan materialni tushunishda qiynalsa, boshqa usullardan foydalanib tushuntirishga harakat qiling.

Kompyuterga asoslangan, dalillarga asoslangan tuzatish usullaridan foydalanish: Endi diskalkuliya o'rganish va diqqat buzilishi bo'lgan bolalar Fast ForWord kabi zamonaviy nevrologik usullardan foydalangan holda darslar tufayli o'rganishdagi qiyinchiliklarni engib o'tishlari mumkin. Ushbu harakatlar miyaning nutq, o'qish va o'rganish qobiliyatiga javob beradigan sohalarini rivojlantiradi. Ushbu yondashuv repetitorlar bilan ishlashda bo'lgani kabi, ularning alomatlarini emas, balki o'rganish va e'tibor buzilishi muammolarining asl manbasini yo'q qilishga imkon beradi.

Nazorat uchun savollar:

1. Rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar toifalarini sanab bering.
2. Ta'limdagi qiyinchiliklar qanday qiyinchiliklar? Ta'rif bering.
3. Ta'limdagi qiyinchiliklarning asosiy shakllari nimalardan iborat?
4. Disgrafiya nima?
5. O'zlashtirish usullari va bosqichlarini izohlab bering.

II-MODUL. INKLYUZIV TA'LIM TEXNOLOGIYALARI.

Mavzu: Ta'limning universal dizayni va individual ta'lim dasturi.

Reja:

1. Ta'limning universal dizayni.
2. Ta'limning universal dizaynning asosiy tamoyillari.
3. Differensial ko'rsatmalar tushunchasi.
4. Individual ta'lim dasturi tushunchasi.
5. Individual ta'lim mashruti tushunchasi.
6. Har bir alohida holat uchun individual ta'lim dusturlarini ishlab chiqarish zarurati.
7. O'qituvchilarda inklyuziv ta'lim jarayonida kognitiv texnologiyalar orqali kreativ fikrlashni rivojlantirish.

Tayanch iboralar: *universal dizayn, individual ta'lim dasturi, individual ta'lim marshruti, differensial ko'rsatma, "Kouching" metodikasi*

Universal dizayn (inklyuziv dizayn) atamasi – yoshi, nogironligi yoki boshqa omillardan qat'iy nazar, barcha odamlar uchun binolarning ochiq bo'lishi yoki mahsulotlar yoki muhitni loyihalash ma'nosini anglatadi.

“Universal dizayn” atamasi ilk bor me'mor Ronald Meys tomonidan yoshi, qobiliyati yoki ijtimoiy mavqeidan qat'i nazar, barcha odamlar tomonidan maksimal darajada estetika va foydalanish qulayligini saqlab qolish uchun muhitni loyihalash kontseptsiyasini tavsiflash uchun muomalaga kiritilgan.

O'zbekistonda imkoniyati cheklangan bolalar ta'limini qo'llab-quvvatlash maqsadida ko'plab islohotlar amalga oshirilmoqda. Biroq ta'lim tizimida inklyuziv ta'lim, ya'ni umumta'lim maktablarida sog'lom va imkoniyati cheklangan bolalarning birgalikdagi ta'limi ta'minlansa xalqaro inson huquqlari me'yorlariga mos bo'ladi.

O'zbekistonda inklyuziv ta'limga bosqichma-bosqich o'tishga tayyorgarlik ko'rish maqsadida UNICEF ekspertlari ishtirokida ta'limning universal dizaynini yaratish, uning asosiy tamoyillarini tushuntirish, ta'limning universal dizaynini differensial ta'limdan farqlay olish maqsadida fanlar kesimida seminar-treninglar o'tkazildi.

Xo'sh, ta'limning universal dizayni o'zi nima?

Ta'limning universal dizayni – har xil o'quvchilarning ehtiyojlarini qondirish uchun mo'ljallangan, barcha o'quvchilarga moslashuvchan yondashuvlar, ta'limdan kutilayotgan natijalar va ularga erishish vositalarini farqlash orqali ta'lim olish uchun teng imkoniyatlarini beradigan, puxta o'ylangan o'quv tizimidir.

Ta'limdagi universal dizayn alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning xilma-xilligi, qobiliyatlarini hisobga olgan holda o'qitish dasturini yaratishni o'z ichiga oladi.

Shuni ta'kidlash kerakki, ta'lim ehtiyojlari nafaqat rivojlanish og'ishlari ko'rinishidagi nogironlar, balki, masalan, axborotni idrok etish va qayta ishlash xususiyatlari bilan ham belgilanadi.

Universal ta'lim dizayni o'quvchini o'zgartirishni emas, balki ta'lim muhitini o'zgartirishni maqsad qiladi.

Universal ta'lim dizayni quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- o'quv materialini turli xil variantlar va shakllarda taqdim etiladi;

- o'rganilgan o'quv materialining o'quvchilar tomonidan turli usullar va shakllarda namoyish etilishi;

- o'quvchilarning qiziqishlarini hisobga olgan holda o'quv jarayoniga jalb etilishi;

- vazifalarning qiyinlik darajasi va motivatsiya usullari.

Umumjahon ta'lim dizayni uslubiga rioya qilgan holda, o'qituvchilar quyidagilarga intilishlari kerak:

turli darajalarni hisobga olgan holda materialni taqdim etish variantlarini taklif qilish,

bolalarning tasavvurlari (taqdimot materiallari, plakatlar, elektron kitoblar, o'yinlar, o'quv dasturlari);

motivatsiyaning turli darajalarini hisobga olish va bolalarning o'zini o'zi boshqarish;

bolalarni o'z ko'nikmalaridan foydalanishga jalb qilishning turli usullarini ishlab chiqish (konferentsiyalarda ishtirok etish, olimpiadalar, tanlovlar, bolalar uchun individual loyihalar yaratish);

turli xil muloqot qobiliyatiga ega bo'lgan bolalarga o'z bilimlarini taqdim etish, fikr bildirish imkoniyatini berish (omma oldida nutq, individual suhbatlar, kompyuter testi).

Inklyuziv ta'lim uchun universal dizayn ta'limga yondashuv bo'lib, u barcha o'quvchilar, shu jumladan turli xil maxsus ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lganlar uchun ochiq muhit yaratishga intiladi. Inklyuziv ta'lim uchun universal dizayn bolalarning xilma-xilligini qamrab oladi va ularning ehtiyojlari, qobiliyatlari, ta'lim uslublarini hurmat qiladigan ta'lim muhitini yaratishga intiladi.

Inklyuziv ta'lim uchun universal dizayn barcha bolalar uchun mavjud bo'lishi mumkin bo'lgan turli xil o'qitish usullari, materiallari va texnologiyalaridan foydalanishni o'z ichiga oladi. Bu, shuningdek, bolalar xilma-xilligini qo'llab-quvvatlaydigan va ularning ehtiyojlarini hurmat qiladigan jismoniy va ijtimoiy muhitni yaratishni ham talab qiladi. Universal ta'lim dizayni - o'quvchilarning xilma-xilligini o'z ichiga olgan va hamma uchun ochiq bo'lgan muhitni yaratishga intiladigan ta'limga yondashuv. Bu har bir bola ilmiy muvaffaqiyatga erishishi uchun turli usullar, materiallar va baholash vositalaridan foydalanishni o'z ichiga oladi.

Ta'lim uchun universal dizayn kontseptsiyasi individual yondashuv nuqtai nazaridan inklyuziv ta'lim metodologiyasiga to'liq mos keladi. Ta'lim uchun universal dizayn – bu umumiy ta'lim sinfida o'qitish texnologiyasi, lekin ayni paytda imkoniyati cheklangan o'quvchilar uchun mo'ljallangan va ularning maxsus ta'lim ehtiyojlarini qondirish uchun ishlatiladi. Universal dizayn texnologiyasi, o'qitishda qo'llanilganidek, o'quv jarayonidagi moslashuvchanlikka asoslanadi va bu uni nogiron bolalarning ta'lim sifati, ta'lim ehtiyojlariga moslashtirishga imkon beradi.

Pedagogik adabiyotlarda ta'lim uchun universal dizaynga muvofiq harakat qiladigan, inklyuziv ta'lim muhiti quriladigan sohalar va yo'nalishlar aniqlangan. Ta'lim uchun universal dizayn doirasida quyidagilar ko'zda tutilgan: o'quv ma'lumotlarini taqdim etishning turli usullari va turli yondashuvlar manbalari; ta'lim faoliyatini o'quvchilarning individual uslubiga mos keladigan, tanlash

imkoniyatini o'z ichiga olgan va eng yuqori (mutlaq va nisbiy muvaffaqiyatda) natijalarga olib keladigan manbalar va usullar asosida qurish; va o'quv vazifalarini bajarishning turli usullari, ulardan har bir nogiron bola o'zi uchun eng qulayini tanlaydi va shuningdek, o'zining eng kuchli tomonlariga tayanadi.

Ba'zi xorijiy ekspertlarning moslashtirilgan pedagogik texnologiyalar bo'yicha sharhlariga ko'ra, o'qitish uchun universal dizayn ilgari ommaviy maktablarda mavjud bo'lgan an'anaviy usullardan afzalliklarga ega. Shunday qilib, universal dizayndan foydalangan holda qurilgan o'quv muhitida bo'lgan holda, psixofizik nogiron o'quvchilar butun maktabdagi vaqtlarini ommaviy sinfda o'tkazishlari, lekin ayni paytda o'zlarining imkoniyatlariga moslashtirilgan ta'lim olishlari mumkin.

Ta'lim uchun universal dizaynni ta'lim jarayonini moslashtirish va individuallashtirish uchun katta imkoniyatlarga ega bo'lgan pedagogik texnologiya sifatida tavsiflashda turli mualliflar nogiron bolalar uchun o'qitish usullarining aniq misollarini ham keltiradilar. Shunday qilib, nogiron o'quvchilarga beriladigan dasturiy material turli xil uslublarga ega bo'lishi mumkin (vizual, audio, taktil); ma'lum bir o'quvchining ta'lim ma'lumotlarini olish modalligi uning psixofizik xususiyatlariga va eng rivojlangan sezgi organlariga bog'liq. Bolalar, shuningdek, test shakllarini (yozma, og'zaki, elektron, insho va boshqalar) erkin tanlashlari mumkin, unda ular to'ldirilgan ta'lim topshiriqlarini bajarishlari va test sinovlariga topshirishlari mumkin. Ta'lim uchun universal dizaynning muhim va asosiy xususiyati uning yuqori sifatli ta'limga qaratilganligidir: nogironligi bo'lgan barcha o'quvchilar umumiy maktabga integratsiyalashganda, yuqori akademik darajaga erishishlari va o'quv fanlarida muvaffaqiyatli bo'lishlari mumkin.

2014-yilda UNICEF homiyligida ta'lim maydonini tashkil etishning yangi turiga bag'ishlangan "Maktabga kirish va o'quv muhiti - ta'lim uchun universal dizayn" materiali ishlab chiqildi. Materialda ta'lim uchun universal dizaynning asosiy fazilatlari umumlashtirildi va inklyuziv ta'limda ushbu pedagogik texnologiyadan foydalanish bo'yicha ko'rsatmalar berildi. Ta'limdagi universal dizayn har bir imkoniyati cheklangan o'quvchining ta'lim ehtiyojlarini qondirishga, ochiq va "to'siqsiz" o'quv muhitini yaratishga va jismoniy va aqliy (intellektual) patologiyasi bo'lgan barcha bolalarga tegishli bo'lgan

yuqori talablarga asoslanadi. va ularning akademik bilimlari va umumiy rivojlanishi sohalari bilan bog'liq. O'qitishda **universal dizaynning joriy etilishi** tufayli umumiy o'rta ta'lim tizimida ilgari mavjud bo'lgan ta'lim to'siqlari bartaraf etiladi va shu bilan ommaviy maktab inklyuziv ta'lim modeliga aylanadi.

Ko'rib chiqilayotgan "Maktabga kirish va o'quv muhiti – ta'lim uchun universal dizayn" hujjati doirasida ta'limni moslashtirilgan shaklga keltirish lozim bo'lgan soha va yo'nalishlar belgilandi. Bu yo'nalishlarga quyidagilar kiradi: har bir o'quvchining ta'lim ehtiyojlariga e'tibor berish, o'qitishning turli uslublari va moslashuvchan yondashuvlaridan foydalangan holda darslarni rejalashtirish, har bir bolani qo'llab-quvvatlash (ayniqsa, u ishonchi komil bo'lmagan joyda), bolalarni darsda faol bo'lishga undash va bola eng muvaffaqiyatli bo'lgan va yuqori akademik natijalarni ko'rsatadigan sohalarni bilish va qo'llab-quvvatlash.

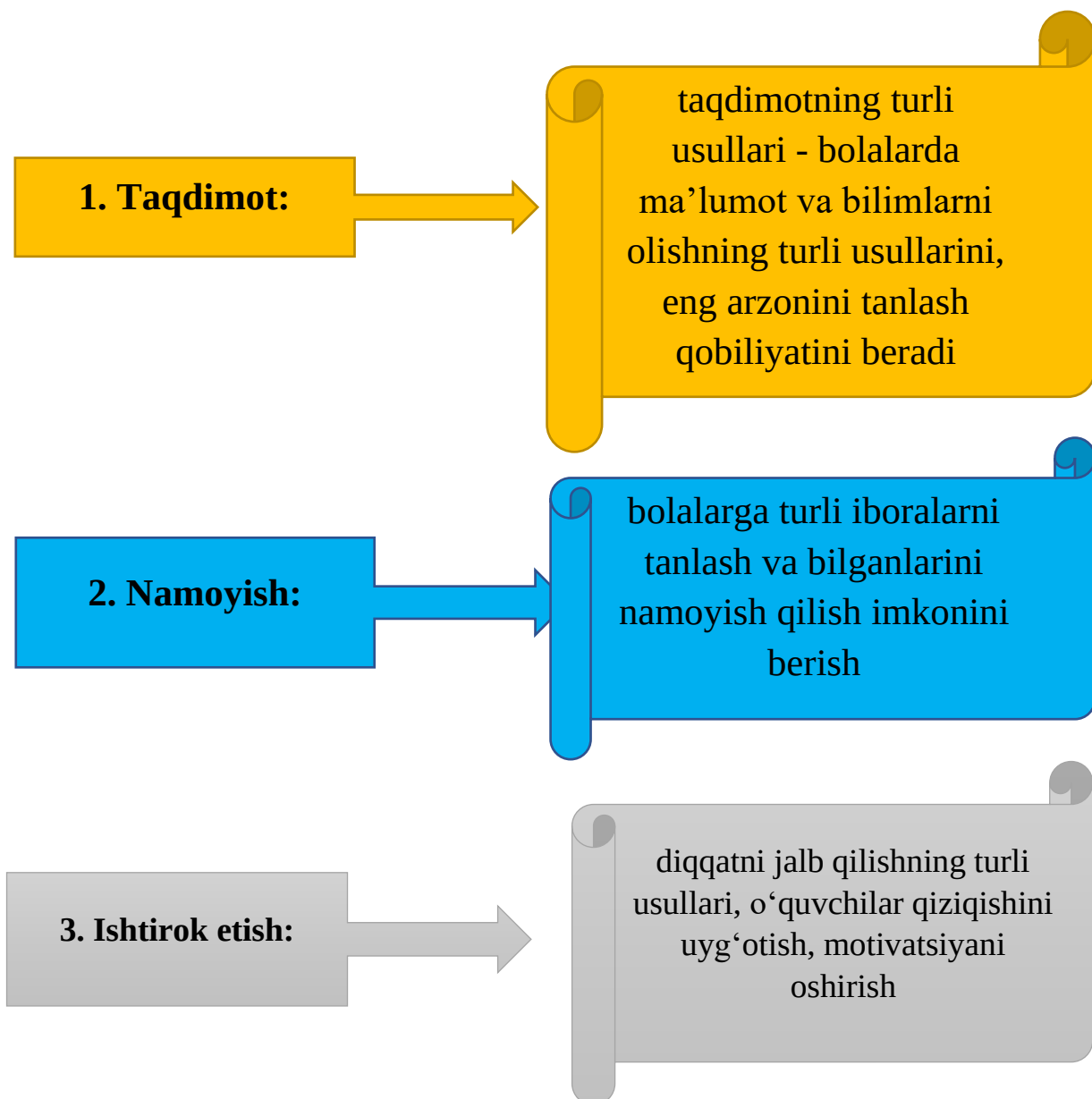
Ta'lim uchun universal dizayn nogironlik va nogironlikning ta'lim faoliyatiga ta'sirini kamaytiradi. Rasmiy qoidalaridan kelib chiqadigan bo'lsak, bu ijobiy ta'sir nogiron o'quvchilarga taklif qilinadigan turli xil usullardagi ma'lumotlar yordamida amalga oshiriladi (bolalar ularning psixofizik xususiyatlariga eng mos keladigan modallik ma'lumotlari bilan ishlaydilar. ("Kirish" hujjatining qoidalari. maktab va o'quv muhiti – ta'lim uchun universal dizayn" mavzusidagi boshqa, o'ziga xos asarlarning qoidalariga o'xshashdir). Shuningdek, universal dizayn doirasidagi o'qitish o'quv ma'lumotlarini taqdim etishda turli xil variantlar va uning yordamida amalga oshiriladi. turli hajm (masalan, kichik bo'laklarga bo'linish), bu turli patologik sharoitlarda diqqat va ishlash xususiyatlariga mos keladi. Turli o'quv vositalari bilan bir qatorda, universal dizayn ta'lim vazifalarini bajarish uchun turli shakllarni taqdim etadi.

Ta'lim uchun universal dizaynni muhokama qilishda va uni xorijiy ishlarda amaliy qo'llash darajasiga o'tishda ta'kidlanganidek, bu jarayon o'qituvchilarning majburiy malakasini oshirish, shuningdek, qo'shimcha texnik va moliyaviy resurslar, malakali mutaxassislarni jalb qilish bilan bog'liq. Va birgalikda o'rganish uchun universal dizaynni tashkil etuvchi turli xil manbalar asosida nogiron bolalar uchun sog'lom bolalar uchun o'quv muhitidan farq qiladigan, lekin ayni paytda ommaviy maktab ichida joylashgan o'quv muhiti quriladi.

Shunday qilib, ta'lim uchun universal dizayn inklyuziv ta'limni amalga oshirishning samarali va istiqbolli texnologiyasi deb atash mumkin. Maktabga kiritish bo'yicha yyetakchi qoidalar va o'rganish uchun universal dizaynning mazmunli fazilatlarini ularning uslubiy yaqinligini va shuning uchun bir xil pedagogik paradigmaga tegishli ekanligini ko'rsatadi. Inklyuziv ta'lim modeli va ta'lim uchun universal dizaynning markazida nogiron bolalarni o'qitishga individual yondashuv va maxsus ta'lim ehtiyojlarini qondirish uchun keng imkoniyatlar mavjud. Ushbu ikkita tavsiflangan pedagogik hodisa pedagogika va ta'limdagi gumanistik paradigmaga tegishli va shu bilan jismoniy va aqliy nuqsonlari bo'lgan bolalar uchun davlat maktablariga keng kirish imkonini beradi. Shunday qilib, ta'lim uchun universal dizaynni inklyuziv ta'limning samarali qo'llaniladigan texnologiyalaridan biri deb hisoblash mumkin, bu har bir nogiron bolaning davlat maktabiga kirish va umumiy ta'lim tizimida o'qish huquqini bir vaqtning o'zida maxsus maktab yaratish bilan amalga oshiradi, unda moslashtirilgan o'quv muhiti hosil qilinadi [25].

Ta'limning universal dizaynining asosiy tamoyillari. Universal dizayn qo'llanmasida aytilishicha, o'rganish uchun universal dizayn miya qanday ishlashini tushunishdagi yutuqlarga asoslanadi. Ma'lumki, miyaning turli qismlari axborotni qayta ishlash, uni yodlash, keyinchalik uni qayta tiklash va turli faoliyat turlarida foydalanishda o'ziga xos rollarni bajaradi. Har qanday funktsiyani bajarishda miya tuzilmalari va qismlarining muvofiqlashtirilgan o'zaro ta'siri o'nlab milliardlab neyronlarning bir-biriga juda murakkab, ammo tartibli tarzda bog'langan tarmog'ining ishlashidan boshqa narsa emas. "O'rganishning asosiy mexanizmi" uchta asosiy neyrofiziologik tarmoqning ishi bilan bevosita bog'liq: kiruvchi ma'lumotni tanib olish tarmog'i "NIMA?" o'rganilganligi uchun javobgardir; strategik tarmoq bolalarga mavjud ma'lumot va shaxsiy tajribadan foydalangan holda kiruvchi ma'lumotlarni qayta ishlashga "QANDAY?" ta'sir qiladi; affektiv tarmoq kiruvchi ma'lumotlarga bo'lgan munosabatni, motivatsiyani tartibga soladi: "NEGA?" bolalar o'rganishni va jalb qilishni xohlashadi (yoki yo'q).

Ushbu tarmoqlarning ishlashi haqidagi bilimlar asosida **ta'limda universal dizaynning uchta printsiipi ishlab chiqilgan:**

Keling, ushbu tamoyillarni batafsil ko'rib chiqaylik.

1-tamoyil: Axborot va bilimlarni olishning turli usullarini taqdim etish uchun taqdimotning bir nechta shakllarini taqdim eting. Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar ularga taqdim etilgan ma'lumotlarni qanday qabul qilishlari va tushunishlari, faktlarni va ko'rganlari, eshitganlari va o'qiganlarini tasniflashlari bilan farqlanadi. Axborotni idrok etish uchun mavjud analizatorlar yordamida uni aniqlash va o'zlashtirish kerak. Agar ma'lumot ko'rinmas yoki haddan tashqari kuch yoki yordam talab qiladigan formatlarda taqdim etilgan bo'lsa, o'rganish sodir bo'lmaydi. To'siqlarni kamaytirish uchun barcha o'quvchilar turli xil usullar (ko'rish, eshitish, taktil tekshiruv) orqali ma'lumotni qabul qilishlarini ta'minlash kerak. Foydalanuvchiga ularni sozlash imkonini beruvchi formatlarni taqdim etish tavsiya etiladi.

Masalan, matnni kattalashtirish, o'qish, chizmalar, piktogrammalar orqali ko'paytirish mumkin; tovushlar kuchayadi. Rasmlar, grafikalar, animatsiya, video yoki matn ma'lumotni taqdim etishning an'anaviy usullaridir, shuning uchun ular eng maqbul deb hisoblanadi. Ammo vizual tasvir barcha bolalar uchun bir xilda mavjud emas. Perspektiv yoki o'zaro ta'sirni namoyish qilish uchun barcha tasvirlar, grafiklar, videolar, animatsiyalar, asosiy tushunchalar uchun eshitish signallari, jismoniy ob'ektlar va fazoviy modellar uchun yozma va og'zaki tavsif berilsa, mumkin bo'lgan to'siqlar bartaraf etiladi. Murakkab sintaktik tuzilmalar orqali uzatiladigan aloqalarni tushunib, so'z va belgilarning ma'nolarini aniqlashtirish imkoniyatini berish kerak; ramziy tasvir variantlarini (illyustratsiyalar, harakatlar, diagrammalar, jadvallar, modellar, videolar, komikslar, fotosuratlar va boshqalar, shu jumladan muqobil aloqa) qo'llash imkoniyatini ta'minlash, matematik belgilar va belgilarni shifrlash qobiliyatini ta'minlash muhimdir. Tushunish variantlarini taqdim etish uchun fon bilimlari faollashtirilishi yoki taqdim etilishi kerak. Ularning yo'qligi yoki ularni yangi o'quv vazifalarini hal qilishga jalb qila olmasligi sababli to'siqlar, agar ularni faollashtirish variantlari taqdim etilsa va zarur ma'lumotlar va manbalarga havolalar taqdim etilsa, kamayishi mumkin. Ma'lumotni yanada qulayroq qilishning eng samarali usullaridan biri bu eng muhim g'oyalar va munosabatlarni ta'kidlaydigan aniq ishoralarni taqdim etishdir. Axborotni foydali bilimga aylantirish mantiqiy operatsiyalar, strategiyalar va axborotni qayta ishlash ko'nikmalarini qo'llashni talab qiladi. Ushbu kognitiv yoki metakognitiv strategiyalar ma'lumotni tanlash va qayta ishlash, uni umumlashtirish, tasniflash, ustuvorlik qilish, kontekstga qo'yish va eslab qolishni o'z ichiga oladi. Yaxshi ishlab chiqilgan materiallar bolalarga ushbu strategiyalardan samarali foydalanishga yordam beradigan o'rnatilgan iskala va algoritmlarni taqdim etishi mumkin. Barcha o'quvchilar o'rganganlarini umumlashtirishi va uni yangi aloqa va kontekstlarga qo'shishi kerak. Bolalar olingan ma'lumotlarni qayta tiklash va yangi vaziyatlarda foydalanish variantlarini tanlash va ulardan foydalanishda yordamga muhtoj. Mnemonikadan (vizual tasvirlar, parafrazlar va boshqalar) qo'shimcha ravishda siz nazorat ro'yxatlari va eslatmalardan (jumladan, ko'rgazmali), elektron eslatmalardan, ko'rgazmali qurollardan

foydalangan holda ko'rsatmalardan va diagrammalardan foydalanishingiz mumkin.

2-tamoyil. Harakatning bir necha usullarini ta'minlash va olingan bilimlarni namoyish etish ta'lim muammolarini hal qilish rejalashtirish, amalga oshirish, o'z-o'zini nazorat qilish, erishilgan natijalarni mustaqil ravishda tuzatish va baholashni o'z ichiga oladi. Yordam sifatida harakat va aloqa variantlarini taqdim etish kerak. Bolalarga yo'l-yo'riq va maqsadlarni belgilash algoritmlari, rejalashtirish va strategiyani ishlab chiqish, axborotdan foydalanish va resurslarni jalb qilish bosqichlarida yordam beradigan materiallar bilan ta'minlanishi kerak. Muvaffaqiyatli vaziyatlarni ta'minlash va o'z-o'zini baholash faoliyatini shakllantirishni ta'minlash, taraqqiyotni kuzatish uchun turli xil variantlarni taqdim etish kerak. Bolalar o'z o'rganishlari uchun mas'uliyat tushunchasini rivojlantirishlari kerak, shuning uchun ularga og'zaki takrorlashning juda ekspluatatsiya qilinadigan shaklini yo'qotib, o'rganganlarini namoyish qilish imkoniyati berilishi kerak. Darslik, ish kitobi va elektron dasturiy ta'minotning interaktiv elementlari ham cheklangan joylar va navigatsiya va jismoniy ifoda vositalarini ta'minlaydi. Bu vosita va ko'rish qobiliyati zaif va disgrafiya bilan og'rikan bolalar uchun to'siqlar yaratadi. Olingan bilim va ko'nikmalarni taqdim etish shakl va vositalarning eng keng arsenali bilan ta'minlanishi kerak.

3-tamoyil. Ishtirok etish va o'zaro ta'sir qilishning bir nechta usullarini ta'minlash, ta'sirlar, his-tuyg'ular, qiziqishlar o'rganishning muhim elementidir. Bolalar qanday qilib o'qishga jalb qilinishi yoki motivatsiyasi bo'yicha farqlanadi. Bu shaxsiy xususiyatlarga, madaniy an'analarga, sub'ektiv tajribaga, asosiy bilimlarga va boshqa bir qator omillarga bog'liq. Ba'zi bolalar yangilikka jalb qilinadi, boshqalari esa undan qo'rqib, qat'iy tartibni afzal ko'rishlari mumkin. Yangilik yoki xavfni idrok etish darajasini pasaytirish uchun grafikalar, kalendarlar, taymerlar, signallar va boshqalardan foydalanishni ta'minlash kerak. Ular kundalik harakatlarni bashorat qilish qobiliyatini oshirishlari mumkin. Ba'zi bolalar mustaqil ishlashni yaxshi ko'radilar, boshqalari o'z tengdoshlari bilan guruhda ishlashni yoki kattalardan yordam olishlarini bilishni afzal ko'radilar. Barcha kontekstlarda barcha o'quvchilar uchun maqbul bo'lgan yagona o'zaro ta'sir vositasi mavjud emas, shuning uchun bir nechta o'zaro ta'sir variantlarini taqdim etish

muhimdir. Tajriba, loyiha faoliyatining elementlari, unda bola o'zi uchun qiziqarli bo'lgan narsani tanlashi, tengdoshlari bilan birgalikdagi faoliyat jarayonida mahsulot olishi, faol ishtirokini ta'minlash, kognitiv qiziqish va motivlarni shakllantirishi kerak. O'qitishning maqsadlaridan biri - individual o'zini o'zi boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirishdan iborat. Ruxsat etilgan guruhlar emas, balki moslashuvchanlik bolaga bir nechta rollarni bajarishga imkon beradi va boshqa odamlar bilan samarali ishlashni o'rganish imkoniyatini beradi [24].

Ta'lim muhitida qiziqishga jalb qilish usullaridan biri o'quvchilar uchun ma'lum bilim, ko'nikma va qobiliyatlar qanchalik foydali va ahamiyatli bo'lishi mumkinligini aniqlash, ko'rsatishdir. O'qituvchi qulay muhitni yaratishi, bolalar uchun xavfsiz joyni ta'minlashi va potentsial tahdidlarni (shu jumladan psixologik - jazodan qo'rqish, xatolar, kutilmagan hodisalar) kamaytirishi kerak. O'quv muhitida chalg'ituvchi elementlar, haddan tashqari hissiy stimulyatsiya yoki bir vaqtning o'zida taqdim etilgan ko'p sonli ob'ektlar bo'lmasligi kerak. Ish sur'atini o'zgartirish, tanaffuslar berish, faoliyat turlarini va ish joylarini almashtirish imkoniyatini ta'minlash kerak. Fikr-mulohazalarni taqdim etish qat'iyatlilikni, faoliyat uchun emas, balki standartga erishish uchun harakatni, yordamni jalb qilish va undan foydalanishni va hissiy idrokni rag'batlantirishi kerak. Umumjahon dizaynning uchta printsiplari jadvallarda tashkil etilgan. Har bir tamoyil uchta bosqichdan iborat bo'lib, ularda o'rganish yo'lidagi to'siqlarni engib o'tish ketma-ketligini barcha bosqichlarda - maqsadlarni belgilashdan baholashgacha kuzatish imkonini beruvchi nazorat bayonnomalari mavjud.

Individual ta'lim dasturi nima?

Individual ta'lim - o'qituvchining o'quvchiga pedagogik ta'sirini amalga oshiruvchi o'quv mashg'ulotlari shakllaridan biri bo'lib, o'qituvchining o'quvchi bilan sinf jamoasidan tashqarida olib boriladigan faoliyati tushuniladi. Individual ta'lim ta'lim shakllarining eng qadimiysi bo'lib, u qadimgi davr va o'rta asrlarda keng qo'llanilgan. O'zbekiston ta'limi tarixida individual ta'lim shakli keng qo'llanib kelingan. Uning samarasi, ayniqsa, amaliy san'at, hunarmandchilikda ustoz-shogird ta'limi tarzida namoyon bo'lgan. Mashhur xalq ustalari Toshpo'lat Arslonqulov, Usta Shirin Murodov, Qodirjon Xaydarov, Mahmud Usmonov, Hamro Rahimovlar shu tarzda

ta'lim olganlar. Individual ta'limda bola ruhiyatining individual xususiyatlarini, fan sohalari va kasb egallashga bo'lgan tabiiy moyilliklarini to'liq e'tiborga olish imkoniyati ta'minlanadi. O'zbekiston mustaqilikka erishgach, individual ta'limga e'tibor sezilarli tarzda ortdi. Ayniqsa kollej va oliy o'quv yurtlariga kirishning test tizimi joriy etilishi individual ta'limning repetitorlik shakli rivojlanishiga turtki bo'ldi.

Individual ta'lim muhitini yaratishda o'quvchilar bilan sinf rahbari, psixolog, fan o'qituvchilari va maktab jamoasi tomonidan olib borilgan diagnostika ishlari natijasida har bir o'quvchining shaxsiy portfoliosi shakllantiriladi. Diagnostika jarayonida suhbat, savol-javob, kuzatish, analiz-sintez usullari asosida o'quvchilarning bilish darajasi, qiziqishi, ijtimoiy ahvoli aniqlanadi. Diagnostika natijalariga ko'ra faol o'zlashtiruvchi, bo'sh o'zlashtiruvchi hamda oraliqdagi o'quvchilar guruhlari shakllanadi.

Dars jarayonida o'zlashtira olmayotgan o'quvchilar jamoaviy muhokama qilinishi, hamda ota-onasi oldida ma'sulyatsizlik va ishonchni oqlamaslik bilan bog'liq vaziyatga duch kelishi o'quvchida psixologik hurujlarni yuzaga keltiradi. Bunday jarayonlarda o'quvchi darsdan sovishi, fanni o'zlashtirmasligi, o'qishga bo'lgan qiziqishni pasayishi hamda boshqa salbiy illatlarga bo'lgan qiziqishini ortishiga sabab bo'ladi. Keng jamoatchilik fikrlari tahlil etilganda o'quvchi shaxsini hurmat qilinmasligi uning jamoa oldida salbiy illatlari va kamchiliklarini muhokama qilinishi suitsitni keltirib chiqargan sabablardan biri sifatida ko'rsatilgan.

Individual ta'lim – bu innovatsion o'qitish usuli bo'lib, bunda har bir o'quvchi uchun maxsus ishlab chiqilgan o'quv dasturi bo'yicha dars mashg'ulotlarida ishtirok etadi. Dars davomida ular sinfdoshlari bilan birga dars jarayonida ishtirok etadi, lekin kun davomida o'z vazifalarini bajarish uchun asosan yakkaxon ishlaydilar.

Har bir dars, ular turli vazifalarni va har bir darsda shaxsiylashtirilgan o'quv dasturlarini bajarishda, o'qituvchi dars bermaydi, balki har bir o'quvchi shaxsiy rivojlanishi uchun ko'rsatmalarni taklif qiladi.

Individual ta'lim birinchi navbatda o'quvchi shaxsini qadr qimmatini ko'tarishga xizmat qiladi. Individual ta'lim o'quvchining o'ziga bo'lgan ishonchini oshirishga, bilishga bo'lgan qiziqishi va

ishtiyoqini oshirishga, olgan bilimlarni kundalik hayotda qo'llay olish ko'nikmasini shakllantirishga xizmat qiladi. Individual yondashuv o'quvchiga qulay bo'lgan ta'lim muhiti va ta'lim jarayonini tashkil etishga yordam beradi.

O'quvchi dars jarayonida fanlarni o'zlashtira olmasligi, o'qituvchi tomonidan berilgan ma'lumotlarni qabul qila olmasligi yoki darslikdagi mavzularning tushuna olmasligidan noqulay vaziyatlarga tushishi uning ruhiy olamiga katta ta'sir qiladi. Jamiyatda inson qadr-qimmatini ta'minlanishi, bevosita ta'lim jarayonida o'quvchi shaxsini hurmat qilinishi, o'quvchi qiziqishlarini qo'llab quvatlanishi, o'quvchi kamchiliklarini jamoaviy muhokama qilinmasligi natijasida shakllanadi.

Davlat rahbari tomonidan inson qadr-qimmatini va manfaati uchunligi olib borilayotgan barcha islohotlar ta'lim jarayoni, ta'limni tashkil etish, ta'lim samaradorligi va imkoniyatlari o'quvchi uchun degan g'oyani shakllanishga sabab bo'lmoqda. Individual ta'lim yondashuvi davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan bo'lib, inson qadr-qimmatini va inson kapitalini rivojlantirishga xizmat qiladi. Maktab o'quvchisida olib borilgan diagnostika natijasida o'quvchilarning bo'sh o'zlashtirish sabablari aniqlanadi hamda ularni faol o'zlashtirishi, olgan bilimlarini kundalik hayotida qo'llay olish imkoniyatini oshirish maqsadida quyidagi ishlarni amalga oshirish tasvisha etiladi:

- o'quvchining shaxsiy faoliyat grafigi va shaxsiy ish rejasi mutaxassislar tomonidan ishlab chiqish;

- o'quvchining shaxsiy faoliyat grafigi va shaxsiy ish rejasiga o'quvchilarning qiziqishlari va fiziologik va ruhiy holatini inobatga olib yaratilish;

- bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchilar bilan individual suhbatlar o'tkazish;

- individual suhbatlarni pedagog xodim kouching tarzida o'tkazish va motivator tarzida olib borish.

Individual ta'lim o'quv jarayonida o'quvchilarning qiyinchiliklari va alohida imkoniyatlariga doimiy e'tibor berish imkoniyatini taklif qiladi.

Individual ta'lim dasturi - bu o'quvchi shaxsining qiziqishlari va ta'lim talablari asosida tuzilgan, ta'lim maqsadlari va natijalarini belgilaydigan o'quv faoliyati dasturi.

Individual ta'lim dasturi maktab psixologik-pedagogik kengashi faoliyatining mahsulidir. Individual ta'lim dasturining asosiy maqsadi nogiron bolaning rivojlanish xususiyatlari va ta'lim ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda, uning real imkoniyatlariga muvofiq ta'lim jarayonini qurishdir.

Individual ta'lim muhitini yaratishda **“Kouching” metodikasidan** foydalanish yaxshi samara beradi. “Kouching” metodikasi maqsadni va unga erishishning optimal yo'llarini aniqlaydi; o'quvchining mustaqilligi va javobgarligini oshiradi; o'z faoliyatidan qoniqa olish; samarali hamkorlikning yangi yo'llarini topish; qiyin holatlarda muhim yechimni tez topish; individual maqsadlarni ta'lim muassasasi maqsadlari bilan moslashtirish; o'z hayot tarzini boyitish; yangi imkoniyatlarni ochish; hayotni yangi produktiv shaxsiy munosabatlar bilan boyitish va boshqalarga yordam beradi.

Kouching - inglizchadan tarjima qilinganda “Mashq qildirmoq” so'zini anglatadi. Ta'limda esa, o'qituvchi bilan o'quvchining samarali faoliyatiga imkoniyat yaratuvchi uzluksiz jarayonni nazarda tutadi. Kouching - bu muhim o'quv maqsadiga erishish uchun o'quvchiga individual konsultatsiya berish, uning ichki potensialini ochish, zarur qobiliyat va ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirish, natija olish uchun ilg'or strategiyalarni o'zlashtirishdir. Kouching maqsadi – nimagadir o'qitish emas, balki o'quvchining zarur bilim va tajribani egallashi uchun o'zini-o'zi o'qitishga sharoit yaratishdir. Bu metodika kasbiy va shaxsiy o'sishi uchun o'quvchilarning o'z oldiga qo'ygan vazifalar, o'zgarishlarga ehtiyojlarini anglash, imkoniyatlarini kengaytirish uchun mo'ljallangan. U ta'limda, shuningdek, biznesda, shaxslararo munosabatda, oilada, jismoniy sog'lom bo'lish kabi hayotning turli sohalarida rejalarni amalga oshirishga yo'naltirilgan.

Kouchingning asosiy maqsadlaridan yana biri bu, o'quvchilarni yangicha o'ylash va fikrlashga o'rgatishdir. Birinchidan, ishonchli munosabatni o'rnatish lozim. U o'z o'qituvchisiga savol beradi, uning g'oyalarini eshitadi, yutuqlarini ko'radi va ular to'g'risida gapiradi. Ikkinchidan, agar unga yordam berishga to'g'ri kelsa, o'qituvchi doimo so'raydi: “Siz bizning suhbatdan nima kutasiz?” va o'quvchining rejalarni amalga oshirishga yordam berishga harakat qiladi. Agar o'quvchi fikri unda gumon tug'dirgan bo'lsa, u deyarli hech qachon tanqid qilmasdan so'raydi: “Agar ... bo'lsa, nima bo'lishi mumkin?”,

“Siz uning bu yo‘lining ... oqibatini o‘yladingizmi?”. Natijada, o‘quvchi o‘z rejasini takomillashtirish ustida ishlaydi.

Kouchingdan foydalanish bilan o‘quvchilar o‘z maqsadlariga juda tez, eng samarali yo‘l va qoniqish olish bilan erishadi. Kouchingning afzalliklari shundaki, u o‘quv faoliyati samaradorligini yaxshilaydi, o‘quvchilarni har tomonlama rivojlantiradi hamda ularni eng yaxshi yo‘llar va metodlar bilan o‘qitadi. Kouching tez o‘qitishni nazarda tutadi, bu jarayon o‘z navbatida:

- quvonch va qoniqish olib keladi;
- jamoada o‘zaro munosabat yaxshilanadi;
- hayot sifati, o‘qishda esa muhit yaxshilanadi;
- o‘qituvchida ko‘p bo‘sh vaqt mavjud bo‘ladi;
- ko‘plab kreativ g‘oyalar paydo bo‘ladi;
- inson resurslari va mahoratidan yaxshi foydalaniladi;
- o‘quvchilarning oldin aniqlanmagan iqtidorini ochadi va boshqalar [25].

Bizningcha kouching – o‘quvchining individualligini rivojlantirish (bilish, anglash, javobgarlik, o‘z ustida ishlash, o‘zini o‘zi nazorat qilish), bilim berishning o‘zgacha shakli, o‘quvchining shaxsiy rivojlanishi va kasbiy faoliyatini yaratish istagiga tayangan ikkita shaxs ya’ni o‘qituvchi o‘quvchining ijodiy sherikligidir.

Individual ta’lim muhitini yaratishda sinf rahbari va maktab psixologiga asosiy mas’uliyat yuklanadi. Sinf rahbari va maktab psixologi o‘quvchining ota-onasi bilan hamkorlik ishlarini olib borishi kerak. Individual ta’lim muhitida o‘quvchining kamchiliklari jamoaviy muhokama qilinmasdan, balki yakka tartibda qiziqishlari va qobiliyatlarini tahlil qilish natijasida o‘quvchini uddalay olishi hamda bilishga bo‘lgan qiziqishlari to‘g‘risida o‘quvchining ota-onasi bilan fikr almashishi o‘quvchidagi kamchilik va salbiy illatlarni muhokama qilishdan ko‘ra ko‘proq ijobiy natijalarga olib kelishi mumkin.

Individual yondashuv jarayonida o‘quvchi bilan o‘qituvchining munosabati kouching metodikasiga asoslanishi o‘quvchilarning maqsadlari sari intilishiga va o‘zining ichki imkoniyati, bilish darajasiga bo‘lgan ishonchini oshirishga ximat qilishi kerak. O‘quvchi bilan individual ishlash jarayonida o‘quvchining qaysi sohalarga qobiliyatli ekanligini aniqlash va qiziqishlarini to‘g‘ri yo‘naltirish asosida o‘quvchida zamonaviy ko‘nikmalar shakllanadi.

Umumta'lim maktablarida individual yondashuv asosida o'quvchi maktabni bitirish jarayonida maktabni o'zlashtirganlik to'g'risidagi shaxodatnomaning ballar monitoringi asosida oliy ta'limga kirishi, o'quvchida ta'limni keyingi bosqichini egallash bo'yicha qiziqishini oshirish va yangi maqsadlarni belgilashga motivatsiya vazifasini bajaradi. Bir paytning o'zida o'quvchilarga individual yondashuv asosida qo'shimcha kasb hunarni o'rgatilishi bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchilarning yoki oliy ta'lim muassasasida ta'lim jarayonini davom ettirish imkoniyatiga ega bo'lmagan o'quvchilarga ishlab chiqarish sohasi bilan bog'liq ta'lim muassasasida o'qishini ya'ni ta'imni davom ettirish imkoniyatini beradi. Mana shu natijalar asosida bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchilar qo'shimcha kasbga yo'naltirilishi hamda faol o'quvchilarga fanlarning chuqurlashtirib o'tilishi umumta'lim maktablardagi ta'lim sifati va samaradorligi oshirish imkonini beradi.

Inklyuziv ta'lim marshruti - barcha o'quvchilar, jumladan, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun teng ta'lim imkoniyatlarini ta'minlashga qaratilgan ta'limga yondashuvdir. Ushbu yondashuv maxsus ta'lim dasturlarini, moslashtirilgan o'quv materiallarini yaratish, turli xil o'quvchilar bilan ishlash uchun o'qituvchilarni tayyorlash va qulay o'quv muhitini yaratishni o'z ichiga oladi.

Individual ta'lim yo'nalishi - bu o'quv jarayonida nogiron bolaning ta'lim ehtiyojlari maksimal darajada amalga oshirish uchun va ta'limning ma'lum darajasida maxsus shartlarni aks ettiradigan hujjat.

Individual ta'lim yo'nalishi – maqsadli tabaqalashtirilgan ta'lim dasturini ishlab chiqish, bolaga mavzuni tanlash, rivojlantirish va pozitsiyasi bilan ta'minlash, pedagogikani amalga oshirishda ta'lim dasturini amalga oshirish, uning o'zini o'zi belgilashini va o'zini o'zi anglashini qo'llab-quvvatlash tizimidir.

Ushbu tizimning maqsadi nogiron bolalarning kasbiy mehnat qobiliyatini rivojlantirishdan iborat. Inklyuziv ta'lim marshrutini tuzish uchun alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning aqliy va jismoniy rivojlanish xususiyatlariga amal qilish, bolaning rivojlanish darajasi, hissiy sohalar, uning xulq-atvorining xususiyatlari aniqlash kerak. Bundan tashqari, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bola uchun individual ta'lim yo'nalishini ishlab chiqishda ushbu marshrutni amalga oshirish shartlari hisobga olinadi.

Individual ta'lim marshrutini shakllantirishning asosiy maqsadi - ta'lim muassasasida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning ijobiy ijtimoiylashuvi, ularning ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishi qulay sharoitlar yaratishdan iborat.

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun individual ta'lim marshruti quyidagi muammolarni hal qilishga qaratilgan:

- alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning qobiliyat darajasini aniqlash;
- mavjud ehtiyojlarni aniqlash va ijtimoiy ehtiyojlar tizimini shakllantirish;
- ehtiyojlarini qondirish uchun yetarli muhit yaratish, ta'lim muassasasiga borishi uchun sharoitlarini ta'minlash.

Individual ta'lim marshruti quyidagi yo'nalishlarni o'z ichiga oladi:

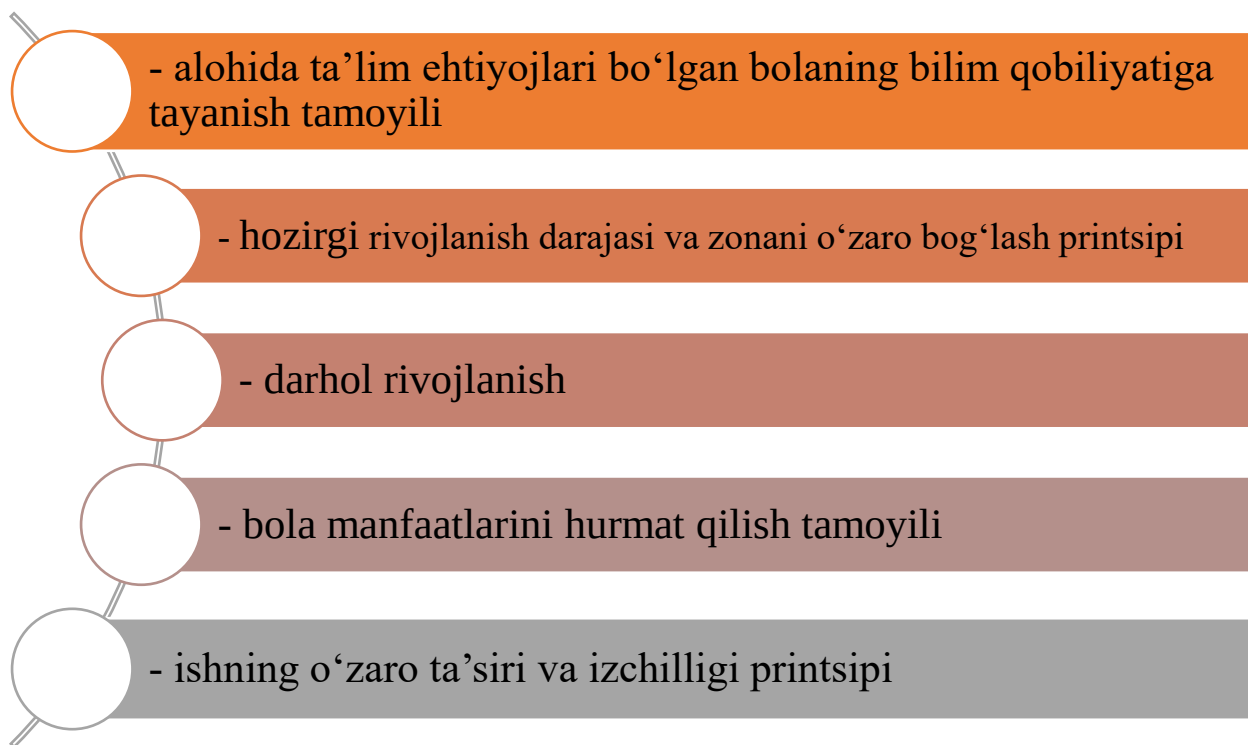
- harakatni tashkil etish (umumiy va nozik vosita ko'nikmalarini rivojlantirish);
- ko'nikmalarni rivojlantirish (madaniy-gigiyenik va kommunikativ-ijtimoiy);
- alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar faoliyatini shakllantirish (manipulyatsiya, hissiy-idrok, mavzu-amaliy, o'yin, ishlab chiqarish turlari - modellashtirish, applikatsiya qilish, chizish);
- nutqni rivojlantirish (nutqning hissiy asosini shakllantirish, sensorimotor mexanizm, nutq funktsiyalari);
- atrof-muhit haqidagi g'oyalarni shakllantirish (ob'ektiv dunyo va ijtimoiy munosabatlar);
- makon, vaqt va miqdor haqidagi tasavvurlarni shakllantirish.

Individual ta'lim marshrutining tuzilishi quyidagi komponentlarni o'z ichiga oladi:

- maqsad (ta'lim olish maqsadlarini belgilash, davlat ta'lim standarti asosida, motivlar va alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolaning ta'lim olishdagi ehtiyojlarini shakllantirish);
- mazmunli (ta'lim mazmunini tanlash va tuzilishini asoslash predmetlar, ularni tizimlashtirish va guruhlash, sikllararolikni o'rnatish; fanlararo va fanlararo aloqalar);
- texnologik (ishlatilgan pedagogik ta'rifi ta'lim va ta'lim texnologiyalari, usullari, usullari, tizimlari);
- diagnostika (diagnostika tizimining ta'rifi hamrohlik);

- tashkiliy-pedagogik (shartlar va erishish yo‘llari pedagogik maqsadlar).

Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bola uchun individual marshrutni ishlab chiqishda quyidagi printsiplarni hisobga olish kerak:

Ushbu tamoyillarga rioya qilishda yangi bilimlarni o‘zlashtirish uchun potentsial qobiliyatlarni aniqlash, qanday qilib individual dizaynni belgilaydigan asosiy xususiyat-bolaning rivojlanish yo‘nalishlarini belgilashni talab qiladi.

O‘qituvchilarda inklyuziv ta’lim jarayonida kognitiv texnologiyalar orqali kreativ fikrlashni rivojlantirish.

Hozirgi kunda jahon miqyosida keng targ‘ibot qilinayotgan inklyuziv ta’lim strategiyasi, ya’ni rivojlanishida muammolari bo‘lgan bolalarni o‘qitish, tarbiyalash masalasi O‘zbekistonda ham dolzarb muammolar sirasiga kiradi. Respublikada inklyuziv ta’lim siyosatini keng joriy qilishga qaratilgan chora tadbirlar xalqaro va milliy ish tajribalarni o‘rganish davlat va nodavlat tashkilotlarning hamkorlik loyixalari jumladan: Xalqaro Yunesko, Yunisef, Osiyo Taraqqiyot Banki, Osiyo mintaqasi Yaponiyada joylashgan (ASSU) Yuneskoning madaniy markazi, YuSAID, Mersi Projekt, Opereyshen Mersi, Milliy nodavlat jamoa tashkilotlari, Respublika ijtimoiy moslashuv markazi(RIMM), Sen Yolg‘iz Emassan, Ijtimoiy tashabbuslarni

qo'llash (ITQF) fondi, Xalq Ta'lim, Sog'liqni saqlash, Mehnat va aholini ijtimoiy muxofaza qilish vazirliklari va boshqa bir qator ma'muriy organlar, milliy nodavlat jamoa tashkilotlari tomonidan hamkorlik loyihalari asosida respublika va xalqaro seminar, konferensiya, forumlarni o'tkazish bo'yicha targ'ibot, tashviqot ishlari va amaliyotga tadbiq qilish asosida amalga oshirilib kelinmoqda. Mamlakatimizda bolalarning jismoniy, ruhiy, aqliy va sensor sezgilaridagi salomatliklarini ilk yoshdan boshlab tashxislash, sog'liqlarini doimiy nazorat qilish va mustahkamlash, har bir bolani sifatli ta'lim olishlarini ta'minlashga qaratilgan ishlohotlar inklyuziv ta'limni rivojlanish uchun keng imkoniyatlar yaratmoqda. Alohida ehtiyojga muhtoj balalarni umumiy ta'lim olishlariga e'tibor qaratilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-oktyabrdagi PQ-4860-sonli "2020-2025-yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi"da "...inklyuziv ta'limni rivojlantirishning maqsadlari, vazifalari, ustuvor yo'nalishlari, o'rta va uzoq muddatli istiqboldagi bosqichlarini belgilaydi hamda inklyuziv ta'limni rivojlantirishga yo'naltirilgan dasturlar va kompleks chora-tadbirlarni ishlab chiqish" [5] vazifalari belgilangan. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-sentabrdagi "Xalq ta'limi tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish choratadbirlari to'g'risida"gi PQ-3931-son qarorida ".....alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning ijtimoiy kafolatlarni ta'minlovchi chora-tadbirlar samaradorligini yanada oshirish, ularning ta'lim-tarbiya (shu jumladan, inklyuziv ta'lim-tarbiya) olishiga xizmat qiladigan moslashuv muhitini yaratish" bo'yicha alohida vazifalar belgilab berilgan. Inklyuziv ta'lim tizimida o'qituvchilarning kasbiy mahorati va hamkorligi, avvalo, alohida ehtiyojli bolalar bilan ishlashning o'ziga xos xususiyatlari bilan bog'liq. Inklyuziv ta'lim nogironligi bo'lgan bolalarga nisbatan har qanday holatlarni istisno etadigan, barcha uchun teng muomalani ta'minlaydigan, lekin maxsus ta'lim ehtiyojiga ega bolalar uchun zarur sharoit yaratadigan mafkuraga asoslanadi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida barcha uchun ta'lim olish huquqi kafolatlangan. Milliy qonunchiligimizda ham nogironligi bo'lgan shaxslar uchun salohiyatlarini yuzaga chiqarishda teng huquqlar belgilangan. Bugungi kunda nogironligi va rivojlanishida nuqsonlari bo'lgan bolalar sifatli ta'lim olishlari va keyinchalik

munosib ish topishlari uchun ularga haqiqiy inklyuziv sharoitlarni yaratish bo'yicha mamlakatimizda bir qancha ishlar amalga oshirilmoqda.

Maxsus ehtiyojli bolalarni umumta'lim sharoitida o'qitish maktablararo qatnab yuruvchi o'qituvchi ya'ni, resurs o'qituvchi faoliyatini talab etadi. Inklyuziv ta'lim amaliyotda maktablararo qatnab yuruvchi o'qituvchi va oddiy sinf o'qituvchisining hamjihatlikdagi harakatlari orqali amalga oshirilishi mumkin. Ba'zi sinflarda bolani ma'lum bir vaqtga sinfdan ajratib olish kerak bo'lishi mumkin. Hamma vaqt nima bo'lsada resurs o'qituvchi sinf o'qituvchisi bilan birgalikda faoliyat ko'rsatishi va bu maxsus ta'lim sohasida mutaxassislikka ega bo'lishi talab qilinadi. Maktablararo qatnab yuruvchi resurs o'qituvchining muhim vazifalariga nogiron bolalar uchun kerak bo'lgan qo'llanmalar, jihozlar bilan ta'minlash, homiylar topish, ota-onalarni maktabga yordam berishga jalb qilish va imkoniyati cheklangan bolalar, sog'lom bolalar hamda sinf o'qituvchisi o'rtasidagi mustahkam aloqani o'rnatish, maxsus resurs qo'llanmalarni ta'minlash orqali yordam berish, ota-onalar, bolalar oddiy sinf o'qituvchilari va maktab ma'muriyatiga maslahatlar berish, shuningdek maxsus ta'limga muhtoj bolalar uchun faoliyatlar va ularga mos keluvchi ta'lim dasturlari haqida muhokamalar yuritish, hattoki nogiron bo'lmagan bolalarning ota-onalariga ham ma'lumotlar yetkazilib turish kiradi. Resurs o'qituvchining asosiy maqsadi: umumta'lim muassasalarida ta'lim olayotgan maxsus ta'limga muhtoj o'quvchilar va ularning o'qituvchilariga yordam ko'rsatishdan iborat. Resurs o'qituvchi quyidagi vazifalarni amalga oshiradi:

- har bir o'quvchini qaysi darajadagi yordamga muhtojligini aniqlash va ularning ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda muntazam ravishda ular bilan uchrashish;
- o'quvchilar bilan yakka tartbda ishlash, individual rejalaridan kelib chiqqan holda ularni kuzatish, o'quv dasturiga moslashishiga yordam berish, o'qitish va baholash;
- sinf o'qituvchilariga o'quvchilarning maxsus ehtiyojlari va qobiliyatlariga oid ma'lumotlarni berish;
- sinf o'qituvchilarini individual o'quv rejalarini bilan tanishtirish va ular bo'yicha maslahatlar berish;

- muntazam ravishda o'quvchilarning erishayotgan muvaffaqiyotlarini muhokama qilish va baholash;
- maktab jamoasining boshqaruv xodimlari va ota-onalar bilan hamkorlikda ishlash;
- zarurat tug'lsa, o'quvchilarni boshqa yordam ko'rsatuvchi uyushmalarga taklif etish (masalan, seminarlarga);
- o'qituvchilar hamda o'quvchilar bilan individual ravishda olib boriladigan faoliyatlarni qayd etib borish;
- standart o'quv reja talablariga javob bermaydigan vaziyatlarda har bir o'quvchiga individual o'quv reja tuzishga ko'maklashish;
- o'zgaruvchan ehtiyojlardan kelib chiqqan holda individual o'quv rejalarni yangilash va baholash;
- mavjud barcha resurslar (o'quv adabiyotlar, o'qitish qurilmalari va boshqa asboblarni) hujjatlashtirish va ular ro'yxatini tuzish.[6]

Inklyuziv ta'lim jamoaviy ish bo'lib, javobgarlik butun maktab jamoasi bo'yniga yuklatiladi. Bunda sinf rahbari yordam ko'rsatuvchi bo'lib asosiy rol o'ynaydi. Ta'lim siyosati uni tartibga soladi. Bu kabi yordamlar turli xil shakllarda bo'lib, ular quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- sinf o'qituvchisiga maslahat va yordam berish;
- maxsus o'qitish qo'llanmalari va yordamchi materiallar bilan ta'minlash;
- ota-onalar, ko'ngillilar yoki katta o'qituvchilar tomonidan mavjud bo'lgan yordamlarni ta'minlash;
- o'quv reja, dars jadvali, baholash mezolariga moslashtirish va o'zgarishlarga ko'niktirish masalalarini shakllantirish;
- o'qituvchilar malakalar va bilimlarini oshirish uchun sharoit yaratish;
- faol qo'llab-quvvatlovchi rahbar va shu kabilarni o'z ichiga olgan ijobiy maktab muhitini tashkil etish va ta'lim jarayonida do'stona munosabatni shakllantirish;
- ma'muriyatga bolalarni aniqlash va baholashda yordam kursatish;
- ijtimoiy, psixologik va sog'liqni saqlash xizmatlarini muvofiqlashtirish kabi ishlarni amalga oshirishdan iborat.[2]

Ushbu ta'lim tizimida bolalarni nuqsonlarini aniqlash ularni muolajareabilatasiya

qilish, korreksion-pedagogik omillarni amalga oshirish bo'yicha tegishli mutaxassislar (maxsus resurs pedagoglar, psixologlar, tibbiyot xodimlari, ota-onalar va boshqalar) muntazam ravishda maktab pedagoglariga bevasita yordam berishlari kerak. Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, barcha kasblar orasida o'qituvchilik kasbi o'zgacha va muhim ijtimoiy ahamiyat kasb etadi. Zero, o'qituvchi yosh avlod qalbi kamolotining me'mori, yoshlarga ta'lim-tarbiya beruvchi insondir. Bugungi kunda u yoshlarni g'oyaviy-siyosiy jihatdan chiniqtirib tabiat, jamiyat, ijtimoiy hayot, tafakkur taraqqiyoti qonuniyatlarini o'rgatadi, yoshlarni mehnat faoliyatiga tayyorlab, kasb-hunar sirlarini puxta egallashlarida ko'maklashadi va jamiyat uchun muhim bo'lgan ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatlarni hal etadi. Ana shu mas'uliyat o'qituvchidan o'z kasbining mohir ustasi bo'lishni, o'quvchilarga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatib, ularning qiziqishi, qobiliyati, iste'dodi, e'tiqodi va amaliy ko'nikmalarini har tomonlama rivojlantirish yo'llarini izlab topadigan kasb egasi bo'lishni talab etadi. Inklyuziv ta'limni amalga oshirishda o'qituvchilar asosiy rol o'ynaydi. Inklyuziv ta'limda sinf o'qituvchisining kasbiy mahorati bosh omil hisoblanadi.

Imkoniyati cheklangan bolalar bilan ishlaydigan sinf o'qituvchisi o'quvchilarning individual ta'lim xususiyatlarini aniqlash va rivojlanish ishlarining yo'nalishlarini aniqlashi, o'quvchilarning rivojlanish dinamikasini qayd etishi, ularning umumiy ta'lim dasturlarini o'zlashtirganliklarini hisobga olish maqsadida psixolog bilan birgalikda o'quvchilarning xarakter-xususiyatlarini tizimli ravishda chuqur o'rganishi, ota-onalarga ularning ta'limdagi yutuqlari va kamchiliklarini

tushunishga yordam berishi lozim.

Nazorat uchun savollar:

1. Ta'limning universal dizayni tushunchasiga ta'rif bering.
2. Individual ta'lim marshruti nima?
3. Individual ta'lim dasturini ishlab chiqishdan maqsad nima?
4. Ta'limning universal dizaynining asosiy tamoyillarini sanab bering.
5. "Kouchung" metodikasini izohlab bering.

Mavzu: Individual ta'lim marshruti: tuzish tamoyillari, mutaxassislar jamoasi.

Reja:

1. Individual ta'lim yo'nalishi ishlab chiqarsih tamoyillari: determinizm, onglilik, yyetakchi faoliyatni inobatga olish, ta'limning ijtimoiy moslashuv yo'nalishi, diagnostika va korreksiyaning birligi.

2. Bolaning rivojlanishini muntazam bosqichma-bosqich diagnostika qilish.

3. Pedagogik, psixologik va reabilitatsiya texnologiyalarini individual tanlash va vazifalarni amalga oshirishda mutaxassislar jamoasining birligi.

4. Individual ta'lim mashrutini tizimli kuzatish va o'zgartirishlar kiritish.

5. Individual ta'lim marshrutini ishlab chiqish va amalga oshirish bosqichlari.

***Tayanch iboralar:** determinizm, ijtimoiy moslashuvchanlik, individual ta'lim ehtiyojlari, individual ta'lim marshrutini ishlab chiqish*

Individual ta'lim yo'nalishini ishlab chiqarish tamoyillari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Determinizm - har bir o'quvchining individual xususiyatlarini va ularning ta'lim jarayoniga ta'sirini hisobga olish.

Yyetakchi faoliyatni hisobga olgan holda xabardorlik - bolaning ehtiyojlari va manfaatlarini hisobga olgan holda ongli rivojlanishga yo'naltirish.

Ta'limning ijtimoiy-moslashuv yo'nalishi bolalarning muvaffaqiyatli ijtimoiy moslashuvi uchun imkoniyatlarni ta'minlashdan iborat.

Tashxis va tuzatishning birligi - individual ehtiyojlarni aniqlash va ta'lim jarayonini keyinchalik tuzatish uchun diagnostika usullaridan foydalanish.

Determinizm printsipi barcha hodisalarning oldingi sabablar natijasi ekanligini va muqarrar ravishda ma'lum bir tartibda sodir bo'lishini aytadi. Bu shuni anglatadiki, agar voqeaga ta'sir qiluvchi barcha omillar ma'lum bo'lsa, kelajakni bashorat qilish mumkin.

Dasturlash kontekstida determinizm printsipli bir xil kirish ma'lumotlarini hisobga olgan holda, funktsiya har doim bir xil natijani qaytarishini anglatadi. Bu dasturning taxminiy ishlashini ta'minlashga yordam beradigan muhim tamoyil.

Determinizm (lotincha *determinare* – “cheklash, belgilab qo'yimoq, belgilamoq”) - barcha hodisa va jarayonlarning o'zaro bog'liqligi va o'zaro belgilanishi haqidagi falsafiy tushuncha, umuminsoniy sabablar haqidagi ta'limotdir.

Determinizmga ko'ra, dunyoda sodir bo'ladigan hamma narsa, shu jumladan tarix va inson hayoti, taqdir yoki xudolar yoki Xudo (taqdir haqidagi ta'limot, teologik determinizm) yoki tabiat (kosmologik determinizm) tomonidan oldindan belgilab qo'yilgan. yoki inson irodasi (antropologik-axloqiy determinizm) yoki jamiyat taraqqiyoti (sotsial determinizm).

Determinizmning ko'pgina falsafiy nazariyalari voqelikning qandaydir oldindan belgilangan yo'ldan borishi haqidagi g'oyaga to'g'ri keladi.

Shu asosda erkinlik tushunchasi, shu jumladan, odamlarning mohiyatan tanlash uchun joy yo'qligi va shunga mos ravishda shaxsiy javobgarlik degan xulosa aniqlanadi.

Ushbu shaklda determinizm faqat bitta, aniq belgilangan, mumkin bo'lgan kelajak mavjudligi haqidagi bayonot sifatida belgilanishi mumkin.

Onglilik prinsipi - bu sub'ektning dunyo va undagi o'rni haqidagi g'oyasi, uning ichki aqliy tajribasi haqida hisobot berish qobiliyati bilan bog'liq va birgalikdagi faoliyatni oqilona tashkil etish uchun zarurdir. Onglilik aqliy faoliyat shakli va oliy nerv faoliyati elementi bo'lib, uning asosini miya tashkil etadi.

Onglilik - bu inson miyasining biologik funktsiyasi bo'lib, u odamga atrofidagi dunyo va o'zi haqida qandaydir tasavvurga ega bo'lishga imkon beradi degan fikr mavjud. Ong mexanizmi inson evolyutsiyasi natijasida shakllangan. Ushbu mexanizmning fiziologiyasi to'liq tushunilmagan. Nevrologlar orasida ong u yoki bu darajada bir qator hayvonlarga: sutemizuvchilar, qushlar, sefalopodlar va boshqalarga xosdir, degan fikr mavjud.

Onglilik keng ma'noga ega bo'lgan tushunchadir. Onglilikni quyidagicha tushunish mumkin:

-behush holatdan farq qiladigan “uyg‘onish” holati - chuqur uyqu, hushidan ketish va boshqalar;

-o‘z tajribalari va xatti-harakatlari haqida hisobot berish qobiliyatini nazarda tutadigan “aql-idrok” holati;

-sub’ektiv tajriba hodisalari majmui, jumladan, aks ettirish, o‘z-o‘zini anglash;

-dunyo haqidagi muayyan munosabat va g‘oyalar tizimi.

Akademik Sokolov E.N. ongni “shaxsiy (sub’ektiv) tajribalar oqimi: tasvirlar, fikrlar, niyatlar va his-tuyg‘ularning o‘zgarishi” deb ta’riflagan. “Miya tuzilmalarida paydo bo‘ladigan ong - bu tashqi kuzatuvchiga erishib bo‘lmaydigan shaxsiy xususiyatdir” [32].

Madaniy-tarixiy yondashuvga ko‘ra, ongning o‘ziga xos xususiyati shundaki, ob’ektiv voqelik va ong o‘rtasidagi oraliq aloqa ijtimoiy-tarixiy amaliyotning elementlari bo‘lib, ular dunyo haqidagi ob’ektiv (umumiy qabul qilingan) g‘oyalarni shakllantirishga imkon beradi.

Onglilik prinsipi – ta’lim jarayonida qo‘llanilgan o‘qitishning samarali metodi va vositalari bo‘lib, o‘quvchilar tomonidan bilimlarni ongli o‘zlashtirishga zamin tayyorlaydi.

Yyetakchi faoliyatini hisobga olish printsipi: dastur o‘quv faoliyati tarkibida o‘quv jarayonini loyihalashni ta’minlaydi, o‘quv faoliyatining barcha tarkibiy qismlarini (motiv, maqsad, o‘quv vazifasi, o‘quv operatsiyalari, nazorat) shakllantirish mexanizmlarini ta’minlaydi.

Yoshlar faoliyatining yyetakchi motivi maktab o‘quvchilari - qiziqish (yangi vaziyatga qiziqish, kundalik hayotdagi xilma-xillik) imkoniyat berilgan logoped yordamida, muvaffaqiyatli aniqlash uchun sinfda yaxshi bo‘lmagan narsalarni to‘ldirish, kattalar va boshqalar bilan do‘stona muloqot qilishga undashdan iborat. Bolalarning yozma faoliyatga qiziqishi va yozish istagi o‘yinlar va o‘yin-kulgilar orqali qo‘llab-quvvatlanadi. Bu nafaqat bolaning zerikish hissi paydo bo‘lishining oldini oladi, balki intellektual his-tuyg‘ular: ajablanish, yangilik, shubha, yutuqlarda hayajonlanishiga ham hissa qo‘shadi.

Ta’limning ijtimoiy moslashuvi prinsipi ta’lim tizimining jamiyat, mehnat bozori va ijtimoiy o‘zgarishlar ehtiyojlariga mos kelishini ta’minlashdan iborat. Bunga o‘quv dasturlari, o‘qitish usullari va ta’limning tashkiliy tuzilmalarini jamiyatning o‘zgaruvchan ehtiyojlari va talablariga moslashtirish kiradi.

Ijtimoiy moslashuv - bu shaxs yoki guruhning ijtimoiy muhitga moslashishi, jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi uchun zarur bo'lgan ijtimoiy normalar, qadriyatlar va rollarni o'rganish va o'zlashtirish jarayoni hisoblanadi.

Bu insonning boshqa odamlar va ijtimoiy institutlar bilan samarali munosabatda bo'lishiga imkon beruvchi ijtimoiy ko'nikmalar, bilimlar va xatti-harakatlar namunalarini egallash va qo'llashni o'z ichiga oladi.

Ijtimoiy moslashuv har bir shaxs uchun muhim jarayondir, chunki u jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvi, o'z o'rnini topishi va maqsadlariga erishish imkonini beradi.

Shuningdek, u butun jamiyat barqarorligi va rivojlanishining muhim omili hisoblanadi, chunki u ijtimoiy muvofiqlashtirish va izchillikni shakllantirish, saqlashga yordam beradi.

Ijtimoiy moslashuv murakkab jarayon bo'lib, u bir nechta xususiyatlarni o'z ichiga oladi. Keling, asosiylarini ko'rib chiqaylik:

Moslashuvchanlik - Ijtimoiy moslashuv moslashuvchanlikni va o'zgaruvchan sharoitlarga moslashish qobiliyatini talab qiladi. Shaxs o'z xulq-atvorini, tafakkurini, harakatini ijtimoiy muhit talablariga mos ravishda o'zgartirishga tayyor bo'lishi kerak. Moslashuvchanlik sizga yangi vaziyatlarga moslashish, muammolarni hal qilish va boshqalar bilan samarali muloqot qilish imkonini beradi.

O'z taqdirini o'zi belgilash - Ijtimoiy moslashuv insonning o'z maqsadlari, manfaatlari va qadriyatlarini jamiyat talablariga muvofiq belgilash qobiliyatini nazarda tutadi. O'z taqdirini o'zi belgilash insonga jamiyatda o'z o'rnini topishga, o'z hayotini o'z e'tiqodiga muvofiq qurishga va shaxsiy baxt va muvaffaqiyatga erishishga imkon beradi.

Ijtimoiy moslashuv ijtimoiy kompetentsiyani talab qiladi - boshqa odamlar bilan muvaffaqiyatli o'zaro munosabatlar uchun zarur bo'lgan ko'nikma va qobiliyatlar to'plami. Kompetentsiya samarali muloqot qilish, boshqalarni tinglash va tushunish, nizolarni hal qilish, hamkorlik qilish va munosabatlarni o'rnatish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Ijtimoiy qobiliyatli odamlar ijtimoiy muhitga osonroq moslashadi va jamiyatda muvaffaqiyatli ishlaydi.

Chidamlilik - bu insonning psixologik va hissiy barqarorligini saqlab qolgan holda qiyinchiliklar, stress va salbiy vaziyatlarni engish qobiliyatidir. Bardoshli odamlar o'zgarishlarga osonroq moslashadi,

qiyinchiliklarni engib, muammolarni hal qilish yo'llarini topadilar. Chidamlilik ijtimoiy moslashuvda muhim rol o'ynaydi, insonga qiyinchiliklarni engib o'tishga va oldinga intilishga yordam beradi.

O'z-o'zini samaradorlik - bu insonning o'z maqsadlariga erishish uchun o'z qobiliyatlari va imkoniyatlariga ishonchidir. O'z-o'zini samaradorligi yuqori bo'lgan shaxs ijtimoiy muhitga muvaffaqiyatli moslashish va qiyinchiliklarni engish qobiliyatiga ishonadi. O'z-o'zini samaradorligi ijtimoiy moslashuvning muhim xususiyati bo'lgan maqsadlarga erishishda motivatsiya va qat'iyatlilikka yordam beradi [30].

Ijtimoiy moslashuvning bu xususiyatlari odamlarga ijtimoiy muhitga muvaffaqiyatli moslashishga, jamiyatda o'z o'rnini topishga va o'z maqsadlariga erishishga yordam beradi. Ular butun jamiyat barqarorligi va rivojlanishining muhim omillaridir.

Diagnostika va korreksiyaning birligi tamoyili psixolog amaliy faoliyatining alohida turi sifatida psixologik yordam ko'rsatish jarayonining yaxlitligini aks ettiradi. Tashxis va tuzatishning birligi printsipli (D.B.Elkonin, I.V.Dubrovin va boshqalar) o'ziga xos, asosli tuzatish ishlaridir. Tuzatish ishlarining samaradorligi 90% undan oldingi diagnostika ishlarining murakkabligi, puxtaligi va chuqurligiga bog'liq. Ushbu tamoyil ikki jihatdan amalga oshiriladi: birinchidan, axloq tuzatish ishlarini boshlashdan oldin, albatta, maqsadli kompleks diagnostika tekshiruv bosqichi bo'lishi kerak, uning asosida birlamchi xulosa tuziladi va tuzatish va rivojlantirish ishlarining maqsad va vazifalari shakllantiriladi. Samarali tuzatish ishlarini faqat dastlabki chuqur psixologik tekshiruv asosida qurish mumkin.

Ikkinchidan, psixologning korreksion va rivojlantiruvchi faoliyati shaxsiyat, xulq-atvor, faoliyatdagi o'zgarishlar dinamikasini doimiy ravishda kuzatib borishni, mijozning hissiy holatlari dinamikasini, axloq tuzatish ishlari jarayonida uning his-tuyg'ularini va tajribalarini nazorat qilishni talab qiladi.

Bunday nazorat tuzatish va rivojlanish dasturining o'zi vazifalariga kerakli tuzatishlar kiritish, mijozga psixologik ta'sir ko'rsatish usullari va vositalarini o'z vaqtida o'zgartirish va to'ldirish imkonini beradi. Shunday qilib, tuzatish samaradorligining rivojlanish dinamikasini kuzatish, o'z navbatida, tuzatish ishlarining butun jarayonini qamrab

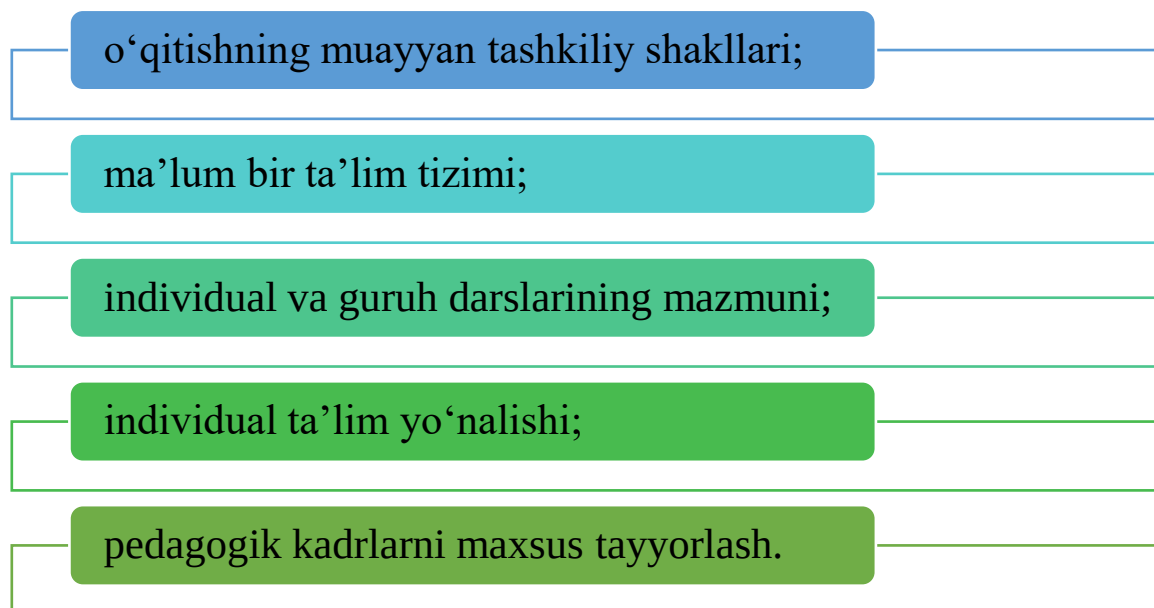
oluvchi diagnostika tartib-qoidalarini amalga oshirishni talab qiladi va psixologga kerakli ma'lumot va fikr-mulohazalarni taqdim etadi [32].

Ushbu tamoyilning ikkita jihatini ajratib ko'rsatish mumkin. Birinchisi, tuzatish jarayoni har doim tashxisdan oldin bo'lishi kerak, chunki ko'plab mutlaqo boshqa ruhiy kasalliklar o'xshash belgilarga ega. Bu shuni anglatadiki, o'xshash ko'rinadigan xatti-harakatlar butunlay boshqa sabablarga ko'ra bo'lishi mumkin. Shuning uchun tuzatuvchi ta'sir boshqacha bo'lishi kerak. Masalan, duduqlanish kuchli emotsional stressdan yoki miyaning organik buzilishidan kelib chiqishi mumkin. Shu bilan birga, bu ikki holatda tuzatish taktikasi qarama-qarshi bo'lishi kerak: agar duduqlanish nevrotik xususiyatga ega bo'lsa, o'z-o'zini nazorat qilish darajasining pasayishi uning yo'qolishiga yoki zaiflashishiga olib keladi, aksincha, kamayishiga erishiladi. Organik kasalliklarda o'z-o'zini nazorat qilish ko'pincha duduqlanishni kuchaytiradi, shuning uchun bemor nutq artikulyatsiyasini yaxshilash uchun o'zini nazorat qilishni o'rganishi kerak. Shunday qilib, diagnostika psixologik qiyinchiliklarning paydo bo'lishining sabablari va shartlari haqidagi savolga aniq javob berishi kerak, bu bizga psixologik tuzatishning to'g'ri taktikasini belgilash imkonini beradi.

Ikkinchi jihatni D.B.Elkoninning fikricha, psixologik diagnostika bolalarni tanlashga emas, balki aniqlangan og'ishlar (buzilish)ni tuzatish uchun ularning aqliy rivojlanishini kuzatishga qaratilgan bo'lishi kerak. Rivojlanish jarayonini nazorat qilish ayniqsa ehtiyotkor bo'lishi kerakligini ta'kidlaydi, shunda rivojlanishning mumkin bo'lgan og'ishlarini tuzatish imkon qadar tezroq boshlanishi kerak. Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, diagnostika bolaning aqliy rivojlanish darajasini kuzatish funktsiyalarini bajarishi kerak va agar me'yordan og'ishlar aniqlansa, har doim tuzatish harakatlariga olib kelishi kerak [34].

Bugungi kunda bolalarga (shu jumladan nogironlarga) nisbatan bolaning **“individual ta'lim ehtiyojlari”** atamasi keng qo'llaniladi, bu maktabgacha yoshdagi bolaning kognitiv, motivatsion, hissiy-irodaviy sohasining o'ziga xos xususiyatlariga ega bo'lgan xususiyatlarini anglatadi. rivojlanish nuqsonining tabiatiga ko'ra, uni qondirish uchun ta'lim va tarbiya jarayonida alohida sharoitlar talab qilinadi.

Bu shartlarga quyidagilar kiradi:

Shaxsiy yondashuv shaxsiy rivojlanish uchun sharoit yaratishga yordam beradi va maktabgacha yoshdagi bolaning individual xususiyatlarini bilishga asoslanadi. Shuning uchun alohida ta'limga muhtoj bolalar individual ta'lim yo'nalishiga muhtoj. Muayyan bola uchun individual marshrutning tuzilishi quyidagilarni o'z ichiga oladi:

keng qamrovli diagnostika;
individual ta'lim yo'nalishi;
dastur bo'limlari bo'yicha bola rivojlanish dinamikasining xususiyatlari.

Individual ta'lim marshrutni qurish mutaxassislar tomonidan o'tkaziladigan keng qamrovli tashxisdan boshlanadi:

o'qituvchi logoped,
o'qituvchilar,
musiqiy rahbar.

Har bir mutaxassis tomonidan tashxis qo'yish har bir bolaning individual xususiyatlarini, uning rivojlanish imkoniyatlarini va zamonaviy jamiyatga ijtimoiy integratsiyalashuvini ko'rishdir.

Individual ta'lim yo'nalishini ishlab chiqishning asosi bolaning potentsialini rivojlantirish, zarur bilim, ko'nikma va ko'nikmalarni shakllantirish uchun optimal ta'lim sharoitlarini tashkil etishdir. Individual ta'lim marshrutni ishlab chiqish usuli ma'lum vaqt davomida o'rganish va rivojlanish xususiyatlarini tavsiflaydi.

Individual ta'lim marshrutini yaratish tamoyillari:

Bosqichli diagnostika. Bosqichli diagnostika bu diagnostika usuli bo'lib, unda o'rganish bosqichma-bosqich, o'rganilayotgan

parametrlarning murakkabligi va tafsilotlarini bosqichma-bosqich oshirish bilan amalga oshiriladi. Ushbu yondashuv muammoning sababini aniqroq aniqlash va uni hal qilishning eng samarali usullarini tanlash imkonini beradi. Ta'lim jarayonida bosqichma-bosqich baholash o'quvchining bilim yoki ko'nikmalar darajasini baholash uchun bosqichma-bosqich testlar yoki baholashlardan foydalanishni anglatadi. Bu o'qituvchilarga o'quvchining qaysi saviyada ekanligini, qanday bilim yoki ko'nikmalarni oshirishi kerakligini aniq aniqlash imkonini beradi.

Pedagogik texnologiyalarni individual tanlash. Individuallashtirilgan ta'lim texnologiyasi - bu individual yondashuv, o'qitishni individuallashtirish, o'qituvchi va bola o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning individual modeli ustuvor bo'lgan ta'lim jarayonini tashkil etishdan iborat.

Bu texnologiya bolaning individual fazilatlari (qiziqishlari, ehtiyojlari, qobiliyatlari, aql-zakovati va boshqalar) asosida pedagogik faoliyatni loyihalashni o'z ichiga oladi.

Pedagogik texnologiyalarni individual tanlash - har bir o'quvchining individual ehtiyojlari, xususiyatlariga moslashtirilgan o'qitish usullari va vositalarini tanlash jarayoni. Bu bolaning bilim darajasi, qobiliyatlari, qiziqishlari va xususiyatlarini hisobga olishni nazarda tutadi. Pedagogik texnologiyalarni individual tanlash - har bir o'quvchining individual ehtiyojlari, xususiyatlaridan kelib chiqqan holda o'qitishning ma'lum usul, vositalarini tanlash va qo'llash jarayoni hisoblanadi. Bu o'quv tajribasini har bir bolaning o'ziga xos qobiliyatlari, qiziqishlari va o'rganish uslubiga moslashtirishni o'z ichiga oladi.

Zamonaviy mahalliy pedagogik amaliyotda individuallashtirilgan ta'lim texnologiyalarining eng yorqin misollari, lekin tashkiliy jihatdan sinf va maktabning mavjudligi bilan bog'liq bo'lgan ta'lim texnologiyalari quyidagilar:

- dizayn usuli;
- samarali ta'lim texnologiyasi;
- Inge Unt tomonidan individual ta'lim texnologiyasi;
- A. S. Granitskaya tomonidan moslashtirilgan ta'lim tizimi;
- V.D.Shadrikovning individual yo'naltirilgan o'quv dasturi asosida o'qitish [33].

Ta'limni individuallashtirish texnologiyalari o'quv jarayonining barcha qismlarini: maqsadlar, mazmun, usullar va vositalarni qamrab oluvchi dinamik tizimlarni ifodalaydi.

Individual ta'lim marshrutini tizimli kuzatish va o'zgartirishlar kiritish. Individual ta'lim marshrutini kuzatishda tizimli nazorat - ta'lim jarayonini muvaffaqiyatli boshqarish va maqsadlarga erishishning asosiy omilidir. Bu jarayonning shaffofligi, aniqligi va ishonchliligini ta'minlaydi, uning natijalariga ishonchni oshiradi.

Tizimli nazorat - bu ishlab chiqarish jarayoni yoki ish jarayonida ma'lum standartlar va parametrlarni kuzatish, baholash va saqlashga qaratilgan jarayon. U biznes, ta'lim, ishlab chiqarish va sog'liqni saqlash kabi turli sohalarda muhim rol o'ynaydi.

O'quvchilar bilimni nazorat qilish o'quv jarayonining ajralmas qismidir. Ta'rifga ko'ra, nazorat - erishilgan natijalar va rejalashtirilgan o'quv maqsadlari o'rtasidagi bog'liqlikdir. Ta'lim jarayonini boshqarish samaradorligi va uning sifati ko'p jihatdan uni to'g'ri tashkil etishga bog'liq. Bolalarning bilimni tekshirish nafaqat bajarilgan faoliyatning yakuniy natijasining to'g'ri yoki noto'g'riligi, balki faoliyatning o'zi haqida ham ma'lumot berishi kerak: harakat shakli o'rganishning ushbu bosqichiga mos keladimi. O'quvchilarning o'quv faoliyatini to'g'ri nazorat qilish o'qituvchiga ular olgan bilim, ko'nikma va malakalarni baholash, kerakli yordamni o'z vaqtida ko'rsatish va o'quv maqsadlariga erishish imkonini beradi. Bularning barchasi birgalikda o'quvchilarning bilim qobiliyatini rivojlantirish va darsda mustaqil ishlarini faollashtirish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratadi.

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning bilim va ko'nikmalarini tizimli nazorat qilib borish ta'lim sifatini oshirishning asosiy shartlaridan biridir. O'qituvchi o'z ishida nafaqat umumiy qabul qilingan nazorat shakllaridan (mustaqil va test ishi, doskada og'zaki so'rov va boshqalar) foydalanishi, balki o'z nazorat vositalarini tizimli ravishda o'ylab topishi va amalga oshirishi kerak. O'qituvchining bilim va ko'nikmalarni nazorat qilishning turli usullaridan mohirona foydalanishi o'quvchilarning qiziqishini oshirishga yordam beradi va uning faol ishlashini ta'minlaydi. Bolalar uchun nazorat tarbiyaviy bo'lishi kerak. Nazorat o'quv jarayonining zaruriy tarkibiy qismi sifatida tizimli bo'lishi va nazoratning o'zi bilan cheklanib qolmasdan,

uning barcha funktsiyalarida amalga oshirilishi kerak. Boshqarish shakllari, usullari, usullari va vositalari moslashuvchan va o'zgaruvchan bo'lishi kerak. Faqat bu holatda nazorat o'quv jarayonining o'ziga xos sharoitlariga xos bo'lgan o'quv jarayonini individuallashtirishni ta'minlaydi: har bir o'quv guruhi, yangi material, tayyorgarlik darajasi. O'qituvchi har bir darsda mavzu, vosita va vaqtdan qat'i nazar, o'quvchilarning bilim faolligini rag'batlantirish, nazorat qilish, dars davomida fikr-mulohazalarni saqlashi shart.

Bilim va ko'nikmalarni tizimli nazorat qilishning **asosiy maqsadi** o'quvchilarning yutuq va muvaffaqiyatlarini aniqlash, bilim va ko'nikmalarni takomillashtirish, chuqurlashtirish yo'llarini ko'rsatishdan iborat bo'lib, keyinchalik o'quvchilarni faol ijodiy faoliyatga jalb qilish uchun sharoit yaratiladi.

Bu maqsad birinchi navbatda o'quvchilarning o'quv materialini o'zlashtirish sifatini - fan bo'yicha dasturda ko'zda tutilgan bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirish darajasini aniqlash bilan bog'liq. Ikkinchidan, nazoratning asosiy maqsadini belgilash bolalarga o'zaro nazorat va o'zini o'zi nazorat qilish usullarini o'rgatish, o'z-o'zini nazorat qilish va o'zaro nazorat qilish ehtiyojini rivojlantirish bilan bog'liq. Uchinchidan, bu maqsad bolalarda bajarilgan ish uchun mas'uliyat va tashabbuskorlik kabi shaxsiy fazilatlarni rivojlantirishni nazarda tutadi.

Kuzatishning mohiyati - bolaning organlari, his-tuyg'ulari, bilimlari, ko'nikmalari va hayotiy tajribasining to'liq va to'g'ri qayd etilishidadir.

Individual ta'lim marshruti - aqliy va jismoniy rivojlanishida muammolar bo'lgan bola va bunday bolani tarbiyalayotgan oila bilan tuzatish, rivojlantirish faoliyati mazmunini tartibga soluvchi, bolaning shaxsiy xususiyatlarini (sog'liqni saqlash holati) hisobga olgan holda ishlab chiqiladi. Bunda bolaning jismoniy rivojlanish darajasi, aqliy rivojlanish jarayonlarining xususiyatlari, qiziqishlari, moyilliklari, qobiliyatlari, temperamenti, shaxsiyati, dasturni o'zlashtirish darajasi to'liq aks ettiriladi.

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning ta'lim marshrutini kuzatishda asosiy vosita **shaxsiy yordam kartasi** bo'lib, u har bir o'qituvchi tomonidan saqlanadi. Bolaning shaxsiy qo'llab-quvvatlash kartasi - bu tuzatish va rivojlanish faoliyatini, maktabgacha yoshdagi

bolaning o'qishi, rivojlanishidagi individual o'zgarishlarning tabiatini va o'qituvchilar bolalar bilan individual ishlarni rejalashtirishda tayanadigan hujjat.

Individual ta'lim marshruti quyidagi tamoyillar bilan belgilanadi:

- Bola manfaatlarini hurmat qilish. Printsip bolaning muammosini maksimal foyda va bolaning manfaatlarini ko'zlab hal qilish uchun chaqirilgan mutaxassisning pozitsiyasini belgilaydi.

- Tizimlilik. Ushbu tamoyil diagnostika, tuzatish va rivojlanishning birligini, ya'ni nogiron bolaning rivojlanish xususiyatlarini tahlil qilish va buzilishlarini tuzatishga tizimli yondashuvni, shuningdek, mutaxassislarning kompleks ko'p bosqichli yondashuvini, ularning o'zaro hamkorligini va muvofiqlashtirishni ta'minlaydi. bolaning muammolarini hal qilishda harakatlar; ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilarining ushbu jarayonda ishtirok etishi.

- Davomiylik. Printsip bolaga va uning ota-onasiga (qonuniy vakillariga) muammo to'liq hal qilinmaguncha yoki uni hal qilish yondashuvi aniqlanmaguncha yordamning uzluksizligini kafolatlaydi.

- O'zgaruvchanlik. Ushbu tamoyil jismoniy va aqliy rivojlanishida nogironligi bo'lgan bolaning ta'lim olishi uchun o'zgaruvchan shart-sharoitlarni yaratishni o'z ichiga oladi.

- Yordamning maslahat xarakteri. Printsip nogiron bolaning ota-onasining (qonuniy vakillarining) bolaning ta'lim shakllarini, ta'lim muassasalarini tanlash, bolaning qonuniy huquqlari va manfaatlarini himoya qilish, shu jumladan ota-onalar bilan majburiy kelishuv (qonuniy vakillar) qonun bilan kafolatlangan huquqlariga rioya etilishini ta'minlaydi. vakillari).

Individual ta'lim yo'nalishining tuzilishi quyidagi tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi:

- maqsadli (davlat ta'lim standarti, o'quvchining ta'lim olishdagi motivlari va ehtiyojlari asosida shakllantirilgan ta'lim olish maqsadlarini belgilash);

- mazmunliy (ta'lim fanlari tarkibini asoslash va mazmunini tanlash, ularni tizimlashtirish va guruhlash, davrlararo, fanlararo va fan ichidagi aloqalarni o'rnatish);

- texnologik (ishlatiladigan pedagogik texnologiyalar, usullar, usullar, ta'lim va tarbiya tizimlarini aniqlash);

-diagnostika (diagnostik qo‘llab-quvvatlash tizimining ta‘rifi);
-tashkiliy-pedagogik (pedagogik maqsadlarga erishish shartlari va usullari), samarali (kutilgan natijalar shakllantiriladi).

Amalga oshirish bosqichlari:

1-bosqich - tayyorgarlik. Birlamchi ma‘lumotlarni to‘plash, muammoni aniqlash, uni hal qilish yo‘llari va vositalarini aniqlash kerak. Bunda quyidagi vazifalar ketma-ketlikda olib boriladi:

bola rivojlanishi haqidagi ma‘lumotlarni o‘rganish;
bolaning rivojlanishi va tarbiyasi shartlari to‘g‘risidagi ma‘lumotlar;
bolaning ijtimoiy muhitini tahlil qilish;
rivojlanish xususiyatlarining o‘ziga xos ko‘rinishlari, yosh xususiyatlari;
haqiqiy qiyinchiliklarni aniqlash.

2-bosqich - keng qamrovli diagnostika. Bunda bolaning jismoniy, shaxsiy va kognitiv sohasining xususiyatlarini aniqlash; nutqni rivojlantirish diagnostikasi; pedagogik diagnostika, o‘rganishdagi qiyinchiliklarni aniqlash; hozirgi rivojlanish darajasini aniqlash; rivojlanish og‘ishlarining xarakterini qayd etish; shaxsiy resursni aniqlash.

3-bosqich - individual ta‘lim yo‘nalishini ishlab chiqish. Aniqlangan ma‘lumotlarga ko‘ra, mutaxassislarning “jamoasi”ning chuqur diagnostikasi natijasida individual ta‘lim yo‘nalishi tuziladi, aniqlangan muammolarni hal qilish uchun aniq tadbirlar rejasi ishlab chiqiladi.

4-bosqich - individual ta‘lim yo‘nalishini amalga oshirish bo‘yicha o‘quv ishlari. Logoped, o‘qituvchi, o‘qituvchi bilan individual va guruh darslari. Bolaning shaxsiy resurslarini maksimal darajada oshkor qilish va uni maktabning ta‘lim maydoniga kiritish.

5-bosqich - oraliq diagnostika. Rivojlanishdagi dinamikani aniqlash, agar kerak bo‘lsa, individual ta‘lim yo‘nalishiga tuzatishlar kiritish lozim.

6-bosqich - individual ta‘lim yo‘nalishini amalga oshirish bo‘yicha o‘quv ishlari. Bunda bolaning rivojlanish dinamikasi hisobga olinadi, olingan bilim, ko‘nikma va malakalar mustahkamlanadi.

7-bosqich - yakuniy diagnostika. Individual ta‘lim yo‘nalishini amalga oshirish samaradorligini monitoring qilish [32].

Shunday qilib, individual ta‘lim yo‘nalishi o‘quvchining ta‘limdagi shaxsiy salohiyatini ro‘yobga chiqarishning shaxsiy usuliga aylanadi.

Individual ta'lim marshruti - o'quvchilarning bilimlari, qobiliyatlari, ko'nikmalaridagi bo'shliqlarni to'ldirishga, asosiy ta'lim texnologiyalarini o'zlashtirishga, bolaga psixologik va pedagogik yordam ko'rsatishga va shuning uchun ta'lim motivatsiyasi darajasini oshirishga yordam beradigan individual ta'limning o'ziga xos usuli.

Maktabda o'quvchilar uchun individual ta'lim yo'nalishlarini amalga oshirishni ta'minlash - ta'lim mazmuni orqali shaxsni rivojlantirish, uning tanlov qilishga tayyorligi, hayotning maqsadi va ma'nosini aniqlash muammosini hal qilishga urinishdir.

Nazorat uchun savollar:

1. Individual ta'lim marshrutini ishlab chiqishda qanday tamoyillarga asoslanadi?
2. Individual ta'lim marshrutini yaratishdan maqsad nima?
3. Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning shaxsiy yordam kartasi nima?
4. Individual ta'lim marshruti necha bosqichda amalga oshiriladi?

Mavzu: Ta'lim tashkilotlarida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni ta'lim olishini qo'llab-quvvatlash texnologiyalari.

Reja:

1. O'quv materialini moslashtirish va modifikatsiyalash texnologiyasi.
2. Bosqichma-bosqich qo'shish texnologiyasi.
3. Alohida ta'lim ehtiyojli bo'lgan bolalarni ta'lim tashkilotlarida psixologik-pedagogik qo'llab quvvatlash texnologiyasi.
4. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari, maktab, o'rta maxsus va oliy ta'limda inklyuziv ta'lim texnologiyalari.
5. Inklyuziv muhitda mashg'ulot va dars tuzulishi.

Tayanch iboralar: *inklyuziv ta'lim texnologiyalari, individual ta'lim texnologiyalari, o'quv materialini moslashtirish, modifikatsiyalash*

Inklyuziv ta'lim - bu barcha bolalarning farqlarini va ularning bolaga eng mos keladigan tarzda o'rganish qobiliyatini tan olishdir. Inklyuzivlik ta'limni tashkil etish tamoyili sifatida ijtimoiy-pedagogik xususiyatga ega hodisadir. Shunga ko'ra, inklyuziya alohida bolani

o'zgartirish yoki tuzatishga emas, balki ta'lim va ijtimoiy muhitni ma'lum bir bolaning imkoniyatlariga moslashtirishga qaratilgan.

Ta'lim tizimidagi hozirgi vaziyat uning barcha tarkibiy qismlarida modernizatsiya jarayonlari bilan tavsiflanadi, davlat ta'lim standartlari, ta'lim dasturlari, ta'lim jarayoni ishtirokchilarining o'zaro munosabatlari, tamoyillari, ta'lim muhitini tashkil etish tamoyillari va boshqalar inklyuziv ta'limning asosini tashkil qiladi. Bolalarning individual xususiyatlarini, ularning ta'lim ehtiyojlarining xilma-xilligini, o'quvchilarning imkoniyatlari va qiziqishlarini hisobga oladi. Shu munosabat bilan ish usullari, shakllari va texnologiyalarini o'zgartirish zarurati tug'iladi.

Umuman olganda, ta'lim texnologiyasi "amalga oshirish pedagogik maqsadlarga kafolatlangan erishishga olib keladigan tartibli harakatlar tizimini" ochib beradi. **"Ta'lim texnologiyasi"** atamasini turlicha tushunishga qaramasdan, ko'pchilik mutaxassislar ularni to'rtta muhim qoida bilan birlashtiradi:

1. Aniq belgilangan istalgan natijaga asoslangan ta'lim va ta'limni rejalashtirish.

2. O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi qat'iy harakatlar ketma-ketligi shaklida ta'lim jarayonini dasturlash.

3. Ta'lim va tarbiya natijalarini o'quv jarayoni (monitoring) davomida ham, natijalarni umumlashtirishda ham dastlabki ko'zlangan natija bilan solishtirish.

4. Ta'lim jarayonining istalgan bosqichida natijalarni tuzatish.

Biz **inklyuziv ta'lim texnologiyalarini** boshqa bolalarga zarar yetkazmasdan, nogiron bolalarni ta'lim jarayoniga qo'shishning eng to'liq jarayonini yaratishga olib keladigan, shuningdek, qabul qiluvchi muhitning rivojlanishiga hissa qo'shadigan texnologiyalar deb hisoblaymiz.

Ta'lim muassasalarida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni ta'lim olishini qo'llab-quvvatlash texnologiyalariga quyidagilar kiradi:

O'quv materialini moslashtirish va o'zgartirish texnologiyasi deganda o'quv materialining turli guruhlari uchun ochiqligini, tushunilishini va qo'llanilishini yaxshilash maqsadida o'zgartirish uchun foydalaniladigan usul, yondashuvlar tushuniladi. Bu materialning formatini o'zgartirish, qo'shimcha tushuntirishlar yoki

misollar qo'shish, turli xil o'qitish texnologiyalaridan foydalanish va hokazolarni o'z ichiga olishi mumkin.

O'zgartirish va moslashish - bu alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bola sinfdoshlari bilan bir xil mavzularni o'rganishi uchun o'qitish dasturini soddalashtirish strategiyasidir. O'zgartirish va moslashish o'rtasidagi farq bolaning bilimlarni o'zlashtirish darajasidadir. Birinchi holda (modifikatsiya) u sinfdagi o'quvchilarning yosh xususiyatlariga mos kelmasligi mumkin, ikkinchisida (moslashish) o'qitish mazmuni va uni o'zlashtirish darajasi butun sinfdagi kabi bo'ladi.

Moslashuv va modifikatsiya jarayonlarining mohiyati.

Barcha bolalar muvozanatli, samarali o'qitishdan foyda oladi. Biroq, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar darslarda to'liq ishtirok etishlari va o'z imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishlari uchun qo'shimcha, ba'zan maxsus o'quv yordamiga muhtoj bo'lishi mumkin.

Muvaffaqiyatga erishish, bolalarning qobiliyatlari, rivojlanish darajasi, qiziqishlari va boshqa farqlari asosida turli xil ehtiyojlarini qondirish uchun o'qituvchilar o'qitish usullarini, o'quv muhitini va materiallarni o'zgartirishi kerak. Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bola bolalarni o'qitishda muvaffaqiyat qozongan o'qituvchilar bolaning maxsus ehtiyojlariga qarab turli xil o'qitish usullaridan foydalanadilar. Ushbu o'zgarishlar yoki bolaning ehtiyojlariga moslashishlar yoki o'zgartirishlar orqali sodir bo'ladi.

Moslashish - o'quv vazifasining mazmuni yoki kontseptual mohiyatini o'zgartirmasdan o'rganish xarakterini o'zgartiradi. Masalan, ko'rishda muammolari bo'lgan bola uchun darslarni o'tkazishda o'qituvchi uni o'ziga yaqinroq o'tiradi; yoki Daun sindromi bo'lgan, teginish, tana bilan aloqa qilishni talab qiladigan bola o'qituvchining yonida o'tiradi.

O'quv modifikatsiyalari - modifikatsiyalar o'quv vazifasining mazmunini yoki kontseptual murakkabligini o'zgartirish orqali o'rganish xarakterini o'zgartiradi. Masalan, mantiqiy-matematik faoliyat bo'yicha darsda o'qituvchi barcha bolalar uchun uchta, Daun sindromi bo'lgan bola uchun bitta masala yozilgan qog'oz varaqlarini tayyorlaydi.

O'rganishni kuchaytirish/ko'paytirish - alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga kurs materiallarini o'rganishga imkon berish uchun qo'shimcha tadbirlar talab qilinishi mumkin. Masalan, "Issiq o'lka

hayvonlari” mavzusida bolalar hech qachon ko‘rmagan yoki faqat sirkda yoki televizorda ko‘rgan hayvonlar haqida gapiriladi. Bolalarning berilgan mavzu bo‘yicha bilim darajasini aniqlashdan oldin o‘qituvchi turli xil vositalardan foydalangan holda dastlabki ishlarni amalga oshiradi: fotosuratlar, kompyuter dasturlari va o‘yinlar kabi.

Yuqorida ta’kidlab o‘tilganidek, ta’lim jarayonini individuallashtirish barcha bolalar uchun ta’lim muvaffaqiyatining asosiy shartidir, ammo alohida ta’limga muhtoj bola uchun bu ayniqsa muhimdir. Biroq, alohida ta’limga muhtoj bo‘lgan bolalar o‘quv faoliyatida to‘liq ishtirok etishlari va o‘z imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarishlari uchun qo‘shimcha, ba’zan esa mutaxassis o‘quv yordamiga muhtoj bo‘lishi mumkin. O‘rganishni individuallashtirish uchun universal retseptlar mavjud emas, ayniqsa, alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarni o‘qitishda muammo hisoblanadi. Biroq, muvaffaqiyatga erishish uchun o‘qituvchilar o‘quvchilarning rivojlanish ehtiyojlari, qiziqishlari va farqlariga javob beradigan ta’limni individuallashtirishning asosiy strategiyalarini tushunishlari kerak. Bunday strategiyalar moslashish va o‘zgartirish bo‘lib, o‘qituvchilar o‘z faoliyatining turli bosqichlarida rejalashtirishi va amalga oshirishi kerak, jumladan:

Rejalashtirish - o‘qituvchining o‘quvchining individual rivojlanish dasturidan bolaning rivojlanish darajasiga, uning individual ehtiyojlariga va afzal ko‘rgan o‘rganish uslubiga (idrok) mos keladigan o‘quv rejasi va o‘qitish usullarini yaratish uchun qanday foydalanishi.

Bajarish - o‘qituvchi o‘quv jarayonini qanday amalga oshiradi, agar kerak bo‘lsa, uni maxsus ta’limga muhtoj bolalar uchun moslashtiradi va o‘zgartiradi.

Reflektsiya - o‘qituvchi o‘quv jarayonini va o‘quvchilarning muvaffaqiyatini qanday baholaydi, ta’lim va ta’lim jarayonlarini yaxshilashga yordam beradigan samarali qarorlar qabul qilish, shuningdek, individual rivojlanish dasturini mazmunli rejalashtirish hisoblanadi [32].

Shaxsiy rivojlanish dasturining yuqorida aytib o‘tilgan tarkibiy qismlariga qo‘shimcha ravishda, ushbu hujjat bolaning dasturda ko‘rsatilgan maqsad va vazifalarga erishishi uchun zarur bo‘lgan ta’limni tuzatish, moslashtirish yoki o‘zgartirish bo‘yicha chora-

tadbirlarni o'z ichiga olgan qo'llab-quvvatlash manbalarini ko'rsatadigan ma'lumotlarni ham qamrab olishi kerak.

Turar joy va o'zgartirishlar barcha bolalar uchun ta'lim olish imkoniyatini ta'minlaydi, ammo bu jarayonlar alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun ta'lim olish imkoniyatini ta'minlash uchun ayniqsa muhimdir. Rejalashtirilgan moslashtirish va o'zgartirishlar samarali bo'lishi uchun o'qituvchilar birinchi navbatda o'quvchilarga topshirgan o'quv vazifalarini tahlil qilib, o'quvchilar haqiqatan ham muvaffaqiyatga erisha oladimi yoki yo'qligini aniqlashlari kerak. Bu tahlil davomida o'qituvchilar uchun o'quv dasturida ko'zda tutilgan o'quv maqsadlaridan muayyan vaziyatda foydalanishning maqsadga muvofiqligini aniqlash muhim ahamiyatga ega.

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning turli guruhlar uchun darslarni rejalashtirish "proaktiv" yondashuvni talab qiladi. O'quv rejasining maqsad va vazifalari sinfdagi o'quvchilarning barcha qobiliyatlarini aks ettirishi, barcha o'quvchilarga o'quv faoliyatida faol ishtirok etish imkoniyatini berishi kerak. O'qituvchi o'quv material mazmunini o'rganishdagi qiyinchiliklarga sabab bo'lmasligini ta'minlashi kerak. Misol uchun, odatda, o'quv materialining kognitiv darajasi juda yuqori bo'lganda qiyinchiliklar paydo bo'ladi. Bu boladan o'zida mavjud bo'lmagan ko'nikmalarga ega bo'lishni talab qiladi yoki mavjud bo'lmagan bilim bazasini o'z zimmasiga oladi.

O'quv dasturining maqsadlarini bolaning imkoniyatlariga moslashtirish va alohida ehtiyojli bolalar uchun vazifalarni ishlab chiqishda, tahlil qilishda o'qituvchilar quyidagilarga muhtoj:

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolaning tegishli topshiriqni bajarishi kerak bo'lgan ko'nikmalarini aniqlash va o'quvchilarning ushbu ko'nikmalarga ega ekanligiga dalil topishga harakat qilishlari kerak.

Keyingi bosqichga o'tishdan oldin alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun o'zlashtirilgan ko'nikmalar bilan qo'shimcha amaliyot olish imkoniyatlarini ko'rib chiqish kerak bo'ladi.

Shaxsiy rivojlanish dasturida belgilangan maqsadlar umumiy o'quv rejasi maqsadlaridan farq qiladimi yoki yo'qligini aniqlash uchun o'quvchilarning individual rivojlanish dasturi ko'rib chiqiladi.

Ba'zi hollarda o'quvchilarning individual rivojlanish dasturida bolaning umumiy o'quv rejasidagi ishtiroki darajasi, shuningdek, bola

zarur bo'lgan yordam turlari to'g'risidagi ma'lumotlar bo'lishi mumkin. Dasturda umumiy dasturda ko'rsatilganlardan farq qiladigan vazifalar ham belgilanishi mumkin bo'ladi. Rivojlanishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun o'quv materialini (tarkibini) o'zgartirish zarur bo'lishi mumkin, bu quyidagicha amalga oshiriladi:

alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bola o'quv dasturining mazmunini o'zlashtira oladi, lekin u o'quv jarayonini moslashtirishga muhtoj. Shuning uchun u o'z tengdoshlari bilan bir xil natijalarga (ta'lim mazmuniga) erishish uchun ishlaydi, ammo o'rganish shakli (jarayonida) farq qilishi mumkin.

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bola o'quv rejasidagi materialning faqat bir qismini o'zlashtira oladi. Bunday holda, u faqat uning ehtiyojlari va imkoniyatlariga mos keladigan ba'zi o'quv vazifalariga e'tibor qaratiladi.

Hozirgi vaqtda bola o'quv dasturida ko'zda tutilgan o'quv materialini o'zlashtira olmaydi, shuning uchun boshqa ta'lim maqsadlarini aniqlash kerak. Biroq, bu holatda o'qituvchi ushbu bolani darsga mantiqiy ravishda jalb qilish yo'llarini topishi kerak. O'qituvchi maxsus ta'lim o'quv dasturi asosida bolaga vazifalarni belgilashi mumkin, bu esa bolaga bir xil sohada, ammo boshqa darajada maqsadlar sari ishlash imkoniyatini beradi.

Agar o'quv material bolaning ehtiyojlari va imkoniyatlariga javob bermasa, o'qituvchining hech qanday harakati ijobiy natijaga olib kelmaydi. Agar bola biron bir vazifani-topshiriqni bajara olmasa, o'qituvchi kutilgan natijalarni farqlashga majburdir.

O'zgartirish va moslashish o'rtasidagi farq bolaning bilimlarni o'zlashtirish darajasidadir. Birinchi holda (modifikatsiya) u sinfdagi o'quvchilarning yosh xususiyatlariga mos kelmasligi mumkin, ikkinchisida (moslashish) o'qitish mazmuni va uni o'zlashtirish darajasi butun sinfdagi kabi bo'ladi.

Inklyuziv ta'limda bosqichma-bosqich qo'shimchalar ta'limning barcha o'quvchilar, jumladan, ta'limda farqlari yoki nogironligi bo'lgan bolalar uchun ham ochiq bo'lishini ta'minlash uchun bosqichma-bosqich ko'rsatmalar va o'qitish usullaridan foydalanishni nazarda tutadi. Bu turli xil ta'lim texnologiyalaridan foydalanish, o'quv materiallari va o'qitish usullarini moslashtirish va har bir bola uchun individual yordamni o'z ichiga olishi mumkin [28].

Inklyuziv ta'limda bosqichma-bosqich qo'shilish texnologiyasi kodli o'rganish uchun maxsus dasturlar va ilovalardan, moslashtirilgan o'quv materiallaridan, interfaol o'quv platformalaridan va ta'lim farqlari bo'lgan bolalarga materialni muvaffaqiyatli o'rganishga yordam beradigan boshqa texnologiyalardan foydalanishni o'z ichiga olishi mumkin.

Psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash texnologiyasi alohida ta'limga muhtoj bolalarga yordam berishga qaratilgan maxsus texnika va yondashuvlardan foydalanishni o'z ichiga oladi. Bu yakkama-yakka repetitorlik, maxsus ta'lim dasturlarini ishlab chiqish, moslashtirilgan texnologiya va vositalardan foydalanish, psixologlar va maxsus ta'lim mutaxassislari bilan ishlash bo'lishi mumkin.

Psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlashning asosiy texnologiyalaridan biri bu har bir bolaning individual ehtiyojlarini hisobga oladigan va ularga mos keladigan o'qitish usullarini ta'minlaydigan individual treningdir.

Shuni ham hisobga olish kerakki, psixologik-pedagogik yordam har tomonlama bo'lishi va alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning har tomonlama rivojlanishi va ta'lim olishini ta'minlash uchun ota-onalar, o'qituvchilar, boshqa mutaxassislar bilan ishlashni o'z ichiga oladi.

Psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash - bu bolaning shaxsiyatining o'zini o'zi belgilash va o'zini namoyon qilish jarayonlarini rag'batlantirishga, uning o'ziga xos individualligini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik faoliyatning taktikasi bo'lib, uning maqsadi katta yoshdagi maktab o'quvchilarining kelajakdagi rivojlanishi uchun sharoit yaratishdir.

Psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash - bu alohida ehtiyojli bolani rivojlantirish, o'qitish, tarbiyalash va ijtimoiylashtirish muammolarini hal qilishda yordam va qo'llab-quvvatlash uchun ta'lim jarayonining barcha sub'ektlari uchun ijtimoiy, psixologik va pedagogik shart-sharoitlarni yaratish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar tizimidir.

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash uchun har xil toifadagi mutaxassislarning (logoped, ijtimoiy o'qituvchi, psixolog, defektolog) muvofiqlashtirilgan

faoliyatini, shuningdek ota-onalarni inklyuziv ta'limga faol jalb qilishni o'z ichiga olgan kompleks yondashuv talab etiladi.

Ta'lim muassasalarida psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash tizimi bir qator funktsiyalarni bajaradi.

Kompensatsiya funktsiyasi - sog'lom bolalar bilan bir qatorda alohida ehtiyojli bolaning rivojlanishi uchun sharoit yaratish, ammo buning uchun boshqa vositalar va vaqtinchalik yechimlardan foydalangan holda, nuqsonning kamchiliklarini kompensatsiya afzalliklariga aylantirishni hisobga olgan holda (L.S.Vygotskiy) yaratiladi.

Keyingi funktsiya **rag'batlantirish funktsiyasi** bo'lib, u bolani sog'lom tengdoshlari bilan muloqot qilish jarayonida faollashtirishga qaratilgan. Rivojlanish funktsiyasi mikrosotsiatsiyada alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni optimal ijtimoiylashtirish uchun sharoit yaratishni o'z ichiga oladi.

Tuzatish va rivojlanish funktsiyasi - bu bolaga shikast ta'sirini tuzatish va nuqsonning ikkilamchi yoki psixologik oqibatlarini keltirib chiqaradigan omillarni zararsizlantirishni nazarda tutadigan psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash jarayoni.

Umumta'lim maktabida alohida ta'limga muhtoj o'quvchilarga psixologik-pedagogik yordam ko'rsatish o'quvchini ijtimoiylashtirishga va o'quv materialini muvaffaqiyatli o'zlashtirishga yordam beradi. Bu bir qator shartlarga rioya qilishni talab qiladi: bolaning maxsus ta'lim ehtiyojlarini belgilovchi omillarni qabul qilish va ularning o'quv dasturini o'zlashtirish va jamiyatda ishtirok etishning o'ziga xos xususiyatlariga ta'siri; bolani va uning oilasini umumiy ta'lim jarayoniga sub'ektiv kiritishga yo'naltirish. Va nihoyat, bola uchun hayot faoliyatining maxsus shaklini yaratish - maxsus rivojlanish muhiti, uni tashkil etish hamrohlik qiluvchi kattalarga bog'liq [27].

Umumta'lim maktabida alohida ta'limga muhtoj o'quvchilarni psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash **to'rt yo'nalishda** amalga oshirilishi kerak.

- Birinchi bosqich (moslashish bosqichi) doirasida maktabga qabul qilish bosqichida bola va uning oila a'zolari bilan ishlash kerak.

- Ikkinchi yo'nalish bolaning kommunikativ qobiliyatini rivojlantirish va ijtimoiy makonini kengaytirish maqsadida maktab

sharoitida unga psixologik-pedagogik yordam ko'rsatishni o'z ichiga oladi.

- Uchinchi yo'nalish alohida ta'limga muhtoj bolani umumiy ta'lim muassasasida rivojlantirish jarayonida unga individual psixologik-pedagogik yordam ko'rsatishga asoslanadi.

- To'rtinchi yo'nalish o'qituvchilar jamoasi bilan ishlashni nazarda tutadi.

Birinchi bosqichda bolaga, uning oilasiga oila va u bilan ishlaydigan barcha mutaxassislar jamoasi bevosita ishtirokida tuzilgan individual dastur asosida aniq yordam ko'rsatilishi kerak. Dasturni tuzishda bolaning ushbu bosqichdagi qobiliyatlari darajasi, uning qiziqishlari, istaklari, psixologik va yashash maydonini o'zlashtirish imkoniyatlari va bevosita psixologik muhit (ijtimoiy doira) hisobga olinadi. Oilani bola bilan reabilitatsiya ishlariga jalb qilish va oilaviy munosabatlarni tuzatish moslashuv bosqichida ham psixolog, ham o'qituvchi, ham jamoaga kiritilgan barcha mutaxassislardan katta e'tibor talab qiladi. Mutaxassislar ota-onalarga psixoterapevtik yordam ko'rsatadilar, ota-onalarga tibbiy-psixologik maslahatlar beradilar, bolaning aqliy rivojlanishini kuzatish usullarini o'rgatish uchun ona bilan mashg'ulotlar o'tkazadilar, bola bilan hissiy aloqa qilish usullarini va hissiy-pertseptiv o'zaro ta'sir shakllarini o'zlashtiradilar, uning aqliy rivojlanishini rag'batlantirishga intilish kerak. Bu yerda psixokorreksiya mashg'ulotlari va ota-onalardagi tashvish, aybdorlikni yumshatish, engillashtirish, shuningdek, bolaga g'amxo'rlik qilishning oqilona usullarini o'rgatish bo'yicha maslahatlar alohida o'rin tutadi. Mutaxassislar oilani va bolaning o'zini maktabga kirishga tayyorlashlari kerak, bu bo'lajak o'quvchi va uning oilasining jamiyatning salbiy tendentsiyalari va ta'siriga psixologik barqarorlik darajasini oshirish va kasallik haqida tasavvurni shakllantirishni o'z ichiga oladi.

Psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlashning ikkinchi yo'nalishining maqsadi bola o'zini qulay his qiladigan va unga mavjud imkoniyatlarni amalga oshirishi mumkin bo'lgan maxsus rivojlanish muhitini yaratishdir.

Maxsus rivojlanish psixologik muhitining shakllari turli xil o'quv mashg'ulotlarini o'z ichiga oladi, ularda ham rivojlanish, ham tuzatish vazifalari hal qilinadi; maxsus tashkil etilgan o'yin faoliyati, bunda

birinchi o‘rin bolaning haqiqiy hayotga kirishi uchun foydali bo‘lgan harakatlar va harakatlarga beriladi. Xuddi shu maqsadga o‘zaro ta‘sir ko‘rsatiladi, uning davomida bolalarda zarur kommunikativ fazilatlar, barqarorlik va moslashuvchanlik rivojlanadi. Psixodiagnostika, shuningdek, psixodiagnostik jarayonlar orqali olingan ma‘lumotlarni tahlil qilish va ulardan foydalanish asosida o‘zini o‘zi bilish, o‘z-o‘zini rivojlantirish tamoyilini o‘z ichiga olgan maxsus rivojlanish muhitining maxsus shakli sifatida ishlatiladi.

Psixologik-pedagogik qo‘llab-quvvatlashning uchinchi yo‘nalishi doirasidagi maqsadli belgi - alohida ta‘limga muhtoj bolaga umumiy ta‘lim muassasasida ta‘lim olish jarayonida individual psixologik-pedagogik yordam ko‘rsatish hisoblanadi. Ushbu bosqichda yyetakchi mutaxassis - defektolog o‘qituvchi. Bu yerda bolaning moslashish jarayoni umumiy ta‘lim muassasasida nazorat qilinadi. Hayotda va ta‘limda alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolaning munosabatlari muntazam ravishda o‘rganiladi; uning tengdoshlari va o‘qituvchilari bilan munosabatlari, ta‘lim sharoitlari va dam olish faoliyatiga munosabatini o‘rganish alohida ahamiyat kasb etadi. So‘rovni o‘tkazishda boshqa empirik usullar ham qo‘llaniladi: hujjatlarni o‘rganish (bolaning ish daftarlari, baholash varaqalari, chizmalar), o‘qituvchilarning ekspert baholari. Monitoring bolalarni qo‘llab-quvvatlashning umumiy rasmini aniqlashga, shuningdek, qo‘llaniladigan ta‘sir usullari bilan erishilgan o‘zgarishlarni kuzatishga imkon beradi. Shuningdek, siz bola joylashgan jamoa bilan bolalarda uni qabul qilishga munosabat, uning muammolarini tushunish, o‘zaro yordam va hamdardlik tuyg‘usini rivojlantirish yo‘nalishida ishlashingiz kerak. Bundan tashqari, alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar bir-biriga yordam berish va qo‘llab-quvvatlash muhim rol o‘ynaydigan haqiqiy yoki simulyatsiya qilingan qo‘shma tadbirlarga kiritilishi kerak.

To‘rtinchi yo‘nalish professor-o‘qituvchilar bilan ishlashni o‘z ichiga oladi. Ushbu ish psixologik-pedagogik qo‘llab-quvvatlash, o‘quv jarayoni ishtirokchilariga psixologik yordamni tashkil etish, tashkiliy-uslubiy va huquqiy ta‘minlash, axborot-metodik ta‘minlash masalalarini qo‘llab-quvvatlashni o‘z ichiga oladi.

Umuman olganda, bir qator xulosalarni shakllantirish mumkin. Zamonaviy inklyuziv ta‘lim muassasasida alohida ta‘limga muhtoj

bolalarni o'qitish jamoa ishining majburiy va zarur elementi sifatida barcha ta'lim sub'ektlari uchun psixologik-pedagogik yordamni talab qiladi. Ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilari (bolalar, ota-onalar, o'qituvchilar, muassasalar ma'muriyati, bevosita ijtimoiy muhit) alohida ta'limga muhtoj bolalarni umumiy ta'lim muhitiga kiritishga tayyor bo'lishi kerak. Ushbu tayyorgarlik barcha ishtirokchilarda o'zaro munosabatlarga ijobiy munosabatni shakllantirish va bag'rikenglikni rivojlantirishni o'z ichiga oladi. O'qituvchilar o'rtasida tegishli kompetentsiyalar - shaxsiy, motivatsion, kommunikativ, uslubiy va boshqa tayyorgarlikni shakllantirishga alohida talablar qo'yiladi.

Ota-onalar bilan ishlashda quyidagi ish yo'nalishlari muhim ahamiyatga ega:

- bolaning rivojlanishidagi buzilish faktiga noto'g'ri munosabatda bo'lishning oldini olish;
- bolaning muammolariga adekvat munosabatni shakllantirish;
- hissiy noqulaylikni kamaytirish;
- ota-onalarning o'zlarining hissiy holatini nazorat qilishlari;
- ota-ona va bola munosabatlarini optimallashtirish;
- ota-onalarning bolaning imkoniyatlariga ishonchini mustahkamlash.

Shu bilan birga, axborot-uslubiy, tashkiliy-psixologik-pedagogik tadbirlar majmuasi natijasida ota-onalar hamjamiyati va pedagoglar kasb-hunar hamjamiyati o'rtasida kuzatilayotgan ijobiy o'zgarishlar zamonaviy ta'lim muassasasi sifatida zamonaviy ta'lim muassasasining rivojlanishiga umid uyg'otmoqda.

Psixologik-tibbiy-pedagogik xulosaga ko'ra alohida ta'limga muhtoj bolalar uchun maslahatlar ota-onalarning roziligi bilan bolaning ehtiyojlardan kelib chiqqan holda professor-o'qituvchilar shaxsiy o'quv rejasini ishlab chiqadilar, u ta'lim muassasasi rahbari tomonidan tasdiqlanadi.

Yangi avlod ta'lim standartlarining asosini o'quvchilarning mustaqil ravishda yangi bilimlarni muvaffaqiyatli o'zlashtirish, ko'nikma va malakalarni shakllantirish, shu jumladan ushbu jarayonni mustaqil tashkil etish qobiliyatiga qaratilgan universal ta'lim faoliyatini shakllantirishdir.

Maxsus ta'limga muhtoj bolalar uchun dars jadvali ularning o'quv va kognitiv faoliyatining individual xususiyatlarini, kun va hafta davomida aqliy faoliyat dinamikasini hisobga olgan holda, sanitariya-gigiyena talablariga rioya qilgan holda tuziladi [26].

Shaxsiy o'quv rejasida psixologik, tibbiy-pedagogik maslahat xulosasi va jismoniy yoki aqliy rivojlanishini tuzatishga muhtoj bo'lgan bolalar uchun maxsus umumiy ta'lim muassasalarining namunaviy o'quv rejalarini hisobga olgan holda, tuzatish va rivojlanish mashg'ulotlarini o'tkazish uchun soatlar nazarda tutilgan. Bunday soatlar alohida ta'limga muhtoj bolalar uchun ruxsat etilgan maksimal haftalik o'quv yukini belgilashda hisobga olinadi.

Tuzatish va rivojlantirish mashg'ulotlari maxsus mutaxassislar, o'qituvchilar-defektologlar va pedagogik psixologlar tomonidan olib boriladi.

Kompensatsion trening texnologiyalari - reabilitatsiya makonining elementlari (vositalari) birinchi navbatda:

- bolaga muhabbat (g'amxo'rlik, insoniy munosabat, iliqlik va mehr);

- bolalarning qiyinchilik va muammolarini tushunish;

- bolani barcha afzalliklari va kamchiliklari bilan o'zi kabi qabul qilish;

- rahm-shafqat, ishtirok etish, zarur yordam ko'rsatish;

- o'z-o'zini tartibga solish elementlarini o'rgatish (o'rganishni o'rganish, o'zingizni nazorat qilishni o'rganish).

Bilimlarni o'zlashtirishda pedagogik yordam turlari - majburlashsiz o'rganish (qiziqish, ishonch, muvaffaqiyat holatiga asoslangan):

- dars reabilitatsiya tizimi sifatida, buning natijasida har bir o'quvchi o'zini aqlli harakat qilish, maqsadlar qo'yish va ularga erishish qobiliyatini his qila boshlaydi va tan oladi;

- mazmunni moslashtirish, o'quv materialini murakkab detallardan va haddan tashqari xilma-xillikdan tozalash;

- materialni idrok etish jarayonida eshitish, ko'rish, harakat qobiliyatlari, xotira va mantiqiy fikrlashning bir vaqtda bog'lanishi;

- harakatlar uchun indikativ asosdan foydalanish (mos yozuvlar signallari);

- qo'shimcha mashqlar;

to'liq assimilyatsiya nuqtai nazaridan optimal temp va boshqalar.

Maxsus ta'limga muhtoj bolalarni psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash amaliyotida innovatsion pedagogik texnologiyalar turlari.

1. Assotsiatsiyalar usuli - harflarni turli ob'ektlar va rasmlar bilan bog'lash.

2. Assotsiativ trening. Har bir elementda siz ma'lum raqamlarni topishingiz kerak. Shuni yodda tutish kerakki, bolaga ijodkorlikdagi yetakchi roli beriladi.

3. "Sen o'qituvchisan" texnikasi. "O'qituvchi-shogird" yo'l qo'ygan xatolarni toping va tuzating.

4. Noan'anaviy shakldagi darslar:

- sayohat o'yini,
- test viktorina,
- mini-spektakl,
- virtual sayohat,
- rolli o'yinlar.

5. Nutq nafasini rivojlantirish.

"Ochko'z mevalar" o'yini. Og'iz - bu bolalar turli xil engil narsalarni puflashlari kerak bo'lgan eshik.

6. Nozik vosita ko'nikmalarini va diqqatni rivojlantirish. Qalamni ko'tarmasdan chizing.

7. Diqqat, mantiq, kuzatishni rivojlantirish.

8. Art terapiya + qum terapiyasi.

Qum yoki irmik ustiga chizish bolaga juda ko'p quvonch keltirishi mumkin. Va bunday ijodkorlik uchun sizga kerak bo'lgan yagona narsa - pishirish varag'i yoki keng, lekin sayoz laganda, shuningdek, ko'plab irmik. Bunday holda, irmik pishirish varag'iga tekis qatlamda quyiladi va bola barmoqlari yoki cho'tkasi bilan manna ustiga naqsh va naqshlar chizadi. Shunday qilib, pishirish varag'ining paydo bo'ladigan konturlari naqshga aylanadi. Bundan tashqari, bunday san'at asarlariga pul sarflashning hojati yo'q.

9. Izoterapiya.

Turlari:

- Chizish.
- Modellashtirish.
- Ilova.
- Testoplastika.

- Aplikeli modellashtirish.
- Rang terapiyasi.
- Qo‘l mehnati.

10. Ertak terapiyasi.

Vazifalar:

fikrlash va nutqni faollashtirish;
 nafas olish apparatlarini rivojlantirish, o‘z-o‘zini tartibga solish,
 nafas olishni nazorat qilish;
 nozik vosita ko‘nikmalarini rivojlantirish;
 neyropsik kuchlanishni bartaraf etish;
 ijobiy psixo-emotsional holatni modellashtirish;
 adekvat shaxslararo xulq-atvorni shakllantirish;
 adekvat o‘zini o‘zi qadrlashni shakllantirish;
 samarali hissiy javob beradi;
 muloqot to‘siqlari va psixologik himoyani engishga yordam beradi;
 ixtiyoriylik va o‘z-o‘zini tartibga solish qobiliyatini rivojlantirish
 uchun qulay shart-sharoitlar yaratadi;
 bolalarning his-tuyg‘ulari, tajribalari va hissiy holatlari haqida
 xabardorligiga ta’sir qiladi;
 ijobiy "Men-kontsepsiya" ni shakllantirishga va o‘ziga bo‘lgan
 ishonchni oshirishga yordam beradi.

Alohida ta’lim ehtiyoji bo‘lgan bolalar maktabdan va maktabdan
 tashqari mashg‘ulotlarga jalb qilinadi, bunda quyidagilar hisobga
 olinadi:

- ularning qiziqishlari, mayllari, qobiliyatlari, istaklari, yoshi,
 individual xususiyatlari;
- ta’lim va kognitiv faoliyat va sog‘liq holati;
- ota-onaning iltimosi va roziligi bilan.

Hozir biz ta’lim texnologiyalari va ulardan **maktabgacha ta’lim
 muassasalarida samarali foydalanish** haqida gaplashamiz.
 Birinchidan, “texnologiya” atamasining o‘zi nimani anglatishini eslaylik.

Texnologiya - har qanday biznes, mahorat yoki san’atda
 qo‘llaniladigan texnikalar to‘plami (tushuntirish lug‘ati).

Pedagogik texnologiya - bu shakllar, usullar, usullar, o‘qitish
 usullari, ta’lim vositalarining maxsus majmui va tartibini belgilovchi
 psixologik-pedagogik munosabatlar yig‘indisidir; bu pedagogik
 jarayonning tashkiliy-uslubiy qurolidir (B. T. Lixachev).

Inklyuziv amaliyotni tatbiq etayotgan maktabgacha ta'lim muassasasida pedagoglarning maqsadi – muassasaga qatnaydigan har bir bolaning salohiyatini rivojlantirish uchun maqbul shart-sharoitlarni yaratishdir.

Ushbu maqsadga erishish uchun pedagoglar o'zlarining kasbiy faoliyatida maxsus kasbiy vazifalarni qo'yadilar va hal qiladilar.

Kasbiy vazifalardan biri texnologiya, uslub, texnika, ishini tashkil etish shakllarini ishlab chiqish, shuningdek, ularni bolaning imkoniyatlari va ehtiyojlariga mos ravishda mos ravishda qo'llashdir [24].

Keling, maxsus bolalar bilan ishlash tajribasi asosida ushbu vazifa qanday amalga oshirilganligini ko'rib chiqaylik.

Inklyuziv ta'limni tashkil etishning birinchi bosqichida biz ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilari - bolalar, ota-onalar, o'qituvchilar, mutaxassislar o'rtasidagi hamkorlik texnologiyasidan foydalanamiz. Biz, o'qituvchilar, o'quvchilarimizning oilalari bilan juda yaqin aloqadamiz. Hammasi bolalar bog'chasiga kelganida bir-birini bilishdan boshlanadi.

Ularning ismlari nima, bolalar nimani yoqtirishlarini, ularni nima qiziqtirishini bilib oling. Tanishish jarayonida o'qituvchi har bir bolaning imkoniyatlari va xususiyatlarini payqab oladi. Albatta, birinchi uchrashuvda siz faqat eng ajoyib xususiyatlarni ko'rishingiz mumkin - bolaning nutqida qiyinchiliklar, ko'rish yoki eshitish bilan bog'liq jiddiy muammolar mavjud. Va bolaning uzoqroq aloqasi va kuzatuvi bilan o'qituvchi boshqa xususiyatlarning namoyon bo'lishini qayd etishi mumkin.

Birinchi uchrashuvda nafaqat bolalar bilan, balki ota-onalar bilan ham aloqa o'rnatish muhimdir. Ota-onalarning o'zlari farzandlarining muammolarini o'qituvchi bilan baham ko'rishni va ularning istaklari haqida gapirishni xohlashlari juda muhimdir. Biz ulardan ushbu ma'lumotni anketa savollariga javob berishga taklif qilish orqali yoki umumiy yig'ilishdan keyin shaxsiy suhbatda olishimiz mumkin. Asosiysi, ota-onangiz sizga ishonchni his qiladi va ma'lumot almashishni xohlaydi. Agar o'qituvchining o'zi ta'lim muassasasi barcha bolalarga qanday g'amxo'rlik qilishi va turli bolalar uchun turli xil imkoniyatlarni taqdim etishi haqida suhbatni boshlasa, bu mumkin bo'ladi. Shunday qilib, inklyuziv ta'limni tashkil etishda hamkorlik

texnologiyasidan foydalanish ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilari - bolalar, o'qituvchilar, mutaxassislar, ota-onalarning o'zaro hamkorligi asoslarini joriy etish va shakllantirishdan iborat.

Individual ta'lim texnologiyasi va bolalar uchun muvaffaqiyat yaratish texnologiyasi. Bu yerda uning individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda muvaffaqiyatli rivojlanish va o'rganish uchun sharoit yaratish ayniqsa muhimdir. Dastlab, rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar bog'chaga boradilar va bizning o'ziga xos holatda, bolalar umumiy nutqi kam rivojlangan bo'lsa, dastlab bolalar uchun maktabgacha ta'lim muassasasida hayot tartibini, jadvalini, mashg'ulotlar davomiyligini o'rganish qiyin. va boshqa muntazam jihatlar.

Albatta, birinchi navbatda, bola maktabgacha ta'lim muassasasida o'z hayotini tashkil etishda har tomonlama yordamga muhtoj bo'lishi mumkin, lekin shu bilan birga, o'qituvchi asta-sekin bolaning mustaqilligi va ijtimoiy faolligini oshirib, kamroq nazoratga o'tishi kerak. Alohida ta'lim ehtiyoji bo'lgan bolalar ko'pincha ish tezligi sekinroq bo'ladi, shuning uchun ularning har biriga o'z tezligida ishlash imkoniyatini berish muhimdir. o'zingizni "muvaffaqiyatli vaziyatga" tushgandek his eting, umumiy ishda ishtirok eting.

Maxsus bolani sinfdoshlari bilan o'zaro munosabatlarga kiritishda insonparvarlik ta'limi texnologiyasi qo'llaniladi.

Maxsus bola maktabgacha ta'lim muassasasiga kelganida, u ko'plab yangi odamlar - bolalar va kattalar bilan o'ralgan. O'qituvchining muhim vazifasi bolani sinfdoshlari bilan muloqotga jalb qilishdir. Ko'pincha bolalar bir-biriga yaqinlashadilar, o'zlarini tanishtiradilar va birgalikda o'ynashni taklif qiladilar. Maxsus ehtiyojli bola bo'lsa, kattalar ko'pincha bolalar muloqotining tashabbuskori bo'ladi. Ehtimol, guruhdagi barcha bolalar nima uchun maxsus bolaning ulardan juda farq qilishini tushuntirishlari kerak - u yomon gapiradi, cheklangan va uyatchan. Unga nima qiyinligini ayting va unga qanday yordam berish mumkinligini tushuntiring. Qoida tariqasida, agar ular etarli ma'lumotga ega bo'lsa, bolalar kattalarning so'rovlariga osongina javob berishadi. Axir, maktabgacha yoshdagi bolalar o'z guruhidagi u yoki bu o'quvchilarga bo'lgan munosabatini kattalar tomonidan ko'rsatilgan munosabatga qarab shakllantiradilar. Agar o'qituvchi "maxsus" bolaga ijobiy munosabatda bo'lsa: uni barcha

bolalardan ajratib olishga harakat qilmasa, uni darsga kiritisa, dars va tanaffus paytida o'zaro munosabatlarni tashkil qilsa, ishonch, hamkorlik va o'zaro yordam munosabatlari shakllanadi. guruhda.

Inklyuziv ta'limning o'ziga xos xususiyati shundaki, o'qituvchi guruhdagi bolalarning xilma-xilligini, ularning xususiyatlarini, imkoniyatlarini va qiziqishlarini hisobga oladi. Shu munosabat bilan ish shakllari, usullari va texnologiyalarini o'zgartirish zarurati paydo bo'ldi. Masalan, individual xususiyatlarni hisobga olish bolalarni o'xshash xususiyatlarga ko'ra guruhlariga bo'lish orqali amalga oshirilishi mumkin.

Sinfda o'quv faoliyatini tashkil etishning umumiy qoidalari va usullariga rioya qilgan holda, inklyuziv guruh o'qituvchisi kognitiv faollik, xulq-atvor va muloqot xususiyatlariga ega bo'lgan bolani ishga kiritishning nozik tomonlarini yodda tutishi va hisobga olishi kerak. Ko'pincha bunday bola butun guruhning tezligini to'liq ushlab turolmaydi: u o'zi uchun mavjud bo'lgan darajadagi vazifalarni bajaradi, lekin sinfdoshlari tomonidan mavzu yoki mavzu mazmunini o'zlashtirish darajasidan past [34].

Tengdoshlarni o'rganish texnologiyasi bolalar bir-biridan ko'p narsalarni o'rganishi mumkin degan taxminga asoslanadi. Ko'nikmalarni takrorlash orqali rivojlantirish kerak bo'lganda yoki ko'nikma va bilimlarni mustahkamlash zarur bo'lganda tengdoshlarni o'rganish foydalidir. Dastlabki ta'lim bosqichida kamdan-kam qo'llaniladi. Ushbu texnologiya boshqa o'qitish usullarini to'ldiradi. O'qish va xulq-atvorda qiyinchiliklarga duch kelgan bolani juftlik ishlariga kiritish asta-sekin sodir bo'lishi kerak. Dastlab, aniq ijobiy munosabatni ko'rsatadigan va yordam va qo'llab-quvvatlashga tayyor bolalar u bilan juftlikda ishlashlari mumkin. Bular eng yaxshi bolalar bo'lishi shart emas; bu yerda asosiy xususiyat - sodiqlik. Biroq, bu yerda eslash kerak bo'lgan muhim narsa shundaki, siz bir bolani boshqasini qo'llab-quvvatlash uchun ishlatishdan juda ehtiyot bo'lishingiz kerak. Har qanday odam, hatto eng mehribon bola ham, doimiy mas'uliyat yukidan tezda charchaydi. Shuning uchun, "maxsus" bolaning o'zaro ta'sir qilish sohasidagi ko'nikmalari, juftlikda ishlashda faoliyat algoritmini shakllantirish, o'qituvchi uning tarkibini o'zgartiradi. Shunday qilib, butun guruh asta-sekin maxsus bola bilan muloqot qilish tajribasiga ega bo'ladi. Dastlab, o'qituvchi natijaning

o'zini emas, balki izchillik, uyg'unlik, hamkorlik qilish qobiliyatini va hokazolarni qayd etadi va tasdiqlaydi.

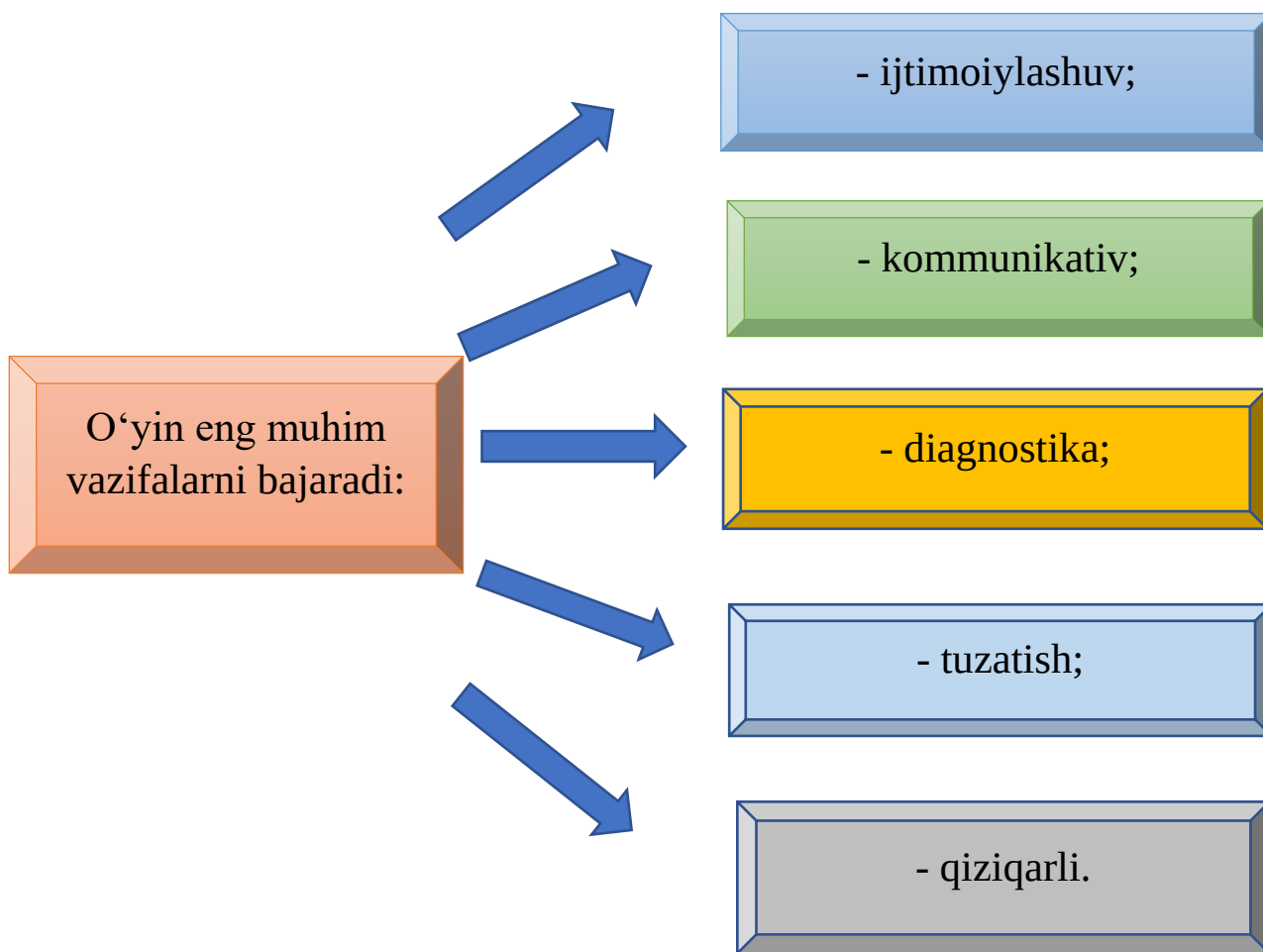
Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni guruh ishlariga jalb qilish ham bosqichma-bosqich va izchil amalga oshiriladi. Inklyuziv guruhdagi darsda guruh ishi samaradorligining asosiy mezonlari muvaffaqiyatga e'tibor qaratish emas: "kim katta va yaxshiroq", balki izchillik, o'zaro yordam, qo'llab-quvvatlash, birgalikda qaror qabul qilish, murosaga kelish. vaziyatlarni hal qilish uchun echimlar va boshqalar. Xuddi shu mezonlar nafaqat darslarda, balki ta'lim faoliyati, voqealar va tadbirlarda ham yetakchi bo'lib, asta-sekin bolalar jamoasida hayot tarzining o'zgarishiga olib keladi.

Maktabgacha ta'lim muassasalarida alohida ta'limga muhtoj bo'lgan bolalar o'z tengdoshlari orasida bo'lish, ular bilan muloqot qilish va turli tadbirlarda boshqalarning yutuqlarini ko'rish imkoniyatiga ega bo'ladilar, xoh u jamoaviy ish (muntazam lahzalar, mashg'ulotlar, yurishlar) yoki guruhlararo tadbirlar (ekskursiyalar, bayramlar, teatr). bolalar, ularning ko'payishiga harakat qiling.

Bolaning bog'chada egallagan eng qimmatli ko'nikmalaridan biri bu o'yin qobiliyatidir. O'yin bilimlarni rivojlantirish va o'zlashtirishning tabiiy vositasidir.

Ular harakatlar va harakatlarga taqlid qilishlari, o'yin davomida to'g'ridan-to'g'ri biror narsa qilishni o'rganishlari va nafaqat sodir bo'lgan hodisalarni nazorat qilishlari, balki ularni keltirib chiqarishi kerak. Ular tanlov qilishlari va o'yinning boshqa ishtirokchilari bilan bo'lishishlari kerak. Ularning xatti-harakatlarida cheklovlar mavjud va ular boshqalar bilan hamkorlikda harakat qilishni o'rganishlari kerak. Bu ko'nikmalarning barchasi xatti-harakatlarning to'g'ri modelini shakllantirishga va o'qituvchilar va ota-onalar duch keladigan muammolarni hal qilishga yordam beradi.

O'qitish va tarbiyalashda o'yin texnikasi darslarning qiziqarli bo'lishini ta'minlaydi. O'yin davomida bolalarda mustaqil fikrlash, diqqatni jamlash, tashabbus ko'rsatish odatlari shakllanadi. Fikrlash, xotira, diqqat va kuzatish qobiliyatlari rivojlanadi.

Didaktik o‘yinlar, vizual og‘zaki ko‘rgazmali material (to‘plangan tajriba, tarqatma materiallar, bolalar, ularning kuzatishlari asosida), tarqatma materiallar, o‘yinchoqlar bilan o‘yinlar, dramatizatsiya o‘yinlari va boshqalar.

“Salomatlikni tejaydigan pedagogik texnologiyalar” kontsepsiyasi o‘quvchilar salomatligini shakllantirish, saqlash va mustahkamlash bo‘yicha faoliyatning barcha sohalarini birlashtiradi. Va agar nogiron bolalar toifasini hisobga oladigan bo‘lsak, tabiiyki, aqliy, jismoniy, hissiy va nutq rivojlanishidagi buzilishlarni tuzatish uchun yana bir yo‘nalish qo‘shiladi [31].

Sog‘likni tejaydigan ta‘lim texnologiyalari bolalar salomatligiga ta‘sir qilish darajasi bo‘yicha barcha ma‘lum texnologiyalar orasida eng muhim hisoblanadi. Ularning asosiy xususiyati - paydo bo‘lgan muammolarni hal qilishda psixologik-pedagogik texnika, usullar va yondashuvlardan foydalanishdir.

Sog‘likni tejaydigan (tuzatuvchi) pedagogik texnologiyalar bolalarning sog‘lig‘ini himoya qilish, mustahkamlash va nogiron

bolalarning rivojlanishidagi kamchiliklarni tuzatish bo'yicha chora-tadbirlar tizimini anglatadi.

Bu yerda asosiy sog'liqni saqlash (tuzatish) ta'lim texnologiyalari ro'yxati:

- Artikulyatsiya va yuz gimnastikasi;
- nafas olish mashqlari;
- umumiy, nozik va artikulyar vosita ko'nikmalarini rivojlantirish;
- vizual gimnastika;
- Psixo-gimnastika; Psixokorreksiya o'yinlari;
- barmoq gimnastikasi; Barmoq teatri; To'p bilan barmoq gimnastikasi;
- fazoviy faoliyat uchun o'yinlar;

O'z-o'zini massaj qilish, qalam massaji, refleksogen zonalarni massaj qilish: Quloq massaji (quloq),

- massaj to'plari, trambolinlar, yurish yo'llari, sog'lomlashtirish yo'llari;

- logoritmik; Jismoniy tarbiya daqiqalari; Raqs ijodkorligi;
- Musiqiy terapiya, Pantomima;
- o'yin terapiyasi; Ertak terapiyasi;
- suv bilan o'yinlar;
- nikografiya; Qurilish; Legoterapiya; Puzzle terapiyasi;
- Chizma: plastilin, tabiiy material;
- Loy va plastilindan modellashtirish, testoplastika;
- Origami; Qog'oz ishlab chiqarish;
- Kasbiy terapiya; O'z-o'ziga xizmat ko'rsatish;
- nutq motor gimnastikasi va boshqa pedagogik salomatlikni tejaydigan texnologiyalar.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari axborotni qayta ishlashning turli qurilmalari, mexanizmlari, usullari va algoritmlarini tavsiflovchi umumiy tushunchadir.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari quyidagilarga imkon beradi:

- bolaning kognitiv faolligini oshirish;
- har xil darajadagi murakkablikdagi materialni tanlash;
- bolaning o'z qobiliyatlarini anglash jarayonini shakllantirish;
- muvaffaqiyatli mashq qilish uchun qulayroq sharoit yaratish;
- ko'rgan xatoni tuzatishga intiling;

- jozibali grafikaga e'tibor qaratib, o'zini o'zi boshqarish usullarini izlang;

- negativizmni yo'q qilish;
- o'z qobiliyatingizga ishonchni ko'rsatish;
- bola uchun qiyin ishda motivatsiyani oshirish;
- samaradorlikni uzoqroq saqlash;
- ishingiz natijasini ko'ring;
- kompyuterdan maqto'v olish;
- o'qishni davom ettiring.

Maxsus kompyuter dasturlarini tuzatish o'quv jarayoniga joriy etish quyidagilarni ishlab chiqish imkonini beradi:

- fonematik jarayonlar;
- nozik vosita qobiliyatlari;
- bolalarning konsentratsiyasini faollashtirishga hissa qo'shish;
- xotira;
- fikrlash;
- bolalarning so'z boyligi va ufqlarini kengaytirish;
- nutq faolligini oshirish;
- to'g'ri nutq ko'nikmalarini rivojlantirish.

Logoped tomonidan axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishda quyidagi afzalliklarni aniqlash mumkin: axborot sig'imi, ixchamligi, qulayligi, ko'rinishi, hissiy jozibadorligi, harakatchanligi, ko'p qirraliligi.

Kompyuter o'qituvchi ishini almashtirmaydi, balki uni to'ldiradi va samaraliroq qiladi!

Kompyuter texnologiyalari har bir bolaning yoshi, individual xususiyatlari va ta'lim ehtiyojlarini hisobga olgan holda multimedia taqdimotlari, o'yin mashqlari va topshiriqlarini yaratish va ulardan foydalanish imkonini beradi.

Imkoniyati cheklangan bolalar bilan ishlashda quyidagilardan foydalanish maqsadga muvofiqdir:

- turli xil leksik mavzular bo'yicha frontal tuzatish va rivojlantirish tadbirlarida ishlatilishi mumkin bo'lgan multimedia taqdimotlari ("Qish", "Kosmos", "Kuz", "Bahor", "Sovuq mamlakatlar hayvonlari", "Issiq mamlakatlar hayvonlari" va boshqalar);
- jismoniy daqiqalar taqdimoti;
- bolalarning dam olishlari bo'yicha taqdimotlar;

- ko‘zlar uchun gimnastika taqdimotlari;
- yuqori aqliy funktsiyalarni rivojlantirish uchun o‘yin mashqlari;
- “gapirmaydigan” bolalarning nutqini faollashtirish uchun o‘yin mashqlari;
- fonemik eshitishni rivojlantirish uchun o‘yin mashqlari;
- harf tasvirini yodlash, “noto‘g‘ri” harflarni tuzatish, etishmayotgan harfni kiritish, tovushning so‘zdagi o‘rnini aniqlash va boshqalar uchun o‘yin mashqlari.

Inklyuziv amaliyotning muvaffaqiyatlari: dinamika bolalarning rivojlanishida (ayniqsa, ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirishda) ko‘rinadi;

- bolalar bog‘chaga borishga tayyor;
- bolalar turli bayramlarda, ertaklarda, kontsertlarda faol va zavq bilan qatnashadilar
- o‘quvchilar ta‘lim dasturini o‘zlashtirishda yordam va yordam oladilar;
- ota-onalar bolalar bog‘chasi bilan hamkorlikda faol pozitsiyani egallaydi;
- o‘qituvchilar mavjud kasbiy tajriba va bilimlardan foydalangan holda inklyuziv amaliyotni amalga oshiradilar; individual ta‘lim rejalarini ishlab chiqishda ishtirok etish.

Biz birgalikda darslar va tadbirlar o‘tkazamiz, har ikki tomonda ham ijobiy dinamikani ko‘rmoqdamiz. Hatto sog‘lom bolalarning ota-onalari ham buni sezishadi, ular kelib, bolasiga nima ta‘sir qilganini so‘rashadi. Rivojlanish muammosi bo‘lgan bolalar bizga murojaat qilishadi, ular yopiq va aloqa qilishni istamaydilar. Ammo yaqin atrofda ularga yordam berishni va ko‘rsatishni xohlaydigan sog‘lom odamlar bo‘lsa, ular buni his qilishadi. Biz bolalarning tabassumini ko‘rishdan mamnunmiz, biz iliq, do‘stona muhit yaratishga muvaffaq bo‘lamiz, bolalar bir-biriga e‘tiborli. Ajablanarlisi shundaki, ularda hatto nizolar ham yo‘q. Albatta, biz bolalar bilan ishlaymiz, ularni boshqa bolalar bilan muloqot qilishga tayyorlaymiz, ularga hammamiz boshqacha ekanligimizni tushuntiramiz, lekin biz bir-birimizga juda o‘xshashmiz va biz bir-birimizga yordam berishimiz kerak.

Inklyuzivlik sharoitida korreksion-pedagogik ish samaradorligini oshirish shartlaridan biri bolaning imkoniyatlariga mos keladigan himoya, pedagogik va predmetli rivojlanish muhitini, ya‘ni barcha

turdagi har tomonlama rivojlanishini ta'minlaydigan sharoitlar tizimini yaratishdir, faoliyati, yuqori aqliy funktsiyalarning og'ishlarini tuzatish va bolaning shaxsiyatini shakllantirish muhim rol o'ynaydi [34].

Inklyuziv ta'lim texnologiyalari haqida biz istisnosiz barcha bolalar uchun yuqori sifatli ta'lim olish uchun sharoit yaratishga olib keladigan texnologiyalarni tushunamiz. Inklyuziv texnologiyalarning ikkita katta guruhini ajratish mumkin: tashkiliy va pedagogik. Tashkiliy texnologiyalar inklyuziv jarayonni tashkil etish bosqichlari bilan bog'liq: bular dizayn va dasturlash texnologiyalari, o'qituvchilar va mutaxassislar o'rtasidagi jamoaviy hamkorlik texnologiyalari, tuzilgan, moslashtirilgan va qulay muhitni tashkil qilish texnologiyalari.

Inklyuziv ta'limning asosiy g'oyasi - ta'lim jarayoni ishtirokchilarining ta'lim ehtiyojlari va imkoniyatlarini hisobga olgan holda ta'lim sharoitlarini doimiy ravishda kuzatib borish. Ta'lim jarayonida bolalar uchun yuzaga keladigan to'siqlar aniqlanganda, uning ishtirokchilari yanada samarali ta'lim sharoitlarini yaratadigan o'zgarishlarni loyihalashga kiritiladi. Dizayn va dasturlash inklyuziv ta'lim tamoyillarini amalga oshirish uchun zarur texnologiyalardir. Shunday qilib, ta'lim jarayonining ishtirokchilari (ma'muriyat, o'qituvchilar, mutaxassislar, bolalar va ota-onalar) nafaqat dasturlar, usullar, texnologiyalar, didaktik va moddiy-texnik ta'minot foydalanuvchilari, balki ta'lim jarayoni va uni amalga oshirish shartlarini ishlab chiquvchilarga aylanadilar.

Pedagogik texnologiyalar orasida biz inklyuziv amaliyotda muvaffaqiyatli qo'llanilishi mumkin bo'lgan texnologiyalarni ajratib ko'rsatishimiz mumkin. Ular turli xil ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning birgalikdagi ta'limini tashkil etishdagi vazifalari va roliga ko'ra tasniflanishi mumkin.

Turli xil ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni birgalikda o'qitishda turli xil **kompetentsiyalarni o'zlashtirishga qaratilgan texnologiyalar**: tabaqalashtirilgan ta'lim texnologiyalari, o'quv jarayonini individuallashtirish texnologiyalari, ta'lim jarayonida bolalarda paydo bo'ladigan ta'lim va xulq-atvordagi qiyinchiliklarni tuzatish texnologiyalari, ijtimoiy (hayotiy) kompetentsiyalarni, shu jumladan qabul qilish va bag'rikenglikni rivojlantirishga qaratilgan texnologiyalar, inklyuziv yondashuvda yutuqlarni baholash

texnologiyalari, ta'lim jarayonini individuallashtiradigan texnologiyalar tasniflanadi.

Ta'lim ishlarini tashkil etishning umumiy qoidalari va usullariga rioya qilgan holda, o'qituvchi kognitiv faoliyat, xatti-harakatlar va muloqotning ma'lum xususiyatlariga ega bo'lgan bolani ishga kiritishning nozik tomonlarini eslab qolishi va hisobga olishi kerak. Ko'pincha bunday bola butun guruhning tezligini to'liq ushlab turolmaydi, u o'zi uchun mavjud bo'lgan darajadagi vazifalarni bajaradi, lekin sinfdoshlari tomonidan mavzu yoki mavzu mazmunini o'zlashtirish darajasidan past. Individual sur'atda olib boriladigan mustaqil ish o'rganishni individuallashtirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Bu yerda individuallashtirish o'quvchilarga bir xil topshiriqlar emas, balki individual xususiyatlariga qarab o'zgarib turadigan topshiriqlar berilishi tufayli amalga oshiriladi. Guruhda individual ishni tashkil qilishda - kartadagi vazifani, individual topshiriqni bajarishda bolaning xususiyatlarini hisobga olish kerak. Fanda ta'lim jarayonida foydalanish mumkin bo'lgan individual xususiyatlarning ko'plab tasniflari mavjud. Misol uchun, psixologlar bolalarning ma'lumotni qabul qilish usullariga ko'ra individual vazifalarni taqsimlashni taklif qiladilar: eshitish, vizual va kinestetik o'quvchilar uchun. Vizual o'quvchilar uchun vazifalar yorqin, chiroyli va rang-barang bo'lishi kerak bo'lgan rasmlar bilan kartalar shaklida taklif etiladi. Eshituvchi o'quvchi o'qiganlarini yaxshiroq tushunish uchun o'qituvchiga topshiriqni ovoz chiqarib o'qishi kerak. Eshitish qobiliyatini o'rganuvchilar matn ko'p marta takrorlanganda eshitish orqali yaxshiroq eslab qolishadi. Kinestetik o'quvchi ob'ektlarni manipulyatsiya qilishga qaratilgan vazifalarni oladi. Misol uchun, raqamlarni taqqoslashda siz hisoblash tayoqchalari bilan ishlashni taklif qilishingiz mumkin. O'qituvchining o'zi o'quvchilarning qobiliyatlari va bilim darajasini aniqlaganda va shunga muvofiq, ularni "kuchli" va "zaif" deb ajratgan holda topshiriqlar beradi. Ushbu qarama-qarshilikni bartaraf etish uchun bolaning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda "individual yondashuv" tushunchasi va "ta'limni individuallashtirish" tushunchasi o'rtasida farq kiritiladi.

Ta'limni individuallashtirish - o'quv jarayonida bolaning sub'ektiv pozitsiyasini maksimal darajada amalga oshirish uchun ta'lim sharoitlarini tashkil etish, ya'ni, ta'limning maqsad va vazifalaridan

xabardorlik, o‘quv materialini, o‘quv muammolarini hal qilish shakllari va usullarini tanlash qobiliyatiga e‘tibor qaratish lozim. O‘qituvchi shunday sharoit yaratadiki, bu sharoitda bola o‘z oldiga maqsad qo‘yishi, vazifalarni shakllantirishi, ta’lim muammolarini hal qilish yo‘llarini belgilashi va o‘z ta’lim harakatlarining natijalarini baholay olishi mumkin. Ushbu individuallashtirish jarayoni nogiron bola uchun ham, uning me‘yoriy rivojlanayotgan tengdoshlari uchun ham muhimdir [28].

O‘qitish darajasini farqlash texnologiyasi bolalarning dasturiy materialni o‘zlashtirish darajasi bilan bog‘liq. Bu texnologiyada kognitiv faoliyat kichik guruhlar tizimi orqali har bir bolani uning individual imkoniyatlari va qobiliyatlari darajasida o‘rgatish maqsadida boshqariladi. O‘qituvchi qiyin bolalar bilan yanada samarali ishlash imkoniyatiga ega.

Funktsional farqlash texnologiyasi - bu funktsiyalarni taqsimlash bilan guruhlarda ishni tashkil etish usuli hisoblanadi, ya’ni har bir bola o‘z vazifasini bajarish orqali umumiy natijaga hissa qo‘shganda, o‘rganishda qiyinchiliklarga duch kelgan bolaga yordamchi materiallar taklif qilinishi mumkin (masalan, agar u jumlani tuzishi kerak bo‘lsa, bola oldindan tayyorlangan so‘z kartalaridan foydalanadi va ularni joylashtirish kerak bo‘ladi). Guruhda ishni tashkil etish bolaning o‘z imkoniyatlarini tushunish asosida to‘liq jalb etilishini nazarda tutadi (masalan, u kerakli vizual materialni tanlaydi - topshiriq mazmunini aks ettiruvchi rasmlar, diagrammalar). Bunday guruhda kimdir yetakchilik funktsiyalarini bajaradi, kimdir muayyan vazifalarni bajaradi, kimdir boshqa guruhlarga material beradi. Bolalar bog‘chasida guruhli ish samaradorligining asosiy mezonlari – “kim kattaroq va yaxshiroq” deya muvaffaqiyatga e‘tibor berish emas, balki izchillik, o‘zaro yordam, qo‘llab-quvvatlash, birgalikda qarorlar qabul qilish, vaziyatlarni hal qilish uchun murosa yechimlarini ishlab chiqishga qaratilishi kerak. Xuddi shu mezonlar umumiy tadbirlarda yetakchi bo‘lib, asta-sekin jamoa tarkibining o‘zgarishiga olib keladi.

Aralash farqlash texnologiyasi ta’limning ikki turi - qiziqishlar va rivojlanish darajasi bo‘yicha farqlashning kombinatsiyalangan shakli hisoblanib, quyidagicha birlashtirilgan guruh tuziladi.

Ta’lim va xulq-atvordagi qiyinchiliklarni tuzatish texnologiyalari. Ta’lim jarayonida bolalarda paydo bo‘ladigan ta’lim va xulq-atvordagi

qiyinchiliklarni tuzatish texnologiyalari - bu buzilishlarni tuzatishga qaratilgan maxsus nutq terapiyasi texnologiyalari va maxsus pedagogika texnologiyalari (imo-ishora tili va tiflopedagogika texnologiyalari), neyropsikologik texnologiyalar, o'quv qiyinchiliklarini tuzatishda yondashuv (A.R.Luriya, L.S.Vygotskiy, J.Hind, T.V.Axutina, N.M.Pylaeva, T.Yu.Xotyleva), nutqni eshitish va nutq aloqasini shakllantirish va rivojlantirishning psixologik-pedagogik tizimining texnologiyalari, eshitish nuqsonlari bo'lgan bolalar (E.I. Leongard tizimi), amaliy xulq-atvorni tahlil qilish texnologiyasi (Amaliy xulq-atvor tahlili) va boshqalar.

Psixologik-pedagogik "eshitish qobiliyati buzilgan bolalarda nutqni eshitish va nutq aloqasini shakllantirish va rivojlantirish tizimi" texnologiyalari (E.I. Leongard tizimi)dan foydalanish normal eshitish qobiliyatiga ega bo'lgan bolalarning nutqini rivojlantirishni faollashtiradi. Shuning uchun eshitish qobiliyati zaif bolalarda muloqotni tashkil etish, nutq va eshitishni shakllantirish bo'yicha tavsiyalar berish eshitish qobiliyatini o'rgatishda juda foydali bo'lib chiqadi. Bu usul inklyuziv amaliyotda ham muvaffaqiyatli qo'llaniladi. Nogiron bolani o'quv jarayoniga kiritishga tayyorlashga qaratilgan xorijiy texnologiyalar orasida amaliy tahlil yoki xulq-atvorni o'zgartirish kabi texnologiyalar keng qo'llaniladi. Ushbu texnologiya bolani o'z ehtiyojlarini to'g'riroq ifodalashga o'rgatish, xulq-atvor ko'nikmalarini, o'zaro ta'sir qilish ko'nikmalarini, asosan, individual formatda o'rgatishni o'z ichiga oladi. Amaliy xulq-atvorni tahlil qilish texnologiyasidan yakka tartibda va guruhda foydalanishda asosiy vazifalardan biri nogiron bolani umumiy ta'lim muhitiga kiritish uchun zarur bo'lgan xulq-atvor va ta'lim ko'nikmalarini rivojlantirishdir.

Bolalarning ijtimoiy (hayotiy) kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan texnologiyalar - inklyuziv ta'limning asosiy natijalaridan biri hisoblanib, bu hayotiy ko'nikmalar yoki ijtimoiy kompetentsiyalarni (o'zaro ta'sir ko'rsatish, o'zaro yordam, ishlab chiqarish faoliyati va boshqalar) shakllantirishdir. Ijtimoiy kompetentsiyani oshirishga qaratilgan texnologiyalarning 3 turi mavjud: ijtimoiy ko'nikmalarni bevosita o'rgatish; taqlid qilish, guruh faoliyatini, shu jumladan o'yinlarni tashkil etish orqali ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish. To'g'ridan-to'g'ri ijtimoiy ko'nikmalarni o'rgatishda o'qituvchi qoidalar va misollar orqali bolalarga to'g'ri xulq-atvorni o'rgatadi.

Qoidalarini qabul qilish barcha bolalar uchun juda muhim, ammo u ongli bo'lishi va ularning shaxsiy tajribasi bilan bog'liq bo'lishi kerak. Bolalar frontal yoki guruhlarda ishlashni boshlashdan oldin, o'qituvchi guruhda bolalarning bir-biri bilan o'zaro munosabatlari qoidalarini muhokama qilishi mumkin. Masalan, "navbat bilan gaplashing", "bir-biringizni tinglang", "biror narsa aniq bo'lmasa, savol bering". Agar ziddiyatli vaziyat yuzaga kelsa, bolalarni qoidalar bo'yicha kelishib olishga o'rgatish juda muhim - har bir bola uchun o'zini qanday tutish kerakligi, nimani asos qilib olish kerak. Bola boshqa odamni, xoh u kattalar bo'lsin, xoh bolani nazorat qilsa, qoidani yaxshiroq o'rganadi. Agar qoida kattalar tomonidan buzilgan bo'lsa, xuddi bola uni buzgandek qayd etilishi kerak. Bolalarni qoidalariga rioya qilganliklari uchun maqtash shart [27].

Bola o'z faoliyati uchun ijobiy mustahkamlashni shakllantira olishi kerak. Ijtimoiy ko'nikmalarni taqlid qilish orqali shakllantirish bolalar o'rtasida o'zaro ta'limni o'z ichiga oladi, bunda qaysidir sohada ko'proq qobiliyatli bola boshqa bolalar uchun namuna bo'ladi. Taqlid orqali o'rganish har qanday bola zarur, lekin bu ayniqsa aqliy zaif bolalar va autizm spektri buzilishi bo'lgan bolalarni o'rgatish uchun muhimdir. Shuning uchun, bir jinsli emas, balki heterojen guruhlarda o'rganish samaraliroq deb hisoblanadi. Agar bolalar, masalan, jismoniy tarbiya bilan shug'ullansa, bir xil harakatlarni bir xil tezlikda bajarsa, autizm bilan og'rikan bolada ma'lum mahorat tezroq rivojlanadi. Navbatchilik, bayramga tayyorgarlik, guruhlarda ishlash, topshiriqlarni bajarishda yordam berish, guruh bo'ylab harakatlanish (ko'r bolalar yoki tayanch-harakat tizimi kasalliklari bo'lgan bolalar uchun tashkil etilgan) kabi guruh faoliyatini tashkil qilishda o'qituvchi:

bolalar uchun ularning samarali ijtimoiy munosabatlariga yordam beradigan guruh faoliyatini rejalashtiradi;

guruh uchun ishtirokchilarni tanlaydi (ya'ni, nogiron bolalar va ijtimoiy jihatdan barkamol tengdoshlar);

ushbu faoliyat bilan tanishtiradi;

yo'lda, kerak bo'lganda, o'zaro hamkorlik uchun g'oyalarni taklif qiladi.

D.Mitchell inklyuziv ta'limning yetakchi texnologiyalaridan biri sifatida o'zaro (juftlik) ta'limni belgilaydi, bu o'qituvchi nazorati ostida bir bolaning boshqasiga o'rgatadigan holati hisoblanadi. Ko'nikmalarni

takrorlash orqali rivojlantirish kerak, bunda ko'nikma va bilimlarni mustahkamlash zarur bo'lganda tengdoshlarni o'rganish foydalidir. Ushbu texnologiya boshqa o'qitish usullarini to'ldiradi. Odatda, muvaffaqiyatga erishgan o'quvchi kamroq muvaffaqiyatga erishgan o'quvchini o'qitadi, o'qituvchi rolini o'ynagan bolalarda o'z-o'zini o'rganish, nazorat qilish va baholash ko'nikmalari shakllanadi, bu esa o'z navbatida ta'lim faoliyatini rivojlantirishning shartidir. Shu bilan birga, o'quvchi rolini o'ynaydigan bola tengdoshlari bilan birgalikda ishlash jarayonida kerakli materialni o'rganadi va qiyinchiliklarni yengish tajribasiga ega bo'ladi. Shu bilan birga, boshqa odamlarning qiyinchiliklarini yengish uchun ishlash o'zingiznikini tushunishga yordam beradi. Juftlik yoshi bir xil yoki har xil bo'lishi mumkin (kattasi kichigini o'rgatadi), boshqa variant esa guruhdagi barcha o'quvchilar juftlarga bo'linib, o'qitish va o'qitish vazifalarini bajaradi. Nogiron bolalar o'qituvchi sifatida ham harakat qilishlari mumkin, bu o'z-o'zini hurmat qilishni sezilarli darajada oshiradi, ayniqsa ular kichik yoshdagi bolalar bilan ishlashsa yaxshi natija beradi. Tengdoshlarni o'rganish texnologiyasi bolalar bir-biridan ko'p narsalarni o'rganishi mumkin degan taxminga asoslanadi. O'qish va xulq-atvorda qiyinchiliklarga duch kelgan bolani juftlik ishlariga kiritish asta-sekin sodir bo'lishi kerak. Mahalliy pedagogikada birgalikda o'qitishni tashkil etishda barcha bolalar uchun mavjud bo'lgan didaktikaning vazifalari ijtimoiy-o'yin texnologiyalari yordamida hal qilinadi (E.E. Shuleshko, A.P. Ershova, V.M. Bukatov). Ulardan foydalanish nogiron bolalarni umumta'lim maktabiga muvaffaqiyatli kiritish imkonini beradi, barcha bolalarga tengdoshlari bilan muloqot qilish ko'nikmalarini egallashga yordam beradi va har bir bolaning o'z tezligida individual rivojlanishi uchun qulay shart-sharoitlarni yaratadi [28].

Ijtimoiy-o'yin texnologiyalari quyidagi didaktik o'yinlarni o'z ichiga oladi, teatrlashtirilgan mashqlar, hovli va o'quv o'yinlari asosida yaratilgan bo'lib, ular nafaqat diqqat, iroda, xotira, nutq, aql, harakatlarni muvofiqlashtirish va boshqalarni rivojlantiradi, balki sinfdoshlarning bir-biri bilan va sinfdoshlari bilan ishchan munosabatda bo'lish ko'nikmalarini shakllantiradi.

Ijtimoiy o'yin texnologiyalaridan foydalanish:
ta'lim dasturi o'yin usulida o'zlashtiriladi;

ijtimoiy guruhdagi xatti-harakatlar va rollar qoidalari (jamiyatning mini-modellari) o'zlashtiriladi, keyin "katta hayot" ga o'tadi;

guruhlar va jamoalarning o'zlarining imkoniyatlari ko'rib chiqiladi - jamoaviy ish orqali nimaga erishish mumkin;

birgalikdagi jamoaviy faoliyat ko'nikmalari o'zlashtiriladi, o'quvchilarning o'yin maqsadlariga erishish uchun zarur bo'lgan individual xususiyatlari rivojlanadi;

madaniy an'analar to'planadi, ishtirokchilar, o'qituvchilar tomonidan o'yinga kiritiladi va qo'shimcha vositalar - ko'rgazmali qurollar, kitoblar, AKT texnologiyalari.

"O'yin pedagogik texnologiyalari" tushunchasi pedagogik jarayonni turli xil pedagogik o'yinlar shaklida tashkil etishning etarlicha keng usullari va usullarini o'z ichiga oladi. Umuman o'yinlardan farqli o'laroq, pedagogik o'yinlar kognitiv yo'nalish bilan tavsiflanadi. Mashg'ulotlarning o'yin shakli o'quv faoliyatini rag'batlantirish va rag'batlantirish vositasi sifatida ishlaydigan o'yin texnikasi va vaziyatlar yordamida yaratiladi.

Inklyuziv yondashuvda yutuqlarni baholash texnologiyalarini qo'llashda baholash predmeti - bu erishilgan ta'lim natijalari va ularga erishish jarayoni, shuningdek, har bir bolaning o'z o'quv jarayonining xususiyatlaridan xabardorligi o'lchovidir. Bunday holda, integral baholash bilan bir qatorda (masalan, portfel, taqdimotlar, ko'rgazmalar va h.k. ko'rinishida amalga oshirilgan barcha ishlar uchun) tabaqalashtirilgan baholash qo'llaniladi (ishda individual jihatlarni ajratib ko'rsatish), masalan, hisoblash ko'nikmalarini shakllantirish, o'qishning ifodaliligi, do'stni tinglash, savollarni shakllantirish va berish va boshqalar), shuningdek, o'quvchilarning o'zini o'zi baholashi va o'zini o'zi tahlil qilishi muhim rol o'ynaydi. Joriy baholash shaklini tanlash o'qitish bosqichi, umumiy va maxsus o'quv maqsadlari, aniq ta'lim maqsadlari va ma'lumot olish maqsadi bilan belgilanadi. Pedagog psixolog bilan birgalikda o'qituvchi butun guruh bilan ishlashning bunday strategiyasini o'ylaydi. Maxsus ehtiyojli o'quvchini o'qitish va uning faoliyatini baholashda o'qituvchi bolaning imkoniyatlariga mos keladigan va uning jismoniy va ruhiy salomatligi va hissiy muvozanatini saqlash sharti bo'lgan shakl va usullardan foydalanishi kerak. Shunday qilib, ta'limga tabaqalashtirilgan va individual yondashuvlar amalga oshiriladi.

Inklyuziv sinfda darsni tashkil qilishda o'qituvchi quyidagi talablarga rioya qilishi kerak:

1. Dars aniq maqsadga ega bo'lishi kerak. Muayyan maqsadga o'rganib, bolalar yanada tartibli bo'ladi.

2. "Maxsus" bolalarga taklif qilinadigan har bir vazifa ham muayyan harakatlar maqsadiga mos kelishi kerak.

Og'zaki topshiriqlar quyidagi maqsad bo'yicha bajariladi:

o'qituvchi vazifani o'zi talaffuz qiladi (siz qo'llab-quvvatlovchi so'zlar yoki qo'llab-quvvatlovchi jumlar bilan kartalardan foydalanishingiz mumkin);

o'qituvchi vazifani qanday bajarishimizni tushuntiradi: birinchi navbatda nima, keyin nima, natijada nima;

vazifaning o'zini bosqichma-bosqich amalga oshirish - bolalar uni bajaradilar, o'qituvchi bilan tekshiradilar va hokazo;

topshiriqning bajarilishini yakuniy tekshirish, xatolarni qayd etish (o'qituvchi tomonidan aytiladi, keyin bolalar tomonidan).

Yozma topshiriqlar:

o'qituvchi vazifaning o'zini aytadi (ya'ni, biz nima qilamiz) - bolalar o'qituvchidan keyin vazifani aytadilar; qo'llab-quvvatlovchi so'zlar yoki qo'llab-quvvatlovchi jumlar bilan kartalardan foydalanishingiz mumkin;

bolalarga mustaqil ravishda bajarish topshirig'i bo'lgan kartalar beriladi (harakatlarning algoritmi kartaning o'zida yoki doskada yoziladi; sinfdagi stendlarda bunday vazifalarni bajarish algoritmi bilan jadval va diagrammalar mavjud);

vazifani tekshirish: o'qituvchi har bir bolaga yaqinlashib, topshiriqni individual tekshirishi yoki frontal tekshiruvdan foydalanishi mumkin;

3. Nogiron bolalar bo'lgan inklyuziv sinfdagi dars materialni idrok etishni soddalashtirish uchun ko'rgazmali qurollardan ko'p miqdorda foydalanishni o'z ichiga olishi kerak. Vizual material nafaqat rasm yoki ob'ektlarga passiv qarashni emas, balki bilishni rivojlantirishi kerak.

4. Darsga qo'yiladigan asosiy talablardan biri nogiron bolalarning diqqatini susaytirishi, ularning bir xildagi mashg'ulotlar bilan toliqishi va charchashini hisobga olishdir.

Shuning uchun dars davomida o'qituvchi turli xil faoliyat turlarini o'zgartirishi kerak:

a) darsni xotira va diqqatni tarbiyalovchi vazifalardan boshlagan ma'qul;

b) murakkab intellektual topshiriqlarni faqat darsning o'rtalarida qo'llash;

v) o'rganish bilan bog'liq muqobil vazifalar va faqat tuzatish yo'nalishiga ega bo'lgan vazifalar (vizual gimnastika, nozik vosita mahoratini rivojlantirish uchun topshiriqlardan foydalanish, idrok va fikrlashni rivojlantirish);

d) kutilmagan, o'ynoqi lahzalar, raqobat lahzalari, intrigalar, rolli o'yinlar, mini-ishlab chiqarish (ya'ni, bolalarning his-tuyg'ulariga ta'sir qiladigan va bilimni hayot bilan bog'laydigan barcha harakatlar) foydalaning.

Individual ta'lim dasturi asosida tuzilgan dars mashg'uloti quyidagilarni o'z ichiga oladi:

asosiy tushunchalarni o'zlashtirishga qaratilgan qisqartirilgan vazifalar;

imloni mashq qilishga qaratilgan qisqartirilgan testlar;

modellashtirish;

chizish;

vazifalarni aniq tushuntirish;

uzoq yozma topshiriqlarga muqobil taqdim etish (masalan, qisqa insho; berilgan mavzu bo'yicha og'zaki ma'ruza);

topshiriqlarni ketma-ket bajarish bilan bosqichma-bosqich tushuntirish, shuningdek, topshiriqni bajarish bo'yicha ko'rsatmalarni bolalarga takroriy takrorlash;

audio-vizual texnik o'quv qurollari bilan ta'minlash;

bajarilgan vazifani namoyish qilish;

faoliyatning o'zgarishini ta'minlash;

vazifani bajarish uchun qo'shimcha vaqt berish;

Agar nogiron bolaga butun sinf oldida javob berish qiyin bo'lsa, unga kichik guruhda bajarilgan vazifani taqdim etish imkoniyati beriladi.

Guruhlarda ishlash bu o'quvchilarga o'z tengdoshlaridan o'z bilimlarini ochishga imkon beradi. Loyihalarni bajarish uchun o'quvchilarni juftlarga taqsimlash, bir o'quvchi ikkinchisiga o'rnak bo'lishi ham yaxshi natija beradi.

Umumta'lim maktablariida nogiron bolalarning ta'limini moslashtirish bo'yicha tavsiyalar.

Tarkibiga ko'ra o'xshash, ammo o'qish uchun qulay bo'lgan muqobil darsliklarni taqdim eting (tuzatish maktablari uchun).

Iloji bo'lsa, bola tasmani tinglashi va matnni kuzatishi uchun darslik matnining audio yozuvini taqdim eting.

O'qish materiali bola uchun qulay bo'lishi kerak.

O'qituvchi bolani mazmun bilan tanishtirish uchun matnning alohida qismlarini marker bilan ajratib ko'rsatishi mumkin. Kartochkalardan foydalanish mumkin.

O'qish matnlarida tushunarsiz so'zlar, iboralar yoki metafora bo'lmasligi kerak. Illyustratsiyalar bilan matn ma'qul. Matnni o'qishdan oldin, bolani u bajaradigan keyingi vazifa bilan tanishtiring. Matnni kichik semantik qismlarga ajrating.

Matn asosidagi savol va topshiriqlar aniq, tushunarli va faktik ma'lumotlarni tushunishga qaratilgan bo'lishi kerak.

Nogiron bola uchun vazifalarni soddalashtiring.

Yozma topshiriqlarni muqobil topshiriqlar bilan almashtiring. Tarkib va bajarish shakliga qarab tanlash uchun vazifalarni taklif qiling.

Bolani kompyutyerda topshiriqlarni bajarishini ta'minlang.

Bola tomonidan bajariladigan ish hajmini kamaytiring.

Juftlik va guruhlarda ishlashni ta'minlash.

Ish uchun aniq algoritmlarni taklif qiling.

Vazifalarni bajarish va harakatlarni rejalashtirishda bolani boshqarish uchun ikonik belgilardan foydalaning.

Faol ishni dam olish bilan almashtirib, dars davomida o'quvchilar faoliyatining o'zgarishini ta'minlash.

Ko'rgazmali qurollardan majburiy foydalanish. Sinf xonasida yoki bolaning stolida uni ishdan chalg'itadigan narsalar bo'lmasligi kerak.

Insholar va taqdimotlar o'rniga o'qituvchi tomonidan berilgan savollarga javob yozishni taklif qiling.

Doskada yozilgan vazifa bola uchun chop etishda takrorlanishi kerak. Qayta yozish topshiriqlarini tayinlashdan saqlanib.

Kalkulyatordan foydalanish va matematika darslarida foydalanishni o'rgatish.

Vazifalarni shakllantirish: topshiriq og'zaki va yozma shaklda tuzilishi kerak. Vazifa qisqa, aniq, bitta fe'l bo'lishi kerak.

Farzandingizdan vazifani takrorlashni so‘rang. Vazifani bir necha bosqichda shakllantirish mumkin. Vazifani shakllantirishda bolaning yonida turing. Bolaga boshlagan ishni tugatish imkoniyatini bering.

Baholash: Farzandingizning yomon xulq-atvorini emas, balki uning yaxshi xulq-atvorini tan olishga harakat qiling. Farzandingizning xatti-harakati dori vositalaridan foydalanish bilan bog‘liq bo‘lishi mumkinligiga tayyor bo‘ling. Ba‘zi "maxsus" so‘zni o‘ylab toping, bu so‘zdan keyin bola o‘zini noto‘g‘ri tutayotganini tushunadi. Taraqqiyotni aks ettirish uchun oraliq baholashdan foydalaning.

Inklyuziv ta‘limning vazifasi nogiron bolalarga (ham aqliy, ham fiziologik) o‘ziga ishonchni berish, shu bilan ularni boshqa o‘quvchilar, ehtimol ularning do‘stlari va qo‘shnilari bilan maktabda o‘qishga undashdir. Nogiron yoki alohida ehtiyojli har bir bolani ta‘lim muhitiga qo‘shish va ta‘limga yondashuvlarda yangilik inklyuziv ta‘limning asosiy maqsad va vazifalari hisoblanadi. Zamonaviy umumta‘lim dasturi inklyuziv ta‘limni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan o‘zgarishlar va shartlarni, ya‘ni har bir o‘quvchining individualligini qabul qilishni va har bir bolaning alohida ehtiyojlarini qondirishni o‘z ichiga olishi kerak.

Nazorat uchun savollar:

1. Ta‘lim muassasalarida alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarning ta‘lim olishini qo‘llab-quvvatlash texnologiyalarining turlari.

2. Maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida qanday inklyuziv ta‘lim texnologiyalari qo‘llaniladi?

3. Umumiy o‘rta ta‘lim maktablarida inklyuziv ta‘lim muhitida qo‘llaniladigan ta‘lim texnologiyalarini sanab bering.

4. Inklyuziv muhitda dars tuzish bo‘yicha qanday tavsiyalar berilgan?

III-MODUL. ALOHIDA TA'LIM EHTIYOJLARI BO'LGAN O'QUVCHILAR INKLYUZIV TA'LIMNING XUSUSIYATLARI.

Mavzu. Turli darajadagi intellektual yetishmovchiligi bo'lgan bolalar, autistik spekt buzulishlariga ega bolalar, sensor kamchiliklarga ega bolalar uchun inklyuziv ta'lim strategiyalari va ularni amalga oshirish shart-sharoitlari.

Reja:

1. Turli darajadagi intellektual yetishmovchiligi bo'lgan bolalarni inklyuziv ta'lim jarayonida qo'llab-quvvatlash shart-sharoitlari va strategiyalari.

2. Sensor kamchiliklarga ega bolalar uchun inklyuziv ta'lim strategiyalari va ularni amalga oshirish shart-sharoitlari.

3. Autistik spektr buzulishlariga ega bo'lgan bolalarni ta'lim ehtihojlari va imkoniyatlari.

4. Dinamik integratsiya modeli.

***Tayanch iboralar:** Sensor kamchiliklar, dinamik integratsiya, autistik spektr buzilishlar, autizm*

Aqliy zaiflik (qadimgi yunoncha òligos “kichik” + phrkhn “aql”) - tug'ma yoki rivojlanish davrida orttirilgan, aqliy va aqliy buzilishlar natijasida namoyon bo'lgan psixikaning kechikishi yoki to'liq rivojlanmaganligi sababli ijtimoiy moslashuvga olib keladi. U birinchi navbatda ongga (shuning uchun nomi), shuningdek, his-tuyg'ular, iroda, nutq va harakat qobiliyatlari bilan bog'liq holda o'zini namoyon qiladi.

“Oligofreniya” atamasi Emil Kraepelin tomonidan taklif qilingan. Ko'p jihatdan u aqliy zaiflikning zamonaviy kontseptsiyasi bilan sinonimdir. Shu bilan birga, oxirgi tushuncha biroz kengroqdir, chunki u nafaqat organik patologiya tufayli kelib chiqqan aqliy zaiflikni, balki, masalan, ijtimoiy-pedagogik e'tiborsizlikni ham o'z ichiga oladi va birinchi navbatda intellektual rivojlanish va ijtimoiy moslashuv darajasini aniqlash asosida tashxis qilinadi. etiologik va patogenetik mexanizmni aniqlamasdan, ular juda xilma-xildir.

“Aqliy zaiflik” atamasi “aqliy nogironlik” atamalari bilan almashtiriladi, tarjima variantlari: “intelektual qobiliyatsizlik”, “aqliy zaiflik” va “intelektual rivojlanish buzilishlari”, “intelektual yetishmovchilik” kabi ma’nolarda qo’llaniladi. Ushbu tasniflardagi yangi atamalar sinonimdir, garchi diagnostika mezonlari biroz farq qilsa-da, ruhiy kasalliklar diagnostikasining amaliy yondashuvlaridagi farqlarni aks ettiradi. “Aqliy zaiflik” atamasidan voz kechish va aqliy rivojlanish buzilishlarini “neyrorivojlanish buzilishi” ning umumiy toifasi sifatida tasniflash juda muhim, bu asab tizimining normal va patologik sharoitlarda rivojlanishi haqidagi zamonaviy g’oyalarni yaxshiroq aks ettiradi.

Turli darajadagi intellektual yetishmovchilik demans oqibati sifatida orttirilgan aqliy nuqsondan farqlanadi. Orttirilgan intellektual nuqson - bu uning rivojlanishi tugagandan so‘ng, aqlning normal (yoshga mos) darajadan pasayishi va aqliy zaiflik bilan, uning rivojlanishidagi kattalar aqli hech qachon normal darajaga yetib bormaydi.

Ba’zi olimlar turli darajadagi intellektual yetishmovchiligi bo‘lgan bolalarni “... mustaqil ijtimoiy moslashishga qodir bo‘lmagan shaxs” deb ta’riflaydilar.

Turli darajadagi intellektual yetishmovchiligi bo‘lgan kasalliklarning kelib chiqish sabablari:

- genetika;
- jismoniy (ionlashtiruvchi nurlanish), kimyoviy yoki yuqumli (sitomegalovirus, sifiliz va boshqalar) tabiatning neyrotoksik omillari bilan homilaning intrauterin shikastlanishi;
- sezilarli darajada erta tug‘ilish;
- tug‘ish paytida buzilishlar (asfiksiya, tug‘ilish travmasi);
- bosh jarohatlari, miya hipoksi, markaziy asab tizimiga ta’sir qiluvchi infektsiyalar;
- noqulay oilalardagi bolalarda hayotning birinchi yillarida pedagogik e’tiborsizlik;
- noma’lum etiologiyaning aqliy zaifligi.

Turli darajadagi intellektual yetishmovchiligi bo‘lgan bolalarda kognitiv va hissiy-irodaviy sohaning rivojlanmaganligi nafaqat me’yordan orqada qolishda, balki chuqur o‘ziga xoslikda ham namoyon bo‘ladi. Ular garchi ekin, atipik, ba’zida keskin og‘ishlar

bilan rivojlanishga qodir. Shu bilan birga, bolaning butun aqliy faoliyatida ham miqdoriy, ham sifat o'zgarishlari sodir bo'ladi.

Miya yarim korteksining organik lezyonlari bo'lgan bolalar odatda zaif va asabiy o'sadi. Ular asosiy asabiy jarayonlarning patologik inertsiyasi, atrof-muhitga qiziqish yo'qligi va shuning uchun kattalar bilan hissiy aloqa bilan tavsiflanadi, maktabgacha yoshdagi bolada ular bilan muloqot qilish zarurati ko'pincha paydo bo'lmaydi. Bolalar tengdoshlari bilan qanday muloqot qilishni bilishmaydi. Ularning ijtimoiy tajribani o'zlashtirishdagi spontanligi keskin kamayadi. Bolalar og'zaki ko'rsatmalarga ko'ra ham, hatto taqlid va modelga ko'ra ham qanday qilib to'g'ri harakat qilishni bilishmaydi. Aqli zaif maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqni vaziyatga qarab tushunish ular maktabga kirgunga qadar saqlanishi mumkin.

Atrofdagi dunyoga yo'naltirish usullarini o'zlashtirish, aniq belgilangan xususiyatlarni va ob'ektlar orasidagi eng oddiy munosabatlarni berish va tuzatish, muayyan harakatning ahamiyatini tushunish uchun aqli zaif maktabgacha yoshdagi bola normal rivojlanayotgan bolaga qaraganda ancha o'zgaruvchan takrorlashlarga muhtoj.

Turli darajadagi intellektual yetishmovchiligi bo'lgan maktabgacha yoshdagi, maxsus tuzatish ta'limidan mahrum bo'lgan bolalarda ushbu yoshga xos bo'lgan faoliyat - o'yin, rasm chizish, loyihalash va uy-ro'zg'or ishlarining sezilarli darajada rivojlanmaganligi kuzatiladi.

Turli darajadagi intellektual yetishmovchiligi bo'lgan bola o'z atrofiga juda kam qiziqish bildiradi, uzoq vaqt davomida o'yinchoqlarga qo'lini cho'zmaydi, ularni o'ziga yaqinlashtirmaydi va ularni manipulyatsiya qilishga urinmaydi. 3-4 yoshda, normal rivojlanayotgan bolalar kattalar harakatlari faol va maqsadli taqlid qilganda, turli darajadagi intellektual yetishmovchiligi bo'lgan maktabgacha yoshdagi bolalar o'yinchoqlar bilan endigina tanisha boshlaydilar. Birinchi ob'ektga asoslangan o'yin harakatlari ularda (maxsus tayyorgarliksiz) faqat maktabgacha yoshning o'rtalarida paydo bo'ladi.

Maxsus bolalar bog'chasiga bormaydigan, uyda defektologlar yoki g'amxo'r va aqlli ota-onalar bilan aloqada bo'lmagan turli darajadagi intellektual yetishmovchiligi bo'lgan bolalarning aksariyati uchun maktabgacha yoshning oxirigacha grafik faoliyat maqsadsiz, qisqa muddatli, tartibsiz darajada bo'ladi. Bu toifadagi bolalarda ixtiyoriy

diqqat katta darajada zarar ko‘radi. Ular har qanday vaqt davomida diqqatni jamlashlari va bir vaqtning o‘zida turli xil faoliyat turlarini bajarishlari mumkin emas.

Ushbu bolalarda maktabgacha va maktab yoshidagi hissiy rivojlanish rivojlanish nuqtai nazaridan sezilarli darajada kechiktiriladi. Ular yo xaotik tarzda, ob‘ektlarning xususiyatlarini hisobga olmasdan yoki yangi vaziyatda adekvat bo‘lmagan ilgari o‘rganilgan tarzda harakat qilishadi. Oligofreniklarni idrok etish differentsiatsiya va torlik bilan tavsiflanadi. Barcha aqliy zaif bolalar nutq faoliyatida og‘ishlarga ega bo‘lib, u yoki bu darajada tuzatilishi mumkin.

Nutqni eshitishning rivojlanishi turli darajadagi intellektual yetishmovchiligi bo‘lgan bolalarda katta kechikish va og‘ishlar bilan sodir bo‘ladi. Natijada, ular g‘o‘ng‘irlashning yo‘qligini yoki kech paydo bo‘lishini his qilishadi. Oligofreniklar nutq rivojlanishining kechikishi bilan tavsiflanadi, bu ularga qaratilgan nutqni kechroq (odatdagidan) tushunishda va undan mustaqil foydalanishdagi nuqsonlarda namoyon bo‘ladi. Ba’zi aqli zaif bolalar hatto 4-5 yoshda ham nutqning yetishmasligini his qilishadi.

Turli darajadagi intellektual yetishmovchiligi bo‘lgan bola uchun vizual-majoziy fikrlashni talab qiladigan muammolarni hal qilishda, ya’ni ongda harakat qilishda, g‘oyalar tasvirlari bilan ishlashda katta qiyinchiliklar paydo bo‘ladi. Turli darajadagi intellektual yetishmovchiligi bo‘lgan maktabgacha yoshdagi bolalar ko‘pincha rasmdagi tasvirlarni o‘zlari harakat qilmoqchi bo‘lgan haqiqiy vaziyat sifatida qabul qilishadi. Ularning xotirasi kichik hajmli, past aniqlik va yodlangan og‘zaki va vizual materialning mustahkamligi bilan ajralib turadi. Turli darajadagi intellektual yetishmovchiligi bo‘lgan bolalar odatda beixtiyor yodlashdan foydalanadilar, ya’ni ularni o‘ziga tortadigan yorqin, g‘ayrioddiy narsalarni eslaydilar. Ixtiyoriy yodlash ularda ancha kechroq - maktabgacha ta’limning oxirida, hayotning maktab davrining boshida shakllanadi.

Irodaviy jarayonlarning rivojlanishida zaiflik mavjud. Bu bolalarda ko‘pincha tashabbus, mustaqillik, impulsivlik yo‘q va ular boshqa odamning irodasiga qarshi turish qiyin. Ular hissiy etuklik, his-tuyg‘ularning etarli darajada farqlanmasligi va beqarorligi, cheklangan tajribalar doirasi, quvonch, qayg‘u va zavqlanishning haddan tashqari namoyon bo‘lishi bilan tavsiflanadi.

Oddiy rivojlanayotgan va alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni birgalikda o'qitishda o'qituvchi barcha o'quvchilarni birdek tushunishi va qabul qilishi va ularning individual xususiyatlarini hisobga olishi muhimdir. Har bir bolada ta'lim olishga qodir shaxsni ko'rish va rivojlantirish kerak. Dars davomida o'qituvchi shunday sharoit yaratib berishi kerakki, bolalar bir-biri bilan aloqada bo'lishi, sinfdagi o'quvchilarni jamoaviy faoliyatga teng jalb etishi, har bir o'quvchini o'z imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda umumiy ta'lim jarayoniga jalb etishi kerak.

Integratsiyalashgan ta'lim sharoitida maktab o'quvchilarining o'zaro munosabatlarida ijobiy natijaga faqat o'ylangan tizimli ish bilan erishish mumkin, uning tarkibiy qismlari psixofizik rivojlanishiga va alohida ehtiyoji bo'lgan o'quvchilarga ijobiy munosabatni shakllantirish, ular bilan samarali muloqot qilish tajribasini kengaytirish kiradi.

O'qituvchilar va maxsus mutaxassislar taqvim-tematik rejalashtirishni shunday tuzadilarki, bir darsda turli darajadagi rivojlanish darajasidagi bolalar bir xil mavzuni o'rganadilar, ammo bola tomonidan olingan ma'lumotlar uning shaxsiy ta'lim dasturiga mos keladi.

Birinchi ta'lim bosqichida aqliy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun maxsus (tuzatish) dasturlari bo'yicha o'qitish "O'qish va nutqni rivojlantirish", "Yozma nutqni rivojlantirish", "Matematika" fanlari bo'yicha amalga oshiriladi.

"Atrofdagi voqelik narsa va hodisalarini o'rganish asosida og'zaki nutqni rivojlantirish", "Mehnat tarbiyasi" fanlarining barchasi korreksiya dan tashqari dasturlarda ko'zda tutilgan umumta'lim fanlari bilan osonlik bilan birlashtiriladi. Bu barcha bolalarga darslarga bir xilda qatnashish imkonini beradi.

Ikkinchi bosqichda, shunga o'xshash ish tizimini tashkil qilish qiyinroq kechadi, chunki aqliy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun dasturlarga muvofiq "Chet tili", 5-9-sinflarda "Kimyo", "Fizika" fanlarini o'rganish ancha murakkablik tug'diradi. Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun maxsus (tuzatish) dasturda ko'zda tutilmagan akademik fanlar kiritilmaydi. Aqliy nuqsonlari, rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarga mehnat tarbiyasi darslariga borish tavsiya etiladi.

Oddiy maktab o'quvchilari va alohida ehtiyojli maktab o'quvchilari o'qish qobiliyati teng bo'lgan o'quvchilar o'qitiladigan sinflardagi darslardan farq qilishi kerak. Darsning borishi turli ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun o'quv dasturlarida mavzular qanchalik bog'liqligiga, o'rganishning qaysi bosqichi asos qilib olinganligiga (yangi materialni taqdim etish, konsolidatsiya) bog'liq. Agar dars turli xil dasturiy materialni o'z ichiga olgan bo'lsa va birgalikda ishlash mumkin bo'lmasa, u holda u kichik maktablarda darslar tuzilishiga ko'ra quriladi: o'qituvchi birinchi navbatda namunaviy davlat dasturlari bo'yicha yangi materialni tushuntiradi va turli darajadagi intellektual yetishmovchiligi bo'lgan bolalar ilgari o'rganganlarini mustahkamlashga qaratilgan mustaqil ishlarni bajaradilar. Keyin, yangi materialni mustahkamlash uchun o'qituvchi sinfga mustaqil ish beradi va bu vaqtda rivojlanishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilar guruhi bilan ishlaydi: bajarilgan topshiriqlarni tahlil qiladi, individual yordam beradi, qo'shimcha tushuntirishlar beradi va topshiriqlarni aniqlaydi, yangi materialni tushuntiradi.

Umumiy ta'lim sinf o'qituvchisi faoliyatining bunday almashinuvi butun dars davomida davom etadi.

Umumta'lim sinfida turli darajadagi intellektual yetishmovchiligi bo'lgan bolalarni o'qitishda o'qituvchi darsni va umuman o'quv jarayonini maqsadli didaktik yordamga muhtoj bo'ladi. Darsliklar va o'quv qo'llanmalari bilan ta'minlash masalasi o'quvchilar va o'qituvchilarning iltimosiga binoan darsliklar to'plamini sotib oladigan maktab ma'muriyatiga tushadi.

Turli darajadagi intellektual yetishmovchiligi bo'lgan o'quvchilar qo'shimcha ta'lim tizimidagi turli mashg'ulotlarda qatnashishi mumkin. Moslashish va sotsializatsiya jarayonlari muvaffaqiyatli davom etishi uchun aqli zaif bolalar uchun qo'shimcha ta'lim yo'nalishini yoshi va xususiyatlari, bolaning va uning ota-onasining shaxsiy imkoniyatlari, istaklarini hisobga olgan holda tanlash kerak.

Agar bola ifoda etsa bir yoki boshqa doira yoki bo‘limni tanlash ixtiyoriy bo‘lishi kerak, bolaning manfaatlari va ichki ehtiyojlarini qondirishi kerak, ammo nevropsikolog va pediatrikning tavsiyalarini hisobga olish kerak.

Agar siz jismoniy faoliyat bilan bog‘liq bo‘lgan to‘garakka (seksiyaga) qatnashmoqchi bo‘lsangiz, shifokor ushbu to‘garakdagi mashg‘ulotlar bu bola uchun kontrendikatsiyaga ega emasligini yozgan tibbiy muassasadan ma‘lumotnomaga ega bo‘lish tavsiya etiladi.

Tuzatish ishlarida bola tarbiyalangan va u doimo ta’siri ostida bo‘lgan oila muhim rol o‘ynaydi. Ijobiy oilaviy munosabatlarni o‘rnatishda o‘qituvchilar va PMPK mutaxassislarining o‘rni muhim. Ular ota-onalarga o‘z farzandlari haqida adekvat idrokni shakllantirishga yordam beradi, oilada ota-onalar va bolalarning do‘stona munosabatlarini rivojlanishini ta’minlaydi, turli xil ijtimoiy aloqalarni o‘rnatishga yordam beradi va qabul qilingan talablarga rioya qiladi [26].

Har bir bolaning o‘z-o‘zini rivojlantirishi uchun sharoit yaratish o‘qituvchilarning har bir o‘quvchining muvaffaqiyatli bo‘lishiga imkon beradigan ularning rivojlanishi va o‘qishini loyihalash istagi va qobiliyatisiz mumkin emas.

Turli darajadagi intellektual yetishmovchiligi bo‘lgan bolalar o‘qishni tugatgandan so‘ng (9-sinf) mehnatga tayyorlash bo‘yicha bitta imtihon topshiradilar va belgilangan namunadagi sertifikat oladilar.

Turli darajadagi intellektual yetishmovchiligi bo'lgan bolalar bilan olib boriladigan dars mashg'ulotining namunaviy tuzilishi

Dars bosqichlari	Metodlar	Umumta'lim dasturi bo'yicha ishni tashkil etish	Turli darajadagi intellektual yetishmovchiligi bo'lgan bolalar uchun alohida ishni tashkil etish
Tashkiliy qism	Og'zaki (o'qituvchi)	Umumiy	Umumiy
Uy vazifasini tekshirish	Og'zaki (suhbat) Amaliy (kartochkalar yordamida darslik asosida)	Frontal so'rov. Tekshirish va o'zaro tekshirish	Individual tekshirish
O'rganilgan materialni takrorlash	Og'zaki (suhbat), amaliy (darslik bilan ishlash, kartalardan foydalanish)	Suhbat, yozma va og'zaki mashqlar	Kartalar bilan ishlash
Yangi materialni idrok etishga tayyorgarlik	Og'zaki (suhbat)	Suhbat	Ushbu dasturga kiritilgan bolalarning rivojlanish darajasiga mos keladigan masalalar bo'yicha suhbat
Yangi materialni o'rganish	Og'zaki (suhbat), amaliy (darslik bilan ishlash, kartalardan foydalanish)	Yangi materialni tushuntirish	Yangi materialni tushuntirish (aniqlik asosida, topshiriqni bajarish algoritmi ustida ishlash)
Mustahkamlash	Og'zaki (suhbat), amaliy (darslik bilan ishlash,	Mahqlarni bajarish. Nazorat	yangi materialni o'zlashtirish (algoritm bo'yicha ishlash). Darslik

	kartalardan foydalanish)		bo'yicha mashqlar bajarish, kartalar bilan ishlash
Dars xulosasi	Og'zaki (suhbat)	Umumiy	Umumiy
Uy vazifasi ko'rsatmalari	Og'zaki	Oddiy intellektli bolalar uchun uy vazifasi darajasi	Aqli zaif bolalar uchun uy vazifasi darajasi

Sensor kamchiliklari - bu tovush, yorug'lik yoki teginish hissiga insonning javob bermasligi. Sensor buzilishlar quyidagilar bilan tavsiflanadi: bolaning tovushga, yorug'likka reaksiyasi yo'qligi, nutqning buzilishi va ixtiyoriy harakatlarni amalga oshira olmaslik bilan xarakterlanadi.

Hissiy tizim asab tizimining vizual, eshitish va taktil idrok qilishi uchun mas'ul bo'lgan qismidir.

Bolalarning hissiy rivojlanishiga katta e'tibor beriladi, chunki bu bolalarni ob'ektlarni yetarli darajada idrok etishga va asosiy belgilar, xususiyatlarni aniqlashga o'rgatish imkonini beradi.

Bolalardagi hissiy buzilish - bu bolaning asab tizimining idrok qilish uchun mas'ul bo'lgan qismidagi buzilish bilan bog'liq buzilish hisoblanadi. Sensor buzilishlarga eshitish, ko'rish va tayanch-harakat tizimi kasalliklari kiradi.

Hissiy buzilishlarning sabablari turli xil shikastlanishlar (masalan, bosh yoki orqa), homiladorlik paytida bolaning ham, onaning ham yuqumli va virusli kasalliklari, ota-onalarning jinsiy yo'l bilan yuqadigan kasalliklari, homiladorlik va tug'ishning patologik sharoitlari bo'lishi mumkin. Ko'pincha erta tug'ilgan chaqaloqlarda hissiy buzilishlar kuzatiladi.

Sensor buzilishlar quyidagilar bilan tavsiflanadi: bolaning tovushga, yorug'likka reaksiyasi yo'qligi, nutqning buzilishi va ixtiyoriy harakatlarni amalga oshira olmaydilar. Sezgi nuqsonlari bilan og'riq bolalar ko'pincha xatti-harakatlari orqali o'zlariga e'tiborni jalb qilishga intilishadi, suhbat davomida ular suhbatdoshning lablari harakatiga diqqat bilan qarashadi, nutqlari qiyin, ba'zi tovushlar

noto'g'ri talaffuz qilinadi. Agar markaziy asab tizimining buzilishi jiddiy bo'lsa, u holda bola yordamisiz harakat qila olmaydi (miya falaj, falaj va parez bilan).

Qanday kasalliklar bolalarda sezuvchanlik buzilishiga olib keladi?

Miya falaj, falaj, ko'rlik, karlik, parezlar, poliomelit oqibatlari, markaziy asab tizimining buzilishi, aqliy zaiflik.

Bola o'z his-tuyg'ulari yordamida butun dunyoni o'rganadi. Hissiy tizim (lotincha "sensus" - his qilish, his qilish) tizimi: eshitish, ko'rish, teginish, hid) - bu atrofdagi dunyoni idrok etish sensori. Bu avvaldan shakllangan sezgi me'yorlariga tayangan holda tashqi ma'lumotni o'qiy oladigan tizim. Idrok turli sezgilarning sintezi asosida shakllanadi: eshitish, ko'rish, taktil, kinestetik, hid bilish va boshqalar. Bolalarning atrofdagi voqelik haqidagi bilimlari vizual kuzatish, tovushlar, hidlar, turli xil ta'mlar orqali qabul qilingan ma'lumotlarni tahlil qilishdan boshlanadi. Ulardan olingan ma'lumotlar miyaning tegishli qismlarida tahlil qilinadi va yaxlit rasm hosil qiladi.

Markaziy, eng muhim psixik funktsiyalardan biri bo'lgan nutqni o'zlashtirish ko'p jihatdan eshitishga bog'liq.

Jiddiy eshitish nuqsonlari bo'lgan bola o'zi gapirishni o'rgana olmaydi, chunki u tovushli nutqni aniq idrok etmaydi va tovush namunalarini eshitmaydi. Nutqning talaffuz tomonini shakllantirish uchun eshitish alohida ahamiyatga ega. Eshitish qobiliyati zaif bola o'z talaffuzini nazorat qila olmaydi. Shunga ko'ra, uning og'zaki nutqi bundan katta zarar ko'radi. Bu omillarning barchasi tilning butun murakkab tizimini o'zlashtirish jarayoniga salbiy ta'sir qiladi va shuning uchun atrofimizdagi dunyoni o'rganish va tushunish imkoniyatlarini cheklaydi. Nutq boshqa kognitiv jarayonlarning rivojlanishiga asoslanadi, shuning uchun uning yo'qligi yoki kam rivojlanganligi aqliy faoliyatni buzadi.

Nutq bolaning xatti-harakati va barcha faoliyatini tartibga soladi. Shuning uchun nutqi buzilgan bolalarni tarbiyalash muayyan qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi.

Bunday buzilishlar tug'ma yoki orttirilgan bo'lishi mumkin. Tug'ma eshitish nuqsonlari orttirilganlarga qaraganda ancha kam uchraydi (eshitish qobiliyati buzilgan bolalarning taxminan 25%). Eshitish organining noto'g'ri intrauterin rivojlanishi irsiyatning ta'siriga bog'liq bo'lishi mumkin. Shunday qilib, ichki quloqning to'liq

yoki qisman aplaziyasi (kam rivojlanganligi), timpanik bo'shliqning yo'qligi va tashqi eshitish kanalining birlashishi (atreziya) shaklida o'rta va tashqi quloqning rivojlanish buzilishlari meros bo'lishi mumkin. Irsiyat eshitish organining tug'ma nuqsonini tushuntirishi mumkin, bu nisbatan zaif zararli ta'sirlardan kelib chiqadigan jiddiy eshitish buzilishiga moyillikni belgilaydi.

Eshitish qobiliyati buzilgan bolalarning ijtimoiy-madaniy moslashuvi ko'pincha (40%) hissiy va xulq-atvorning buzilishi bilan murakkablashadi, ular hissiy va ijtimoiy mahrumlik tufayli ikkinchi darajali bo'lib, oilada ham, bolada ham bolani tarbiyalash uchun etarli bo'lmagan sharoitlarda yuzaga keladi. parvarishlash muassasasi. Ko'pgina hollarda, bunday bolalar o'zlarini tortib olishadi, o'z turlari bilan muloqot qilishni afzal ko'radilar va ularning nuqsoni aniqlanganda og'riqli munosabatda bo'lishadi. Ularning nutqi miqdoriy etishmovchilik va sifat jihatidan o'ziga xoslik bilan ajralib turadi. So'zlarning tovush-harf tarkibining buzilishi ko'pincha kuzatiladi: bola ba'zi tovushlarni ushlamaydi, boshqalarni noto'g'ri idrok qiladi, so'zning faqat urg'ulangan qismlarini aniq eshitadi, prefikslar va so'z oxirlarini quloq bilan aniq ajrata olmaydi. Shunday qilib, bola so'zni buzuq eshitadi, uni buzuq eslaydi, uni buzuq talaffuz qiladi va yozadi. Bularning barchasi audiologik ta'lim ishlarini juda erta boshlash zarurligini belgilaydi.

Miya tashqi dunyo haqida eng ko'p taassurotlarni ko'rish orqali oladi. Haqiqatan ham mavjud ob'ektlar va hodisalar haqida g'oyalarni shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ko'rish yordamida turli ob'ektlarning muhim belgilari (yorug'lik, rang, o'lcham) tan olinadi, kosmosda orientatsiya amalga oshiriladi, tasviriylar va me'moriy san'at idrok qilinadi, tabiatdagi murakkab o'zgarishlar kuzatiladi.

Bolaning aqliy rivojlanishida vizual analizatorning o'rni katta va noyobdir. Uning faoliyatining buzilishi bolaga atrofdagi voqelikni tushunishda sezilarli qiyinchiliklarga olib keladi, ijtimoiy aloqalarni toraytiradi, uning yo'nalishini va ko'plab faoliyat turlari bilan shug'ullanish qobiliyatini cheklaydi.

Vizual analizatorning konjenital buzilishi embrion rivojlanish davrida turli patogen agentlarning ta'siri (toksoplazmoz va boshqa infeksiyalar, yallig'lanish jarayonlari, metabolik kasalliklar va

boshqalar) yoki genetik omillar (ba'zi ko'rish nuqsonlarining irsiy o'tishi) natijasida yuzaga kelishi mumkin.

Vizual nuqsonning paydo bo'lishi uchun vaqt omili ko'r bolaning aqliy va jismoniy rivojlanishi uchun juda muhimdir. Ko'rlik qanchalik erta sodir bo'lsa, og'ishlar, psixofizik xususiyatlar va rivojlanishning o'ziga xosligi shunchalik sezilarli bo'ladi. Vizual analizatorning disfunktsiyasi boshlangan vaqtga qarab, ular tug'ma ko'r va ko'rlarni, ya'ni tug'ilgandan keyin ko'rish qobiliyatini yo'qotganlarni ajratadilar.

Ko'r tug'ilgan bolalarning aqliy rivojlanishi ko'rish qobiliyatiga ega bo'lgan bolalarning rivojlanishi bilan bir xil qonuniyatlarga ega, ammo jiddiy birlamchi ko'rish buzilishi turli xil ikkilamchi og'ishlarda va bolalarning aqliy rivojlanishining xususiyatlarida namoyon bo'ladi.

Ko'r tug'ilgan bolalarda kognitiv jarayonlarning yuqori shakllarining (diqqat, mantiqiy fikrlash va nutq, xotira) rivojlanishi amalda normaldir. Shu bilan birga, sezgir va intellektual funktsiyalarning o'zaro ta'sirining buzilishi ularning aqliy faoliyatining o'ziga xosligida namoyon bo'ladi. Ko'zi ojiz bolalar to'plangan og'zaki (mavhum) bilimlar va aniq g'oyalar o'rtasidagi to'g'ri munosabatni shakllantirishda katta qiyinchiliklarga duch kelishadi. Ular mavhum tushunchalarni aniq ma'noli so'zlarga qaraganda osonroq o'rganadilar.

Ba'zi hollarda xarakter va xulq-atvorning o'ziga xosligi noaniqlik, passivlik, moyillik va o'zini-o'zi izolyatsiya qilishda, boshqalarida esa tirnash xususiyati, qo'zg'aluvchanlik va hatto tajovuzkorlikda namoyon bo'ladi [33].

Bunday bolalar ko'pincha nuqsonni "yashirish" yoki rad etishga harakat qilishadi, agar boshqalar bu haqda bilib qolsa. Ular o'zlarini cheklangan, g'ayritabiiy va noqulay his qilishadi. Ular yordam so'rashdan uyaladilar. Ular zaif va tanqidga sezgir. Chuqur ko'rish buzilishi bilan obsesif harakatlar paydo bo'lishi mumkin. Bolalar yorug'lik hissi, chayqalish va stereotipik tovushlarni chiqarish uchun ko'zlariga bosadilar.

Teginish hissi ham ko'r odamni kerakli ma'lumot bilan ta'minlaydi. Shunday qilib, yo'l qoplamasining sifati (beton, asfalt, tuproq), piyodalar yo'laklari, uy devorlari, do'kon oynalari, telefon kabinalari, ko'cha kiosklari va boshqalar ko'r odamga shahar ko'chasining murakkab muhitida harakat qilishiga yordam beradi. L.S.Vygotskiy ko'rlarda oltinchi tuyg'u (termal) deb ataladigan narsa

mavjudligini ta'kidladi, bu ularga masofadagi narsalarni sezish imkonini beradi.

Imtihon qobiliyatlarini shakllantirish didaktik o'yinlarda hal qilinadi: "Teginish orqali taxmin qiling", "Ob'ektdagi iloji boricha ko'proq xususiyatlarni nomlang", "Keraksiz tafsilotlarni olib tashlang", "Nima bo'ldi, nima noto'g'ri", "Nima bo'ladi va nima sodir bo'lmaydi?", "Tahmin qiling, kim keldi", "Kim qo'ng'iroq qildi?", "Ta'mini toping", "Bu qanday hid?"

Seriyalashtirish, tasniflash va differensiatsiya qilishni o'rgatish uchun mozaikalar, turli o'lchamdagi piramidalar, lotto, domino, kesilgan rasmlar va boshqotirmalardan foydalaniladi.

Ob'ektiv dunyoning tasvirlarini shakllantirish uchun o'yinlardan foydalaniladi, ularda ob'ektning tashqi ko'rinishi va uning funktsional maqsadi bo'yicha bilimlarni tizimlashtirish mashq qilinadi. Shu bilan birga, predmet yoki ob'ekt bilan tanishish jarayonida, iloji bo'lsa, barcha hissiy yo'nalishlar kiradi.

"Onalar va chaqaloqlar" didaktik o'yinidan foydalanganda bolalarning kattalar hayvonining tashqi ko'rinishi va ularning bolalarining tashqi ko'rinishi haqidagi g'oyalari aniqlashtiriladi. Va keyin o'ziga xos ovqatlanish, yashash joyi va odamlar bilan o'zaro ta'siri belgilanadi.

Hayvonlarning, qushlarning turli modellari, ularning tasvirlari bilan rasmlar bolalarda ularning tashqi ko'rinishi va turmush tarzidagi o'xshashliklari va farqlari haqida g'oyalarni yaratadi.

"Hayvonlar fermasi" didaktik o'yini bolalarga eshitish, ko'rish, teginish va hidlashga e'tibor qaratish imkonini beradi. Buning uchun siz haqiqiy tovushlarning yozuvlarini tanlashingiz mumkin (sigirlar, kishnash otlar, xo'rozlar qichqiradi va hokazo).

Ekologik bilimlarni rivojlantirish uchun bolalarga hayvonlar uchun qalam va yaylovlarni ko'paytirishga imkon beruvchi konstruktorlar qo'llaniladi. Bolalarga hayvonlarning chiqindilarini teginish orqali ajratishga o'rgatish mumkin (yumshoq jun, nozik paxmoq, issiq mo'yna va boshqalar). Bolalarga go'sht va sut mahsulotlarini hidiga qarab aniqlash va ularning sifatini hid va ta'mga qarab aniqlashni so'rash mumkin.

Hissiy buzilishlar bolani eng muhim ma'lumot manbalaridan mahrum qiladi, bu uning nafaqat aqliy, balki jismoniy jihatdan ham

orqada qolishiga olib keladi. Kechikishning zo‘ravonligi ko‘p jihatdan hissiy buzilishlarning zo‘ravonligi va paydo bo‘lish vaqtiga, shuningdek, maxsus tuzatish va reabilitatsiya ishlarining erta boshlanishiga bog‘liq.

Bolalardagi autizm - bu bolaning tashqi dunyo bilan ijtimoiy munosabatlaridagi turli xil qiyinchiliklar, ob‘ektiv vosita odatlari va boshqa sharoitlarda namoyon bo‘ladigan ma‘lum aqliy funktsiyalarning rivojlanishi bilan bog‘liq kasallik. Ko‘pincha kasallik 3-4 yoshgacha bo‘lgan bolalarda tashxis qilinadi, ammo ba‘zi hollarda anormalliklarning birinchi belgilari hayotning birinchi yilida sezilishi mumkin. Patologiya uchun umumiy davolash yo‘q: mutaxassislar ma‘lum bir bemorning ahvoriga qarab bolalarda autizmni tuzatishning individual usullarini ishlab chiqadilar.

Autistik spektr buzilishlari kasalligi 4 toifaga ajratiladi.

Birinchisi, eng muhim buzilishlarni o‘z ichiga oladi. Kasallikning ushbu shakllariga ega bo‘lgan bolalar ijtimoiy aloqalarga qodir emaslar va mutizmdan aziyat chekishi mumkin, ular boshqalar bilan gaplasha oladilar va tushunadilar, lekin o‘zaro munosabatda bo‘lishni xohlamaydilar. Bu guruh bir xil harakatlarning doimiy takrorlanishi, o‘z-o‘zini parvarish qilish ko‘nikmalarining etishmasligi va o‘zini o‘zi boshqarishning past darajasi bilan ajralib turadi.

Ikkinchi guruhga odatiy tartibdagi eng kichik o‘zgarishlarga, ba‘zan hatto kuchli tajovuzkorlik bilan juda yorqin va qattiq munosabatda bo‘lgan bolalar kiradi. Shu bilan birga, yaqin odamlar bilan o‘ralgan va tanish muhitda bunday bolalar muloqotga qodir va muloqotga ochiqdirlar, garchi ular asosan klişelardan foydalangan holda va boshqa odamning aytganlarini takrorlaydilar.

Uchinchi guruhga tashqi dunyo bilan muloqot qilishda muammolarga duch kelgan, lekin ayni paytda ular yuqori intellektual qobiliyatlarga ega bo‘lgan va muvaffaqiyatga va maqsadlarga erishishga intiladigan yosh bemorlarni o‘z ichiga oladi. Muammo shundaki, bunday bolalar sog‘lom tengdoshlaridan farqli o‘laroq, natijaga erishish uchun hech qanday harakat qilmaydi. Bunday darajadagi autizimli bolalar bir yoki ikkita qiziqishlarga e‘tibor qaratadilar, mavzularni shu qadar chuqur o‘rganadilarki, bilim darajasini ensiklopedik deb baholash mumkin.

To‘rtinchi guruhga ixtiyoriy va ixtiyorsiz muloqot qilish, ijtimoiy aloqalar va o‘zaro ta’sir o‘rnatish qobiliyatiga ega bo‘lgan bolalar kiradi, ammo bunday bolalar muloqot qilishdan va ko‘rsatmalarga amal qilishdan tezda charchashadi, uzoq vaqt davomida bir faoliyatga diqqatini jamlay olmaydilar va o‘zlarini jamiyatdan ajratib olishga moyil bo‘ladilar. Ko‘pincha, bunday darajadagi ASD bo‘lgan bolalar juda qo‘rqoq, uyatchan va "jim" deb hisoblanadilar, ammo o‘z vaqtida va malakali tuzatish bilan ular maktabda va ijodiy faoliyatda ajoyib natijalarni ko‘rsatadilar.

Autizmli bolalarning barcha xususiyatlarini biron bir aniq sxemaga moslash mumkin emas va hatto tasniflarni hisobga olgan holda, birinchi navbatda, ma’lum bir bolaning individual xususiyatlaridan va uning atrof-muhitidan boshlash kerak.

Patologiyaning ishonchli sabablari hali topilmagan. Vaziyatni genetik anormalliklarning natijasi yoki homilaning intrauterin shikastlanishi natijasi deb hisoblaydigan bir nechta asosli nazariyalar mavjud.

Bolalarda autizmning boshqa ehtimoliy sabablari:

nomutanosib yetuklik, ma’lum qismlarning nomutanosibligi, masalan, frontal lob, serebellum bilan namoyon bo‘ladigan miyadagi tizimli buzilishlar;

diqqat yetishmasligi, xotira buzilishi, nutq funksiyasining buzilishi va boshqalar bilan bog‘liq bo‘lgan miyaning funksional buzilishlari;

biokimyoviy jarayonlarning buzilishi, bunda ba’zi moddalar ishlab chiqarishning ko‘payishi va boshqalarning sintezi etarli emas (xususan, tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, autizm spektri buzilgan bolalarda serotonin darajasi ko‘tariladi, oqsillar va kleykovina esa organizm tomonidan so‘rilmaydi. yoki yomon so‘riladi).

Moyillik genining mavjudligi va boshqa asosiy sabablar tufayli bolalik autizmining rivojlanish ehtimolini oshirishi mumkin bo‘lgan omillar:

tug‘ruq, homilalik gipoksiya, bachadondan qon ketishi va boshqalar bilan yuzaga kelgan og‘ir mehnat;

rivojlanishning prenatal davrida bolaning yuqtirgan infeksiyalari;

homilador ayollarda qandli diabet;

homiladorlik davrida antiepileptik preparatlardan oqilona foydalanish;

homilador onaning depressiv holatlari va boshqa psixiatrik kasalliklar;

ota-onaning giyohvandligi.

Autistik spektr buzilishlariga ega bo'lgan bolalar bilan ishlaydigan o'qituvchilar uchun maxsus tavsiyalar ishlab chiqilgan bo'lib, ayrimlariga to'xtalib o'tamiz.

Maktabda o'qiyotganda, autistik spektr buzilishlariga ega bo'lgan bolalar guruhdan ajratilgan holda qoladilar, bu bolalar qanday muloqot qilishni bilmaydilar va do'stlari yo'q. Ular kayfiyatning o'zgarishi va maktab bilan bog'liq yangi qo'rquvlarning mavjudligi bilan ajralib turadi. Maktab faoliyati katta qiyinchiliklarga olib keladi, o'qituvchilar darslarda passivlik va e'tiborsizlikni qayd etadilar. Uyda bolalar vazifalarni faqat ota-onalari nazorati ostida bajaradilar, to'yinganlik tezda boshlanadi va mavzuga qiziqish yo'qoladi. Maktab yoshida bu bolalar "ijodkorlik" istagining ortishi bilan ajralib turadi. Ular she'rlar, hikoyalar yozadilar, o'zlari qahramon bo'lgan hikoyalar yaratadilar. Ularni tinglaydigan va ularning fantaziyalariga xalaqit bermaydigan kattalar uchun tanlangan qo'shimcha paydo bo'ladi. Ko'pincha bu tasodifiy, notanish odamlardir. Ammo kattalar bilan faol hayot kechirish, ular bilan samarali muloqot qilish hali ham kerak emas. Maktabda o'qish yetakchi o'quv faoliyatiga aylanmaydi. Qanday bo'lmasin, autizmli bolaning tarbiyaviy xulq-atvorini shakllantirish, o'ziga xos "o'rganish stereotipi" ni rivojlantirish uchun maxsus tuzatish ishlari talab qilinadi.

Ushbu toifadagi bolalar bilan ishlashda, autistik spektr buzilishlariga ega bo'lgan bolalarning har biring o'ziga xosligini yodda tutish kerak. Katta sa'y-harakatlar bilan ham, bir bola uchun yaxshi ishlaydigan strategiya boshqasi uchun ishlamasligi mumkin. Shu munosabat bilan ushbu toifadagi bolalarning ta'lim jarayonini psixologik, pedagogik va tibbiy-ijtimoiy qo'llab-quvvatlashni tashkil etish muhim ahamiyatga ega.

Ushbu toifadagi bolalar uchun o'quv jarayonini tashkil qilishda o'qituvchilar quyidagi maxsus ish usullaridan foydalanadilar:

-O'quv faoliyatini fazoviy tashkil etishda izchillikni saqlash, bu ko'plab xulq-atvor muammolaridan qochishga yordam beradi.

-Bolaning darslar va dars bosqichlarining aniq va barqaror jadvalini o'zlashtirishi, bu o'rganish uchun qulay muhit yaratadi, bolaning ish faoliyatini oshiradi.

-Sinfda va o'quv muhitida qulay psixologik muhitni yaratish. Bola uni kutib turganini ko'rishi kerak, u xush kelibsiz deya kutib olinishini, dars qulay muhitda o'tishini bilsa uning ritmi buzilmaydi.

A-niq va qisqa muddatli ko'rsatmalar. Ko'rsatmalar aniq va qisqa vaqt oralig'i bilan bog'liq bo'lishi kerak: "Qalamni oling", "Qalamni qo'ying" va hokazo, keyin ular bolaga ochiq bo'ladi.

-Harakatlarda mustaqil harakat qilish qobiliyatini rivojlantirish uchun belgilardan foydalanish. Quyidagi belgilardan foydalanish mumkin: chizmalar (qo'lda yoki tipografik tarzda chizilgan), fotosuratlar (bolaning o'zi muayyan turdagi faoliyatni amalga oshirayotgani, muayyan turdagi faoliyat yoki odatiy moment bilan bog'lanishni keltirib chiqaradigan zarur ob'ektning tasviri), birlashtirilgan shakllar (kartalarga yopishtirilgan ob'ektlar, chizmalar bilan birga ob'ektlar, rasmlar ostidagi yozuvlar).

-Ijobiy motivatsiyaga e'tibor bering. O'rganishdan foyda olish uchun autistik spektr buzilishlariga ega bo'lgan bolalar e'tiborini ba'zi narsalarga qaratgan bolaning haddan tashqari fiksatsiyasidan foydalanish kerak. Masalan, bola mashinalarni yaxshi ko'radi. O'qish uchun siz mashinalar haqida gapiradigan matnlarni tanlashingiz mumkin. Farzandingiz dinozavrlar kabi o'ziga xos qiziqish bilan bog'liq kitoblarni yaxshi ko'rsa, unda bu kitoblar uning o'qish va kitoblardan zavqlanishini rivojlantirish uchun ishlatilishi kerak. Avvalo, bola bu kitoblarni ko'p marta qilish kerak bo'lsa ham, o'qishi kerak.

-Signal tizimidan foydalanish: o'quv jarayonida kartalar, rasmlar, belgilar, diagrammalar, eslatmalar.

-Sensor-nutq idrokini rivojlantirish. Agar bunday imkoniyat mavjud bo'lsa, unda darsda muhokama qilinadigan ob'ektlarni tekshirish, his qilish, nomlash kerak (bu balkondan qor, muzlatgichdan muz va boshqalar bo'lishi mumkin), bu o'quv materialini yaxshiroq o'zlashtirishga yordam beradi. Shuni esda tutish kerakki, hissiy ortiqcha yuk buzilishlarga olib kelishi mumkin.

-O'quv harakatlarini tashkil qilishda jismoniy yordam ko'rsatish: taqlid qilish qiyinligi, harakat shakllarini qayta shakllantirish va

ko‘pincha oddiygina vosita qiyinchiliklari tufayli harakatlarni tashkil etishda bevosita jismoniy yordam o‘rganishda katta ahamiyatga ega bo‘ladi: kattalar bolaning qo‘llari bilan ishlay boshlaydi. Ushbu guruh bilan ishlashda siz qo‘lni qo‘llab-quvvatlash, qo‘lda yozish va tegishli harakatlarni bajarishingiz mumkin.

-Jismoniy mashqlar va o‘zgaruvchan faoliyat orqali statik kuchlanishni bartaraf etish. Jismoniy mashqlar bolaning umumiy faolligini oshiradi va uning patologik stressini engillashtiradi. Trening davomida ikkalasi ham tegishli. Shuning uchun, standart dinamik pauzadan tashqari, siz sinflarga ko‘plab amaliy harakatlarni kiritishingiz mumkin: yopishtirish, plastilinni surtish, tayoq bilan ishlash va boshqalar.

Autistik spektr buzilishlariga ega bo‘lgan bolalarning o‘ziga xos xususiyatlarini bartaraf etishning boshqa pedagogik usullari mavjud:

- diagrammalar va vizual rasmlar orqali ma’lumotlarni etkazish;
- ortiqcha ishlamaslik;
- o‘quv maydonini aniq tashkil qilish;
- imzolangan saqlash tizimlaridan foydalanish;
- bola tomonidan ishlatiladigan narsalarni belgilash;
- bolaga ismi bilan murojaat qilish;
- o‘z-o‘zini parvarish qilish va uy sharoitida yo‘naltirish ko‘nikmalarini o‘rgatish;
- harakatlarni qismlarga, bosqichlarga bo‘lib o‘zlashtiradi, so‘ngra ularni bir butunga birlashtiradi;
- to‘g‘ri harakatni mazali rag‘batlantirish, quchoqlash, rag‘batlantirish bilan mustahkamlashdan foydalanish;
- doimiy ravishda katta va nozik vosita ko‘nikmalarini rivojlantiring.

Agar bola uchun o‘quv maydonini maxsus tashkil qilishni talab qilsa, u quyidagilar bo‘lishi mumkin:

- alohida bitta stol;
- dars paytida yotishi mumkin bo‘lgan gilamcha;
- kichik chodir;
- uning stolini uch tomondan o‘rab turgan ekran;
- shovqinni yutuvchi minigarnituralar yoki quloqchalar;
- qora ko‘zoynak yoki visorli qalpoq (beysbol qalpoq);

yumshoq o‘yinchoq yoki bir nechta kichik narsalar yoki o‘yinchoqlar;

bu bola uchun o‘zi va sinfdagi boshqa bolalar uchun xavfsiz bo‘lgan boshqa narsalar [34].

Shunday qilib, autistik spektr buzilishlariga ega bo‘lgan bolalar tarkibining heterojenligi tabaqalashtirilgan ta’lim standartini, shu jumladan yashash joyidan, ta’lim tashkilotining turidan, rivojlanish buzilishlarining og‘irligidan qat’i nazar, ushbu bolalarni ta’lim bilan maksimal darajada qamrab olish imkonini beradigan variantlarni ishlab chiqishni talab qiladi. Bu esa o‘z navbatida "malakali" ta’limni o‘zlashtirish qobiliyatining shakllanishiga olib keladi.

Autistik spektr buzilishlariga ega bo‘lgan bolalarning ta’limini tashkil etish variantlari:

- repetitor yordamisiz umumta’lim maktabining oddiy sinfiga to‘liq kiritish;
- repetitor yordami bilan oddiy o‘rta maktab sinfiga to‘liq jalb qilish;
- qisman inklyuzivlik (ta’lim vaqtining bir qismi bola oddiy sinfda, bir qismi esa ixtisoslashtirilgan sinfda);
- turli nogiron bolalar uchun ixtisoslashtirilgan sinflar (oddiy yoki tuzatish maktablarida);
- autizmli bolalar uchun ixtisoslashtirilgan sinflar (Autistik Davlat maktablarida yordam sinflari);
- autizmli bolalar uchun ixtisoslashtirilgan maktablar;
- individual o‘quv rejasi bo‘yicha o‘qitish, tibbiy komissiya xulosasi asosida uyda o‘qitish (shu jumladan masofaviy texnologiyalardan foydalanish).

Sinfdoshlar bilan muloqotni tashkil qilishda yordam berish muhim hisoblanadi. Autistik spektr buzilishlariga ega bo‘lgan bolalar bilan og‘rigan barcha bolalar bo‘sh vaqtlarini tanaffus paytida, maktabdan keyingi guruhda o‘tkazishda yordamga muhtoj bo‘lishadi. Kattalar guruhda aniq xulq-atvor qoidalarini o‘rnatadilar va saqlaydilar va bolalarga umumiy o‘yinlar va tadbirlarda ishtirok etishga yordam beradi.

O‘quv jarayonini moslashtirish uchun quyidagi zarur yo‘nalishlarni ajratib ko‘rsatamiz:

tuzatish sinflari (guruhleri) uchun moslashtirilgan o‘quv dasturlarini va individual moslashtirilgan o‘quv dasturlarini ishlab

chiqish, shu jumladan o'quv mavzularini taqdim etish tartibini o'zgartirish; o'quv mavzularining vaqtini o'zgartirish; ish dasturlariga o'quv materialini o'zlashtirish uchun zarur bo'lgan qo'shimcha o'quv mavzularini kiritish;

o'qitish uslublari va usullarini moslashtirish, o'quv materiallarini tanlash, o'zgartirish va ishlab chiqish, o'quv jarayonida korreksion va rivojlantiruvchi texnologiyalarni qo'llash bo'yicha uslubiy tavsiyalar ishlab chiqish; bolaning imkoniyatlariga mos ravishda o'qitish usullarini tanlash;

nazorat va test topshiriqlarini ishlab chiqish va o'zgartirish; topshiriqlarni bajarish vaqtini oshirish yoki vazifa hajmini kamaytirish; topshiriq matnini soddalashtirish yoki qisqartirish, katta topshiriqni alohida bosqichlarga bo'lish, sahifadagi topshiriqlar sonini kamaytirish; topshiriqlarni bajarishda yoki og'zaki javob berishda vizual yordamdan foydalanish (diagrammalar, chizmalar, bajarish algoritmlari, og'zaki javob rejalari va boshqalar); bola aniq bajara olmaydigan vazifalarni istisno qilish (masalan, fonemik eshitish qobiliyati og'ir bo'lgan bolalar uchun so'zlarning fonetik tahlili); og'zaki javoblarni yozma javoblar bilan va aksincha, javob yoki topshiriq shaklini soddalashtirilgan bilan almashtirish (inshoni taqdimot, taqdimotni aldash va boshqalar bilan almashtirish); yozma javob miqdorini kamaytirish (masalan, aldash vazifalarini "yetishmayotgan so'zlarni/harflarni to'ldirish" vazifasi bilan almashtirish).

Shunday qilib, autistik spektr buzilishlariga ega bo'lgan bolalar uchun maxsus ta'lim sharoitlarini yaratishda ularning ta'lim ehtiyojlarining butun doirasini hisobga olish kerak.

Dinamik model doirasida maxsus ta'lim ehtiyojlarini qondirish uchun biz ko'rib chiqqan usullar va texnologiyalar dastlabki bosqichda autistik spektr buzilishlariga ega bo'lgan o'quvchilarni tayyorlash va moslashtirish muammolarini har tomonlama va o'zgaruvchan tarzda hal qilish imkonini beradi.

Ta'limdagi **dinamik integratsiya modeli** ta'lim jarayoniga turli fanlar va bilim sohalarini integratsiyalash uchun turli xil usul va yondashuvlardan foydalanishni o'z ichiga oladi. Bu o'quvchilarga mavzu bo'yicha to'liqroq va yaxlit tushunchaga ega bo'lish bilan birga, fanlararo muhitda ishlash ko'nikmalarini shakllantirish imkonini beradi.

Ta'limdagi dinamik integratsiya modeli yanada moslashuvchan va samarali ta'lim tizimini yaratish uchun turli ta'lim yondashuvlari va usullarini birlashtirishni talab qiladi. Bu texnologiyadan foydalanish, o'qitishning interfaol usullari, loyiha ishi, o'quvchi va o'qituvchining hamkorligi va shaxsiylashtirilgan ta'lim yondashuvlarini o'z ichiga olishi mumkin.

Nazorat uchun savollar:

1. Turli darajadagi intellektual yetishmovchiligi bo'lgan bolalar tushunchasiga ta'rif bering.
2. Sensor kamchiliklariga ega bo'lgan bolalar qanday bolalar?
3. Autistik spektr buzilishlariga ega bo'lgan bolalarning o'ziga xos xususiyatlarini bartaraf etishning qanday pedagogik usullari mavjud?
4. O'quv jarayonini moslashtirish uchun qanday zarur yo'nalishlarni ishlab chiqish lozim?
5. Dinamik integratsiya modeliga ta'rif bering.

Mavzu: Ta'lim tashkilotida inklyuziv muhitni loyihalash.

Reja:

1. Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun maktabgacha ta'lim tashkilotida korreksion dasturini ishlab chiqish algoritmi.
2. Inklyuziv ta'lim muhitini yaratishda pedagoglar jamoasining faoliyat mazmuni.
3. Inklyuziv ta'lim muhitini yaratishda ota-onaning ishtiroki.
4. Tarmoqli shakllar-inklyuziv ta'lim muhitini yaratish manbalari sifatida.

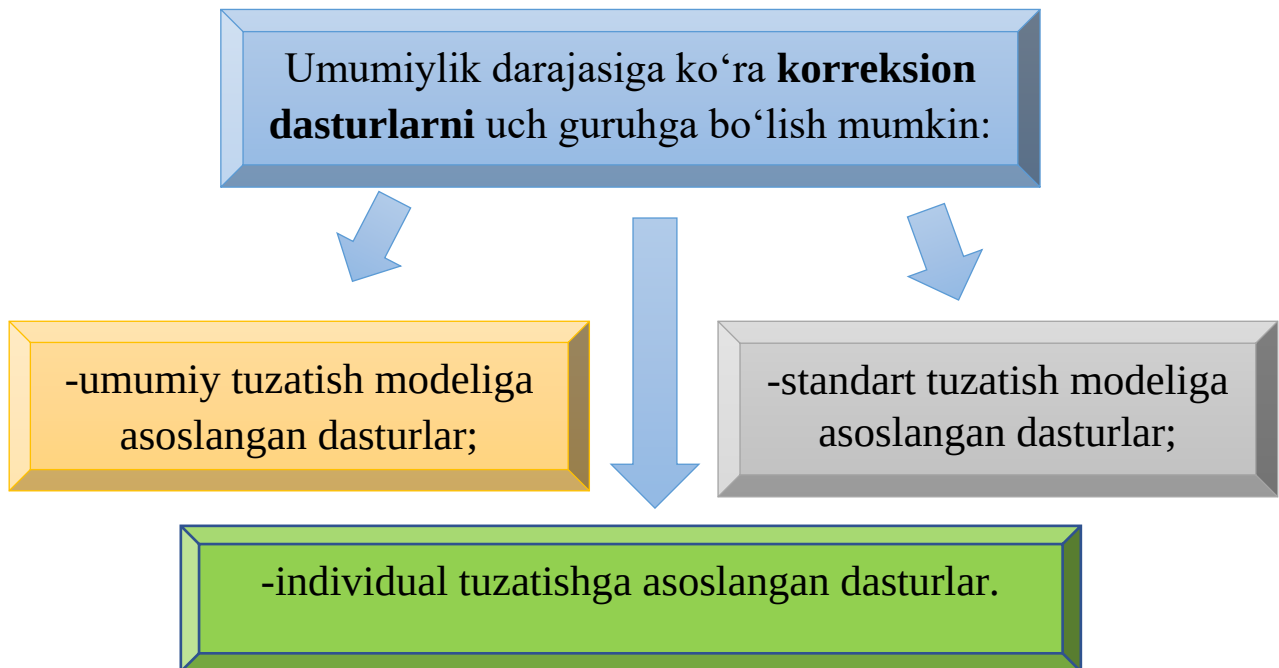
Tayanch iboralar: *Korreksion dastur, umumiy tuzatish modeli, individual model, inklyuziv koordinatori*

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun maktabgacha ta'lim tashkilotida **korreksion dastur** - tuzatish va rivojlantirish ishlarining mazmuni va ketma-ketligini belgilaydigan me'yoriy hujjat. Qoida tariqasida, u quyidagilarni o'z ichiga oladi:

maqsad va vazifalar ro'yxatini o'z ichiga olgan tushuntirish xati, shuningdek, ushbu dastur bo'yicha ishlashi kerak bo'lgan bolalar va o'smirlar kontingenti aniqlangan (ko'rsatmalar va kontrendikatsiyalar bilan);

har bir mavzuning mavhum tavsifi bilan o'quv tematik rejasi. Tematik reja maqsadli fazilatlar va xususiyatlarni (kognitiv yoki shaxsiy) shakllantirishning zarur ketma-ketligini hisobga olgan holda tuziladi va dasturning har bir mavzusi bo'yicha tuzatish va rivojlantirish ishlarining hajmini (soatlarda) ko'rsatadi;

dastur mavzulari bo'yicha ishlarning tashkiliy shakllarini tavsiflash.

Umumiy tuzatish modeli - bu umuman shaxsning yoshga bog'liq optimal rivojlanishi tizimi. U bola uchun yumshoq himoya va rag'batlantiruvchi rejimni, ruhiy holatini hisobga olgan holda yuklarni to'g'ri taqsimlashni, maktabda, oilada va boshqa guruhlarda bolaning hayotini tashkil qilishni o'z ichiga oladi. Ushbu model asosida amalga oshirilayotgan dasturlar profilaktik hisoblanadi va ma'lum yoshdagi bolalarga qaratilgan har qanday ta'lim dasturi bilan birlashtirilishi mumkin.

Standart tuzatish modeli turli usullardan foydalangan holda o'ziga xos psixokorrektiv ta'sirlarni tashkil etishga asoslangan: o'yin terapiyasi, oilaviy terapiya, psixoregulyatsiya mashg'ulotlari va boshqalar. Uning asosida tuzilgan dasturlar patologiyaning o'ziga xos turi bo'lgan bolalarga qaratilgan bo'lib, kognitiv va shaxsiy fazilatlarini shakllantirishning o'ziga xos shartlarini hisobga oladi.

Bola rivojlanishidagi kamchiliklarni tuzatish uchun uning klinik, psixologik va individual psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda

individual model qo'llaniladi. Individual model asosida individual yo'naltirilgan dasturlar tuziladi.

Korreksion dasturni ishlab chiqish algoritmi quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

Bolaning ehtiyojlarini baholash: har tomonlama tashxis qo'yish va bolaning rivojlanishining individual xususiyatlarini aniqlash.

Maqsadni belgilash: tuzatish dasturining yakuniy maqsad va vazifalarini, ularning bolaning imkoniyatlari va ehtiyojlariga muvofiqligini aniqlash.

Rejalashtirish: bolaning maxsus ta'lim ehtiyojlarining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda individual tuzatish dasturini ishlab chiqish.

Amalga oshirish: tuzatish darslarini o'tkazish, bolaning rivojlanishi uchun maxsus texnika va texnologiyalardan foydalanish.

Natijalarni baholash: tuzatish dasturining samaradorligini tahlil qilish, erishilgan natijalarga muvofiq maqsad va vazifalarni tuzatish.

Ta'lim muassasalarida alohida ta'limga muhtoj bolalar uchun tuzatish dasturi - bu turli xil alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni tuzatish va rivojlantirishga qaratilgan maxsus ishlab chiqilgan dastur. U har bir bolaning o'ziga xos ta'lim ehtiyojlarini hisobga olgan holda turli xil usullar, usullar va individual yondashuvlarni o'z ichiga oladi.

Bunday dasturlar odatda logopedlar, psixologlar, defektologlar, shuningdek nozik vosita mahoratini rivojlantirish bo'yicha mutaxassislar va boshqa mutaxassislar bilan ishlashni o'z ichiga oladi. Ular bolalarga muloqot qilish, muloqot qilish, moslashish qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi, shuningdek, ularning o'rganish qobiliyatini oshiradi.

Korreksion ishlarining mazmuni ta'limning davlat ta'lim standartiga muvofiq tuziladi va alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga asosiy bilimlarni o'zlashtirishda har tomonlama yordam berish tizimini yaratishga qaratilgan bo'ladi. Bunda maktabgacha va maktab ta'lim dasturi, o'quvchilarning jismoniy va (yoki) aqliy rivojlanishidagi kamchiliklarni tuzatish, ularning ijtimoiy moslashuvi alohida ahamiyat kasb etadi.

Korreksion ishlari dasturining asosini tashkil etuvchi hujjatlarda "alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar" tushunchasi bolalarni boshqarishga imkon bermaydigan umumiy rivojlanish buzilishlarini

keltirib chiqaradigan turli xil aqliy yoki jismoniy anomaliyalari bo'lgan bolalardir.

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar asosiy toifalariga quyidagilar kiradi:

Eshitish qobiliyati buzilgan bolalar (kar, zaif eshitish, kech kar);

Ko'rish qobiliyati buzilgan bolalar (ko'r, zaif ko'rish);

Nutq buzilishi bo'lgan bolalar (nutq patologlari);

Tayanch-harakat tizimi kasalliklari bo'lgan bolalar;

Aqli zaif bolalar;

Xulq-atvori va aloqasi buzilgan bolalar;

Psixofizik rivojlanishining murakkab buzilishlari bo'lgan, murakkab nuqsonlar deb ataladigan bolalar (kar-ko'r, kar yoki aqliy zaif bolalar).

Buzilishning tabiatiga qarab, bolaning rivojlanishi, ta'lim va tarbiyasi jarayonida ba'zi kamchiliklarni to'liq bartaraf etish mumkin, boshqalari faqat tekislanadi, ba'zilar esa faqat qoplanishi mumkin.

Shunday qilib, tuzatish ishlari dasturi nogiron bolalarning alohida ta'lim ehtiyojlarini hisobga olish imkonini beradigan o'qitish va ta'lim uchun maxsus shart-sharoitlarni yaratishni nazarda tutadi ta'lim jarayonini individuallashtirish va differentsiallashtirish.

Dastur alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning jismoniy yoki aqliy rivojlanishidagi kamchiliklarni tuzatishni ta'minlashga va ushbu toifadagi bolalarga ta'lim dasturini o'zlashtirishga yordam berishga qaratilgan.

Tuzatish ishlari dasturi "Ta'lim to'g'risida"gi qonun va Maktabgacha ta'lim bo'yicha davlat ta'lim standarti talablariga muvofiq ishlab chiqilishi kerak.

Dastur maqsadlari:

— jismoniy va (yoki) aqliy rivojlanish xususiyatlaridan kelib chiqqan holda, nogiron bolalarning alohida ta'lim ehtiyojlarini aniqlash;

— bolalarning psixofizik rivojlanish xususiyatlari va individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda (psixologik-tibbiy-pedagogik komissiya tavsiyalariga muvofiq) nogiron bolalarga individual yo'naltirilgan psixologik-tibbiy-pedagogik yordam ko'rsatish;

— imkoniyati cheklangan bolalarning maktabgacha ta'limning asosiy dasturini ular uchun qulay darajada o'zlashtirish va ta'lim muassasasiga integratsiyalashuvini ta'minlash.

— nogiron bolalarning ota-onalariga (qonuniy vakillariga) tibbiy, ijtimoiy, huquqiy va boshqa masalalar bo'yicha maslahat va uslubiy yordam ko'rsatish.

Kutilayotgan natija:

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni asosiy ta'lim dasturini o'zlashtirishda, jismoniy va (yoki) aqliy rivojlanishidagi kamchiliklarni tuzatishda, ularning ijtimoiy moslashuvida har tomonlama psixologik-tibbiy-pedagogik qo'llab-quvvatlash tizimi yaratiladi.

Ta'lim jarayonini individuallashtirish va tabaqalashtirish orqali nogiron bolalarning alohida ta'lim ehtiyojlarini hisobga olish uchun o'qitish va ta'lim olish uchun maxsus sharoitlar yaratiladi.

Dastur quyidagi tamoyillar asosida amalga oshiriladi:

1. Gumanizm tamoyili - bolaning imkoniyatlariga ishonish.

Gumanistik yondashuvni amalga oshirish yuzaga kelgan qiyinchilik va muammolarni bartaraf etish uchun ijobiy manbalarni izlashni, insonning ijobiy fazilatlari va kuchli tomonlariga ishonchni saqlashni o'z ichiga oladi. Bola bilan munosabatlarning asosi bolaning ijobiy kuchi va imkoniyatlariga ishonishdir. Muammoni maksimal foyda va bolaning manfaatlarini ko'zlab hal qilish.

2. Barqarorlik tamoyili.

Tizimli yondashuv printsipi insonni yaxlit tizim sifatida tushunishni o'z ichiga oladi. Rivojlanishda nuqsonlari bo'lgan bolalar bilan tuzatish va rivojlantirish ishlarini izchillik tamoyiliga muvofiq tashkil etish bolaning kompensatsion kuchlari va imkoniyatlariga asoslanishi kerak [27].

Diagnostika, tuzatish va rivojlanishning birligi, ya'ni nogiron bolalarning rivojlanish xususiyatlarini tahlil qilish va buzilishlarni tuzatishga tizimli yondashuv. Turli sohalardagi mutaxassislarining har tomonlama ko'p bosqichli yondashuvi, bolaning muammolarini hal qilishda ularning harakatlarini muvofiqlashtirish va muvofiqlashtirish, shuningdek, ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilarining ushbu jarayonda ishtirok etishi.

3. Uzluksizlik prinsipi.

Printsip bolaga va uning ota-onasiga (qonuniy vakillariga) muammo to'liq hal qilinmaguncha yoki uni hal qilish yondashuvi aniqlanmaguncha yordamning uzluksizligini kafolatlaydi.

4. Haqiqat printsipti.

Bu, birinchi navbatda, bolaning haqiqiy imkoniyatlarini va vaziyatni hisobga olishni o'z ichiga oladi. Tuzatish va rivojlantirish ishlari bolaning shaxsiyatini har tomonlama, har tomonlama va chuqur o'rganishga asoslangan bo'lishi kerak.

5. Faoliyat yondashuvi printsipti, birinchi navbatda, yoshga xos bo'lgan yetakchi faoliyat turi bo'yicha tuzatish va rivojlantirish ishlarini qo'llab-quvvatlashni, shuningdek uni maqsadli shakllantirishni nazarda tutadi, chunki faqat faoliyatda bolaning rivojlanishi va shakllanishi. yuzaga keladi.

6. Individual differensial yondashuv tamoyili bolaning individual xususiyatlariga, ishning maqsadlariga, mutaxassislarning pozitsiyasi va imkoniyatlariga qarab tuzatish va rivojlantirish ishlarining shakllari va usullarini o'zgartirishni nazarda tutadi.

Guruh ish shakllaridan foydalanganda ham, tuzatish va rivojlantiruvchi ta'sirlar har bir bolaning holatini hisobga olgan holda, har bir bolaning individual rivojlanish sur'atiga muvofiq amalga oshirilishi kerak.

7. Yordamning maslahat xarakteri.

Tuzatish ishlari o'quv yili davomida bosqichma-bosqich amalga oshiriladi. Bosqichlar ketma-ketligi va ularning maqsadliligi tartibsiz omillarni bartaraf etish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi.

Axborot yig'ish va tahlil qilish bosqichi (axborot-tahliliy faoliyat), amalga oshirish muddati: sentyabr-oktyabr. Ushbu bosqichning natijasi - bolalarning rivojlanish xususiyatlarini hisobga olish, o'ziga xosliklari va ularning ta'lim ehtiyojlarini aniqlash uchun bolalar populyatsiyasini baholash; muassasaning dasturiy-uslubiy ta'minoti, moddiy-texnik va kadrlar bazasi talablariga javob berish maqsadida ta'lim muhitini baholash.

Rejalashtirish bosqichi, tashkil etish, muvofiqlashtirish (tashkiliy va ijro etuvchi faoliyat), amalga oshirish muddati: oktyabr-dekabr. Ishning natijasi - nogiron bolalarni o'qitish, o'qitish, rivojlantirish va ijtimoiylashtirish uchun yaratilgan (o'zgaruvchan) sharoitlarda tuzatish va rivojlanish yo'nalishi va maxsus psixologik-pedagogik yordam

berish jarayoniga ega bo'lgan tashkillashtirilgan o'quv jarayoni. ko'rib chiqilayotgan bolalar.

Tuzatish va rivojlantiruvchi ta'lim muhitini diagnostika qilish bosqichi (nazorat va diagnostika faoliyati). Amalga oshirish muddati: yanvar, may. Natijada yaratilgan shart-sharoitlar va tanlangan tuzatish, rivojlanish va ta'lim dasturlari bolaning ta'lim ehtiyojlariga muvofiqligi to'g'risidagi bayonot.

Tartibga solish va sozlash bosqichi (tartibga solish va sozlash faoliyati). Amalga oshirish muddati: fevral-aprel. Natija - ta'lim jarayoniga va nogiron bolalarni kuzatib borish jarayoniga zarur o'zgarishlar kiritish, o'qitish sharoitlari va shakllarini, ish usullari va usullarini moslashtirish.

Tuzatish va rivojlantirish faoliyatining maqsadlarini aniqlash uchun muhim bo'lgan asosiy qoidalar:

Tuzatish harakati shunday tuzilishi kerakki, u ma'lum bir yosh davridagi rivojlanishning asosiy yo'nalishlariga mos keladi va ma'lum bir yoshga xos xususiyatlar va yutuqlarga asoslanadi.

Tuzatish keyingi rivojlanish va tuzatishga, shuningdek, oldingi yosh davrida shakllana boshlagan va keyingi yosh davrida rivojlanish uchun asos bo'lgan ruhiy jarayonlar va neoplazmalarni qoplashga qaratilgan bo'lishi kerak.

Tuzatish va rivojlantirish ishlari bolalikning hozirgi davrida ayniqsa intensiv rivojlanadigan psixik funktsiyalarni samarali shakllantirish uchun sharoit yaratishi kerak. Tuzatish va rivojlantirish yordamini imkon qadar erta boshlash kerak.

Tuzatish va rivojlantirish ish dasturining maqsadlari quyidagilardan iborat:

nogironlik tufayli moslashishda qiyinchiliklarga duch kelgan bolalarni o'z vaqtida aniqlash;

nogiron bolalarning alohida ta'lim ehtiyojlarini aniqlash;

har bir bolaning individual xususiyatlariga, rivojlanish buzilishining tuzilishiga va uning zo'ravonlik darajasiga muvofiq ko'rib chiqilayotgan bolalar toifasi uchun nogiron bolalar uchun ta'lim jarayonini tashkil etish xususiyatlarini aniqlash;

aqliy va (yoki) jismoniy rivojlanish xususiyatlarini, bolalarning individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda nogiron bolalarga individual yo'naltirilgan psixologik-tibbiy-pedagogik yordamni

amalga oshirish (psixologik-tibbiy-pedagogik komissiyaning tavsiyalariga muvofiq);

jismoniy va (yoki) aqliy rivojlanishida og‘ir nuqsonlari bo‘lgan bolalar uchun sinf rahbarlarining ko‘magida individual va (yoki) guruh mashg‘ulotlarini tashkil etish;

qo‘shimcha ta‘lim dasturlari bo‘yicha o‘qitish va ta‘lim olish va qo‘shimcha ta‘lim tuzatish xizmatlarini olish imkoniyatini ta‘minlash;

nogiron bolalarni ijtimoiy moslashtirish bo‘yicha chora-tadbirlar tizimini amalga oshirish;

nogiron bolalarning ota-onalariga (qonuniy vakillariga) tibbiy, ijtimoiy, huquqiy va boshqa masalalar bo‘yicha maslahat va uslubiy yordam ko‘rsatish.

Ta‘lim muassasalarida alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar bilan tuzatish va rivojlantirish ishlarini amalga oshirishning asosiy mexanizmlaridan biri bu - jamoa a‘zolarining maqbul tuzilgan o‘zaro hamkorligi, ta‘lim jarayonida turli profildagi mutaxassislar tomonidan nogiron bolalarni tizimli qo‘llab-quvvatlashni ta‘minlashdir. Bunday o‘zaro ta‘sir quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

bolaning muammolarini aniqlash va hal qilishda komplekslik, unga turli sohalaridagi mutaxassislar tomonidan malakali yordam ko‘rsatish;

bolaning shaxsiy va kognitiv rivojlanishini ko‘p o‘lchovli tahlil qilish;

bolaning ta‘lim-kognitiv, nutq, hissiy-irodaviy va shaxsiy sohalarining individual jihatlarini umumiy rivojlantirish va tuzatish uchun kompleks individual dasturlarni ishlab chiqish.

Psixologiya, pedagogika, tibbiyot va ijtimoiy ish sohasidagi turli mutaxassislarning sa‘y-harakatlarini birlashtirish har tomonlama qo‘llab-quvvatlash tizimini ta‘minlaydi va bolaning muammolarini samarali hal qiladi. Hozirgi bosqichda mutaxassislar o‘rtasidagi tashkiliy hamkorlikning eng keng tarqalgan va samarali shakllari bolaga va uning ota-onasiga (qonuniy vakillariga), shuningdek, ta‘lim muassasasiga tegishli muammolarni hal qilishda ko‘p tarmoqli yordam ko‘rsatadigan ta‘lim muassasalarining kengashlari va yordamchi xizmatlaridir. Bunda alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarni moslashtirish, o‘qitish, rivojlantirish, ijtimoiylashtirish xizmatlari kiradi.

Maktabgacha yoshdagi **alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar** bolalar bilan ishlash usullari.

Nogiron bolalarni o'qitish va tarbiyalash jarayonini tashkil etishda maktabgacha ta'lim muassasasida muayyan shart-sharoitlarni yaratish kerak. Faqat ularning kombinatsiyasi rivojlanishida nuqsonlari bo'lgan bolalar uchun yaxlit ta'lim va o'qitishning to'liq, yaxshi tashkil etilgan tizimini ta'minlaydi. Ushbu tizimda nogironligi bo'lgan maktabgacha yoshdagi bolalar bilan tuzatish va rivojlantirish ishlarini olib boruvchi o'qituvchilar tomonidan qo'llaniladigan usullar muhim rol o'ynaydi. Keling, ba'zi usullarni ko'rib chiqaylik.

Art-terapiya (art terapiya) - san'at, birinchi navbatda, tasviriy san'at va ijodiy faoliyatga asoslangan psixoterapiyaning ixtisoslashgan shakli. Art-terapiyaning asosiy maqsadi o'zini namoyon qilish va o'zini o'zi bilish qobiliyatini rivojlantirish orqali shaxsiyat rivojlanishini uyg'unlashtirishdir. Asosiy vazifa - bolaning ijodkorligining o'z-o'zidan namoyon bo'lishiga hissa qo'shadigan maxsus muhitni yaratish. Psixologning ijodiy jarayonga hissiy qiziqishi bolani faollashtiradi va tuzatish ishlarini samaraliroq qiladi. Shu bilan birga, bolalar qarshilik, qat'iyatsizlik yoki g'ayrioddiy faoliyatdan qo'rqishni boshdan kechirmaydilar.

Nogiron bolalar bilan ishlashda art-terapiya birinchi navbatda qo'shma rasm chizishni o'z ichiga oladi. Bolalarga yordam berishning bu usulining asosi rang tizimidir. Chizma chizilganidan so'ng, o'qituvchi va psixolog bolaning qaysi ranglarini ko'proq ishlatishini ko'rishlari mumkin. Bu uning hissiy holatiga signal bo'ladi.

Art-terapiya bolaning ruhiy holatini tashxislash imkonini berishi bilan bir qatorda, badiiy qobiliyatlarni ochib berishga imkon beradi. Art-terapiya darsining oddiy san'at darsiga aylanishiga yo'l qo'ymaslik uchun ma'lum shartlarga rioya qilish kerak.

Voyaga etgan kishi qiymat mulohazalari va taqqoslashlardan qochishi kerak. Esda tutingki, art-terapiya mashg'ulotlarining asosiy maqsadlari ta'lim emas, balki psixoterapevtik va tuzatishdir. Shuning uchun, siz, birinchi navbatda, natijaga emas, balki jarayonga e'tibor qaratishingiz kerak.

Rivojlanishda nuqsoni bo'lgan bolalar bilan ishlash uchun art-terapiyaning bir necha turlari mavjud: izoterapiya, tasvir terapiyasi, musiqa terapiyasi, ertak terapiyasi, biblioterapiya, multiterapiya, o'yin terapiyasi.

O‘yin va o‘yin terapiyasi - bu bola bilan muloqot qilishning o‘ziga xos usuli bo‘lib, unga bir tomondan o‘zi bo‘lish, o‘zi bo‘lish, boshqa tomondan o‘qituvchi va bolalar bilan munosabatlarni o‘rnatish imkoniyati beriladi. O‘yin terapiyasining maqsadi bolaga erkinlik berish, o‘z xatti-harakatlarini baholash, uning ijodiy salohiyatini tushunish imkoniyatini berishdir: har bir o‘yinning natijasi bolaning ijobiy “men”ni saqlab qolishdir. O‘yinlar yordamida o‘qituvchi bolaning tashqi dunyo bilan ochilishiga va aloqa o‘rnatishiga yordam beradi. O‘yin terapiyasi - bu bolalardagi buzilishlarni tashxislash uchun ishlatiladigan usul. Bunday maxsus o‘yinlar bolalarga to‘g‘ridan-to‘g‘ri savollar berishdan ko‘ra ko‘proq samimiyluk va spontanlik bilan o‘zlarini ko‘p jihatdan ifodalash imkoniyatini beradi.

Barcha o‘yinlar shunday tuzilgan bo‘lishi kerakki, vazifalar, usullar va usullarni, shuningdek, lug‘at materialini murakkablashtirishga aniq moyillik mavjud.

Nutq o‘yinlaridan tashqari, o‘yin terapiyasida barmoqlarning nozik motorli ko‘nikmalarini rivojlantirish bilan bog‘liq o‘yinlardan foydalanish kerak. Ma’lumki, barmoqlarning nozik motorli ko‘nikmalarini miya yarim korteksining ma’lum zonalarini orqali rivojlantirish bolalar nutqining rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi, bolaning ish qobiliyatini, diqqatini va aqliy faolligini oshiradi, intellektual va ijodiy faollikni rag‘batlantiradi.

Ertak terapiyasi jismoniy, xulq-atvor va intellektual sohalarda qiyinchiliklarga duch keladigan nogiron bolalar bilan ishlashning eng samarali usullaridan biridir. Ertak terapiyasi ham bolaning tasavvurini, tasavvurini, badiiy qobiliyatlarini va boshqa ehtiroslarini rivojlantirishga yordam beradi. Ular qiyinchiliklardan qo‘rqmaslikka va hayotga ijodiy yondashishga yordam beradi. Ertak terapiyasi har bir bolaga hayotda duch kelishi mumkin bo‘lgan ko‘plab vaziyatlarni boshdan kechirishga yordam beradi. Va uning dunyoqarashi, idroki va voqelik bilan aloqa qilish usullari chegaralarini juda ko‘p itaradi. Ertak terapiyasi usuli bolalarda o‘qishga bo‘lgan muhabbatni uyg‘otadi, bolalar nafaqat o‘qituvchi bilan ertak o‘ynashga, balki boshqa ertaklarni mustaqil o‘qishga ham qiziqishadi. Ertak terapiyasi yordamida nogiron bolalar bilan tuzatish ishlari ham individual, ham guruh mashg‘ulotlariga imkon beradi.

Ertaklar matnlari soʻz boyligini boyitadi, sabab-oqibat munosabatlarini oʻrnatishga oʻrgatadi va bolaning nutqining rivojlanishiga taʼsir qiladi. Ertak terapiyasi darslari ertakning ayrim obʼektlari va hodisalari haqidagi bilimlarni kengaytirish jarayonida tizimli fikrlashni rivojlantiradi, ularni muhim belgilarini ajratish va nomlashga oʻrgatadi, ularni funktsional xususiyatlariga koʻra guruhlaydi, obʼektlarning asosiy va ikkilamchi funktsiyalarini aniqlay oladi [28].

Alohida taʼlim ehtiyojlari boʻlgan bolalar sanʼat asarini idrok etish va qayta ishlab chiqarishda maʼlum xususiyatlarga ega va normal rivojlanayotgan bolalar darajasida oʻquv materialini oʻzlashtirishga tayyor emaslar. Shunga qaramay, bunday bolalar ertakning hissiy zamini va maqsadini, qahramonlarning xarakteri va munosabatlarini, ertak syujetidagi yaxshilik va yomonlik tasvirlarini juda sezgir idrok etadilar. Va nogiron bolaning shaxsiyat rivojlanishini tuzatish vazifalari ertak bilan ishlash orqali hal qilinishi mumkin.

Psixogimnastika - bu ishtirokchilarning oʻzlarini soʻzlarning yordamisiz ifoda etish usuli. Bular bolaning psixikasining turli tomonlarini rivojlantirish va tuzatishga qaratilgan maxsus sinflardir. Psixo-gimnastika oʻyinga asoslanadi, shuning uchun bunday tadbirlar bolalar tomonidan organik ravishda qabul qilinadi, ularga quvonch keltiradi, oʻzini namoyon qilish imkoniyatini beradi, muloqotdagi toʻsiqlarni engishga yordam beradi va ruhiy stressni engillashtiradi.

Psixogimnastika mashqlari navbat bilan mushaklarning kuchlanishi va boʻshashishi bilan birga shakllanadi. Harakatlarning bunday almashinishi miyaning aqliy faoliyatini uygʻunlashtirishga refleksli taʼsir koʻrsatadi: bolaning aqliy va motor faolligi tartibga solinadi, uning kayfiyati yaxshilanadi va inertsia yoʻqoladi. Barcha darslar faqat xayoliy materialga asoslanadi, chunki atributlarning mavjudligi bolalarning eʼtiborini chalgʻitadi va psixo-gimnastikani oʻyinga aylantiradi, bu uning asosi boʻlishi kerak.

Alohida taʼlim ehtiyojlari boʻlgan bolalar bilan ishlashning yetarli miqdordagi shakllari va usullarini oʻz ichiga olgan puxta ishlab chiqilgan **tuzatish va rivojlanish dasturi** nafaqat ularning kuzatish, eʼtibor, xotira, fikrlash rivojlanishiga hissa qoʻshadi, balki hissiy-irodaviy sohani yaxshilaydi va buning natijasida bolalarning umumiy rivojlanish darajasini oshiradi.

Pedagogik faoliyat insoniyat tomonidan to'plangan madaniyat va tajribani keksa avloddan yosh avlodga o'tkazish, ularning shaxsiy rivojlanishi uchun sharoit yaratish va jamiyatda muayyan ijtimoiy rollarni bajarishga tayyorlashga qaratilgan ijtimoiy faoliyatning alohida turidir.

Inklyuziv ta'lim muhitini yaratishda pedagog barcha o'quvchilar, jumladan, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun teng imkoniyatlarni ta'minlash uchun ishlaydi. Har bir o'quvchining sifatli ta'lim olishi, o'z qobiliyatiga qarab kamol topishi uchun harakat qiladi.

O'qituvchi faoliyati o'quv dasturlari va o'qitish usullarini moslashtirish, imkoniyati cheklangan bolalar uchun maxsus sharoitlar yaratish, hamkasblar va ota-onalarni bunday bolalar bilan ishlashga o'rgatish, shuningdek, o'qitishning innovatsion yondashuvlarini topish va qo'llashni o'z ichiga oladi.

Inklyuziv ta'lim muhiti barcha bolalarning, shu jumladan alohida ta'limga muhtoj bolalarning o'qishi uchun sharoit yaratishni o'z ichiga oladi. Inklyuziv ta'lim muhitini yaratish bo'yicha ishlaydigan o'qituvchilar jamoasi odatda alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun individual ta'lim dasturlarini ishlab chiqadi, o'quv materiallari va o'qitish usullarini moslashtiradi, o'qituvchilarni bunday bolalar bilan ishlashga o'rgatadi, maktabda maxsus sharoitlar va jihozlarni yaratadi, shuningdek, o'qituvchilar, ota-onalar va mutaxassislar bilan hamkorlik qiladi.

Maktabda psixologik-pedagogik mutaxassislarning mavjudligi nogiron bolalarni qabul qilish va inklyuziv amaliyotni amalga oshirish uchun zarur shartdir. O'qituvchilar, o'qituvchilar va yordamchi mutaxassislar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar har doim ham chinakam jamoaga aylanmaydi; har bir mutaxassis o'zining vazifalarini yaxshi biladi.

Biroq, inklyuziv amaliyotni amalga oshiruvchi maktablarning tajribasi shuni ko'rsatadiki, umumiy til topmasdan va "maxsus" bolani ta'lim jarayoniga kiritish bo'yicha umumiy keng qamrovli maqsadlarni belgilamasdan, maktabning ushbu yo'nalishdagi faoliyatini muvaffaqiyatli deb atash mumkin emas.

Inklyuziv ta'lim sohasida qo'llab-quvvatlash guruhi nima bilan ajralib turadi:

- kasbiy faoliyatda va nogiron bolalarni maktab muhitiga kiritish masalasida umumiy qiymat yo'riqnomalari - xususan;
- bir-birini professional va shaxsiy qo'llab-quvvatlash;
- ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilari bilan ishlashda yagona falsafiy va uslubiy yondashuv;
- kasbiy pozitsiyalar va bilimlarning bir-birini to'ldirishi bolaga va uning oilasiga yaqinlashish bo'yicha mutaxassislar, ishning turli bosqichlarida ularning yaqin hamkorligi;
- yagona kasbiy til;
- bolaning rivojlanishi, uning dinamikasi haqida ishonchli ma'lumot, mutaxassislar va o'qituvchilar tomonidan bir-biriga taqdim etilgan rivojlanish, so'rovni shakllantirishda faol pozitsiya;
- ishda ham, muammoli, tanqidiy vaziyatlarda ham harakatlarni muvofiqlashtirish va aniq tashkil etish;
- qo'shimcha uslubiy, moddiy va boshqa resurslarni jalb qilish;
- keng professional hamjamiyatda ishtirok etish.

Ta'lim muassasasini psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash bo'yicha mutaxassislarning funktsional majburiyatlari quyidagi faoliyat turlarini amalga oshiradi: maslahat, diagnostika va tahliliy, rivojlantiruvchi, tuzatish, tarbiyaviy, profilaktika, ta'lim va boshqalar. Shu bilan birga, inklyuziv amaliyotni amalga oshiruvchi ta'lim muassasasida ishlaydigan barcha mutaxassislarning faoliyati o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'ladi. O'zlarining tor kasbiy muammolarini hal qilishdan tashqari, pedagog psixolog, defektolog, logoped, ijtimoiy o'qituvchi umumiy o'rta ta'lim maktabida nogiron bolalarni moslashtirish, o'qitish va ijtimoiylashtirish uchun sharoitlar yaratishda faol ishtirok etadilar.

Barcha psixologik va pedagogik yordam mutaxassislari umumiy ta'limning asosiy ta'lim dasturi, individual ta'lim dasturining bir qismi sifatida Tuzatish ishlari dasturini ishlab chiqish va amalga oshirishda ishtirok etadilar.

Pedagog-psixolog maktab psixologik-tibbiy-pedagogik kengashi mutaxassislari bilan birgalikda haqiqiy psixologik tadqiqotlar asosida:

- bolaning kognitiv rivojlanishining hozirgi darajasini belgilaydi, proksimal rivojlanish zonasini belgilaydi;

- hissiy-irodaviy sohaning xususiyatlarini, bolalarning shaxsiy xususiyatlarini, tengdoshlari, ota-onalari va boshqa kattalar bilan o‘zaro munosabat xarakterini ochib beradi;

- bola (bolalar) bilan tuzatish va rivojlantirish ishlarining yo‘nalishini, xarakterini va vaqtini belgilaydi;

- bola o‘qiyotgan (yoki o‘rganadigan) ijtimoiy mikro muhitni insonparvarlashtirish muammosini qo‘yadi va hal qiladi;

- o‘qituvchi va boshqa mutaxassislarga nogiron bolaning ota-onalari va inklyuziv sinfdagi o‘quvchilarning ota-onalari bilan konstruktiv hamkorlikni o‘rnatishga yordam beradi;

- pedagog va tarbiyachilar, boshqa mutaxassislar, shuningdek, ota-onalarning psixologik kompetentsiyasini oshiradi;

- o‘qituvchi va tarbiyachilarga, o‘quvchilarning ota-onalariga maslahatlar beradi;

- inklyuziya koordinatori va (yoki) maktab ma‘muriyati bilan birgalikda ziddiyatli vaziyatlarning oldini olish va bartaraf etish bo‘yicha ishlarni amalga oshiradi va hokazo.

Aytish kerakki, qoida tariqasida, umumta‘lim maktabida bir necha yuz o‘quvchi uchun bitta (maksimal ikki) pedagog psixolog mavjud.

Shu sababli, inklyuziv sinflar bilan chuqurlashtirilgan ish bilan ham, bitta mutaxassis nogiron bolani ta‘lim jarayoniga kiritish bilan bog‘liq ko‘plab muammolarni hal qila olmaydi. Bizning fikrimizcha, maktabda psixologning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat bo‘ladi:

- o‘qituvchiga, tarbiyachiga, maktab ma‘muriyatiga nogiron bolaning xatti-harakatlarining ayrim xususiyatlarini, uning sabablarini tushuntirish;

- u bilan o‘zaro munosabatlarning muayyan shakllari va usullarini tanlashda yordam berish;

- bolaning jamiyatga moslashish dinamikasini kuzatish;

- bolada ham, ota-onalar, shuningdek, o‘qituvchi va sinf o‘qituvchisi o‘rtasidagi muayyan qiyinchiliklarni erta aniqlash.

Shu bilan birga, inklyuziv maktab o‘qituvchi-psixologi o‘quv seminarlarida qatnashishi, maxsus mutaxassislarni maktabga bevosita kuzatish uchun taklif qilish, treninglar o‘tkazish, ota-onalar yig‘ilishlarida va qo‘shma fanlararo kengashda qatnashishi lozim.

Ijtimoiy o‘qituvchi - maktabda o‘qiyotgan har qanday bolaning huquqlariga rioya etilishini nazorat qiluvchi asosiy mutaxassis.

Ijtimoiy-pedagogik diagnostika asosida ijtimoiy o'qituvchi bolaning va uning oilasining ijtimoiy qo'llab-quvvatlash sohasidagi ehtiyojlarini aniqlaydi, bolaning maktabga moslashishiga yordam berish yo'nalishlarini belgilaydi. Ijtimoiy o'qituvchi maktab jamoasi uchun "tashqi" resurslar to'g'risida barcha mumkin bo'lgan ma'lumotlarni to'playdi, inklyuziya koordinatori bilan birgalikda ijtimoiy qo'llab-quvvatlash sohasidagi hamkor institutlar (Ijtimoiy himoya xizmati, vasiylik organlari va boshqalar), bolalarning huquqlarini himoya qiluvchi jamoat tashkilotlari bilan o'zaro aloqalarni o'rnatadi. bolalar, nogironlar huquqlari, qo'shimcha ta'lim muassasalari. Ijtimoiy o'qituvchi faoliyatining muhim yo'nalishi nogiron bolaning maktab jamiyatida, boshqa ota-onalar qatorida moslashishida ota-onalariga yordam berishdir. Bunday mutaxassis o'qituvchiga va boshqa maktab mutaxassislariga "Ota-onalar klubi" ni yaratishda, maktab veb-saytida inklyuziyaga bag'ishlangan sahifani ishlab chiqishda va kerakli ma'lumotlarni topishda yordam berishi mumkin.

O'qituvchi-defektologning asosiy faoliyati o'quv fanlari materiali asosida o'quv ko'nikmalarini shakllantirish, o'qishda qiyinchiliklar bo'lgan bolalarning aqliy rivojlanishiga yordam beradigan tuzatish va rivojlantirish ishlarini amalga oshirish. Defektolog rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarni diagnostika tekshiruvini o'tkazadi, shuningdek bolalar turli sabablarga ko'ra maktab o'quv dasturini o'zlashtirmaydilar. Maxsus tekshirish va dinamik kuzatish jarayonida boshqa mutaxassislar bilan birgalikda defektolog quyidagilarni aniqlaydi:

- o'quvchilarning aqliy rivojlanish darajasi;
- maktab o'quvchilarining o'quv mehnatiga munosabati, ta'lim motivatsiyasining tabiati;
- o'rganish qobiliyati: maktab o'quvchilarining yordamga tayyorligi, yordam turlari (rag'batlantiruvchi, yo'naltiruvchi, o'rgatish), shunga o'xshash vazifalarni bajarish qobiliyati;
- bolaning o'qituvchining baholashiga munosabati, o'zini o'zi qadrlashi;
- bolaning o'qishdagi yutuqlari (ta'lim darajasi va sifati) va o'quv ishining usullari;
- ish sur'ati, samaradorlik.

Tekshiruv natijalariga ko'ra defektolog o'qituvchi bilan birgalikda, hamrohlik qiluvchi o'qituvchi yoki logoped ma'lum bir bola uchun zarur bo'lgan tuzatish ishlarining hajmi va mazmunini aniqlaydi, individual va kichik guruh tuzatish mashg'ulotlarini o'tkazadi, bolalarning rivojlanish dinamikasini va o'quv materialini o'zlashtirish darajasini nazorat qiladi.

Inklyuziv sinfda defektologning ishi o'qituvchi, hamrohlik qiluvchi o'qituvchi va logoped bilan yaqin aloqada amalga oshiriladi. Bolaning dars va mashg'ulotlardagi ishi, o'quv jarayonida yuzaga keladigan qiyinchiliklar va ularni bartaraf etish yo'llari muntazam ravishda muhokama qilinadi.

O'qishda qiyinchiliklar bo'lgan bola bilan tuzatish va rivojlanish darslarida defektolog birinchi navbatda tuzatish muammolarini hal qiladi: fikrlashni rivojlantiradi, vizual va eshitish e'tiborini, xotirani, shakllarni rivojlantiradi, vizual-fazoviy va vaqtinchalik idrok etish, tahlil qilish va sintez qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi, bolaning so'z boyligini kengaytiradi va faollashtiradi.

O'qituvchi-defektolog uchun muhim faoliyat sohasi umumta'lim maktabida - inklyuziv sinf o'qituvchisiga ta'lim dasturlari mazmunini bolaning imkoniyatlariga moslashtirishda uslubiy yordam berishdan iborat. Defektolog, logoped va o'qituvchining yordamchisi (repetitor) bilan birgalikda butun sinfning o'quv ishlarini tashkil etish shakllarini tanlaydi, bunda alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bola tomonidan dastur materialini muvaffaqiyatli o'zlashtirishga hissa qo'shadigan, natijada uning muvaffaqiyatli ijtimoiylashuviga hissa qo'shadigan usullar va o'qitish usullarini ishlab chiqadi.

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolaning og'zaki va yozma (agar mavjud bo'lsa) nutqini o'rganish va ushbu ma'lumotlarni yosh normasi bilan taqqoslash natijalariga ko'ra, **logoped o'qituvchisi:**

- nutq buzilishining klinik-pedagogik tashxisini belgilaydi;
- logopediya yordamiga muhtoj bolalar uchun korreksion logopediya mashg'ulotlari bo'yicha dasturlar yoki uzoq muddatli rejalarni ishlab chiqadi;
- guruh va individual tuzatish mashg'ulotlarini olib boradi
- inklyuziv sinf rahbari, defektolog va repetitor bilan birgalikda asosiy maqsadi sinfda nutqning to'g'ri rejimini saqlash, o'quvchilarning

lugʻatini oʻquv fanlari boʻyicha boyitish va tizimlashtirish, muloqot qobiliyatlarini rivojlantirish boʻlgan ishlarni amalga oshiradi;

- oʻqituvchilar va oʻquvchilarning ota-onalari bilan maslahat va tarbiyaviy ishlarni olib boradi.

Inklyuzivlik koordinatori (metodist) - nogiron bolani maktabning taʼlim muhitiga kiritish jarayonini tashkil etishda, oʻquvchilarni moslashtirish, oʻqitish va ijtimoiylashtirish uchun maxsus shart-sharoitlarni yaratishda, butun oʻqitish faoliyatini tartibga solishda muhim rol oʻynaydigan mutaxassis.

Koordinator axborotning asosiy "tashuvchisi" va inklyuziv sinfda oʻquv jarayonini tashkil etishda oʻqituvchining yordamchisi. Shu bilan birga, shuni yodda tutish kerakki, koordinator, psixologik-pedagogik yordam boʻyicha mutaxassislar singari, oʻz faoliyatini oʻqituvchining iltimosiga, uning tashabbusiga va "maxsus" bolaning ahvoli, muvaffaqiyatlari va muammolari toʻgʻrisidagi maʼlumotlarga qaratadi.

Oʻqituvchi toʻliq huquqli va qoida tariqasida nogiron bolaga, uning oilasiga va taʼlim jarayonining boshqa ishtirokchilariga psixologik-pedagogik yordam koʻrsatadigan fanlararo mutaxassislar jamoasi aʼzosi, asosiy pedagog hisoblanadi.

Qoʻllab-quvvatlashning samaradorligi oʻqituvchiga yordam beradigan barcha mutaxassislarning oʻzaro hamkorligiga bogʻliq. Oʻzaro hamkorlikning birinchi yoʻnalishi - "psixolog-oʻqituvchi" oʻquv dasturlarini moslashtirish va oʻquv yukini oʻquvchilarning psixofizik imkoniyatlariga muvofiq taqsimlash, darsni psixologik jihatdan barkamol qurish, bolalar jamoasida shaxslararo oʻzaro munosabatlarni tashkil etish, aloqa toʻsiqlarini bartaraf etish, qoʻshma rivojlanish dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirish, rivojlantirish ishlari samaradorligini diagnostika qilish.

Oʻzaro hamkorlikning navbatdagi yoʻnalishi "ijtimoiy pedagog-oʻqituvchi": ota-onalarni bola bilan ishlashga bogʻlash, uning maktab hayotidan tashqari maktabdan tashqari hayotga qoʻshilishini taʼminlash, barcha psixologik imkoniyatlarni hisobga olgan holda taʼlim maydonini barkamol qurish va pedagogik tavsiyalar berib borishdan iborat.

"Oʻqituvchi-logoped" yoʻnalishi "oʻqituvchi-defektolog" imkoniyatlariga ega boʻlgan qoʻshma tuzatish ishlarini qurish, mutaxassisning sinfdan va darsdan tashqari mashgʻulotlar jarayonida barcha tavsiyalarini amalga oshirishni oʻz ichiga oladi.

“Mutaxassis” va “o‘qituvchi-tibbiyot xodimi” real hayot bilan bog‘liq, ya’ni alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarning fiziologik imkoniyatlarini hisobga olgan holda sog‘liqni saqlashni tejaydigan texnologiyalarni joriy etishdan iborat. Binobarin, binda hamrohlik rejimidagi pedagogik jarayon xarakterlanadi [26].

Tarmoq shakllari - har bir element boshqa elementlar bilan bog‘langan tarmoq shaklida axborotni tashkil qilish usuli. Bu sizga turli ob‘ektlar yoki ma’lumotlar o‘rtasidagi murakkab munosabatlar va o‘zaro ta’sirlarni samarali tasvirlash imkonini beradi.

Ta’limning tarmoq shakli - bu ma’lumot almashish, muloqot qilish va o‘quv vazifalarini bajarish uchun Internet va tarmoq texnologiyalaridan foydalanishga asoslangan o‘qitish usuli. Bu bolalarga masofadan turib bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lish imkonini beruvchi onlayn kurslar, vebinarlar, ta’lim platformalari va boshqa o‘quv vositalarini o‘z ichiga olishi mumkin.

Inklyuziv ta’lim muhitini yaratish uchun onlayn resurslar qatoriga barcha bolalar, shu jumladan alohida ta’limga muhtoj bolalar uchun teng imkoniyatlarni ta’minlashga yordam beradigan turli onlayn platformalar, ilovalar, ta’lim resurslari va vositalari kiradi.

Bunday manbalarning ba’zi misollari quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

Google Classroom, Microsoft Teams, Schoology, Canvas va boshqalar kabi onlayn ta’lim platformalari barcha bolalar uchun tabaqalashtirilgan ta’lim, foydalanish imkoniyati va qo‘llab-quvvatlash imkoniyatlarini taqdim etadi.

Maxsus o‘quv dasturlari va dasturlari, masalan, alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar uchun o‘quv o‘yinlari, o‘qish va yozish uchun ilovalar, ijtimoiy ko‘nikmalarni o‘rgatish dasturlari va boshqalar.

O‘quv qo‘llanmalari, video darslar, audio materiallar, barcha bolalar uchun ochiq va foydali bo‘lishi mumkin bo‘lgan interfaol vazifalar kabi moslashtirilgan materiallarni yaratish uchun manbalar.

O‘qituvchilarga o‘quv tajribasini har bir bolaning shaxsiy ehtiyojlariga moslashtirishga imkon beruvchi fikr-mulohazalar va baholash vositalari.

O‘qituvchilar, inklyuziv ta’lim bo‘yicha mutaxassislar va ota-onalar o‘rtasida tajriba va resurslar almashish uchun ijtimoiy tarmoqlar va platformalar.

Ta'lim tizimini zamonaviy tashkil etish - tizimning chinakam ochiqligiga, uning tarmog'ini shakllantirishga qaratilgan boshqa tizimlar, muassasalar va tashkilotlar bilan o'zaro hamkorlikda tashkil etishda muhim rol o'ynaydi.

Ta'lim dasturlarini amalga oshirishning tarmoq shakli bolalarga ta'lim dasturini va (yoki) individual ta'limni o'zlashtirish imkoniyatini beradi.

Tarmoq o'zaro ta'sirini tashkil etish bir nechta ta'lim va boshqa tashkilotlarning resurslaridan foydalanishni o'z ichiga oladi.

-ta'lim faoliyati bilan shug'ullanadigan bir nechta tashkilotlarning resurslaridan foydalangan holda, o'quv dasturlarida (shu jumladan turli xil turlari, darajalari va (yoki) yo'nalishlari) nazarda tutilgan fanlar, kurslar, fanlar (modullar), amaliyot, boshqa tarkibiy qismlar;

-shu jumladan xorijiy, shuningdek, zarurat bo'lganda, boshqa tashkilotlarning resurslaridan foydalangan holda, ta'lim dasturlarini va (yoki) alohida o'quv fanlarini, kurslarni, fanlarni (modullarni), amaliyotni va ta'limda nazarda tutilgan boshqa tarkibiy qismlarni amalga oshirishda;

-dasturlar (shu jumladan turli xil, darajalar va (yoki) yo'nalishlar), ta'lim dasturlarini amalga oshirishning tarmoq shaklidan foydalangan holda ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'lim muhitini yaratishda foydalaniladi.

Ta'lim faoliyatini amalga oshiruvchi tashkilotlar bilan bir qatorda o'quv faoliyatini amalga oshirish uchun zarur resurslarga ega bo'lgan ilmiy tashkilotlar, tibbiyot tashkilotlari, madaniyat tashkilotlari, jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari hamda boshqa tashkilotlar ham ishtirok etishi mumkin.

Ta'limning tarmoq shakllatini ishlab chiqishning uslubiy vazifalari:

– o'quvchilarning psixofizik xususiyatlarini hisobga olgan holda individual ta'lim ehtiyojlarini amalga oshirish maqsadida ta'lim xizmatlari ko'lamini kengaytirish;

– psixologik-pedagogik kengash tomonidan nogiron bola uchun moslashtirilgan ta'lim dasturi va ta'lim tarmog'i resurslaridan foydalangan holda uni amalga oshirish dasturini ishlab chiqish;

– psixologik-pedagogik kengash tomonidan ishlab chiqish va tarmoqning ta'lim maydonida o'quvchilar va o'qituvchilarning eng

samarali ishlashi uchun ta'lim tashkilotlarining psixologik xizmati usullari;

- o'qituvchi va mutaxassislar tomonidan ta'lim resurslari va ta'lim texnologiyalarini izlash va o'quv jarayonida foydalanish uslub va uslublarini o'zlashtirish;

- pedagogik faoliyatning yangi shakllarini o'qituvchilar amaliyotiga joriy etish va zamonaviy axborot jamiyatida muvaffaqiyatli faoliyat yuritish uchun zarur bo'lgan o'quv va hayotiy ko'nikmalar va malakalar to'plamini rivojlantirish uchun Davlat Ta'lim Standarti vazifalarini amalga oshirishga qaratilgan ta'lim faoliyati;

Umumta'lim tashkilotlarining rahbar va pedagogik xodimlari uchun **uslubiy tavsiyalar**:

- mezon tizimini pedagogik amaliyotga joriy etish,
- tarmoqdagi ta'lim muassasalarida baholashga yondashuvlarni birlashtirish maqsadida o'quvchilarning ta'lim yutuqlarini baholash;
- o'qituvchilarning ta'limning turli shakllarida o'quv faoliyati natijalarini hisobga olgan holda o'quvchilarni har tomonlama baholash usullarini egallashi;
- ta'lim jarayonida natijalar monitoringidan foydalanish, ya'ni ob'ektiv baholash uchun bolalarning ta'lim faoliyatini o'rganish.

Inklyuziv ta'lim muhitini yaratishda tarmoq o'zaro ta'sirini tashkil qilish uchun quyidagi modellar taklif etiladi:

1. Ta'lim bo'limlarining ichki tarmog'i - tashkilotlar (shu jumladan maktablar, bolalar bog'chalari, tarkibiy moslashtirilgan asosiy umumiy ta'lim dasturlari bo'yicha ishlaydigan bo'linmalar, birlashtirilgan, kompensatsion guruhlarga ega bolalar bog'chalari, erta aralashuv xizmatlari, lekotek, o'rta kasb-hunar ta'limi va oliy kasb-hunar ta'limining tarkibiy bo'linmalari). Ichki tarmoq maxsus ta'limga muhtoj bolalar uchun ta'lim yo'nalishini yaratishga imkon beradi. Hududiy qulaylik tamoyillariga muvofiq va uzluksizlik, maxsus ta'limga muhtoj bolalarning ta'lim ehtiyojlarini hisobga olgan holda tashkilotda mavjud resurslarni moslashuvchan tarzda qayta taqsimlaydi. Barcha resurslar bitta yuridik shaxs tomonidan boshqarilganligi sababli, ishtirokchilar o'rtasidagi munosabatlar ichki tashkiliy tuzilma orqali amalga oshiriladi. Rahbarlar va pedagogik xodimlar uchun uslubiy tavsiyalarning asosiy tashkilotchilaridan biri

maxsus ta'limga muhtoj o'quvchilar uchun ta'lim jarayonida umumiy ta'lim tashkilotlari inklyuziya koordinatoriga ega bo'lishi mumkin.

2. Resurs markazi atrofida tarmoqqa ulanish. Ushbu model eng katta moddiy va kadrlar salohiyatiga ega bo'lgan, boshqa maktablar uchun resurs markazi rolini o'ynaydigan bir nechta ta'lim va boshqa tashkilotlarning ulardan biri atrofida birlashuvini ifodalaydi. Bunday holda, ushbu guruhdagi har bir ta'lim muassasasi asosiy umumiy ta'lim fanlarini to'liq o'rganishni va ta'limning o'zgaruvchan mazmunining o'zi qila oladigan qismini ta'minlaydi. Resurs markazi o'quv jarayonini kadrlar, dasturlar, o'quv materiallari, maxsus jihozlar bilan ta'minlaydi, o'qituvchi va mutaxassislarga maslahatlar beradi. Resurs markazlari o'quv, kadrlar va moddiy-texnik salohiyati tarmoq bolalarining ta'lim ehtiyojlarini qondirish uchun yetarli bo'lgan ta'lim tashkilotlari bo'lishi mumkin [28].

Tashkilotlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar hamkorlik shartnomasi orqali ham tartibga solinishi mumkin - bu holda faoliyatni moliyalashtirish ta'sischi tomonidan davlat xizmatlarini moliyalashtirish orqali amalga oshiriladi.

3. Outsorsing. Outsorsing rejimida ishlaydigan uchinchi tomon tashkilotlarini jalb qilish g'oyasi umumiy ta'lim dasturini amalga oshiruvchi ta'lim tashkilotida alohida ta'limga muhtoj bolalar uchun maxsus ta'lim sharoitlarining etishmasligi va ta'limda inklyuziv ta'lim muhitini yaratish bo'yicha pedagogik kadrlar tashkilotlari vakolatlarining yetarli emasligi bilan asoslanadi. Qo'shimcha ta'lim dasturlari va dasturlari, ta'lim tashkilotlari o'qituvchilarini maxsus markazlar, aholini ijtimoiy himoya qilish reabilitatsiya markazlari, qo'shimcha ta'lim tashkilotlari tomonidan uslubiy qo'llab-quvvatlash muammoni hal qilish uchun misol bo'la oladi.

Nazorat uchun savollar.

1. Korreksion dastur nima?
2. Korreksion dasturni ishlab chiqishda qanday tamoyillarga asoslanadi?
3. Inklyuziv ta'lim muhitini yaratishda pedagoglar faoliyatining mazmuni nimadan iborat?
4. Tarmoqli shakllar tushunchasiga ta'rif bering.
5. Inklyuziv ta'lim muhitini yaratishda tarmoq shakllarining o'rni.

IV- MODUL. “GOSPITAL PEDAGOGIKA” FANINING NAZARIY ASOSLARI.

Mavzu. “Gospital pedagogika” fanining tarixi, mazmuni va mohiyati.

Reja:

1. “Gospital pedagogika” faniga kirish, uning vazifalari va tarixi.
2. Xorijiy mamlakatlarda va O‘zbekiston Respublikasida gospital pedagogika an‘analari va xususiyatlari.
3. Buyuk Britaniya, AQSh, Finlandiya, Germaniya va Gretsiya milliy ta’lim tizimlari tarkibidagi gospital maktablar, ularda o‘quvchi haqidagi tasavvurlar, ta’lim-tarbiyaning asosiy maqsad va vazifalari, yaratiluvchi xususiyatlari, Yevropa gospital pedagoglar uyushmasining (Hospital organization of Pedagogues in Europe (Hope)) tashkil etilish tarixi va faoliyati.
4. “Gospital pedagogika”ning pedagogik amaliyotga joriy etilishining dolzarbligi.
5. Uzoq muddatli davolanishga muhtoj bolalar va o‘smirlarning huquqlari va ta’limga bo‘lgan ehtiyojlari.
6. Gospital pedagogikaning asosiy tamoyillari.

Tayanch iboralar: *Gospital pedagogika, gospital pedagogika tamoyillari mehrlari maktab, HOPE.*

Bir guruh olimlarining ma’lumotlariga ko‘ra, maktab o‘quvchilarining 60% dan ortig‘i sog‘lig‘ida muammolarga duch keladi. Tez-tez, uzoq muddatli va og‘ir kasal bo‘lgan, yiliga to‘rt yoki undan ko‘p marta kasal bo‘lgan va bir oydan ortiq kasalxonada davolanayotgan bolalarga alohida e’tibor talab etiladi. Shu yerdan gospital pedagogikasi tushunchasi kelib chiqadi.

Xo‘sh, Gospital pedagogikasi nima?

Gospital pedagogika - uzoq muddatli davolanishda bo‘lgan va sog‘lig‘i sababli ta’lim muassasalariga bora olmaydigan bolalar uchun ta’limni tashkil etish bilan bog‘liq pedagogika bo‘limi. Gospital pedagogikasi pedagogikaning bir qismi sanalib, o‘z e’tiborini o‘quvchilarning alohida toifasiga - uzoq muddatli davolanishga muhtoj bolalarga qaratadi.

Gospital pedagogikasi ta’lim tizimining eng muhim tarkibiy qismi bo‘lib, oddiy maktablarda o‘qish imkoniyati bo‘lmagan, uzoq muddat

davolanayotgan bolalarni qamrab oladi. Bunday muassasalarning mavjudligi davlat va jamiyatning bolalarga munosabati haqida ko'p narsani anglatadi.

Pedagogikaning ushbu sohasini amalga oshirish va rivojlantirishning murakkabligi idoralararo ta'lim, sog'liqni saqlash va ijtimoiy himoyaning o'zaro bog'liqligi bilan alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki shifoxonada uzoq muddatli davolanayotgan ta'lim oluvchi birinchi navbatda bemor va faqat o'rta maktab o'quvchisidir. Bolani davolash jarayonida tibbiy va pedagogik texnologiyalarni uyg'unlashtirish, ya'ni integratsiyalash har tomonlama reabilitatsiyani anglatadi [34].

Gospital pedagogikaning markaziy konsepsiyasi shifoxona maktabi - asosiy va qo'shimcha umumiy ta'lim dasturlari bo'yicha ta'lim faoliyatini amalga oshiradigan, tibbiy tashkilotda uzoq muddatli davolanishga muhtoj bo'lgan bolalar o'qitiladigan tashkilot sanaladi.

Uzoq muddatli davolanishda bo'lgan bolaga nisbatan ta'lim faoliyatidagi shifoxona o'qituvchisi - uzoq muddatli davolanishda bolalar bilan ishlash bo'yicha maxsus tayyorgarlikdan o'tgan pedagogik ma'lumotga ega mutaxassis tomonidan amalga oshiriladi. Kasalxona o'qituvchisi o'z ishida oddiy maktabda qo'llaniladigan an'anaviy usullardan sezilarli darajada farq qiladigan usul va vositalardan foydalanadi. Har bir fan yuzasidan ta'lim beradigan o'qituvchilardan bu jarayonda o'ta ehtiyotkorlik hamda yuqori tajriba talab etiladi. Shifoxona maktabida ta'lim olayotgan bolalarni fanga nisbatan qiziqishlarining mavjud holatini kengroq o'rganish, buning natijasida ularni fanning ichki dunyosiga sho'ng'itish, qiziqishlarini yanada orttirish uchun turli zamonaviy va mehrli maktab o'quv dasturlariga mos innovatsion texnologiyalarga murojaat etishi mumkin.

Gospital pedagogikasining asosiy vazifasi kasal bolalarni reabilitatsiya qilish va maktabga moslashtirishdir.

Gospital pedagogikasi qachon paydo bo'lgan?

Birinchi bolalar shifoxonasi 1802-yilda parijda ochilgan. Bu voqea tarixda juda katta yutuq bo'lgan, sababi shu davrgacha bolalar kattalar bilan bir xonada davolangan. Ushbu davrdan boshlab, bolalar uchun muntazam kasalxonalarning tashkil etilishi ularning rivojlanishi bilan uzviy bog'liq masala sifatida ko'tarildi. Bu masala-ularning ta'limdan uzilib qolmasliklari edi.

Gospital pedagogikasi tarixi XX asr boshlariga borib taqaladi. Londonlik savdogar va keyinchalik London meri bo'lgan Uilyam Purdi Treloarning ta'limga e'tibori xayriya faoliyati bilan boshlanadi. Ilk bor Treloar Londonda shifoxana qurdiradi va u yyerda gospital maktabini tashkil etadi. Kasalxona shahar chetida joylashgani sabab, ko'p o'qituvchilarga noqulayliklar keltirib chiqaradi. Shu sababdan Treloar kasalxona yaqiniga yotoqxona barpo etishni buyuradi. Bu yyerda ham tibbiyot xodimlari, ham o'qituvchilar yashashi mumkin bo'ladi. Hozirgi kunda turli mamlakatlarda barpo etilgan gospital maktablar faoliyatini tashkil etishning o'ziga xos yondashuvlari ishlab chiqilgan bo'lib – ota onalar bilan ishlash va o'quvchining skrining ahvolidan kelib chiqib yondashuv bilan farq qilishi mumkin. Gospital ta'lim ikki shaklda – uyda va tibbiyot muassasasida tashkil etiladi. Ilk gospital o'qituvchilar – rohibalar bo'lgan.

Rossiyada esa bu kabi maktab – Pyotr 1 davridan o'z faoliyatini boshlagan. O'qituvchilar matematika yoki boshqa fanlarni emas, iloji boricha bolalarni rivojlantiruvchi mashqlar, masalalar bilan masalan, ularga ertaklar va hikoyalar orqali, savol-javoblar tariqasida shug'ullanishgan. Bu kabi metodlar ularni shaxsiyatini bolalik davridan shakillanishiga yordam berishiga ishonishgan. Shuning uchun kasalxonada bolalarga avvalo bemor emas, balki shaxs sifatida e'zozlanishiga sabab bo'lgan. Sobiq sovet davrida hamshiralar o'rniga maktab o'qituvchilari bilan ta'minlash boshlandi. Bundan maqsad esa, mamlakatda savodsizlikka qarshi boshlangan 5 yillik reja va bu rejani amalda qo'llashga qaratilgan buyuk maqsadlar edi. Ya'ni, o'quvchi sog'ayib jamiyatga qaytganida nazariy va amaliy bilimlardan qolib ketmasdan davom ettirishdan iborat edi.

20-asrning oxirida kasalxonalaridagi bolalarni o'qitish metodlari va usullarini o'zgartirish kerakligini, aks holda bundan keyingi ta'lim zerikarli va foydasiz ekanligi aniq bo'lib qoldi. 1988-yil pediatr Pavel Kornxauzerning tashabbusi bilan, YuNESKO va JSST ko'magida Sloveniyada gospital o'qituvchilar uchun birinchi Yevropa kongressi bo'lib o'tdi. Yevropa kasalxona maktablari assotsiatsiyasi, Yevropadagi Pedagoglarning kasalxona tashkiloti (HOSPITAL ORGANISATION OF PEDAGOGUES IN EUROPE (HOPE)) tuzildi. HOPE bolalar huquqlari va o'qituvchilarni rivojlantirish bilan shug'ullanadi. Ushbu tashkilotning sharofati bilan, gospital

pedagogikasi xalqaro tushunchaga aylandi. Uyushma a'zolari xorijlik hamkasblari bilan o'z tajribalari va fikr mulohazalarini almashadilar. Shu tariqa gospital pedagogika sohasida qilingan samarali texnika va metodlar boshqa mamlakatlarda ham o'zlashtiriladi.

XX – asrning oxiriga kelib mafkuraviy siyosat, mafkuraviy qarashlar, mafkuraviy dunyoqarash kengaydi va bu mamlakatlar o'rtasida asosiy siyosiy jarayonga aylandi. O'qituvchilar maktabda smenalar tashkil qilib ishlashni boshlashdi. Uzoq davolanadigan o'quvchilarga esa kasalxonalarga yoki uy ta'limiga jalb qilindilar. Maqsad esa hali ham o'sha – o'sha, bemor bolalarni ta'limdan, maktabdan uzoqlashtirmagan holda bilim berishdan iborat. So'nggi tadqiqotlar shuni ko'rsatdi-ki, gospital maktablarda o'qigan o'quvchilarning 85 foizi o'z qiziqishlari va orzulari haqida so'zlab bergan bo'lsa, maktabga qatnamagan bemor bolalarning 10 tadan faqat 2 tasigina kelajak rejalari haqida so'zlab bergan. Mazkur tadqiqot ham gospital ta'lim va gospital maktabning bemor bolalar hvyotida naqadar muhimligini korsatib beradi.

Rossiya hududida hozirgi kunda “Uchim Znaem” loyihasi asosida 45 ta gospital maktab o'z faoliyatini olib bormoqda, Dmitriy Rogachev nomli bolalar gematologiyasi, onkologiyasi va klinik immunologiyasi ilmiy markaziga tashrif buyurgan inson bu yerni kasalxona ekanligiga ishonolmaydi. Umuman olganda, gospital maktab qanday ko'rinishda bo'lishi kerak, avvalo devorlari yorqin, kasallikni eslatmaydigan ranglar tanlanishi zarur. Maktab muhitini bola his qilishi kerak. Bola bugun qanday dars o'tilishini o'zi tanlashi va shu darsda ko'proq o'zi gapirishi ham muhim hisoblanadi. Darslar 30 minutdan tashkil qilinadi. Baholash jarayoni ham mavjud. Maktabga tashrif albatta shifokor ko'rsatmasi bilan bo'lishi kerak. Shifokor yurishga ruxsat bermagan taqdirda, pedagog zamonaviy texnologiyalari bilan birgalikda bola huzuriga o'zi tashrif buyuradi va muolaja paytida darslar ham o'z vaqtida o'tiladi. Uzoq muddatli davolanish jarayonida bolaning xotirasi bilan bog'liq va avvalgi bilimlari yodidan ko'tarilib qolish holatlari ham uchrab turadi, shunda avvalgi bilimlarini yangi texnologiyalar orqali ya'ni, qurilmali konstruktorlar, ertak qahramonlari, kompyuterlashtirilgan robototexnika orqali xotiralarini qisman yangilash yoki yangi bilimlar bilan boytish imkoniyati paydo bo'ladi. Bundan tashqari jamoaviy ishlash orqali esa, yangi do'stlar orttirishlari

va fikrlar almashinishlari mumkin bo'лади. Eng asosiysi bolalarda nutqiy rivojlanish va jamiyatga to'laqonli qaytish hissi ustun bo'лади [29].

Buyuk Britaniyada gospital pedagogika - bu kasalxonalaridagi yoki oddiy maktablarga borish imkoniyati cheklangan bolalar uchun mo'ljallangan maxsus ta'lim dasturi. Ushbu dasturning asosiy maqsadi jismoniy holati va joylashuvidan qat'i nazar, barcha bolalar uchun ta'lim olish imkoniyatini ta'minlashdir.

Bolalarning gospital pedagogikasi haqidagi tasavvurlari har bir bolaning individual ehtiyojlarini tushunish va hurmat qilishni, shuningdek, ularning maxsus ehtiyojlariga muvofiq ta'lim rivojlanishini qo'llab-quvvatlashni o'z ichiga oladi. Gospital pedagogikasi doirasida ta'limning asosiy maqsad va vazifalari barcha bolalar uchun ta'lim olish imkoniyatini ta'minlash, ularning ta'lim rivojlanishini qo'llab-quvvatlash, shuningdek, har bir o'quvchiga individual yondashuvni talab qiladi. Buyuk Britaniyada gospital pedagogikasi uchun yaratilgan infratuzilma ixtisoslashtirilgan o'quv materiallari, jihozlari va dasturlarini, shuningdek, sifatni ta'minlay oladigan o'qitilgan kadrlarni o'z ichiga oladi.

Finlyandiya milliy ta'lim tizimidagi gospital pedagogikasi kasalxonaga yotqizilgan yoki tibbiy sabablarga ko'ra oddiy maktabga bora olmaydigan bolalarga ta'lim berishga qaratilgan. Gospital pedagogikasining asosiy maqsadi - bu bolalarning o'qishlarida orqada qolmasligini ta'minlash va kasalxonada bo'lishlari davomida ularning umumiy farovonligini qo'llab-quvvatlashdir.

Gospital pedagogikasi bolalarining tasavvurlari ularning shaxsiy ehtiyojlari, qobiliyatlari va tibbiy sharoitlarini tushunishga qaratilgan. O'qituvchilar va sog'liqni saqlash sohasi mutaxassislari har bir bolaning o'ziga xos sharoitlarini hisobga oladigan qo'llab-quvvatlovchi va inklyuziv o'quv muhitini yaratish uchun birgalikda ishlaydi. Gospital pedagogikasi bo'yicha ta'limning asosiy vazifalari shaxsiylashtirilgan o'quv rejalarini ta'minlash, bolalarning ta'limida uzluksizlikni ta'minlash va ularning ijtimoiy va hissiy rivojlanishiga yordam berishdan iborat. Gospital pedagogikasi uchun yaratilayotgan infratuzilma ixtisoslashtirilgan o'qitish va o'qitish resurslarini, maktablar va shifoxonalar o'rtasidagi hamkorlikni, o'qituvchilar va sog'liqni saqlash xodimlari uchun treningni o'z ichiga oladi.

Germaniyadagi gosptal pedagogikasi kasalxonalarda davolanayotgan bolalar va o'smirlarga ta'lim yordamini anglatadi. Ushbu ixtisoslashtirilgan ta'lim shakli yosh bemorlarning kasalxonaga yotqizilgan vaqtida o'qishlarida orqada qolmasligini ta'minlashga qaratilgan, shuningdek, qiyin paytda ularga normallik va tartib hissi bilan ta'minlashga yordam beradi.

Germaniyada gosptal pedagogikasi har bir bemor uchun individual o'quv rejalarini yaratish uchun tibbiyot xodimlari bilan hamkorlikda ishlaydigan maxsus tayyorlangan o'qituvchilar tomonidan taqdim etiladi. Ushbu o'qituvchilar turli fanlardan dars berishlari, bolalarga uy vazifalarini bajarishda yordam berishlari va maktabdan bo'shatilgandan so'ng sinfga silliq o'tishni ta'minlash uchun oddiy maktablari bilan muloqot qilishlari mumkin bo'ladi.

Gretsiyadagi gosptal pedagogikasi kasalxonaga yotqizilgan va maktabga borishga qodir bo'lmagan bolalarga beriladigan ta'lim yordamini anglatadi. Ushbu ixtisoslashtirilgan ta'lim shakli bolalarning davolanish vaqtida o'qishlarida qolib ketmasliklarini ta'minlashga qaratilgan. Gretsiyada gosptal pedagogikasi har bir bola uchun individual o'quv rejalarini yaratish uchun sog'liqni saqlash mutaxassislari bilan hamkorlikda ishlaydigan maxsus tayyorlangan o'qituvchilar tomonidan taqdim etiladi.

Angliyada gosptal ta'limi deganda 1996-yildagi "Ta'lim to'g'risida"gi qonunning 19-moddasiga (ta'limning istisnoli ta'minoti) muvofiq mahalliy hokimiyat tomonidan tuzilgan har qanday kelishuvlar asosida vrach tomonidan qabul qilingan qarorga ko'ra kasalxonada tashkil etilgan jamoat maxsus maktabi yoki vaqf maxsus maktabida yoki ta'lim provayderida beriladigan ta'lim tushuniladi. Masalan, Great Ormond Street kasalxonasidagi bolalar kasalxonasi maktabi va Universitet kolleji kasalxonasi.

Angliyada har bir mahalliy hokimiyat organi o'zi mas'ul bo'lgan hududdagi kasalligi maktabga borishiga to'sqinlik qiladigan har qanday bolaning ta'limini tashkil qilish uchun qonuniy javobgarlikka ega. Mahalliy hokimiyat odatda kasalxonaga yotqizish to'g'risida qaror qabul qilishda ishtirok etmaydi - qabul qilish ko'pincha favqulodda vaziyatda bo'lgani uchun, uy maktabi va mahalliy hokimiyat faqat qabul qilinganidan keyin xabardor qilinishi mumkin.

Amerika Qo'shma Shtatlarda dunyoning boshqa mamlakatlariga qaraganda ko'proq maktab kasalxonalari mavjud.

Yevropa hospital pedagoglar uyushmasining (Hospital Organisation of Pedagogues in Europe (HOPE)) 1988-yilda Sloveniyaning Lyublyana shahrida kasalxona o'qituvchilari uchun birinchi Yevropa kongressi bilan boshlangan. Bu pediater, doktor Pavle Kornhauzerning fikri edi. Assotsiatsiya Yevropaning ko'plab joylarida turli xil kichik ishchi seminarlar o'tkazdi.

Yevropa hospital pedagoglar uyushmasi tashkiloti (HOPE) - kasal bolalar bilan kasalxonada va uyda ishlaydigan Yevropa kasalxonalari o'qituvchilari uyushmasi.

Uyushma quyidagi maqsadlarga ega:

- kasalxonaga yotqizilgan bolalarning individual ehtiyojlariga ko'ra mos sharoitda ta'lim olish huquqini yaratish;

- kasalxonaga yotqizilgan bolalar huquqlari bo'yicha Evropa Xartiyasini amalga oshirish ustida ishlash;

- shifoxonalarda o'qitishning rivojlanishiga ko'maklashish va boshqa mutaxassislar, xususan, shifoxonalarda ishlaydiganlar bilan aloqalarni rag'batlantirish;

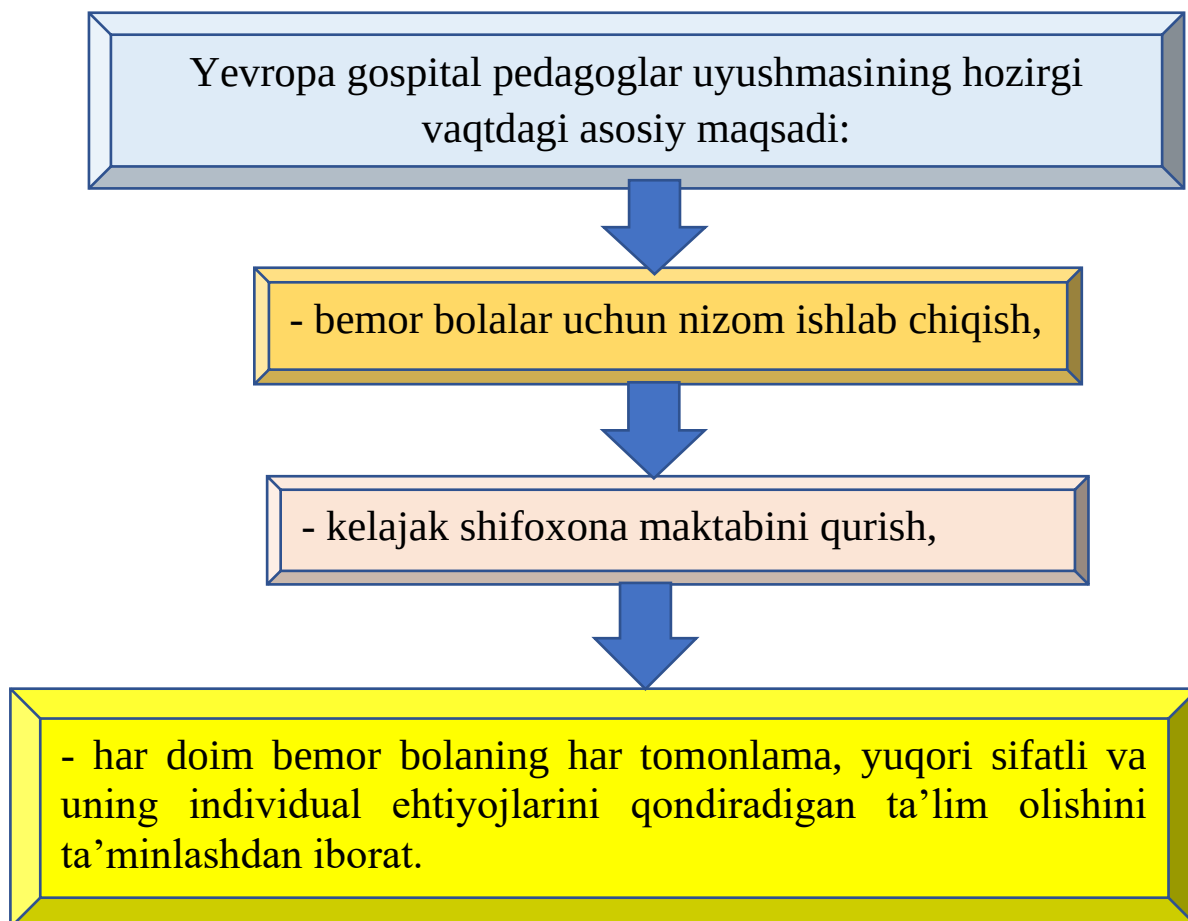
- shifoxonalarda o'qituvchilarning qarashlari va kasbiy manfaatlarini ifodalash va etkazish;

- shifoxona o'qituvchisining kasbiy malakasini aniqlash va oshirish;

- kasalxonada o'qitishning barcha jabhalarida tadqiqotlarni rag'batlantirish va rag'batlantirish va ilg'or tajriba namunalarini ommalashtirish;

- muntazam axborot byulletenlari orqali ma'lumot tarqatish, shu bilan barcha evropalik hamkasblarni uyushma va uning a'zolarining ishi, uchrashuvlari va o'qish kunlaridan xabardor qilish.

-

Yevropa hospital pedagoglar uyushmasining shakllanish tarixiga nazar soladigan bo'lsak, bu uyushma ilmiy va ta'lim maqsadlariga ega xalqaro tashkilotdir. Ushbu uyushma 1919-yil 25-oktyabrdagi Belgiya qonuni bilan tartibga solinadi va 1954-yil 6-dekabrdagi qonun bilan o'zgartiriladi.

1988-yilda doktor Kornxauzer tashabbusi bilan Lyubyanada (Sloveniya) YUNESKO va JSST homiyligida Yevropa shifoxona pedagoglarining birinchi kongressi bo'lib o'tdi. Tadbir yakunida o'qituvchilar "Axborot byulleteni" tufayli o'zaro aloqalarini mustahkamladilar va birinchi o'quv almashinuvlarini boshladilar.

1992-yilda Venada ikkinchi kongress bo'lib o'tdi va bu assotsiatsiyaning paydo bo'lishiga olib keldi. Bir necha oy o'tgach, Parijda qo'mita saylandi. U muntazam ravishda Bryussel, Amstyerdam, Birmingem va Lorraxda Assotsiatsiya nizomi va ichki qoidalarini ishlab chiqish uchun yig'ildi.

1994-yil iyul oyida Yevropa hospital pedagoglar uyushmasining nizomi Bryusselda nashr etildi.

1995-yilda Kopengagenda Assotsiatsiya kelajak uchun rejalar tuzdi va tashqi aloqalarni ochdi.

1996-yil may oyida Uppsala shahrida (Shvetsiya) bo‘lib o‘tgan uchinchi kongressda birinchi Bosh Assambleya Assotsiatsiya nizomini tasdiqladi va “Kasalxonada o‘rganish” mavzusida birinchi tajriba almashinuvlar tashkil etdi.

1998-yil oktyabr oyida Parijda tashkil etilgan “Yevropa kunlari” Assotsiatsiya a’zolariga ish uslublarini almashish, 1996-yildan beri o‘z faoliyati haqida hisobot berish va Evropadagi shifoxona maktablarining birinchi natijalari bilan tanishish imkoniyatini berdi.

2000-yil may oyida Barselonada bo‘lib o‘tgan IV Kongressda “Kasal bolalarning huquqlari uchun ishlash” mavzusida Bosh Assambleya tomonidan Kasal bolalar va o‘smirlarni kasalxonada va uyda o‘qishda tarbiyalash bo‘yicha Yevropa Xartiyasi qabul qilindi.

2002-yil oktyabr/noyabr oylarida Rimda kasal bolalarni o‘qitish bo‘yicha Xartiya ustida ishlash davom ettirildi, bunda bolalarning ta’lim bo‘yicha bemorlarning huquqlariga urg‘u berildi va sifatni o‘lchash vositasi sifatida foydalaniladigan standart taqdim etildi. O‘qituvchilarning ishini baholash ta’kidlandi va kasal bolani uzluksiz o‘qitishning yangi modeli muhokama qilindi.

“Malakali shifoxona o‘qituvchisi” 14-atelyesi ishtirokchilari uchrashib, o‘qituvchining shifoxonadagi o‘zgaruvchan roli, shuningdek, shifoxona o‘qituvchisining kasbiy rivojlanishi istiqbollari muhokama qilishdi. Kasalxona o‘qituvchilari uchun bilimlar banki ishlab chiqilishi kerakligi ta’kidlandi. Bu kasal bolalar bilan ishlaydigan o‘qituvchilar uchun Evropa kutubxonasi bo‘lib xizmat qiladi [16].

2004-yilda Bryusselda HOPE ta’limni ta’minlashdagi ko‘plab yangi muammolarni hal qilish uchun yo‘l tayyorladi. Surunkali xastalikka chalingan yoki kasal bo‘lgan, lekin bo‘shatilgandan so‘ng ta’lim sifatini yuqori darajada ta’minlashga muhtoj bo‘lgan yoshlarning kengroq ehtiyojlarini qondirish uchun yangi texnologiyalardan to‘liq foydalanish va an’anaviy usullardan tubdan o‘zgartirishlar kiritish kerak edi. Kasalxona o‘qituvchilari uchun bilimlar banki taqdimoti bo‘lib o‘tdi.

Yevropadagi Pedagoglar Kasalxona Tashkiloti (HOPE) Italiyani 12-Xalqaro Kongressiga mezbon etib tayinladi. Natijada, Konferentsiya Boshqaruv Qo‘mitasi sifatida xizmat qilish uchun shifoxona maktablari va universitetlari vakillaridan iborat konsortsium tuzildi.

Kongress 2023-yil 8-12 may kunlari Italiyaning Milan shahridagi Stelline Kongress markazida bo‘lib o‘tdi. Konferensiya mavzusi “Kelajakni ta’lim bilan shakllantirish: madaniyatlar, munosabatlar, kompetensiyalar”.

Taqdimotlar o‘rganish, salomatlik, farovonlik va inson rivojlanishini ta’minlash va sog‘lig‘ining holatiga qaramay jamiyatda faol rol o‘ynashi mumkin bo‘lgan fuqarolarni shakllantirishda ta’limning ahamiyatiga qaratiladi. Sog‘liqni saqlash, ta’lim va boshqa ijtimoiy idoralar o‘rtasidagi hamkorlik ayniqsa ma’qul.

Gospital pedagogikasi ta’limning eng yuqori qadriyatini og‘ir kasal bolaning shaxsiy ta’lim ehtiyojlarini amalga oshirish deb e’lon qiladi. Asosiy vazifa - pedagogik rehabilitatsiyani ta’minlash uchun tibbiy shifoxonada to‘liq ta’lim muhitini yaratish. Zamonaviy kasalxona pedagogikasi tibbiyot, psixologiya va pedagogika kesishmasida shakllangan bo‘lib, shifoxonalarda va uyda uzoq muddatli davolanayotgan bolalarni tarbiyalash va rivojlantirish sohasidagi ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish yo‘nalishini belgilaydi.

Ilmiy tadqiqotlarda shifoxona maktablarida gospital pedagogika amaliyoti uzluksizlik, uzluksizlik, individuallashtirish, differensiallashtirish va shaxsiylashtirish tamoyillariga asoslanadi. Ta’lim ehtiyojlari va maxsus bolalar uchun maxsus sharoitlar nuqtai nazaridan, kasal bolalarga ta’lim beradigan ta’lim tashkiloti shifoxona pedagogikasining muhim tadqiqot yo‘nalishi hisoblanadi.

Bu fan o‘z arsenalida o‘ziga xos uslubiy va didaktik texnikaga ega bo‘lishi kerak.

Kasal bolani psixologik, tibbiy va pedagogik reabilitatsiya qilish quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Bolani kasalxonada yoki uyda davolash;

Uni kasalxona maktabida o'qitish;

Psixologik, tibbiy va pedagogik tuzatish;

Ijtimoiy yordam;

Ota-onalarning yordami;

Bolani uyda o'rgatish;

Uni o'rta maktabga joylashtirish.

Mamlakatimizda tez-tez, uzoq muddatli va og'ir kasal bo'lgan bolalar muammosiga hali ham tegishli e'tibor berilmagan. Kasal bolalarning sog'lig'ini tiklashga kim yordam berishi kerak? Va nafaqat kasalxonada davolanayotgan bolalar, balki kasallik tufayli darslarni qoldirgan bolalar uchun ham, albatta, o'qituvchilar, psixologlar, maktab shifokorlari, shifoxona shifokorlari bu borada yordamchidir.

Kasal bolalarni o'qitishni qayyerdan boshlash kerak? Avvalo, o'qituvchi kasallikning tashxisini, uning o'ziga xos xususiyatlarini, shifokorning ko'rsatmalari va tavsiyalarining mavjudligini, reabilitatsiya davrlarini, maktab va uy darslarining rejimi va tashkiliy xususiyatlarini bilishi kerak. Bu unga ishning to'g'ri metodologiyasi va taktikasini tanlashga, mashg'ulotlarning intensivligi va davomiyligini aniqlashga yordam beradi.

O'qituvchi sog'liq muammolari bo'lgan bolalarning individual xususiyatlarini hisobga olishi kerak. Saraton kasalligiga chalingan bolalar, ayniqsa, individual yondashuvga muhtoj. O'rganish uchun ijobiy motivatsiya shubhasizdir. Buni xorijiy tajriba ham tasdiqlaydi. Masalan, Essen shahridagi (Germaniya) onkologiya klinikasida uchta pedagog va fan o'qituvchilari: kimyo- biologiya, fizika-matematika, ona tili va chet tili, adabiyot fanlari o'qituvchilari ta'minlangan maktab mavjud. Faqat uchta o'qituvchi. O'qituvchilar va o'qituvchilar tushdan keyin sinflarda yoki bemorning yotoqxonasida mashg'ulotlar olib boradilar. O'qituvchilar shunday psixologik sharoitlarni yaratadilarki, ularda bemor bolalar o'rganishni xohlaydilar, bilimga muhtoj bo'ladilar, shuningdek motivatsiya: O'QISH - HAYOT! BILIM mening kasalligimni engishimga yordam beradi! Menda TA'LIM bo'ladi! Men maktabimga, sinfimga qaytaman!

Motiv - bu muayyan faoliyatni amalga oshirish uchun rag'batlantirish. Har qanday faoliyatga nisbatan qo'llaniladigan umumiy ijtimoiy-psixologik tuzilmani quyidagi sxema bo'yicha ko'rsatish mumkin: maqsad - motiv - usul - natija. O'qituvchilar o'rganishni shunday tashkil etishlari kerakki, bilimga bo'lgan ehtiyoj shifobaxsh ta'sir ko'rsatadi. Natijada, bola o'z sog'lig'ini biladi, kasallik haqida o'z fikri va tushunchasiga ega, shuningdek, tibbiyot va ta'lim fanlari haqidagi bilimlarga ijobiy munosabatda bo'ladi.

Gospital pedagogikasining tamoyillari:

Har bir kasal bolaga individual yondashuv.

Shaxsning psixologik xususiyatlarini hisobga olish.

Kasal bolani o'qitish jarayonida har tomonlama yordam.

Har qanday zararli reabilitatsiya qilish maqsadida tibbiy-psixologik va pedagogik tuzatish ishlarini o'tkazish.

Kasal bolalar bilan ishlashga o'qituvchilarni tayyorlash malaka oshirish kurslarida yoki pedagogika oliy o'quv yurtlarida tashkil etilishi kerak, bu yerda turli kasalliklarning o'ziga xos xususiyatlari haqida ma'lumot olish mumkin bo'ladi. Kasalxona maktabida ishlaydigan o'qituvchilar mehribon, mehribon va g'amxo'r bo'lishi kerak. Ular bemor bolaning tiklanishiga ishonishiga yordam berishlari, sog'lig'ini tiklashga yordam beradigan bilim va ko'nikmalarni egallashlari kerak.

Onkologiya klinikalarida ishlash uchun o'qituvchilar uchun maxsus tayyorgarlik zarur. O'quv jarayonida o'qituvchi tomonidan yaratilgan psixologik iqlim shifo jarayonini rag'batlantiradi. O'qituvchi o'quvchilarda hayotga intilish, ta'lim olish zarurligiga ishonchni uyg'otadi. Bola ishining mohiyati aqlning hissiyotlar va iroda bilan uzviy bog'liqligi bo'lishi kerak. Bola faqat unga tegadigan, his-tuyg'ularini qo'zg'atadigan narsalarni yaxshi o'rganadi. Onkologiya klinikasida bo'lganida, bemor bola o'qish fanlariga alohida qiziqish bildiradi, ularni o'rganish uni qiziqtirgan savollarga javob topishi mumkin. Uning irodasi ta'sirlanib, uyg'onganida o'qitish SHAXSIY MASALga aylanadi.

Shu munosabat bilan ta'lim va sog'liqni saqlash vazirliklari oldida tez-tez, uzoq va og'ir kasal bo'lgan bolalarni o'qitish muammolarini hal qilish yo'llarini izlash bilan bog'liq loyihani ishlab chiqishni qo'llab-quvvatlash masalasini ko'tarish kerak.

Uzoq muddatli davolanishga muhtoj o'quvchilar, sog'lig'i sababli ta'lim muassasalariga bora olmaydigan nogiron bolalar uchun boshlang'ich umumiy, asosiy umumiy va o'rta umumiy ta'limning o'quv dasturlari bo'yicha o'qitish uyda yoki tibbiy tashkilotlarda tashkil etiladi [21].

Kasalxona sharoitida uzoq muddatli davolanayotgan bolalar uchun ta'lim uchta usuldan birida tashkil etilishi mumkin:

1. Uzoq vaqt davomida kasal bo'lgan bola bolaning yashash joyidagi (u kasallikdan oldin o'qishga kirgan) joylashgan ta'lim tashkilotida, shu jumladan masofaviy texnologiyalardan foydalangan holda o'qishni davom ettirishi mumkin;

2. Tibbiyot muassasasida uzoq muddatli davolanish uchun qolayotgan bola kasalxonaga yaqin maktabdan jadval bo'yicha keladigan o'qituvchilar bilan o'qishni davom ettirishi mumkin;

3. Tibbiyot tashkiloti alohida maktab maydoni (shifoxona maktabi) tashkil qilishi mumkin, bu yerda kasbiy qayta tayyorlashdan o'tgan maxsus tayyorlangan shifoxona o'qituvchilari uzoq muddatli davolanayotgan bolalar bilan mashg'ulotlar olib boradilar.

Kasalxona maktabi dasturida ishtirok etish orqali maktab yoshidagi bolalar akademik maqsadlarga erishishda davom etishlari va tengdoshlari bilan muloqot qilishlari mumkin. O'qituvchilar bolalar, ularning ota-onalari, shifokorlar va boshqa o'qituvchilar bilan muloqot qiladi. O'quv mashg'ulotlari guruh sharoitida yoki tibbiy zarurat tug'ilganda bemor xonasida o'tkaziladi. Kasalxona maktabi dasturi bolalarning akademik ko'nikmalarini rivojlantirish va saqlab qolishga yordam berishga qaratilgan. "Oddiy" maktab tadbirlarida ishtirok etish bolalarga kasalxonaga yotqizish stressini kamaytirishga yordam beradi. Bundan tashqari, ota-onalarga ta'lim tizimida harakat qilishda va farzandlari uchun tegishli xizmatlardan foydalanishda yordam berish orqali shifoxona o'qituvchilari kasalxonadan maktabga imkon qadar silliq o'tishga yordam beradi [17].

Gospital pedagogikasi bugungi kunda jadal rivojlanib bormoqda, shu jumladan mamlakatimizda ham ilk qadamlar qo'yildi. "Bolalar gematologiyasi, onkologiyasi va klinik immunologiyasi markazida davolanayotgan bolalar uchun maktabgacha ta'lim va tarbiya hamda umumiy o'rta ta'lim berish tizimini joriy qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi hukumat qarori qabul qilindi. Qarorga ko'ra, Bolalar gematologiyasi, onkologiyasi va klinik immunologiyasi markazida davolanayotgan bolalarga maktabgacha ta'lim va tarbiya hamda umumiy o'rta ta'lim berish jarayonlarini samarali tashkil etish uchun "Mehrli maktab" davlat ta'lim muassasasi tashkil etilgan. Mehrli maktab yuridik shaxs maqomiga ega bo'lib, Xalq ta'limi vazirligi huzurida tashkil etildi.

"Mehrli maktab"da quyidagi maktabgacha guruhlar faoliyat ko'rsatadi:

- maktabgacha ta'lim gospital guruhleri — statsionar davolanayotgan, sog'lig'i sababli maktabgacha ta'lim tashkilotlariga bora olmaydigan 2 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan bolalar uchun davolash-profilaktika muassasalarida tashkil etilgan guruhlar;

- ilk rivojlanish yoshidagi bolalarga mo'ljallangan o'yin guruhleri — 1,5 yoshdan 2 yoshgacha bo'lgan bolalar uchun statsionar davolash-profilaktika muassasalarida tashkil etiladigan guruhlar. Ularda parvarish qilish va nazorat qilish ishlari ota-onalarning faol ishtirokida tashkil etiladi;

• maktabgacha ta'lim gospital guruhlari, ilk rivojlanish yoshidagi bolalarga mo'ljallangan o'yin guruhlari.

Davolanayotganlarni maktabgacha gospital guruhlariga qabul qilish Mehrli maktab tomonidan taqdim etiladigan ro'yxatlar asosida amalga oshiriladi. Markazda davolanayotganlar uchun alohida ishlab chiqilgan o'quv rejasi asosida 1—11-sinflar hajmida umumiy o'rta ta'lim beriladi.

Dars mashg'ulotining davomiyligi boshlang'ich ta'lim (maktab)ning 1—4 sinflarda 35 daqiqa, 5—11 sinflarda 40 daqiqa bo'ladi. Bunda bir kunlik dars mashg'ulotlari boshlang'ich sinflarda 3 soatdan, yuqori sinflarda 4 soatdan oshmasligi kerak bo'ladi. O'quv haftasi davomiyligi 5 kunlik asosida olib boriladi.

Rossiya ta'limi tarixidagi alohida sahifa bo'lib shakllangan “УчимЗнаем” loyihasi bugungi kunda 44 ta maktabni va Moskvadagi Dmitriy Rogachev bolalar gematologiyasi, onkologiyasi va immunologiya markazi, Morozov kasalxonasi, N.N.Onkologiya markazida joylashgan flagman saytni birlashtirdi. Mamlakatimizda tashkil qilingan “Mehrli maktab” bevosita “Учим Знаем” loyihasi bilan hamkorlikda faoliyat yuritadi.

Nazorat uchun savollar:

1. Gospital pedagogikasi atamasiga izoh bering.
2. Yevropa gospital pedagoglar uyushmasi qanday tashkilot?
3. Gospital pedagogikasi tamoyillarini sanang.
4. Kasalxona maktabining vazifasi nimalardan iborat?
5. Mamlakatimizda gospital pedagogikasi bo'yicha qanday ishlar olib borilmoqda?

Mavzu: Shifoxonada uzoq muddat davolanayotgan bolalar tavsifi

Reja:

1. Bolalar populyatsiyasida ko'p uchraydigan nafas a'zolari kasalliklari va uning turlari. Nafas olish tizimi kasalliklari bilan og'rigan bolalarning ta'limdagi ehtiyoj xususiyatlari.

2. Bolalar populyatsiyasida ko'p uchraydigan genetik va irsiy kasalliklarining turlari. Genetik va irsiy kasalliklar bilan og'rigan bolalarning ta'limdagi ehtiyoj xususiyatlari.

Tayanch tushunchalar: *Nafas kasalliklari, irsiy kasalliklar, onkologik kasalliklar, bronxit, doun sindromi, endokirin kasalliklar.*

1. Shifoxonada uzoq muddat davolanayotgan bolalar, asosan, jiddiy kasalliklar, jarohatlar yoki surunkali kasalliklar bilan kurashayotgan bolalar bo'lib, ular davolanish jarayonida ko'p vaqtni shifoxonada o'tkazadilar. Bu bolalarning holati, kasallikning turiga, davolash rejasiga va bolalar organizmiga bog'liq ravishda turlicha bo'lishi mumkin.

Onkologik kasalliklar (rak): Bolalar, masalan, leykemiya, miyeloma yoki boshqa onkologik kasalliklar bilan kurashayotgan bo'lishi mumkin. Bunday kasalliklar uchun ko'pincha kimyoterapiya, radioterapiya yoki jarrohlik amaliyotlari talab qilinadi.

Yurak kasalliklari: Bolalar yurak muammolari, masalan, tug'ma yurak nuqsonlari yoki yurak yetishmovchiligi tufayli uzoq muddat davolanayotgan bo'lishi mumkin.

Neyrolojik kasalliklar: Epilepsiya, neyrolojik kasalliklar (masalan, cerebral palsy) yoki genetik kasalliklar (masalan, Duchenne muskulyar dystrofiyasi) tufayli davolash kerak bo'lishi mumkin.

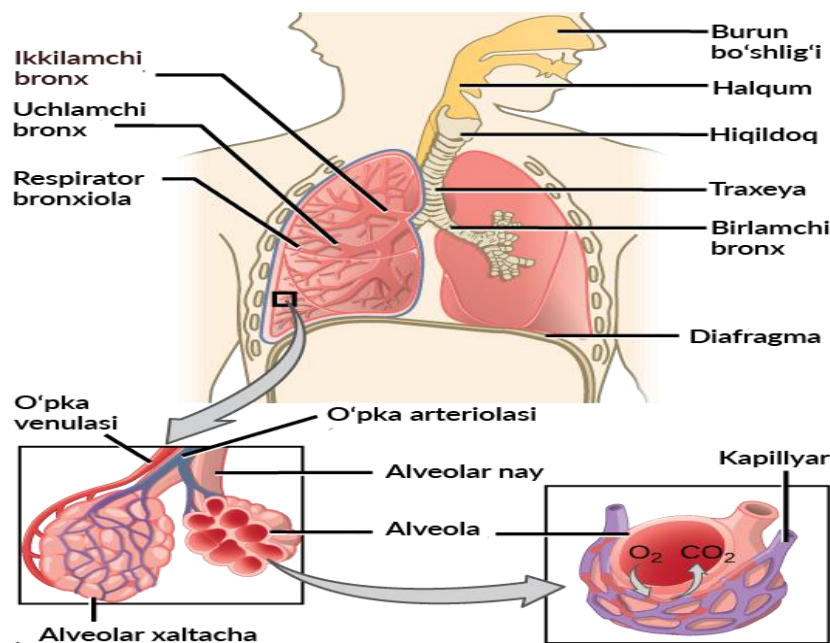
Endokrin kasalliklar: Shifoxonada uzoq muddat davolanayotgan bolalar, masalan, diabet (1-turi) yoki gormonlar bilan bog'liq kasalliklar tufayli doimiy tibbiy kuzatuv va davolashni talab qilishi mumkin.

Yirik jarohatlar: Avtohalokatlar, yiqilishlar yoki boshqa favqulodda holatlar tufayli bolaning tanasi jiddiy jarohatlanishi mumkin. Bu holatda, ular uzoq muddat rehabilitatsiya, jarrohlik va davolashni o'tkazishadi.

Nafas olish tizimi - kislorod va karbonat angidrid almashinuvi uchun javob beradigan inson tanasining muhim tarkibiy qismi bo'lib, hayotni ta'minlovchi muhim jarayondir. U atrof-muhitdan kislorod olish va hujayra nafas olishining chiqindi mahsuloti bo'lgan karbonat angidridni olib tashlash uchun birgalikda ishlaydigan organlar, to'qimalar va tuzilmalarning murakkab tarmog'idan iborat.

Nafas organlari - organizm bilan tashqi muhit (suv yoki havo) o'rtasida gaz almashinuvi uchun ixtisoslashgan organlar. Hayvonlarda tana qoplag'ichi yoki ichagi devorining botib kirishi yoki bo'rtib chiqishi tufayli vujudga kelgan. Ko'pchilik umurtqasiz hayvonlar (g'ovaktanlilar, bo'shliqichlilar, chuvalchanglar, tuban qisqichbaqasimonlar, ignaterililar) da nafas organlari bo'lmaydi. Umurtqalilar orasida teri orqali nafas olish kam harakatlanadigan va mayda hayvonlar — ayrim baliqlar, suvda va quruklikda yashovchilar uchun xos. Nafas organlari dastlab chuvalchanglarda jabralar shaklida paydo bo'lgan. Kislorod tanqis bo'lgan, oqmaydigan loyqa suvlarda yashaydigan ayrim baliklarda atmosfera havosi bilan nafas oladigan organlar — o'pkalar, labirint apparat rivojlangan. Orqa ichakning ayrim qismlari orqali sodir bo'ladigan gaz almashinuvi ichak orqali nafas olish deyiladi (ayrim laqqasimon va boshqa baliklar).

NAFAS OLISH TIZIMI

Bolalar populyatsiyasida nafas a'zolari kasalliklari juda keng tarqalgan va ularning ba'zilari yengil, boshqalari esa jiddiy bo'lishi

mumkin. Nafas olish tizimi kasalliklari bolalar uchun alohida ahamiyatga ega, chunki ularning immun tizimi va nafas olish tizimi hali to'liq rivojlanmagan. Quyida bolalarda ko'p uchraydigan nafas a'zolari kasalliklari va ularning turlari keltirilgan:

I. O'tkir respirator virus infeksiyalari (ORVI)

Tavsif: O'tkir respirator virus infeksiyalari (ORVI) bolalarda eng keng tarqalgan nafas olish tizimi kasalliklaridan biridir. Bu kasalliklar, asosan, viruslar (gripp, adenovirus, respirator sinitsial virus va boshqalar) tomonidan keltiriladi. **Belgilari:** yo'tal, burun oqishi, bosh og'rig'i, charchoq, quruq yo'tal va nafas qisishi. **Turlari: gripp** - virusining sababi bo'lib, yuqori tana harorati, qattiq yo'tal va umumiy zaiflik bilan kechadi. **Respirator sinitsial virus (RSV) infeksiyasi:** Bu virus bolalarda ayniqsa jiddiy bo'lishi mumkin, chunki u o'pka va bronxlarni shikastlantirishi mumkin. **II. Bronxial astma:**

Tavsif: Bronxial astma - nafas olish tizimining surunkali yallig'lanishiga sabab bo'ladigan kasallikdir.

Belgilari: Bu kasallikda bronxlar torayadi va nafas olish qiyinlashadi. O'pka va bronxlar yallig'lanishi, nafas qisishi, yo'tal, havo yetishmasligi, kechasi yoki ertalab qattiq yo'tal.

Allergik astma: Ko'pincha allergiya yoki atopik dermatit bilan bog'liq. Infeksiyaga bog'liq astma: Viruslar yoki bakteriyalar bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

III. O'pka yallig'lanishi (pnevmoniya):

Tavsif: Pnevmoniya - o'pka to'qimasining yallig'lanishi bo'lib, bakteriyalar, viruslar yoki zamburug'lar tomonidan keltiriladi. Bolalarda pnevmoniya ko'pincha o'tkir infeksiya sifatida rivojlanadi.

Belgilari: Yuqori tana harorati, yo'tal, nafas qisishi, qattiq qiyin nafas olish, ko'krakda og'riq.

Turlari: Bakterial pnevmoniya: Bakteriyalar (masalan, *Streptococcus pneumoniae*) tomonidan yuzaga keladi.

Virusli pnevmoniya: Gripp, respirator sinitsial viruslar (RSV) kabi viruslar tufayli bo'ladi. **IV. Bronxit:**

Tavsif: Bronxit — bronxlar yallig'lanishidir va bolalarda bu kasallik ko'pincha o'tkir respirator virus infeksiyalari yoki bakterial infeksiyalar tufayli rivojlanadi.

Belgilari: Uzun muddatli yo'tal, nafas qisishi, tomoq og'rig'i va ko'krakda siqilish hissi.

Turlari:

- **O'tkir bronxit:** Viruslar yoki bakteriyalar tufayli rivojlanadi va odatda bir necha hafta davom etadi.

- **Kronik bronxit:** Surunkali kasallik bo'lib, uzoq vaqt davom etadi va doimiy yo'tal va mukus ajralishi bilan xarakterlanadi.

V. Allergik rinit:

Tavsif: Allergik rinitt burun bo'shlig'ining yallig'lanishi bo'lib, allergenlarga (chang, polen, hayvonlar, kimyoviy moddalar) reaksiya sifatida yuzaga keladi.

Belgilari: Burun oqishi, burun to'lishi, charchoq, kichik yo'tal va yengil nafas olish qiyinliklari.

VI. Cystic fibrosis (kistoz fibroz)

Tavsif: Cystic fibrosis — bu genetika bilan bog'liq, nafas olish tizimini va boshqa organlarni ta'sir qiladigan surunkali kasallikdir. Kistoz fibroz bolalarda o'pka va oshqozon-ichak tizimiga jiddiy ta'sir ko'rsatadi.

Belgilari: Yengil nafas olish qiyinliklari, yo'tal, ko'krakda siqilish hissi, tez-tez respirator infeksiyalar va siydik ajralishi.

Turlari: Cystic fibrosis bitta kasallik bo'lib, uning asoratlari turli bolalarda farq qiladi.

VII. Yuqori nafas yo'llari infeksiyalari:

Tavsif: Bu turdagi infeksiyalar odatda tomoq, burun va g'izdali qismlarda yuzaga keladi. Bolalar orasida eng ko'p uchraydigan yuqori nafas yo'llari infeksiyalari — farangit, rinit va tonsillit (tomoq yallig'lanishi)dir.

Belgilari: Burun oqishi, yo'tal, tomoqda og'riq, og'izdan yomon hid va yuqori tana harorati.

VIII. Krupp (pseudomembranoz yiringli yallig'lanish):

Tavsif: Krupp — bu bolalarda yuqori nafas yo'llarida yallig'lanish bo'lib, ayniqsa kichik bolalar o'tkir yo'tal, nafas qisishi va "qichqiriq" tovush bilan nafas olishni boshlashadi.

Belgilari: Yo'tal, "qichqiriq" tovushli nafas olish, ko'krakda siqilish va nafas olishda qiyinchiliklar.

2. Bolalar populyatsiyasida genetik va irsiy kasalliklar ko'p uchraydi. Bu kasalliklar genetik o'zgarishlar (mutatsiyalar) yoki irsiy omillar orqali o'tkaziladi va ba'zi hollarda bolalarda tug'ilganidan

boshlab o'zini namoyon qiladi. Quyida bolalarda ko'p uchraydigan genetik va irsiy kasalliklar turlari haqida ma'lumot berilgan:

I. Duchenne muskulyar distrofiyasi (DMD):

Tavsif: Duchenne muskulyar distrofiyasi — bu X xromosomada joylashgan genetik mutatsiya natijasida muskullarni yo'qotishga olib keladigan surunkali kasallikdir. Bu kasallik odatda yigit bolalarda uchraydi, chunki X xromosoma erkaklar uchun yagona bo'ladi.

Belgilari: Boshlanishi 2-3 yosh atrofida bo'ladi va bolalar oyoqlarida zaiflik, tez charchash, o'z-o'zini tutishda qiyinchilik va qattiq mushaklar og'rig'i bilan kechadi. Kasallik davri bilan yanada kuchayadi, va yakunda bolalar yurish va harakat qilishda cheklovlarga duch keladilar.

II. Cystic fibrosis (kistoz fibroz):

Tavsif: Cystic fibrosis — bu autosomal resessiv (ikki ota-ona tomonidan genetik mutatsiya berilgan) kasallik bo'lib, nafas olish tizimi va oshqozon-ichak tizimiga jiddiy ta'sir qiladi. Bu kasallik nafas olish yo'llarida viskoz mucus yig'ilishi va qon aylanish tizimida muammolarni keltirib chiqaradi. **Belgilari:** Doimiy yo'tal, o'tkir respirator infeksiyalar, nafas qisishi, tez-tez oshqozon-ichak muammolari (masalan, ich qotishi), va o'sishning sekinlashishi. Irsiy kasallik, ikkala ota-onaning da'vogar bo'lishi bilan o'tadi, bu esa bolaning bu kasallikka chalinish xavfini oshiradi.

III. Tay-Saks kasalligi:

Tavsif: Tay-Saks kasalligi — bu autosomal resessiv bo'lgan neyrodegenerativ kasallik bo'lib, asab tizimi va miya hujayralarining yo'qolishiga olib keladi. Bu kasallik asosan yahudiylar va boshqa ba'zi etnik guruhlarda uchraydi.

Belgilari: Bolalar bu kasallik bilan tug'ilganidan so'ng, 3-6 oy ichida harakatni boshqarish qobiliyatini yo'qotish, ko'zning orqa qismining qizil rangga o'xshash qizil dog'lari (cherry red spot), qusish, bosh aylanishi, epileptik tutqanoqlar va o'sishning to'xtashi kabi alomatlar bilan yuzaga keladi.

IV. Sick cell anemiyasi (orqali qizil qon hujayralarining shakllanishi):

Tavsif: Sick cell anemiyasi autosomal resessiv kasallik bo'lib, u qizil qon hujayralarining to'g'ri shaklda bo'lmasligi sababli qon

aylanish tizimida muammolar yuzaga keladi. Kasallikning sababi — hemoglobin S genidagi mutatsiya.

Belgilari: Tana og‘rig‘i, tez charchash, nafas qisishi, ichki qonamalar, infeksiyalar va boshqa qizil qon hujayralarining kamchiligiga olib keladigan holatlar.

V. Fenilketonuriya (PKU):

Tavsif: Fenilketonuriya — bu autosomal resessiv kasallik bo‘lib, fenilalanin deb ataladigan aminokislota metabolizmining buzilishi natijasida yuzaga keladi. Bu kasallik bolaning rivojlanishiga va nerv tizimiga jiddiy zarar etkazishi mumkin.

Belgilari: Kasallikning belgilari tug‘ilganidan keyin paydo bo‘ladi va inqirozlar, ruhiy va jismoniy rivojlanishning sekinlashishi, bosh og‘rig‘i, qo‘zg‘alish, va ko‘rishning yo‘qolishi bilan tavsiflanadi.

VI. Down sindromi:

Tavsif: Down sindromi, Trisomiya 21 deb ham ataladi, bu genetik kasallik bo‘lib, 21-xromosomaning uchta nusxasi bo‘lishi natijasida yuzaga keladi. Bu holat bolalarda intellektual rivojlanishning kechikishi va ba’zi fizikal alomatlar bilan bog‘liq bo‘ladi.

Belgilari: O‘ziga xos yuz ifodalari (masalan, yassilashgan yuz, kichik peshona), quloqlarni past joylashishi, qo‘l va oyoqlarning qisqaroq bo‘lishi, kognitiv rivojlanishning kechikishi va muayyan jismoniy holatlar.

Nazorat uchun savollar:

1. Bolalar populyatsiyasida uchraydigan kasallik turlarini izohlang?
2. Nafas olish tizimida uchraydigan kasalliklar?
3. Bolalar populyatsiyasida ko‘p uchraydigan irsiy va genetik kasalliklarni izohlang?

Mavzu: Shifoxonada uzoq muddat davolanayotgan bolalar tavsifi**Reja:**

1. Bolalar populyatsiyasida ko‘p uchraydigan moddalar almashinuvi buzilishi bilan bog‘liq kasalliklar va ularning turlari.
2. Organizmdagi moddalar almanishuvi buzilishi bilan bog‘liq kasalliklari bilan og‘rigan bolalarning ta‘limdagi ehtiyoj xususiyatlari.
3. Bolalar populyatsiyasida ko‘p uchraydigan onkologik kasalliklar va ularning turlari.

Tayanch tushunchalar: Onkologik kasalliklar, moddalar almanishuvi, davolash, profilaktika, ta‘lim, ehtiyoj.

Onkologik kasalliklar bilan og‘rigan bolalarning ta‘limdagi ehtiyoj xususiyatlari.

Betob bo‘lsak darrov shifokorga murojaat qilamiz. Ayrim hollarda esa shifoxonada yotib davolanishimizga to‘g‘ri keladi. Bunday vaziyatda shifoxonaning begona muhiti kishi ruhiyatiga ta‘sir qilmay qolmaydi. Ba‘zan esa ayrim ruhiy buzilishlarga ham sabab bo‘lishi mumkin. Shunday hollardan biri shifoxona sindromi deyiladi.

— Ushbu sindrom yosh bolalarda nisbatan yaqqolroq namoyon bo‘lgani bois, bu ibora dastlab kichkintoylarga nisbatan qo‘llangan. Keyinchalik esa uning belgilari kattalarda ham kuzatilishi aniqlandi.

Yaqinlaridan uzoqda, haftalab, ba‘zan oylab shifoxonada davolanish yosh bola tugul kattalar uchun ham oson emas. Shu ma‘noda shifo maskanida bo‘lish murg‘akning ruhiyati va jismoniy rivojlanishiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatib, unda shifoxona sindromini yuzaga keltirishi mumkin.

Ya‘ni bola jisman zaiflashib, turli og‘riqlardan shikoyat qiladi va tashqi muhit bilan aloqasi tobora passivlashib boradi. Bemor bola shifoxonadan uyga qaytgach ham ko‘chaga chiqishni xohlamaydi,

tengqurlari, oila a'zolari bilan chiqishmaydi. Dori ichishga o'ch yoki aksincha muolajalardan bezib qoladi. Qizig'i shundaki, endi bemor uydin ko'ra shifoxonani afzal ko'radi.

— Bemorlarda shifoxona sindromi qanday sabablarga ko'ra kelib chiqishi mumkin?

— Bemorda shifoxona sindromi yuzaga kelishining o'ziga yarasha sabablari bor. Ularning asosiylari quyidagilardir:

- surunkali kasalliklar;
- uzoq muddat statsionar davolanish yoki tez-tez shifoxonaga tushish;
- davolanish mahali uydin va tashqi dunyodan uzilib qolish;
- ruhiy kasalliklar bilan og'rish;
- yaqinlar mehriga to'ymaslik yoki aksincha, haddan ziyod g'amxo'rlikdan bahramand bo'lish;
- kasallik tufayli vafot etishdan qo'rqish, ya'ni turli fobiyalar...

— Shifoxona sindromi bolada qanday salbiy o'zgarishlarni yuzaga keltiradi? Bu paytda qanday yo'l tutish kerak?

— Agar 5-6 yoshli bola, deylik, 2-3 yil mobaynida ko'p marotaba shifoxonaga tushgan va u yerda bir necha haftalab yotgan bo'lsa, nafaqat jismoniy, balki tengqurlariga nisbatan aqliy rivojlanishdan ham ortda qola boshlaydi.

Buning sababi shubhasiz, bola uy, mahalla-ko'y, bog'cha yoki maktab muhitidan ancha uzoqlashganligidir. Hatto shifoxonaga tarbiyachi o'qituvchi chaqirilib, ta'lim-tarbiya berilganda ham ko'zlangan natijaga erishish mushkul. Chunki bola uzoq muddat davolangani bois "men xastaman" degan fikr miyasiga o'rinish qoladi va har bir vaziyatga bemor ko'zi bilan qaraydi.

Tibbiyot xodimlari, shuningdek, ota-ona keragidan ortiqcha mehr ko'rsatishi tufayli bolada xudbinlik rivojlanishi ham mumkin. Yoki aksincha, unga yetarli darajada e'tibor berilmasa, yon-atrofdagilarga nisbatan adovat hissi shakllanishi hech gap emas. Demak, bu vaziyatda bolaga g'amxo'rlik ko'rsatishda me'yorni topa olish muhim.

Normativ-huquqiy hujjatlar loyihalari muhokamasi portalida Vazirlar Mahkamasining "Davolash-profilaktika muassasalarida statsionar sharoitda uzoq muddat davolanishga muhtoj bolalarga umumiy o'rta ta'lim berishni tashkil etish to'g'risida"gi qarori loyihasi joylashtirildi.

Davolash-profilaktika muassasalarida statsionar sharoitda uzoq muddat davolanishga muhtoj bolalarga umumiy oʻrta taʼlim berish tartibi toʻgʻrisidagi nizomga koʻra, davolash-profilaktika muassasalari qoshidagi umumiy oʻrta taʼlim maktablari davlat taʼlim standartlari hamda ular asosida ishlab chiqilgan maxsus taʼlim (aqli zaif va ruhiy rivojlanishda orqada qolgan bolalar uchun) talablariga muvofiq har bir shaxsning taʼlim va tarbiya olishdagi konstitutsiyaviy huquqini roʻyobga chiqarish, ularning umumiy oʻrta taʼlim olishini va bilish imkoniyatlariga muvofiq tarbiyalash maqsadida tashkil etiladi.

Davolash-profilaktika muassasalari qoshidagi umumiy oʻrta taʼlim maktablarida taʼlim olish bepul amalga oshiriladi. Davolash-profilaktika muassasalari qoshidagi umumiy oʻrta taʼlim maktablarining asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- oʻquvchilar tomonidan muntazam bilim olinishini taʼminlash, ularning bilim olish ehtiyojini qondirish;
- oʻquvchilarda milliy hamda umumbashariy qadriyatlarni uygʻunlashtirish asosida yuksak maʼnaviy-axloqiy fazilatlarni tarbiyalash, ularning taʼlim-tarbiya olishlari uchun shart-sharoit yaratib berish;
- oʻquvchilarning umumiy oʻrta taʼlimning davlat taʼlim standartlari hamda ular asosida ishlab chiqilgan (aqli zaif va ruhiy rivojlanishda orqada qolgan bolalar uchun) maxsus taʼlim talablariga muvofiq bilim olishlarini taʼminlash;
- taʼlim berish jarayonida oʻquvchilarning sogʻligʻini himoyalovchi dars jadvaliga rioya etilishini taʼminlash.

Davolash-profilaktika muassasalari qoshidagi umumiy oʻrta taʼlim maktablar tibbiy koʻrsatmalarga koʻra, davolash-profilaktika muassasalarida statsionar sharoitda 30 kun va undan ortiq davr mobaynida davolanayotgan maktab yoshidagi bolalar uchun tashkil etiladi. Oʻquvchilar Qoraqalpogʻiston Respublikasi Xalq taʼlimi vazirligi, Toshkent shahar xalq taʼlimi bosh boshqarmasi va viloyatlar xalq taʼlimi boshqarmalari tegishliligi boʻyicha Qoraqalpogʻiston Respublikasi Sogʻliqni saqlash vazirligi, Toshkent shahar sogʻliqni saqlash bosh boshqarmasi va viloyatlar sogʻliqni saqlash boshqarmalarining buyrugʻi bilan davolash-profilaktika muassasalari yaqinidagi umumiy oʻrta taʼlim maktablariga biriktiriladi va davolash-

profilaktika muassasalari qoshida o'rnatilgan tartibda umumiy o'rta ta'lim maktablari tashkil etiladi.

Davolash-profilaktika muassasalari qoshidagi umumiy o'rta ta'lim maktablari ixtisoslashuviga muvofiq quyidagi turlarga bo'linadi:

I - sil kasalligi va uning shakllariga chalingan bolalar uchun davolash-profilaktika muassasalari qoshidagi umumiy o'rta ta'lim maktablari;

II - tayanch tizimi kasalliklari va ularning asoratlariga chalingan bolalar uchun davolash-profilaktika muassasalari qoshidagi umumiy o'rta ta'lim maktablari;

III - ruhiy asab kasalliklariga chalingan bolalar uchun davolash-profilaktika muassasalari qoshidagi umumiy o'rta ta'lim maktablari.

Davolash-profilaktika muassasalari qoshidagi umumiy o'rta ta'lim maktablarida umumiy o'rta ta'lim boshlang'ich ta'lim (I — IV sinflar) hamda umumiy o'rta ta'lim (I — XI sinflar) bosqichlaridan iborat bo'lib, kunduzgi ta'lim shaklida amalga oshiriladi.

O'quvchilarga davlat ta'lim standartlari va talablariga mos umumiy o'rta ta'lim beriladi. Ta'lim-tarbiya jarayoni umumiy o'rta ta'limning davlat standartiga muvofiq holda belgilanadi.

Maxsus ta'lim O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi tomonidan belgilangan tartibda, o'quv rejalari va dasturlari asosida, maxsus korreksion tuzatish uslublaridan foydalanilgan holda olib boriladi.

O'quvchini davolash-profilaktika muassasasiga davolash uchun qabul qilinganligi, uni davolash-profilaktika muassasasi qoshidagi umumiy o'rta ta'lim maktabiga qabul qilish uchun asos hisoblanadi. O'quvchilarni davolash-profilaktika muassasalari qoshidagi umumiy o'rta ta'lim maktablariga qabul qilish hamda ularga ta'lim berish belgilangan tartibda vaqtinchalik tashkil etiladi. 30 kun va undan ortiq davr mobaynida davolanadigan o'quvchi yoshidagi bemorlar davolash-profilaktika muassasasi qoshidagi umumiy o'rta ta'lim maktabiga qabul qilinayotganda o'zi ta'lim olayotgan umumiy o'rta ta'lim maktabining rahbariyati tomonidan imzolangan va muhr bilan tasdiqlangan yozma ma'lumotnoma taqdim qiladi. O'quvchi davolash-profilaktika muassasasiga qabul qilingandan boshlab bir kun muddatda yoshi va umumiy o'rta ta'lim maktabi tomonidan taqdim etilgan ma'lumotnomaga muvofiq sinfga birlashtiriladi va davolanishga qadar

ta'lim olgan umumiy o'rta ta'lim maktabi rahbariyatiga davolash-profilaktika muassasasi qoshidagi umumiy o'rta ta'lim maktabi mudiri tomonidan imzolangan va muxr bilan tasdiqlangan yozma ma'lumotnoma yuboriladi. Davolash-profilaktika muassasasi qoshidagi umumiy o'rta ta'lim maktabida sinflardagi o'quvchilar soni 10-20 nafarni tashkil etadi. Sinfdagi o'quvchilar soni yetarli bo'lmagan hollarda, boshlang'ich sinflarda o'quvchilar (1-3-sinf, 2-4-sinf, 1-4-sinf) komplekt sinflarga birlashtiriladi, yuqori sinflarda o'quvchi sonidan qat'iy nazar sinflar ochishga ruxsat etiladi. Dars soatining davomiyligi 40 daqiqadan iborat bo'ladi.

Davolash-profilaktika muassasalari qoshidagi umumiy o'rta ta'lim maktablarining o'quv rejasi umumiy o'rta ta'lim maktablari tayanch o'quv rejasi asosida ishlab chiqiladi va davolash-profilaktika muassasasi joylashgan tuman (shahar) xalq ta'limi bo'limi hamda davolash-profilaktika muassasasining yuqori turuvchi organi tomonidan tasdiqlanadi. Jismoniy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilarga ta'lim berish umumiy o'rta ta'lim maktablarining o'quv dasturlari, psixik rivojlanishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilarga ta'lim berish esa aqli zaif bolalar uchun ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalari o'quv dasturlari asosida tashkil etiladi.

Nazorat uchun savollar:

1. Bolalar populyatsiyasida ko'p uchraydigan moddalar almashinuvi kasalliklari? 2. Bolalar populyasida ko'p uchraydigan onkologik kasalliklar? 3. Davolash profilaktika muassasalarida ta'lim va tarbiya jarayoni?

Mavzu: Shifoxonada uzoq muddat davolanayotgan bolalar ta'limini tashkil etish texnologiyalari

Reja:

1. Nafas olish tizimi kasalliklari (sil, bronxial astma) bilan og'rigan bolalarning ta'limini tashkil etish yuzasidan tavsiya va ko'rsatmalar.

2. Genetik va irsiy kasalliklar bilan og'rigan bolalarning ta'limini tashkil etish yuzasidan tavsiyalar.

3. Organizmdagi moddalar almashinuvi buzilishi bilan bog'liq kasalliklar bilan og'rigan bolalarning ta'limini tashkil etish yuzasidan tavsiyalar.

4. Onkologik kasalliklar bilan og‘rigan bolalarning ta’limini tashkil etish yuzasidan tavsiyalar.

Tayanch tushunchalar: ergoterapiya, genetik mutatsiyalar, Duchenne mushaklar distrofiyasi, fenilketonuriya, mukovistsidoz, Muko-vistsidoz kasalligi;

Shifoxonada uzoq muddat davolanayotgan bolalar uchun ta’limning tashkil etilishi bugungi kunda ahamiyatga molik masala hisoblanadi. Uzoq muddat davolanish jarayonlari bolalar uchun nafaqat jismoniy, balki ruhiy stress va izolyatsiyani ham keltirib chiqarishi mumkin. Shuning uchun ularning ta’limini davomiyligi, samaradorligi va ruhiy salomatligini saqlashda muhim ahamiyatga ega. Uzoq muddat davolanuvchi bolalar o‘zlarini faqat bemor sifatida his qilishlarini oldini olish va ularni umumta’lim tizimidan chetda qoldirmaslik uchun zamonaviy texnologiyalar va pedagogik yondashuvlar mavjud. Ta’lim jarayonini shifoxonada tashkil etish bolalarning intellektual rivojlanishini davom ettirishga yordam beradi, ularni jamiyatga qaytarishga tayyorlaydi va darsdan ortda qolishlarini oldini oladi.

1. Nafas olish tizimi kasalliklari (sil, bronxial astma) bilan og‘rigan bolalarning ta’limini tashkil etish yuzasidan tavsiya va ko‘rsatmalar.

Nafas olish tizimi kasalliklari, jumladan, sil (tuberkulyoz) va bronxial astma bolalar orasida keng tarqalgan va jiddiy sog‘liq muammolariga olib keladigan kasalliklardir. Bu kasalliklar bolaning jismoniy va ruhiy holatiga, shuningdek, uning o‘qish va ta’lim olish imkoniyatlariga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Uzoq muddat davom etadigan davolash jarayonlari va kasallikning o‘ziga xos xususiyatlari bolaning o‘qish jarayonini murakkablashtiradi. Shuning uchun, nafas olish tizimi kasalliklari bilan og‘rigan bolalarning ta’limini tashkil etishda maxsus yondashuv va tavsiyalarni ishlab chiqish juda muhimdir.

- Nafas olish tizimi kasalliklari bilan og‘rigan bolalarning ta’lim jarayoni:

Sil kasalligi: Sil — bu nafas olish tizimini zararlaydigan, uzun muddat davom etadigan va yuqumli bo‘lgan kasallikdir. Silga chalingan bolalar ko‘pincha uzoq muddat davolanishadi va jismoniy

holati yomonlashishi mumkin. Bu bolalarning darslarga qatnashishi va o'qish samaradorligi pasayishi mumkin. Shifoxonada yotish, karantin sharoitlari va darslar uchun moslashuvchan yondashuvni talab qiladi.

- **Bronxial astma:** Bronxial astma nafas olish yo'llarining yallig'lanishi va torayishi bilan bog'liq kasallik bo'lib, bolalar o'rtasida keng tarqalgan. Astma tutqunlari va nafas olishdagi muammolar bolaning o'qish jarayoniga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Astma bo'lgan bolalar uchun darslarning davomiyligi va intensivligi ehtiyotkorlik bilan rejalashtirilishi kerak. Astma tutquni paytida o'qish qiyinlashadi, shuning uchun o'qituvchilar va shifokorlar hamkorligida individual yondashuv talab etiladi.

- **Nafas olish tizimi kasalliklari bilan og'rigan bolalarning ta'limini tashkil etishning asosiy tamoyillari:**

Individual yondashuv: Har bir bolaning sog'liq holati alohida baholanishi kerak. Sil va bronxial astma bilan og'rigan bolalar uchun darslar moslashtirilgan va individual yondashuv bilan tashkil etilishi zarur. Darslarning davomiyligi, o'qish tezligi va o'qitish metodikasi bolaning sog'liq holatiga qarab belgilanishi lozim. Masalan, astmasi bo'lgan bola uchun jismoniy yuki kamroq darslar yoki qisqa darslar o'tkazish zarur.

- **Masofaviy ta'lim va interaktiv texnologiyalar:** Nafas olish tizimi kasalliklari bilan og'rigan bolalar uchun masofaviy ta'lim samarali vosita hisoblanadi. Bu bolalarga sog'liq holatini hisobga olgan holda darslarni uyda yoki shifoxonada davom ettirish imkonini beradi. Interaktiv onlayn platformalar, video darslar va virtual sinflar yordamida ta'limni tashkil etish osonlashadi.

- **Psixologik qo'llab-quvvatlash:** Sil va bronxial astma kabi kasalliklarga chalingan bolalar psixologik jihatdan zaiflashgan bo'lishi mumkin. Ularning o'ziga bo'lgan ishonchi pasayishi va ruhiy holati yomonlashishi mumkin. Shuning uchun ta'lim jarayonida bolalarga psixologik yordam ko'rsatish, o'ziga bo'lgan ishonchni oshirish va ular bilan muntazam suhbatlar o'tkazish zarur. Psixologik qo'llab-quvvatlash bolalarning ta'limga bo'lgan motivatsiyasini oshiradi.

O'qituvchilarga tavsiyalar:

Vaqtini moslashtirish: Nafas olish tizimi kasalliklari bilan og'rigan bolalar uchun dars vaqtini moslashtirish muhimdir. Ular ko'proq dam olishga muhtoj bo'lishi mumkin, shuning uchun

o'qituvchilar darslarning davomiyligini qisqartirish va bolaning holatiga qarab tanaffuslar o'rtasida dam olish vaqtini ta'minlashlari lozim.

Sog'liq holatini kuzatib borish: O'qituvchilar bolaning sog'liq holatini muntazam ravishda kuzatib borishi kerak. Astma yoki sil tutquni boshlangan vaqtda darslar va faoliyatlarni to'xtatish yoki o'zgartirish kerak bo'lishi mumkin. Bolaning shifokori bilan muntazam aloqa o'rnatish, darslarni bolaning sog'liq holatiga moslashtirishga yordam beradi.

Darslarning interaktiv va ko'p o'zgaruvchan bo'lishi: Nafas olish tizimi kasalliklari bilan og'rikan bolalar uchun darslar qiziqarli va motivatsiyalovchi bo'lishi kerak. Interaktiv metodlar, o'yinlar va vizual materiallar yordamida ta'lim jarayonini yanada samarali qilish mumkin. Bu bolalarga o'qishning murakkabligini engib, bilim olishga bo'lgan qiziqishini saqlashga yordam beradi.

Sog'liqni saqlash xodimlariga tavsiyalar:

Dori-darmonlarni kuzatib borish: Nafas olish tizimi kasalliklari bilan og'rikan bolalar doimiy ravishda dori-darmonlar qabul qiladilar. Shifokorlar bolaning dori rejimini va davolash jarayonini nazorat qilishi kerak. Bu bolalarning o'qish jarayoniga ta'sir ko'rsatmasligi uchun dori-darmonlarni va ularning yon ta'sirlarini hisobga olish lozim.

Shifoxonada ta'limni tashkil etish: Shifoxonada uzoq muddat davolanayotgan bolalar uchun ta'limni tashkil etishda sog'liqni saqlash xodimlari bilan o'qituvchilar o'rtasida yaqin hamkorlik o'rnatish zarur. Bu bolalarning holatini baholashda yordam beradi va ta'lim jarayonini sog'liq holatiga mos ravishda tashkil etishda yordam beradi.

Jamiyat va oila roli:

Oilaviy qo'llab-quvvatlash: Nafas olish tizimi kasalliklari bilan og'rikan bolalar uchun oilaning roli juda muhimdir. Oila bolaga qo'llab-quvvatlash, motivatsiya va darslarga qayta tiklanishga yordam berishi kerak. Oila ta'lim jarayonida faol ishtirok etishi, bolani o'qish va rivojlanish jarayonida qo'llab-quvvatlashi lozim.

Jamiyatning ahamiyati: Jamiyatda nafas olish tizimi kasalliklari bilan og'rikan bolalar haqida ijtimoiy ongni oshirish muhimdir. Ommaviy targ'ibot va ta'lim orqali bu bolalarga nisbatan qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratish zarur.

Nafas olish tizimi kasalliklari bilan ogʻrigan bolalarning taʼlimini tashkil etishda sogʻliq holatini, individual ehtiyojlarini va taʼlim jarayonining samaradorligini hisobga olish zarur. Sil va bronxial astma bilan ogʻrigan bolalar uchun individual yondashuv, masofaviy taʼlim, psixologik qoʻllab-quvvatlash va sogʻliqni saqlash xodimlari bilan yaqin hamkorlik muhimdir. Bularning barchasi bolalarning taʼlim olish jarayonini davom ettirish va ularni jamiyatga qaytarish uchun zarur boʻlgan sharoitlarni yaratadi.

2.Genetik va irsiy kasalliklar bilan ogʻrigan bolalarning taʼlimini tashkil etish yuzasidan tavsiyalar.

Genetik va irsiy kasalliklar, bolalarda rivojlanish va taʼlim jarayoniga salbiy taʼsir koʻrsatishi mumkin. Bu kasalliklar tugʻma boʻlib, ota-ona tomonidan bola uchun genetik materialda oʻzgartirishlar yoki mutatsiyalar orqali meros boʻlib oʻtadi. Genetik kasalliklar va irsiy muammolar bolaning jismoniy, psixologik va kognitiv rivojlanishiga taʼsir qilishi mumkin, shuningdek, taʼlim olish imkoniyatlarini cheklashga olib keladi. Shuning uchun bu bolalar uchun taʼlim jarayonini samarali tashkil etish, ularning oʻziga xos ehtiyojlarini hisobga olish, pedagogik va psixologik yondashuvlarni ishlatish juda muhimdir.

- Genetik va irsiy kasalliklar bilan ogʻrigan bolalar haqida umumiy maʼlumot:

Genetik va irsiy kasalliklar oʻz-oʻzidan turli xil xususiyatlarga ega boʻlib, ular asosan ikki turga boʻlinadi:

- Genetik mutatsiyalar (masalan, daun sindromi, fenilketonuriya, mukovistsidoz va boshqalar) bu kasalliklar ota-onalardan bola orqali oʻtishi mumkin.

- Irsiy kasalliklar (masalan, hemofiliya, Duchenne mushak distrofiyasi deb atalmish kasallik va boshqalar) faqatgina maʼlum oilaviy guruhlarda uchraydi.

Bu kasalliklar bolaning rivojlanishida bir qator cheklovlarni keltirib chiqaradi. Jismoniy yoki aqliy cheklovlar, koʻproq tibbiy yordam va kuzatuvni talab qilish, shuningdek, oʻquv jarayonida oʻziga xos ehtiyojlar yaratadi.

- **Taʼlimni tashkil etishda oʻqituvchilarga tavsiyalar:**

- Individual yondashuv:** Genetik va irsiy kasalliklar bilan ogʻrigan bolalar har biri oʻziga xos boʻlib, ularning ehtiyojlari va qobiliyatlari

alohida baholanishi kerak. Masalan, daun sindromiga chalingan bolalar ko‘pincha o‘qish va muloqotda muammolarga duch keladilar. Bunday bolalar uchun darslar qisqartirilgan, vizual va ko‘rish orqali o‘rganish imkoniyatlari yaratish tavsiya etiladi.

Darslarni moslashtirish: Bolaning kasallik darajasi va xususiyatlariga qarab, darslarning davomiyligi va intensivligi moslashtirilishi zarur. Masalan, fenilketonuriya kasalligiga ega bolalar o‘zlarining metabolizmiga xos cheklovlarga ega, shuning uchun ular uchun o‘qish jarayoni boshqa bolalarga qaraganda boshqacha bo‘lishi mumkin.

Ko‘p hissiy va vizual materiallar: Aqliy va jismoniy cheklovlarga ega bo‘lgan bolalar uchun ko‘rgazmali materiallardan foydalanish samarali bo‘ladi. Grafiklar, rasmlar, videolar va boshqa vizual vositalar bolaga yangi bilimlarni o‘zlashtirishda yordam beradi.

Maxsus metodlar va o‘qitish strategiyalari: Maxsus metodikalar, masalan, o‘zlashtirish jarayonida o‘qish, yozish va muloqot qilishda ko‘proq vaqt ajratish, bolalar bilan birgalikda o‘yinlar, tajriba asosida ta‘lim, interaktiv metodlar va boshqa pedagogik strategiyalar yordamida bolalar ta‘lim olish imkoniyatiga ega bo‘lishlari mumkin.

Ta‘lim jarayonida psixologik yondashuv:

Psixologik qo‘llab-quvvatlash: Genetik va irsiy kasalliklar bilan og‘rigan bolalar ko‘pincha ruhiy stressga uchraydilar. Ularning o‘ziga bo‘lgan ishonchi, ijtimoiy aloqalar va jamiyatdagi o‘rni haqida xavotirlar bo‘lishi mumkin. Shuning uchun psixologlar bilan birgalikda ishlash, bolaga ruhiy qo‘llab-quvvatlash ko‘rsatish, o‘ziga xos ehtiyojlarini tushunish va unga yordam berish juda muhimdir.

O‘z-o‘zini anglash va o‘zini hurmat qilish: Genetik kasalliklar bilan og‘rigan bolalar uchun o‘ziga xos ijtimoiy va psixologik muammolar yuzaga kelishi mumkin. Ular ko‘pincha jamiyatdan ajralib qolish, kamtarlik va o‘zining imkoniyatlari bilan bog‘liq savollar bilan duch kelishadi. Bu jarayonda o‘qituvchilarning roli juda katta. O‘ziga bo‘lgan ishonchni oshirish, psixologik qo‘llab-quvvatlash va ijtimoiy integratsiya bolalar uchun ta‘lim jarayonini muvaffaqiyatli amalga oshirishga yordam beradi.

4. Maxsus ta‘lim yondashuvlari va metodlari:

Ta‘limni individualizatsiya qilish: Genetik va irsiy kasalliklar bilan og‘rigan bolalar ko‘pincha o‘zlarining qobiliyatlari va ehtiyojlariga

qarab alohida yondashuvni talab qiladi. Shuning uchun darslarni individuallashtirish va bolaning ehtiyojlariga moslashtirish zarur. Bu o'qishning ko'proq individual yordam ko'rsatishni, maxsus materiallar va ko'rsatmalarni taqdim etishni o'z ichiga oladi.

3. "Genetik va irsiy kasalliklar bilan og'rigan bolalarning ta'limini tashkil etish yuzasidan tavsiyalar"

Genetik va irsiy kasalliklar, bolalarda rivojlanish va ta'lim jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bu kasalliklar tug'ma bo'lib, ota-ona tomonidan bola uchun genetik materialda o'zgartirishlar yoki mutatsiyalar orqali meros qilib o'tadi. Genetik kasalliklar va irsiy muammolar bolaning jismoniy, psixologik va kognitiv rivojlanishiga ta'sir qilishi mumkin, shuningdek, ta'lim olish imkoniyatlarini cheklashga olib keladi. Shuning uchun bu bolalar uchun ta'lim jarayonini samarali tashkil etish, ularning o'ziga xos ehtiyojlarini hisobga olish, pedagogik va psixologik yondashuvlarni ishlatish juda muhimdir.

1. Genetik va irsiy kasalliklar bilan og'rigan bolalar haqida umumiy ma'lumot:

Genetik va irsiy kasalliklar o'z-o'zidan turli xil xususiyatlarga ega bo'lib, ular asosan ikki turga bo'linadi:

- Genetik mutatsiyalar (masalan, daun sindromi, fenilketonuriya, mukovistsidoz va boshqalar) bu kasalliklar ota-onalardan bola orqali o'tishi mumkin.

- Irsiy kasalliklar (masalan, gemofiliya, Duchenne mushak distrofiyasi deb atalmish kasallik va boshqalar) faqatgina ma'lum oilaviy guruhlarda uchraydi. Bu kasalliklar bolaning rivojlanishida bir qator cheklovlarni keltirib chiqaradi. Jismoniy yoki aqliy cheklovlar, ko'proq tibbiy yordam va kuzatuvni talab qilish, shuningdek, o'quv jarayonida o'ziga xos ehtiyojlar yaratadi.

2. Ta'limni tashkil etishda o'qituvchilarga tavsiyalar:

Individual yondashuv: Genetik va irsiy kasalliklar bilan og'rigan bolalar har biri o'ziga xos bo'lib, ularning ehtiyojlari va qobiliyatlari alohida baholanishi kerak. Masalan, daun sindromiga chalingan bolalar ko'pincha o'qish va muloqotda muammolarga duch keladilar. Bunday bolalar uchun darslar qisqartirilgan, vizual va ko'rish orqali o'rganish imkoniyatlari yaratish tavsiya etiladi.

Darslarni moslashtirish: Bolaning kasallik darajasi va xususiyatlariga qarab, darslarning davomiyligi va intensivligi moslashtirilishi zarur. Masalan, fenilketonuriya kasalligiga ega bolalar o'zlarining metabolizmiga xos cheklovlarga ega, shuning uchun ular uchun o'qish jarayoni boshqa bolalarga qaraganda boshqacha bo'lishi mumkin.

Ko'p hissiy va vizual materiallar: Aqliy va jismoniy cheklovlarga ega bo'lgan bolalar uchun ko'rgazmali materiallardan foydalanish samarali bo'ladi. Grafiklar, rasmlar, videolar va boshqa vizual vositalar bolaga yangi bilimlarni o'zlashtirishda yordam beradi.

Maxsus metodlar va o'qitish strategiyalari: Maxsus metodikalar, masalan, o'zlashtirish jarayonida o'qish, yozish va muloqot qilishda ko'proq vaqt ajratish, bolalar bilan birgalikda o'yinlar, tajriba asosida ta'lim, interaktiv metodlar va boshqa pedagogik strategiyalar yordamida bolalar ta'lim olish imkoniyatiga ega bo'lishlari mumkin.

3. Ta'lim jarayonida psixologik yondashuv:

Psixologik qo'llab-quvvatlash: Genetik va irsiy kasalliklar bilan og'rigan bolalar ko'pincha ruhiy stressga uchraydilar. Ularning o'ziga bo'lgan ishonchi, ijtimoiy aloqalar va jamiyatdagi o'rni haqida xavotirlar bo'lishi mumkin. Shuning uchun psixologlar bilan birgalikda ishlash, bolaga ruhiy qo'llab-quvvatlash ko'rsatish, o'ziga xos ehtiyojlarini tushunish va unga yordam berish juda muhimdir.

O'z-o'zini anglash va o'zini hurmat qilish: Genetik kasalliklar bilan og'rigan bolalar uchun o'ziga xos ijtimoiy va psixologik muammolar yuzaga kelishi mumkin. Ular ko'pincha jamiyatdan ajralib qolish, kamtarlik va o'zining imkoniyatlari bilan bog'liq savollar bilan duch kelishadi. Bu jarayonda o'qituvchilarning roli juda katta. O'ziga bo'lgan ishonchni oshirish, psixologik qo'llab-quvvatlash va ijtimoiy integratsiya bolalar uchun ta'lim jarayonini muvaffaqiyatli amalga oshirishga yordam beradi.

4. Maxsus ta'lim yondashuvlari va metodlari:

Ta'limni individualizatsiya qilish: Genetik va irsiy kasalliklar bilan og'rigan bolalar ko'pincha o'zlarining qobiliyatlari va ehtiyojlariga qarab alohida yondashuvni talab qiladi. Shuning uchun darslarni individuallashtirish va bolaning ehtiyojlariga moslashtirish zarur. Bu o'qishning ko'proq individual yordam ko'rsatishni, maxsus materiallar va ko'rsatmalarni taqdim etishni o'z ichiga oladi.

Ergoterapiya va fizioterapiya: Ba'zi genetik kasalliklar bolaning motorik qobiliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Masalan, Duchenne mushaklar distrofiyasi deb ataladigan kasallik bolaning mushak tizimini zaiflashtiradi. Shuning uchun bolalar uchun maxsus ergoterapiya va fizioterapiya mashg'ulotlarini tashkil etish dars jarayonining muhim qismiga aylanishi mumkin.

Maxsus ta'lim dasturlari: Maxsus ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun ishlab chiqilgan ta'lim dasturlarini ishlab chiqish, ular uchun moslashgan materiallar va o'qitish metodlarini qo'llash zarur. Bu metodlar bolaning rivojlanish darajasiga qarab, ularni o'qish jarayoniga jalb qilishga yordam beradi.

5. Oila va jamiyatning roli:

Oilaviy qo'llab-quvvatlash: Genetik va irsiy kasalliklar bilan og'rigan bolalar uchun oila juda muhim rol o'ynaydi. Oila bolaga ta'lim jarayonida yordam berish, o'qish va rivojlanish uchun zarur sharoitlarni yaratish va bolani doimiy ravishda qo'llab-quvvatlash kerak.

Jamiyatdagi o'rni: Jamiyatda genetik va irsiy kasalliklar bilan og'rigan bolalarga nisbatan ijtimoiy ongini oshirish va ularga nisbatan mehr-oqibatli muhit yaratish muhimdir. Ta'lim muassasalarida inklyuziv ta'limni targ'ib qilish, bu bolalarga o'zlariga xos imkoniyatlarni yaratish, ijtimoiy izolyatsiyani kamaytirish va jamiyatga moslashuvni ta'minlash zarur.

Genetik va irsiy kasalliklar bilan og'rigan bolalar uchun ta'limni tashkil etish alohida yondashuvlarni talab qiladi. O'qituvchilarning, psixologlarning va sog'liqni saqlash xodimlarining hamkorligi, shuningdek, oila va jamiyatning faol qo'llab-quvvatlashi ta'lim jarayonining samarali amalga oshirilishida muhim ahamiyatga ega. Individual yondashuvlar, maxsus ta'lim metodlari, psixologik qo'llab-quvvatlash va jamiyatdagi ijtimoiy integratsiya bolalar uchun muvaffaqiyatli ta'limni ta'minlashga yordam beradi. Bu orqali bolalarning nafaqat bilim olish, balki ijtimoiy hayotga muvaffaqiyatli kirib borishlari mumkin bo'ladi.

Ergoterapiya *(bu odamlarning kundalik hayot faoliyatlarini yaxshilash, qayta tiklash yoki saqlab qolish uchun qo'llaniladigan tibbiy va rehabilitatsiya sohasidagi bir mutaxassislikdir.)* va fizioterapiya: Ba'zi genetik kasalliklar bolaning motorik qobiliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Masalan, Duchenne muskhak

distrofiyasi deb ataladigan kasallik bolaning mushak tizimini zaiflashtiradi. Shuning uchun bolalar uchun maxsus ergoterapiya va fizioterapiya mashg'ulotlarini tashkil etish dars jarayonining muhim qismiga aylanishi mumkin.

Maxsus ta'lim dasturlari: Maxsus ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun ishlab chiqilgan ta'lim dasturlarini ishlab chiqish, ular uchun moslashgan materiallar va o'qitish metodlarini qo'llash zarur. Bu metodlar bolaning rivojlanish darajasiga qarab, ularni o'qish jarayoniga jalb qilishga yordam beradi.

5. Oila va jamiyatning roli:

Oilaviy qo'llab-quvvatlash: Genetik va irsiy kasalliklar bilan og'rigan bolalar uchun oila juda muhim rol o'ynaydi. Oila bolaga ta'lim jarayonida yordam berish, o'qish va rivojlanish uchun zarur sharoitlarni yaratish va bolani doimiy ravishda qo'llab-quvvatlash kerak.

Jamiyatdagi o'rni: Jamiyatda genetik va irsiy kasalliklar bilan og'rigan bolalarga nisbatan ijtimoiy ongini oshirish va ularga nisbatan mehr-oqibatli muhit yaratish muhimdir. Ta'lim muassasalarida inklyuziv ta'limni targ'ib qilish, bu bolalarga o'zlariga xos imkoniyatlarni yaratish, ijtimoiy izolyatsiyani kamaytirish va jamiyatga moslashuvni ta'minlash zarur.

Genetik va irsiy kasalliklar bilan og'rigan bolalar uchun ta'limni tashkil etish alohida yondashuvlarni talab qiladi. O'qituvchilarning, psixologlarning va sog'liqni saqlash xodimlarining hamkorligi, shuningdek, oila va jamiyatning faol qo'llab-quvvatlashi ta'lim jarayonining samarali amalga oshirilishida muhim ahamiyatga ega. Individual yondashuvlar, maxsus ta'lim metodlari, psixologik qo'llab-quvvatlash va jamiyatdagi ijtimoiy integratsiya bolalar uchun muvaffaqiyatli ta'limni ta'minlashga yordam beradi. Bu orqali bolalarning nafaqat bilim olish, balki ijtimoiy hayotga muvaffaqiyatli kirib borishlari mumkin bo'ladi.

3. Organizmdagi moddalar almashinuvi buzilishi bilan bog'liq kasalliklar bilan og'rigan bolalarning ta'limini tashkil etish yuzasidan tavsiyalar.

Moddalar almashinuvi (metabolizm) buzilishlari turli xil genetik va o'zgaruvchan omillar ta'sirida yuzaga keladigan kasalliklardir. Bu kasalliklar organizmning normal funksiyalarini to'liq yoki qisman bajarishga qodir emasligini anglatadi. Metabolik kasalliklar bolalarda

turli muammolarni keltirib chiqaradi, jumladan, jismoniy o'sishning sekinlashishi, intellektual rivojlanishning kechikishi, ortiqcha vazn yoki kamchilik, va boshqa ko'plab salbiy holatlar. Shunday ekan, moddalar almashinuvi buzilishi bilan og'rigan bolalar uchun ta'lim jarayonini to'g'ri tashkil etish, ularning ehtiyojlariga moslashtirish juda muhimdir.

1. Moddalar almashinuvi buzilishi bilan bog'liq kasalliklar:

Moddalar almashinuvi buzilishi turli xil kasalliklarni o'z ichiga oladi. Ulardan ba'zilar tug'ma, ba'zilar esa o'zgaruvchan (atrofiy, ichki organlar kasalliklari va hokazo) bo'lishi mumkin. Ushbu kasalliklarning ba'zilar o'qish va rivojlanish jarayoniga jiddiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Fenilketonuriya (PKU): Bu kasallikda organizm fenilalanin aminokislotasini qayta ishlashda qiyinchilikka duch keladi. Bu aminokislotaning yuqori darajasi asab tizimiga zarar yetkazishi mumkin va aqliy rivojlanishni sekinlashtirishi mumkin.

Muko-vistsidoz: Bu kasallikda o'pka va oshqozon osti bezining funksiyasi buziladi, bu esa bolalarning nafas olish tizimini va hazm qilishni qiyinlashtiradi.

Diabet: Endokrin tizimi kasalligi bo'lib, organizmning insulin ishlab chiqarish yoki ishlatish qobiliyatini buzadi. Bu bolalarda qondagi shakar miqdorining doimiy nazoratini talab qiladi va o'qish jarayoniga ham ta'sir etishi mumkin.

Galaktozemiya, tirotoksikoz va boshqa metabolik kasalliklar: Ushbu kasalliklar bolalar uchun uzoq muddatli davolanish, ehtiyotkorlik va maxsus ta'lim sharoitlarini talab qiladi.

2. Moddalar almashinuvi buzilishi bilan og'rigan bolalarning ta'limini tashkil etish tamoyillari:

Individual yondashuv: Har bir bolaning kasalligi va uning og'irligi turlicha bo'lishi mumkin, shuning uchun ta'limni tashkil etishda har bir bolaning individual ehtiyojlari va imkoniyatlarini hisobga olish zarur. Darslar davomiyligi, ularning intensivligi, jismoniy va ruhiy yuklarni hisobga olib moslashtirilishi kerak.

Darslarning moslashuvi: Moddalar almashinuvi buzilishi bilan og'rigan bolalar uchun darslar maxsus reja asosida o'tkazilishi kerak. Masalan, fenilketonuriya bilan og'rigan bolalar uchun yuqori fenilalanin darajasi organizmda o'zgarishlarga olib kelishi mumkin,

shuning uchun o'qish va ta'limda tezda charchash, diqqatni jamlashda muammolar bo'lishi mumkin. Bunday bolalar uchun qisqa, ammo samarali darslar tashkil etish zarur. Darslarning turli shakllari: Darslar faqat klassik o'qish shaklida bo'lmasligi kerak. Interaktiv va vizual materiallar yordamida o'qitish, bilimlarni o'zlashtirishda samaraliroq bo'lishi mumkin. O'yin, ko'rgazma va video materiallar yordamida ta'lim samaradorligini oshirish mumkin.

3. Psixologik yondashuvlar va qo'llab-quvvatlash:

Psixologik qo'llab-quvvatlash: Moddalar almashinuvi buzilishlari bilan og'rikan bolalar o'ziga nisbatan ishonchsizlik, depressiya yoki ijtimoiy izolyatsiya muammolariga duch kelishlari mumkin. Ular o'zlarini boshqalardan farq qilayotganini sezishi, jamiyatdan ajralib qolish hissini boshdan kechirishlari mumkin. Shu sababli, psixologik yordam va qo'llab-quvvatlash bu bolalarning ta'lim olish jarayonida juda muhim ahamiyatga ega. Emotsional va ruhiy holatni kuzatish: Bolalar kasalliklarining o'ziga xos xususiyatlari ularning ruhiy holatiga ta'sir qilishi mumkin. Ularning o'qish jarayonida yordam so'rashlari yoki ruhiy holatlaridagi o'zgarishlarni kuzatib borish juda zarur. O'qituvchilar va psixologlar birgalikda bolaga psixologik yordam ko'rsatishlari kerak.

4. Moddalar almashinuvi buzilishi bilan og'rikan bolalar uchun ta'limda maxsus yondashuvlar:

O'qish va ishlashni optimallashtirish: Bu bolalar ko'pincha jismoniy holatining o'zgarishi va davolash jarayonlaridan xabar topish kerak. O'qish va ish yukini muvozanatlash, bolaning o'quv faoliyatiga qanchalik doimiy ravishda qo'shilishini ta'minlash zarur. O'qituvchi bolaning jismoniy va ruhiy holatini doimiy ravishda kuzatib borishi kerak.

Jismoniy faoliyat va dietaning ahamiyati: Metabolik kasalliklarga chalingan bolalar ko'pincha maxsus dietaga amal qilishlari kerak. O'qituvchilar va ota-onalar o'rtasida hamkorlik o'rnatish, bola o'zi uchun kerakli oziq-ovqatni va dori-darmonlarni qabul qilayotganiga ishonch hosil qilish muhimdir.

Sog'liqni saqlash muassasalari bilan aloqalar: Metabolik kasalliklarga ega bolalar doimiy ravishda shifokor nazoratida bo'lishi kerak. Shuning uchun o'qituvchilar, shifokorlar va ota-onalar o'rtasidagi hamkorlikning o'rnatilishi muhimdir. Bu holatda, bolaning

sogʻliq holatini inobatga olgan holda darslarning intensivligi va jadvali belgilanadi.

5. Jamiyat va oila roli:

Oilaviy qoʻllab-quvvatlash: Metabolik kasalliklarga ega bolalar uchun oilaning roli juda katta. Oila, bola taʼlim olish jarayonida faqat pedagogik qoʻllab-quvvatlashni emas, balki tibbiy va psixologik yordamni ham koʻrsatishi kerak. Oila, bolaning dori-darmonlar va dietasini tartibga solish, shuningdek, ularning emotsional holatini doimiy ravishda kuzatib borish kerak.

Jamiyatda ongsizlikni kamaytirish: Jamiyatda metabolik kasalliklar bilan ogʻrigan bolalarga boʻlgan ijtimoiy yondashuvni yaxshilash, ularni inklyuziv jamiyatga jalb qilish muhimdir. Bu bolalarning oʻzlarini kamroq izolyatsiyalangan, boshqalardan ajratilgan deb his qilmasliklari uchun ijtimoiy oʻquvni oshirish zarur.

Moddalar almashinuvi buzilishi bilan ogʻrigan bolalar uchun taʼlim jarayonini samarali tashkil etish, ularning sogʻliq holatiga, individual ehtiyojlariga va psixologik holatiga moslashtirilgan yondashuvni talab qiladi. Oʻqituvchilar, psixologlar, shifokorlar va oila oʻrtasidagi hamkorlik bu bolalarning taʼlim olish imkoniyatlarini yaxshilashda, ular uchun ijtimoiy integratsiya va rivojlanish imkoniyatlarini yaratishda muhim ahamiyatga ega. Taʼlimni individuallashtirish, psixologik va sogʻliqni saqlash qoʻllab-quvvatlashini taʼminlash, shuningdek, jamiyatda ijtimoiy ongni oshirish orqali, biz metabolik kasalliklarga chalingan bolalarni taʼlim olishda muvaffaqiyatli qoʻllab-quvvatlashimiz mumkin.

5. “Onkologik kasalliklar bilan ogʻrigan bolalarning taʼlimini tashkil etish yuzasidan tavsiyalar”

Onkologik kasalliklar, yaʼni saraton, bolalarning salomatligiga jiddiy tahdid soladi. Saraton kasalligi nafaqat bolaning jismoniy sogʻligʻiga, balki uning psixologik holatiga, ijtimoiy hayotiga va taʼlim jarayoniga ham katta taʼsir koʻrsatadi. Onkologik kasalliklarni davolash davomida bolalar koʻpincha oʻquv jarayonidan chetlatiladi, lekin bu ularning taʼlim olish huquqi va imkoniyatlarini cheklab qoʻyish kerakligini anglatmaydi. Aksincha, bolaning taʼlim olishi uning ruhiy va ijtimoiy salomatligi uchun muhim ahamiyatga ega. Shuning uchun onkologik kasalliklar bilan ogʻrigan bolalar uchun taʼlimni samarali tashkil etish zarurati yuzaga keladi.

Onkologik kasalliklar va ularning ta'limga ta'siri:

Onkologik kasalliklar bilan og'rikan bolalar turli davolash jarayonlariga duch keladilar: kimyoterapiya, radioterapiya, jarrohlik amaliyotlari va boshqalar. Ushbu davolash usullari bolaning jismoniy holatini sezilarli darajada o'zgartiradi, shu bilan birga uning kognitiv va psixologik salohiyatiga ham ta'sir qiladi. Kasallikning kechikishi, qattiq og'riqlar, o'zgaruvchan holatlar va jismoniy cheklovlar bolaning darslarni o'zlashtirishiga qiyinchiliklar tug'dirishi mumkin.

Kimyoterapiya va boshqa davolash usullari bolaning umumiy energiya darajasini kamaytiradi, charchoq va diqqatni jamlashdagi muammolarni keltirib chiqaradi. Bu bolaning o'qishga bo'lgan qiziqishini pasaytirishi, uning muvaffaqiyatli ta'lim olishiga to'sqinlik qilishi mumkin.

Ruhiy holatning o'zgarishi: Saraton kasalligini davolash, ayniqsa, uzoq muddat davom etgan davolash kurslari bolada xavotir, depressiya va ruhiy charchoqni keltirib chiqarishi mumkin. Bu, o'z navbatida, bolada o'ziga bo'lgan ishonchsizlik, ijtimoiy izolyatsiya va o'quv jarayonida muvaffaqiyatsizlikka olib kelishi mumkin.

2. Ta'limni tashkil etishda asosiy tamoyillar:

Individual yondashuv: Onkologik kasalliklar bilan og'rikan bolalar har biri o'zining salomatlik holati va davolanish jarayoniga ega. Shuning uchun ularning ta'limini tashkil etishda individual yondashuv zarur. Har bir bolaning qobiliyatlari va ehtiyojlari alohida baholanishi, o'qish intensivligi va davomiyligi moslashtirilishi kerak.

Moslashtirilgan ta'lim dasturlari: Davolash jarayoni yoki kasallikning o'zi bolaning o'qish jarayonini sezilarli darajada kechiktirishi yoki cheklashiga olib kelishi mumkin. Shuning uchun o'qitish dasturlarini moslashtirish zarur. Bu darslarni qisqartirish, maxsus materiallar tayyorlash, darslarni qisqa va samarali tarzda olib borish kabi tadbirlarni o'z ichiga olishi mumkin.

O'qituvchilar bolaning kasalligi va sog'liq holatini hisobga olgan holda, darslarni moslashtirishga tayyor bo'lishlari kerak. O'quvchilarga qo'shimcha vaqt berish, maxsus yordam ko'rsatish, masalan, yozish yoki o'qishda qiyinchiliklar bo'lsa, yordamchi vositalardan foydalanish kerak. Dars davomida bolaning jismoniy va ruhiy holatini kuzatish, unga muvofiq yordam ko'rsatish zarur.

3. Psixologik qo'llab-quvvatlash:

Onkologik kasalliklar bilan og'rigan bolalar nafaqat jismoniy, balki psixologik yordamga ham muhtoj. Kasallikning o'zgarishi, davolash jarayonidagi og'riqlar va qiyinchiliklar, bolalar uchun ruhiy yukni oshiradi. Shuning uchun ta'lim jarayonida psixologik yondashuvlar ham muhimdir:

Ruhiy yordam: Bolaning ruhiy holatini yaxshilash va uning ijtimoiy aloqalarini mustahkamlash uchun psixologik yordam zarur. Psixologlar bolaning xavotirlarini, qo'rquvlarini va depressiyasini kamaytirishga yordam beradi. Bu o'qish jarayoniga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Ijtimoiy qo'llab-quvvatlash: Onkologik kasallik bilan og'rigan bola ko'pincha jamiyatdan ajralib qoladi. Ular boshqalar tomonidan tushunilmasligi yoki alohida yondashilmasligi mumkin. O'quv muassasalarida inklyuziv ta'limni qo'llash, bola o'zini jamiyatning bir qismi sifatida his qilishiga yordam beradi.

Motivatsiya va o'ziga bo'lgan ishonchni oshirish: Onkologik kasalliklar bilan og'rigan bolalarda o'ziga bo'lgan ishonchsizlik va motivatsiya yo'qligi kuzatilishi mumkin. Ularni rag'batlantirish, muvaffaqiyatlarini taqdirlash va o'qishdagi kichik yutuqlarni e'tirof etish bu bolalarning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi.

4. Ta'lim jarayonida maxsus yondashuvlar va metodlar:

Moslashtirilgan o'qish rejasi: Onkologik kasalliklar bilan og'rigan bolalar uchun ta'lim jarayonini moslashtirish, darslarni qisqartirish va bolaning salomatligiga qarab rejalashtirish zarur. Bunda darslar orasida tanaffuslar, oromgohlar va dam olish vaqtlarini ko'proq tashkil etish muhim.

Tezkor yordam va maslahat: Ta'lim jarayonida bolaning holati yomonlashsa yoki unga og'riq yoki boshqa noqulayliklar kelsa, o'qituvchilar va maktab xodimlari tezkor yordam ko'rsatishi kerak. Shuningdek, o'qituvchilar bolaning holatini kuzatib borishlari, dars davomida yordamni tezda taqdim etishlari kerak.

Texnologiyalardan foydalanish: Onkologik kasalliklar bilan og'rigan bolalar ko'pincha uyda yoki davolash muassasalarida uzoq vaqt qolishlari mumkin. Shuning uchun, masofaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish, darslarni internet orqali olib borish,

video darslar va boshqa onlayn resurslardan foydalanish ta'lim jarayonini davom ettirishda samarali bo'lishi mumkin.

5. Oila va jamiyatning roli:

Oila bilan hamkorlik: Ota-onalar o'z farzandlarining salomatligi haqida muntazam ravishda o'qituvchilarni xabardor qilib turishlari, bola ta'limiga doir maxsus ehtiyojlar haqida o'qituvchilarga ma'lumot berishlari zarur. O'qituvchilar va oilaning yaqin hamkorligi bolaning muvaffaqiyatli ta'lim olishiga yordam beradi.

Jamiyatdagi ongni oshirish: Onkologik kasalliklar bilan og'rigan bolalarga bo'lgan ijtimoiy yondashuvni yaxshilash, ular uchun qo'llab-quvvatlovchi va inklyuziv muhit yaratish jamiyatdagi ongni oshirishi mumkin. Odamlar orasida saraton kasalligi haqida tushuncha va sabr-toqatni targ'ib qilish, bolalarning jamiyatda o'zlarini qulay his qilishlariga yordam beradi.

Onkologik kasalliklar bilan og'rigan bolalar uchun ta'limni samarali tashkil etish, ularning sog'liq holati, psixologik holatlari va individual ehtiyojlarini inobatga olishni talab qiladi. Ta'lim jarayonini moslashtirish, psixologik yordam ko'rsatish, o'qituvchilar va shifokorlar o'rtasidagi yaqin hamkorlik, shuningdek, oilaviy qo'llab-quvvatlash bolaning ta'lim ruhiyatiga samarali ta'sir ko'rsatadi.

Shifoxonada uzoq muddat davolanayotgan bolalar uchun ta'limning samarali tashkil etilishi ularning nafaqat bilim olish, balki psixologik va ijtimoiy rivojlanishiga ham katta ta'sir ko'rsatadi. Zamonaviy texnologiyalar, individual yondashuvlar va o'qituvchilar hamda shifokorlarning hamkorligi bu jarayonni samarali tashkil etishda muhim rol o'ynaydi. Bu bolalarni jamiyatga qaytarishda va ularning kelajakdagi muvaffaqiyatlariga asos yaratishda muhim ahamiyatga ega.

Ta'limni shifoxonada tashkil etishning samarali yondashuvlari bolalar uchun faqat sog'liqni saqlash tizimining bir qismi bo'lib qolmay, balki ularni intellektual va ruhiy jihatdan rivojlantirishga yordam beradigan muhim ijtimoiy omilga aylanadi. Bugungi kunda respublika bo'yicha jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun jami 86 ta ixtisoslashtirilgan maktab va maktab-internatlarda 21,3 ming nafar, 22 ta sanatoriy turidagi maktab-internatlarda 6,1 ming nafar o'quvchilar ta'lim-tarbiya oladi. Shuningdek, uzoq muddat davolanishga muhtoj bo'lgan 13,8 ming nafar o'quvchilar uyda yakka tartibda o'qitilmoqda. 5,9 mingdan ortiq

umumiy oʻrta taʼlim maktablarida 64,6 ming nafarga yaqin oʻquvchilar inklyuziv taʼlim bilan qamrab olingan. Alohida taʼlim ehtiyojlari boʻlgan bolalarni sogʻlom bolalar qatorida umumtaʼlim maktablarida oʻqitish amaliyotini rivojlantirish maqsadida ixtisoslashtirilgan taʼlim muassasalarida taʼlim olayotgan oʻquvchilarning umumtaʼlim maktablariga integratsiyalashuvi tajribasi qoʻllanilishi natijasida soʻnggi yillarda 500 nafarga yaqin alohida taʼlim ehtiyojlari boʻlgan oʻquvchilar umumiy oʻrta taʼlim maktablariga qaytarildi. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-oktyabrdagi PQ-4860-son qarori bilan 2020–2025-yillarda xalq taʼlimi tizimida inklyuziv taʼlimni rivojlantirish konsepsiyasi qabul qilindi. Konsepsiya doirasida:

- umumiy oʻrta taʼlim muassasalarining 51%da (umumiy soniga nisbatan) inklyuziv taʼlim tizimi joriy etiladi;
- maxsus taʼlim ehtiyojlariga ega boʻlgan bolalarning (umumiy soniga nisbatan) 40% umumiy oʻrta taʼlim muassasalarida inklyuziv taʼlim boʻyicha oʻqitiladi;
- uyda taʼlim olish uchun alohida ehtiyojga ega bolalar soni (umumiy soniga nisbatan) 11 %gacha kamayadi.

Jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida nuqsoni boʻlgan bolalar uchun ixtisoslashtirilgan maktab va maktab-internatlar (keyingi oʻrinlarda ixtisoslashtirilgan taʼlim muassasasi) Vazirlar Mahkamasining 2011-yil 13-sentyabrdagi 256-son qarori bilan tasdiqlangan Nizomga asosan faoliyat yuritadi.

Ixtisoslashtirilgan taʼlim muassasalari ikki turda boʻladi:

1. Jismoniy nuqsoni boʻlgan bolalar uchun ixtisoslashtirilgan (kar, zaif eshituvchi, koʻzi ojiz, zaif koʻruvchi, tayanch-harakat aʼzolari shikastlangan, nutqida ogʻir nuqsoni boʻlgan bolalar uchun). Ushbu muassasalarda taʼlim olayotgan bolalar Davlat taʼlim standartlarini bajaradilar hamda muassasani tamomlagandan soʻng belgilangan namunadagi shaxodatnomani oladi.

2. Aqliy rivojlanishida nuqsoni boʻlgan bolalar uchun ixtisoslashtirilgan (aqli zaif bolalar uchun). Ushbu muassasalarda taʼlim olayotgan bolalar Davlat taʼlim standartlarini bajaraolmaydilar, ular DTS asosida ishlab chiqilgan talablarni bajaradilar hamda muassasani tamomlagandan soʻng taʼlim olganligi toʻgʻrisida guvohnoma oladi. Ixtisoslashtirilgan taʼlim muassasasiga jismoniy yoki psixik rivojlanishida nuqsonlari boʻlgan maktab yoshidagi, tayyorlov

guruhlariga esa — ixtisoslashtirilgan maktabgacha ta'lim muassasalariga qatnamagan — maktabgacha yoshdagi bolalar qabul qilinadi. Bolalarni ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalariga yuborish hududiy xalq ta'limi boshqarmalari tomonidan, boshqarma huzurida tashkil etilgan psixologik-tibbiy-pedagogik komissiya xulosasiga ko'ra, ota-onalar yoki ularning o'rnini bosuvchi shaxslar roziligi bilan amalga oshiriladi. Muassasalarga bolalar 7 yoshdan boshlab, tayyorlov guruhlariga esa 5 - 7 yoshdagilar qabul qilinadi. Bolalarni ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalariga joylashtirishda quyidagi hujjatlar talab etiladi: 1) ota-onalari yoki ularning o'rnini bosuvchi shaxslarning arizasi; 2) psixologik-tibbiy-pedagogik komissiya xulosalarining ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasasiga yo'llangan bola bilan olib boriladigan ta'lim-tarbiyaviy va davolash-tuzatish bo'yicha tavsiyalari aks etgan bayoni; 3) tug'ilganlik to'g'risidagi guvohnomaning nusxasi; 4) ta'lim olganligi to'g'risidagi hujjatlar; 5) o'qish joyidan ta'limning muddati, o'quv fanlarini o'zlashtirishi va xulq-atvori, bolaga yakka tartibda ko'mak berish borasida amalga oshirilgan chora-tadbirlarning batafsil tahlili aks ettirilgan ma'lumotnoma va tavsifnoma; 6) bolaning yashash joyidagi shifoxona bosh vrachi tomonidan imzolangan, uning rivojlanishi tarixidan mufassal ko'chirma:

- pediatrning bolaning umumiy rivojlanishi holati to'g'risidagi xulosasi;
- psixonevrologning tibbiy tashxisi va bolaning aqliy rivojlanishiga tavsifi;
- otorinolaringologning quloq, tomoq, burun va talaffuz artikulyatsiyasida ishtirok etuvchi organlarning holatiga tavsifi (eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun — so'zlashuv nutq va shivirlab aytilgan so'zlarni idrok etish holati to'g'risidagi ma'lumotlari, audiogramma ma'lumotlari);
- oftalmologning ko'rish organiga tavsifi (ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun- batafsil tashxisi);
- ortoped vrachning xulosasi (tayanch-harakatlanish apparatida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun).

Nazorat uchun savollar:

1. Genetik va irsiy kasalliklarga misollar keltiring?

2. Moddalar almashinuvi bilan bog'lik kasalliklarni ayting?
3. Onkologik kasalliklar va ta'limga ta'siri?

Mavzu: “Gospital pedagogika” fanining uslubiy asoslari.

Reja:

1. Tibbiyot muassasalarida uzoq davolanuvchi maktab o'quvchilari uchun tashkil etilgan (mehrli) maktablarda o'qitishning o'ziga xos xususiyatlari.
2. Bemor bolalarga psixologik-pedagogik yondashishning ahamiyati.
3. Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning shaxs xususiyatlari va kognitiv rivojlanishi uchun integratsiya tizimining afzalliklari.
4. Gospital maktablar shifoxona va maktab o'rtasidagi ko'priklari sifatida.

Tayanch tushunchalar: mehrli maktab, o'quv dasturlari, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, integratsiya, motematsiya, gospital maktab.

1. Tibbiyot muassasalarida uzoq davolanuvchi maktab o'quvchilari uchun tashkil etilgan (mehrli) maktablarda o'qitishning o'ziga xos xususiyatlari.

Mehrli maktablar – bu tibbiyot muassasalarida uzoq vaqt davolanishga muhtoj bo'lgan bolalar uchun tashkil etilgan ta'lim muassasalari bo'lib, ularning asosiy maqsadi o'quvchilar sog'lig'ini tiklash jarayonini qo'llab-quvvatlagan holda sifatli ta'lim olish imkoniyatini ta'minlashdir. Ushbu maktablarda o'qitishning o'ziga xos xususiyatlari o'quvchilarning sog'ligi va individual ehtiyojlarini hisobga olish bilan bog'liq.

1. O'quv jarayonining tashkil etilishi:

1.1. Moslashtirilgan o'quv dasturi. Mehrli maktablarda o'qitish moslashtirilgan o'quv dasturlari asosida amalga oshiriladi. Dastur o'quvchining tibbiy holati, davolanish jarayoni va psixologik holatini hisobga olgan holda tuziladi. Unda asosiy fanlar bo'yicha minimal talablar saqlab qolinadi.

1.2. O'quv jarayonining tuzilishi. Ta'lim jarayoni qat'iy jadvalga bo'yisundirilmaydi. O'quvchilarning salomatlik holatiga qarab darslar

qisqa muddatli, tanaffuslar esa uzoqroq bo'lishi mumkin. Zarurat tug'ilganda individual mashg'ulotlar tashkil qilinadi.

1.3. Tibbiy va pedagogik hamkorlik. O'qituvchilar va tibbiyot xodimlari o'rtasida uzviy hamkorlik ta'minlanadi. Tibbiy ko'rsatmalarga binoan o'quvchilarning jismoniy va aqliy faolligiga yuklama darajasi nazorat qilinadi.

2. Psixologik va pedagogik yondashuv:

2.1. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv. Har bir o'quvchining psixologik holati va ta'lim ehtiyojlari inobatga olinadi. Ularning o'zini erkin his qilishi va stressdan xoli bo'lishi uchun maxsus muhit yaratiladi.

2.2. Motivatsiyani qo'llab-quvvatlash: Bolalarning uzoq muddatli davolanish davridagi ruhiy holatini yaxshilash maqsadida, ularning ta'limga bo'lgan qiziqishlarini saqlab qolish ustuvor vazifa hisoblanadi. Yutuqlari rag'batlantiriladi, ular uchun kichik musobaqalar yoki ijodiy tanlovlar o'tkaziladi.

3. Texnologik va metodik ta'minot:

3.1. Masofaviy ta'lim imkoniyatlari. Ayrim hollarda o'quvchilar masofaviy ta'lim platformalari orqali ta'lim oladilar. Bu, ayniqsa, yuqumli kasalliklar bo'lgan bolalar uchun juda muhimdir.

3.2. O'yinlar va ijodkorlik orqali o'qitish. Mehrli maktablarda o'yin va ijodiy faoliyat elementlaridan foydalanish o'quvchilarni dars jarayoniga qiziqtirish va ularga hissiy dam olish imkonini beradi. Bu pedagogik texnologiya o'quvchilarning aqliy va jismoniy rivojlanishiga ijobiy ta'sir qiladi.

3.3. O'quv vositalari va moslashtirilgan jihozlar. Darslarda sog'lig'i bilan bog'liq cheklovlari bo'lgan o'quvchilar uchun maxsus moslashtirilgan vositalar, jumladan, ergonomik mebel, texnologik qurilmalar va o'quv materiallari qo'llaniladi.

4. Ijtimoiy moslashuv va qo'llab-quvvatlash:

4.1. Jamiyatga integratsiya. Bolalarning kelgusida jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiya qilinishini ta'minlash maqsadida ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishga e'tibor qaratiladi. Ular doimiy ravishda ijtimoiy faoliyat va muloqotda ishtirok etish imkoniyatiga ega bo'lishadi.

4.2. Oilaviy ishtirok. O'quvchilarni qo'llab-quvvatlashda otalar va yaqin qarindoshlarning faol ishtiroki ta'minlanadi. Oila va

maktab o'rtasidagi yaqin aloqalar bolaning ruhiy holatini yaxshilashda muhim ahamiyatga ega.

Mehrli maktablarda ta'lim jarayoni o'quvchilar salomatligi va rivojlanishiga kompleks yondashuvni talab etadi. Tibbiy, psixologik va pedagogik metodlarning uyg'unlashtirilgan holda qo'llanilishi bu muassasalar faoliyatining muvaffaqiyatli bo'lishiga zamin yaratadi. Shu sababli, mehrli maktablarda o'qitish tizimini rivojlantirish, ularni zamonaviy texnologiyalar bilan boyitish pedagoglarni maxsus tayyorlash dolzarb masalalardan biridir hisoblanadi.

2. Bemor bolalarga psixologik-pedagogik yondashishning ahamiyati. Bola sog'lig'ining buzilishi uning nafaqat jismoniy, balki ruhiy holatiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Bunday sharoitda psixologik-pedagogik yondashuv bemor bolalarni sog'aytirish va ularning jamiyatga moslashuvini ta'minlashning muhim vositasi hisoblanadi. Mazkur yondashuvning maqsadi bolaning o'zini qadrlashi, ta'lim olishga qiziqishini saqlash va ijobiy hissiy muhit yaratish orqali sog'ayish jarayoniga hissa qo'shishdir.

1. Psixologik-pedagogik yondashuvning mohiyati

1.1. Psixologik yordam. Psixologik yordam bolaning stress, xavotir va yolg'izlik hissini kamaytirishga qaratilgan. Kasallik bilan bog'liq qiyinchiliklarni yengish uchun bolalarga ijobiy ruhiy tayanch yaratish zarur. Psixologik yordam orqali bolaning o'ziga bo'lgan ishonchi va hissiy barqarorligi mustahkamlanadi.

1.2. Pedagogik yordam. Pedagogik yondashuv bolaning rivojlanish ehtiyojlarini qondirishni nazarda tutadi. U nafaqat bilim berish, balki bolaning ijodkorlik qobiliyatini rivojlantirish va ijtimoiy moslashuvini yaxshilashni ham o'z ichiga oladi. O'quv materiallari bolaning salomatligi va individual ehtiyojlariga moslashtirilgan holda yetkaziladi.

2. Bemor bolalar bilan ishlashda psixologik-pedagogik yondashuvning asosiy tamoyillari:

- **Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv.** Har bir bolaning individual ehtiyojlari, qiziqishlari va tibbiy holatini inobatga olish zarur. Ushbu tamoyil orqali bola o'zini qadrlangan va tushunilgan his qiladi.

- **Ijobiy muhit yaratish.** Bola atrofidagi muhit iliq va ijobiy bo'lishi kerak. Psixolog va pedagoglar bolaning ruhiy ko'tarinkiligi uchun ularning muvaffaqiyatlarini rag'batlantirib turishlari lozim.

- **Emosional qo‘llab-quvvatlash.** Bemor bolalar stress holatlariga ko‘proq moyil bo‘lganliklari sababli, ularga doimiy hissiy qo‘llab-quvvatlash berilishi muhimdir. Bu maqsadda ular bilan ochiq suhbatlar, o‘yinlar va ijodiy mashg‘ulotlar tashkil qilinadi.

- **O‘yin va ijodiy faoliyat;**

O‘yin va ijodiy faoliyat bolalarning psixologik holatini yaxshilashga yordam beradi. O‘yinlar orqali bola ijtimoiylashadi va kasallikning salbiy ta‘siridan chalg‘iydi.

3. Psixologik-pedagogik yondashuvning amaliy ahamiyati:

- O‘quv jarayoniga qiziqishni saqlash. Kasallik tufayli uzoq muddat davolanishga muhtoj bo‘lgan bolalar ko‘pincha ta‘limdan uzoqlashadi. Psixologik-pedagogik yondashuv bu jarayonni yengillashtiradi va bolada o‘quv jarayoniga bo‘lgan qiziqishni saqlab qoladi.

- Ijtimoiy moslashuvni ta‘minlash. Psixologik-pedagogik qo‘llab-quvvatlash bolalarning jamiyatda moslashuviga yordam beradi. Bu ularni tengdoshlar bilan muloqot qilishga, jamiyat hayotiga faol qo‘shilishiga undaydi.

- Bolaning ruhiy sog‘lig‘ini qo‘llab-quvvatlash. Bola kasallik tufayli qiyinchiliklarga duch kelganida, ruhiy sog‘likni saqlash muhim ahamiyat kasb etadi. Psixologik-pedagogik yondashuv yordamida bolaning stress va xavotir darajasi kamayadi.

4. Psixolog va pedagoglar hamkorligi.

Bemor bolalar bilan ishlashda psixologlar va pedagoglarning hamkorligi muhim rol o‘ynaydi. Psixolog bolaning hissiy holatini o‘rganib, unga mos yordam ko‘rsatadi, pedagog esa ta‘limni bola ehtiyojlariga moslashtiradi. Ularning birgalikdagi faoliyati bolaning sog‘ayish jarayonini tezlashtiradi. Bemor bolalarga psixologik-pedagogik yondashish ularning salomatlik holatini yaxshilashda, o‘quv jarayoniga jalb qilishda va jamiyatga moslashuvini ta‘minlashda beqiyos ahamiyatga ega. Bunday yondashuv orqali bolalar o‘zlariga bo‘lgan ishonchni oshiradilar, ta‘lim olishni davom ettiradilar va ijtimoiy hayotda faol ishtirok etadilar. Shu sababli, psixolog va pedagoglar o‘z faoliyatida bemor bolalar ehtiyojlarini birlamchi o‘ringa qo‘yib, ularning individual rivojlanishlarini qo‘llab-quvvatlashlari zarur.

3. Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning shaxs xususiyatlari va kognitiv rivojlanishi uchun integratsiya tizimining afzalliklari. Alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bolalar (ATEB) – bu jismoniy, psixologik yoki kognitiv rivojlanishida turli xil cheklovlari yoki o'ziga xos xususiyatlari bo'lgan bolalardir. Ularning ta'lim jarayonida o'ziga xos yondashuvlarni talab etishi muhimdir. Integratsiya tizimi – bu alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bolalarni umumiy ta'lim muhitiga qo'shish orqali ularning rivojlanish imkoniyatlarini kengaytiradigan zamonaviy yondashuv. Ushbu tizim nafaqat bolalarning bilim olishini, balki ularning ijtimoiy va kognitiv rivojlanishini ham qo'llab-quvvatlaydi.

1. Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning shaxs xususiyatlari:

1.1. Shaxsiy xususiyatlar. Individual ehtiyojlar: Har bir bola o'ziga xos qobiliyatlari, qiziqishlari va cheklovlariga ega.

- O'z-o'zini anglashdagi qiyinchiliklar: Ba'zi bolalar o'zlarini ijtimoiy muhitda anglash yoki o'z fikrlarini ifodalashda qiyinchiliklarga duch keladilar.

- Ijtimoiy moslashuvdagi qiyinchiliklar: Tengdoshlari bilan muloqot qilish, o'yinlarda ishtirok etish yoki umumiy qoidalarga rioya qilishda muammolar yuzaga kelishi mumkin.

1.2. Kognitiv rivojlanishdagi xususiyatlar: Sezgi va idrokning o'ziga xosligi: ATEB bolalar ma'lumotni qabul qilish va qayta ishlashda sekinroq yoki boshqacha usulda ishlashlari mumkin.

E'tibor va xotira cheklovlari: Ba'zi bolalarda qisqa muddatli xotira va konsentratsiyada qiyinchiliklar kuzatiladi.

Ijodiy va analitik qobiliyatlar: Ushbu bolalar ba'zan yuqori darajada ijodiy yoki nostandart fikrlash qobiliyatlariga ega bo'lishlari mumkin.

2. Integratsiya tizimining mohiyati: Integratsiya tizimi alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bolalarni umumiy ta'lim muassasalariga qo'shish orqali ularning individual rivojlanishlarini qo'llab-quvvatlaydi. Bu jarayonda ular maxsus tayyorlangan dastur va metodikalardan foydalangan holda, umumiy rivojlanish muhitida ta'lim olishadi.

3. Integratsiya tizimining afzalliklari:

3.1. Shaxsiy rivojlanish uchun afzalliklar. Ijtimoiylashuvni yaxshilash: Integratsiya tizimi bolalarga jamiyatda tengdoshlari bilan

muloqot qilishni va jamoa bilan ishlashni o'rgatadi. O'ziga bo'lgan ishonchni oshirish: Boshqalar bilan bir xil muhitda ta'lim olish imkoniyati bolaning o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi. Motivatsiya va faollikni oshirish: Integratsiya muhiti bolalarning o'z qobiliyatlarini namoyish qilish va rivojlantirishga rag'batlantiradi.

3.2. Kognitiv rivojlanish uchun afzalliklar. Bilim olishga bo'lgan qiziqishni rag'batlantirish: Integratsiya muhitida bolalar zamonaviy texnologiyalar va moslashtirilgan o'quv vositalaridan foydalanib, ta'limga bo'lgan qiziqishlarini oshiradilar. Muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantirish: Guruhli faoliyat bolalarning analitik va ijodiy fikrlashini yaxshilaydi.

Individlarga moslashtirilgan o'qitish: Integratsiya tizimida o'quv materiallari bolalarning ehtiyojlariga moslashtiriladi.

3.3. Jamiyat uchun afzalliklar. Inkluziv madaniyatni shakllantirish: Bolalar orasida bir-birini tushunish va hurmat qilish ko'nikmasi rivojlanadi.

Diskriminatsiyani kamaytirish: Barcha bolalarning teng imkoniyatlarga ega bo'lishi ta'minlanadi. Kelajakda ijtimoiy moslashuvni yaxshilash: ATEB bolalar jamiyatda faol ishtirok etishlari uchun tayyorlanadilar.

4. Integratsiya tizimini amalga oshirishning shart-sharoitlari: Moslashtirilgan ta'lim dasturi: Har bir bolaning ehtiyojlariga mos keladigan maxsus o'quv dasturlari ishlab chiqilishi lozim. Maxsus tayyorlangan pedagoglar: Integratsiya tizimida ishlaydigan o'qituvchilar alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar bilan ishlash bo'yicha maxsus tayyorgarlikdan o'tgan bo'lishlari kerak.

Texnologik va moddiy baza: Integratsiya uchun moslashtirilgan o'quv qurollari, texnologiyalar va infratuzilma zarur. Bolalarning rivojlanishida ota-onalarning ishtiroki muhim ahamiyatga ega. Alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bolalar uchun integratsiya tizimi nafaqat ularning bilim olish jarayonini qo'llab-quvvatlaydi, balki ularning shaxsiy va kognitiv rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ushbu tizim bolalarning ijtimoiy moslashuvini oshiradi, ular orasidagi diskriminatsiyani kamaytiradi va inkluziv jamiyatni shakllantirishga xizmat qiladi. Shu sababli, integratsiya tizimini rivojlantirish va qo'llab-quvvatlash ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lishi kerak.

4.Gospital maktablar – shifoxona va maktab o‘rtasidagi ko‘prik sifatida. Sog‘lik – har bir insonning ta‘lim olish va rivojlanish huquqini amalga oshirishida muhim omil hisoblanadi. Lekin ayrim bolalar uzoq muddat shifoxonalarda davolanishga majbur bo‘lib, maktabdagi o‘quv jarayonidan uzoqlashadilar. Bu holatda gospital maktablar sog‘liqni tiklash jarayonini qo‘llab-quvvatlab, bolalarga bilim olish imkonini yaratadi. Gospital maktablar shifoxona va maktab o‘rtasida o‘ziga xos ko‘prik bo‘lib, sog‘liqni saqlash va ta‘lim jarayonlari o‘rtasida integratsiyani ta‘minlaydi.

Gospital maktablar nima? Gospital maktablar uzoq muddatli davolanishga muhtoj bo‘lgan bolalar uchun shifoxonalarda tashkil etilgan maxsus ta‘lim muassasalari hisoblanadi. Ushbu maktablar bolalarning sog‘ayish jarayonini buzmasdan, ularning ta‘lim olish huquqini ta‘minlashga xizmat qiladi.

Gospital maktablarning asosiy maqsadi - bolalarni bilim olish jarayoniga jalb qilish, bolalarning psixologik holatini qo‘llab-quvvatlash va sog‘liqni tiklash jarayonida ijtimoiy moslashuvni ta‘minlashdan iborat.

Gospital maktablarning vazifalari:

- Sog‘liqni tiklashga mos ta‘lim jarayonini shakllantirish:
- Gospital maktablarda o‘qituvchilar va shifokorlar o‘zaro hamkorlik qilib, bolalar uchun qulay ta‘lim muhitini yaratadilar. Ta‘lim jarayonida bolaning sog‘liq holatiga e‘tibor qaratiladi va jismoniy yuklama me‘yorlashtiriladi.
- Har bir bolaning tibbiy va psixologik holati inobatga olinadi. Mashg‘ulotlar moslashtirilgan dasturlar asosida, qisqa vaqtli va qulay shaklda tashkil etiladi.
- Gospital maktablar bolalarni ijtimoiy hayotga qaytishga tayyorlaydi. Ular tengdoshlari bilan muloqot qilishni davom ettiradilar va o‘zlarini jamiyatning bir qismi sifatida his qilishadi.
- Shifoxona va maktab o‘rtasidagi uzviylikni ta‘minlaydi.

Gospital maktablar oddiy maktab dasturini davom ettirishga yordam beradi. Davolanish muddati tugaganidan so‘ng, bola o‘z sinfdoshlaridan orqada qolmasdan, maktabda o‘qishni davom ettiradi. Shifoxona va maktab o‘rtasidagi ko‘prik sifatida gospital maktablarning ahamiyati shundaki birinchidan bilim olishdagi

uzilishlarni oldi olinadi. Uzoq muddat davolanish ta'lim jarayonida uzilishlarga sabab bo'lishi mumkin. Gospital maktablar orqali bola o'z tengdoshlari bilan bir xil ta'lim olishni davom ettiradi. Davolanish jarayoni bolaning ruhiy holatiga ta'sir qilishi mumkin. Gospital maktablarda o'quv jarayoni stressni kamaytirish va bolaning o'ziga bo'lgan ishonchini oshirishga yordam beradi. Shifoxona xodimlari va o'qituvchilar birgalikda bolaning ta'lim va sog'liq ehtiyojlarini birlashtiradilar. Bu bolaning jismoniy va ruhiy holatini yaxshilash uchun muhimdir. Gospital maktablar bolalarga tengdoshlari bilan o'zaro muloqot qilish, jamiyat bilan aloqalarni saqlash imkonini beradi. Bu ular uchun ijtimoiylashuvni davom ettirishda katta ahamiyatga ega.

Gospital maktablarning afzallik tomonlari quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- Individda yo'naltirilgan ta'lim: Har bir bolaning ehtiyojlari va imkoniyatlari inobatga olinadi.
- Stressni kamaytirish: Ta'lim jarayoni bolaning sog'lig'iga zarar yetkazmasdan tashkil etiladi.
- Ijodiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlash: Ta'lim jarayonida ijodkorlik, o'yin va qiziqarli usullar qo'llaniladi.

Kelajakdagi ta'limga tayyorlash: Bolalar maktabga qaytgach, tengdoshlari bilan bilim darajasida farq qilmaydilar.

Gospital maktablarni rivojlantirish yo'llari:

Moslashtirilgan o'quv dasturlarini takomillashtirish;

Tibbiy va pedagogik hamkorlikni kuchaytirish;

Masofaviy ta'lim imkoniyatlarini kengaytirish;

O'qituvchilarni maxsus tayyorgarlikdan o'tkazish;

Oilalar bilan yaqin hamkorlik qilish;

Gospital maktablar shifoxona va maktab o'rtasida o'ziga xos ko'priklar bo'lib, bolalarning bilim olish, sog'ayish va ijtimoiy moslashuv jarayonlarini qo'llab-quvvatlaydi. Ushbu maktablar bolalarning ta'lim olishdagi uzilishlarini oldini oladi, ularning ruhiy holatini yaxshilaydi va kelajakda muvaffaqiyatli jamiyat a'zosi bo'lishlari uchun zamin yaratadi. Shu sababli, gospital maktablarni rivojlantirish va ularning imkoniyatlarini kengaytirish ta'lim va sog'liqni saqlash tizimining muhim yo'nalishlaridan biridir.

Mavzu: Tibbiyot muassasalarida statsionarlarida uzoq muddat davolanayotgan bolalar uchun ta'lim muhitini yaratish.

Reja:

1. Tibbiyot muassasalarida uzoq muddat davolanishga muhtoj bolalarni o'qitishning asosiy ta'limiy omillari.

2. Tibbiyot muassasalarida statsionarlarida uzoq muddatli davolanayotgan bolalar uchun ta'lim muhiti komponentlari va ularni tashkil etish xususiyatlari.

2. Shifoxonalardagi maktablarda ta'lim muhitini yaratishda ota-onaning ishtiroki va ular bilan hamkorlik munosabatlarini o'rnatish tamoyillari. Tibbiyot muassasalarida uzoq muddat davolanayotgan bolalar bilan ishlashda pedagogik faoliyatni individuallashtirish yo'llari.

Tayanch tushunchalar: AKT, gegeyena, dekaratsiya, pedagogik muhit, jismoniy muhit, psixologik muhit.

1. Tibbiyot muassasalarida uzoq muddat davolanishga muhtoj bolalarni o'qitishning asosiy ta'limiy omillari.

Uzoq muddat davomida tibbiy davolanishda bo'lgan bolalarning ta'lim jarayoni ko'plab muammolarni keltirib chiqaradi. Ularning maktabdan uzoqlashishi nafaqat bilim olish darajasiga, balki psixologik va ijtimoiy rivojlanishiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun tibbiyot muassasalarida bolalarning ta'lim olishini ta'minlash pedagogik faoliyatning muhim yo'nalishlaridan biridir. Ushbu ma'ruzada uzoq muddat davolanishga muhtoj bolalar uchun ta'limni tashkil qilishdagi asosiy omillar yoritib beriladi.

1. Ta'limni tashkil etishning maqsadi va vazifalari:

1. Ta'limni tashkil etishning maqsadi maqsadi:- davolanish jarayonida bolalarning ta'lim olishini davom ettirishga ko'maklashish; Ularning aqliy va psixologik rivojlanishini qo'llab-quvvatlash; Jamiyatga moslashish va maktab muhitiga qaytishni osonlashtirish.

Ta'limni tashkil etishning vazifalari -bolalarning ehtiyojlari va imkoniyatlariga moslashgan ta'lim dasturlarini ishlab chiqish, ta'lim jarayonida ularning sog'lig'i, psixologik holati va davolanish sharoitlarini inobatga olish, o'qituvchi va tibbiyot xodimlari o'rtasida samarali hamkorlikni yo'lga qo'yishdir.

2. Uzaq muddat davolanishga muhtoj bolalar ta'limining asosiy omillari:

1. Individual yondashuv: Har bir bolaning salomatligi, intellektual imkoniyatlari va psixologik holatini inobatga olish. Individual ta'lim rejalarini ishlab chiqish. Ta'lim jarayonini moslashuvchan tashkil etish (masalan, qisqartirilgan darslar yoki maxsus materiallardan foydalanish).

2. Ta'lim muhiti: Qulay va xavfsiz o'quv muhitini yaratish. Ta'lim jarayonida stress va charchoqni kamaytirish uchun maxsus pedagogik usullardan foydalanish. Bolaning motivatsiyasini oshirish uchun interaktiv va qiziqarli materiallardan foydalanish.

3. O'qituvchi va tibbiyot xodimlari hamkorligi: Davolanish jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatmaydigan ta'lim usullarini aniqlash. Bolalarning sog'lig'iga mos ravishda darslarni tashkil etish. Tibbiyot xodimlarining tavsiyalari asosida o'quv yuklamasini belgilash.

4. Psixologik yordam: Bolalarning emotsional holatini qo'llab-quvvatlash uchun psixologik maslahatlar tashkil qilish. Psixologlar va pedagoglarning hamkorligini ta'minlash. Stressni kamaytiruvchi o'yinlar va ijodiy mashg'ulotlar qo'llash.

5. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT):

Onlayn darslarni tashkil qilish va bolalarga masofaviy ta'lim berish. Elektron darsliklar, multimedia vositalaridan foydalanish. Tibbiyot muassasalarida internet orqali ta'lim platformalariga kirish imkonini yaratish.

Ta'lim jarayonini tashkil etishdagi asosiy tamoyillar:

- Integratsiya tamoyili – ta'lim jarayonini tibbiy va pedagogik faoliyat bilan uyg'unlashtirish. Bolaning salomatligi va ta'lim o'rtasidagi muvozanotni ta'minlash;

- Moslashuvchanlik tamoyili – O'quv rejalarini bolaning davolanish jadvaliga moslashtirish. Dars yuklamasini bolaning jismoniy imkoniyatlariga qarab belgilash;

- Motivatsiya tamoyili – Bolalarning ta'limga bo'lgan qiziqishini qo'llab-quvvatlash. Ularning muvaffaqiyatlarini rag'batlantirish orqali o'z-o'ziga ishonchini oshirish;

- Hamkorlik tamoyili – Ota-onalar, pedagoglar va tibbiyot xodimlari o'rtasidagi o'zaro hamkorlikni yo'lga qo'yish. Ota-onalarni ta'lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirish.

Tibbiyot muassasalarida uzoq muddat davolanishga muhtoj bolalarni o'qitish, ularning intellektual, psixologik va ijtimoiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlashning muhim qismidir. Ushbu jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun o'qituvchilar, tibbiyot xodimlari va ota-onalar o'rtasida samarali hamkorlik zarur. Ta'lim jarayonining individuallashtirilishi va moslashuvchanligi bolalarning rivojlanishiga yordam beradi va ular uchun qulay sharoit yaratadi. Shu bilan birga, ta'lim va davolanishning uyg'unlashuvi bolaning sog'lig'i va bilim olishidagi muvaffaqiyatni ta'minlashning kalitidir.

2. Tibbiyot muassasalari statsionarlarida uzoq muddatli davolanayotgan bolalar uchun ta'lim muhiti komponentlari va ularni tashkil etish hususiyatlari.

Uzoq muddat davolanishni talab qiluvchi bolalar, odatda, maktab darslaridan uzoqlashadi va bu ularning bilim olish jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Tibbiyot muassasalarida ta'lim jarayonini tashkil qilish ushbu bolalarning intellektual, ijtimoiy va psixologik rivojlanishini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

1. Uzoq muddat davolanayotgan bolalar uchun ta'limning ahamiyati:

Ta'lim jarayonining asosiy maqsadi- davolanishni davom ettirayotgan bolalarning bilim olish imkoniyatlarini ta'minlash, ularning ijtimoiy moslashuvi va ruhiy holatini qo'llab-quvvatlash va qayta maktabga qaytish jarayonini yengillashtirishdir.

Ta'limdagi muammolar:

- Davolanish va ta'lim jarayonini muvofiqlashtirish;
- Bolalarning psixologik holatini inobatga olish;
- O'qituvchi va tibbiyot xodimlari o'rtasidagi hamkorlikni yo'lga qo'yish.

2. Ta'lim muhiti komponentlari: Tibbiyot muassasalarida ta'lim muhiti quyidagi asosiy komponentlardan iborat:

Jismoniy muhit:

- Ta'lim uchun maxsus jihozlangan xonalar yoki statsionar polatalar;
- Gigiyena va xavfsizlik qoidalariga mos sharoitlar;
- Ranglar va dekoratsiya yordamida qulay muhit yaratish.

Pedagogik muhit:

- Individual o'quv rejalarini ishlab chiqish;
- Moslashuvchan ta'lim uslublarini qo'llash (masalan, onlayn o'qitish, modul darslari);
- Interaktiv o'qitish vositalari (elektron darsliklar, multimedia texnologiyalari).

3. Psixologik muhit:

- Bolalarning ruhiy salomatligini hisobga olish;
- Psixologik maslahatlar va qo'llab-quvvatlash xizmatlari;
- O'qituvchi va tibbiyot xadimlari tomonidan individual yondashuv.

4. Ijtimoiy muhit:

- Muloqotni rivojlantirish uchun guruh faoliyatlarini tashkil qilish;
- Darslarda tengdoshlari bilan aloqa qilish imkoniyatini yaratish;
- Ijtimoiy va madaniy tadbirlarda ishtirokni ta'minlash.

Ta'lim jarayonini tashkil etish xususiyatlari:**1. Dars jarayonini moslashtirish:**

- O'quv dasturini qisqartirilgan yoki moslashtirilgan shaklda ishlab chiqish;
- Ta'limning davomiyligini qisqartirish, lekin mazmunini saqlab qolish.

2. Individual yondashuv:

- Har bir bolaning jismoniy va psixologik holatini hisobga olish;
- Davolash jadvaliga mos o'qitish usullarini qo'llash.

3. O'qituvchi va tibbiyot xodimlari hamkorligi:

- Davolash jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatmaydigan ta'lim usullarini aniqlash;

- Tibbiy tavsiyalar asosida darslarni tashkil etish.

4. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish:

- Onlayn darslarni tashkil qilish;
- Bolalar uchun maxsus dasturlar va platformalar yaratish.

5. O'qitish natijalarini baholash:

- Ta'lim jarayoni bolalarning davolanishga xalaqit bermasligini ta'minlash;

- Bolalarning bilim olishdagi yutuqlarini nazorat qilish uchun moslashuvchan baholash tizimlarini qo'llash;
- Bolaning davolanish davri tugagandan so'ng, maktab o'quv dasturiga qayta integratsiyasini osonlashtirish.

5. Amaliy tavsiyalar:

1. Tibbiyot muassasalari qoshida maxsus o'quv markazlarini tashkil etish.
2. O'qituvchilar va tibbiyot xodimlari uchun treninglar o'tkazish.
3. Bolalar uchun motivatsion va ruhiy yordam dasturlarini ishlab chiqish.
4. Jamiyatni bu masalaga jalb qilish va xabardorlikni oshirish.

Tibbiyot muassasalarida uzoq muddat davolanishga muhtoj bolalarni o'qitish ularning faqat bilim darajasini saqlab qolish bilan cheklanmay, balki psixologik va ijtimoiy rivojlanishiga ham katta yordam beradi. Ushbu jarayonni muvaffaqiyatli tashkil qilish uchun o'qituvchi, tibbiyot xodimlari va ota-onalar o'rtasidagi hamkorlik muhim ahamiyatga ega.

3.Shifoxonalardagi maktablarda ta'lim muhitini yaratishda ota-onaning ishtiroki va ular bilan hamkorlik tamoyillari. Tibbiyot muassasalarida uzoq muddat davolanayotgan bolalar bilan ishlashda pedagogik faoliyatni individuallashtirish yo'llari.

Tibbiyot muassasalarida uzoq muddat davolanayotgan bolalar ta'limi maxsus yondashuvni talab qiladi. Ushbu jarayonda ota-onalar va pedagoglar o'rtasidagi hamkorlik, shuningdek, har bir bolaga moslashgan individual ta'lim rejalarini ishlab chiqish muhimdir. Mazkur ma'ruzada ota-onalar ishtirokining ahamiyati, hamkorlik tamoyillari va pedagogik faoliyatni individuallashtirish yo'llari ko'rib chiqiladi.

1. Ota-onaning ta'lim muhitidagi o'rni va ahamiyati: Ota-onalar bolaning ta'lim jarayonidagi psixologik va emotsional qo'llab-quvvatlash manbai bo'lib xizmat qiladi. Ularning faol ishtiroki bolaning davolanish va ta'lim jarayonini bir-biriga moslashtirishga yordam beradi. Farzandining ta'lim jarayoniga qiziqishini qo'llab-quvvatlaydi.

2. Ota-onalar bilan ishlashning asosiy maqsadi:Ularni ta'lim jarayoniga jalb qilish orqali bolaning rivojlanishini tezlashtirish.Ta'lim

jarayonidagi muammolarni hal qilish uchun pedagoglar va ota-onalar o'rtasida samarali hamkorlik o'rnatish.

3. Ota-onalar ishtirokini rag'batlantirish usullari: O'qituvchilar tomonidan ota-onalar uchun seminar va treninglar tashkil qilish. Ta'lim jarayonidagi muvaffaqiyatlar haqida ota-onalarga muntazam ma'lumot berish. Onlayn platformalar orqali ota-onalar bilan doimiy aloqa o'rnatish.

Ota-onalar bilan samarali hamkorlikni o'rnatish quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

Ishonchli munosabatlar o'rnatish. Ota-onalarning fikrlarini tinglash va ularni hurmat qilish. Ularning farzandi uchun eng yaxshi qarorlarni qabul qilishga jalb qilish. Ota onalar bilan doimiy muloqotda bo'lish. Bolaning ta'limdagi holati va yutuqlari haqida ota-onalarni muntazam xabardor qilish. Individual ta'lim rejasini ishlab chiqishda ota-onalarning fikrlarini hisobga olish. Ota-onalarni pedagogik jarayonning faol ishtirokchisiga aylantirish kerak.

Tibbiyot muassasalarida pedagogik faoliyatni individuallashtirish.

1. Tibbiyot muassasalarida pedagogik faoliyatni individuallashtirishning maqsadi- har bir bolaning sog'lig'i, qobiliyati va psixologik holatidan kelib chiqib ta'limni tashkil qilib , o'quv jarayonini bolaning davolanish jadvali va holatiga moslashtirishdir.

2. Individuallashtirishning asosiy yo'llari:

- Moslashtirilgan o'quv rejasi: Bolaning salomatligi va intellektual imkoniyatlariga mos ravishda ta'lim dasturini ishlab chiqish. Zarurat bo'lganda qisqartirilgan yoki soddalashtirilgan dars yuklamasini qo'llash.

- Moslashuvchan o'qitish usullari: Masofaviy ta'lim (onlayn darslar, videoleksiya va interaktiv materiallardan foydalanish). Qisqa va aniq topshiriqlar bilan bolani charchatmaslik.

- Psixologik va pedagogik yondashuv: Bolaning psixologik holatini inobatga olgan holda shaxsiy yondashuv qo'llash. Stressni kamaytirish uchun o'yinli o'qitish usullarini qo'llash.

- Davolanish jarayoniga moslashish: Ta'lim jadvalini davolanish vaqtlariga moslashtirish. Tibbiyot xodimlari bilan hamkorlikda ta'lim jarayonini tashkil etish.

- Bolalarning o'quv motivatsiyasini oshirish- bolalarni qiziqtiruvchi mavzularni o'quv rejalariga kiritish va o'z yutuqlarini namoyish qilish uchun loyihaviy ishlarni tashkil qilinadi.

Ota-onalar bilan ishlashda amaliy tavsiyalar: Ota-onalar uchun bolalar ta'limida faol ishtirok etishning afzalliklarini tushuntiruvchi dasturlarni ishlab chiqish kerak. Farzandlari bilan o'quv jarayonida qanday hamkorlik qilish bo'yicha ko'rsatmalar beriladi.

Individuallashtirilgan ta'limni tashkil qilishda tibbiyot va pedagogik soha mutaxassislari o'rtasida hamkorlikni kuchaytirish lozim. Shifoxonalarda uzoq muddat davolanayotgan bolalar uchun ta'lim jarayonini muvaffaqiyatli tashkil qilishda ota-onalar bilan samarali hamkorlik va ta'limning individuallashtirilgan yondashuvi muhim ahamiyatga ega. Ota-onalarni ta'lim jarayoniga jalb qilish nafaqat bolaning o'qishiga, balki uning psixologik barqarorligiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, pedagogik faoliyatning individuallashtirilishi bolaning rivojlanish imkoniyatlarini oshiradi va davolanish jarayoniga mos ta'lim olishni ta'minlaydi.

Test savollari.

1. Inklyuziv ta'limni rivojlantirishning mintaqaviy modellari nechta?

- A) 6
- B) 5
- D) 4
- V) 3

2. Bola huquqlari xalqaro Konvensiyadan inklyuziv ta'lim nechanchi moddasida yoritilgan?

- A) 2 va 28-moddalarda
- B) 29-moddada
- D) 6-moddada
- V) 28-moddada

3. Y. A. Gerasimenkoning fikriga ko'ra, inklyuziv ta'lim bu-?

A) ta'lim olish o'quv dasturlarini mustaqil ravishda o'zlashtirishni o'z ichiga olib, uning yakunlari bo'yicha ta'lim oluvchilardan davlat ta'lim muassasalarida yakuniy va davlat attestatsiyalaridan o'tishni talab etadi.

B) ta'lim ta'lim oluvchilar tomonidan zarur bilim, malaka va ko'nikmalarni olishga qaratilgan bo'lib, ularning nazariy qismi ta'lim tashkiloti negizida, amaliy qismi esa ta'lim oluvchining ish joyida amalga oshiriladi.

D) turli toifadagi bolalarning (alohida ta'lim ehtiyojlari, turli etnik guruhlar, ma'lum bir ijtimoiy guruhga mansubligi), ularning xususiyatlari va o'rganish qobiliyatining qadr-qimmatini tan olish.

V) barcha javoblar to'g'ri

4. Birlashgan Millatlar Tashkilotining statistik ma'lumotlariga ko'ra, dunyo aholisining necha foizi jismoniy yo'ki aqliy rivojlanishida nuqsonlarga ega va shunga mos ravishda nogironlar sifatida ro'yxatga olingan.

- A) 30
- B) 20
- D) 10
- V) 15

5. 2017-yil 1-dekabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning qanday farmoni e'lon qilingan?

A) “No‘gironligi bo‘lgan shaxslarni davlat tomonidan moddiy qo‘llab-quvvatlash to‘g‘risida”gi farmoni

B) “Nogironligi bo‘lgan shaxslarni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmoni

D) “Nogironligi bo‘lgan shaxslarni davlat tomonidan uy-jo‘y berish to‘g‘risida”gi farmoni

V) “Nogironligi bo‘lgan shaxslarni inklyuziv ta’limga jalb qilish to‘g‘risida”gi farmoni

6. Xalqaro nogironlar kuni qaysi javobda ko‘rsatilgan?

A) 2021-yil 3-dekabr

B) 2022-yil 3-dekabr

D) 2019-yil 3-dekabr

V) 2023-yil 3-dekabr

7. “Aholining eng ijtimoiy himoyaga muhtoj toifasi – nogironlar bilan olib borayotgan ishlarimizni tanqidiy baholagan holda, biz ular hech qachon o‘zini yolgiz his qilmasliklari, davlat va xo‘jalik hayotida faol ishtirok etishlari uchun barcha kuch va imkoniyatlarni safarbar etishda davom etamiz”- kimning so‘zlari?

A) Y.A. Gerasimenko

B) N.N. Nazarova

D) Sh.M.Mirziyoyev

V) E.V.Kovalev

8. Inklyuziv ta’lim tizimini rivojlantirishning maqsadi-bu?

A) inklyuziv ta’lim tizimi uchun pedagog kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish;

B) o‘qituvchi, o‘quvchi, ota-ona, jamoat tashkilotlari mutaxassislari, keng jamoatchilik uchun inklyuziv ta’lim bo‘yicha o‘quv-uslubiy majmualar va ommabo‘p nashrlar yaratish;

D) ta’lim olish uchun teng imkoniyatni ta’minlash va barcha bolalarning individual xususiyatlaridan, oldingi ta’lim yutuqlaridan, tili, madaniyati, ota-onalarning ijtimoiy va iqtisodiy holatidan qat’iy nazar ta’limda muvaffaqiyatga erishishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishdir;

V) inklyuziv ta’lim tizimi joriy etilgan umumta’lim muassasalarida o‘qituvchilarning sifat tarkibini, xususan magistrlik darajasiga ega bo‘lgan pedagoglar sonini bosqichma-bosqich oshirish;

9. Nogironlarni jamiyatga jalb qilish uchun AQSH va Yevropa mamlakatlarida asosan qanday yo‘ndashuvlar mavjud?

- A) Meynstriming, integratsiya hamda inklyuziv ta’lim
- B) inklyuziv ta’lim
- D) kompetensiya
- V) integratsiya

10. Qaysi yondashuvga ko‘ra, nogironligi bo‘lgan o‘quvchilar nogironligi bo‘lmagan o‘quvchilar bilan turli xil tadbirlarda, bayramlarda uchrashishadi?

- A) inklyuziv ta’lim
- B) Meynstriming,
- D) kompetensiya
- V) integratsiya

11. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4860-son Qarori qachon qabul qilindi?

- a)* 2020-yil 13-oktabr
- b) 2021-yil 13-mart
- c) 2019-yil 13-oktabr
- d) 2020-yil 13-noyabr

12. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4860-son Qarori to‘g‘ri ko‘rsatilgan javobni ko‘rsating?

a)* “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”

b) “Xalq ta’limi sohasidagi ilmiy-tadqiqot faoliyatini qo‘llab quvvatlash hamda uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini joriy qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida”

c) “Ta’lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”

d) “Xalq ta’limi tizimida inklyuziv ta’lim Nizomini tasdiqlash to‘g‘risida”

13. Xalq ta’limi tizimida inklyuziv ta’limni rivojlantirish konsepsiyasi nechinchi yillarni o‘z ichiga oladi?

- a)* 2020- 2025- yillarni
- b) 2021- 2025- yillarni
- c) 2019-2024- yillarni
- d) 2020- 2026- yillarni

14. Xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasida nechta ustuvor yo'nalish ko'rsatib o'tilgan?

- a)* 7 ta
- b) 8 ta
- c) 5 ta
- d) 6 ta

15. Xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasining uchunchi ustuvor yo'nalishi keltirilgan javobni ko'rsating?

a)* inklyuziv ta'lim jarayonida o'quvchilarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash, bolaning jismonan sog'lo'm va baquvvat shakllanishiga erishish.

b) inklyuziv ta'lim tizimi uchun pedagog kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish.

c) inklyuziv ta'lim sohasiga zamonaviy axborot-ko'mmunikatsiya texnologiyalari va innovatsion loyihalarni joriy etish.

d) inklyuziv ta'lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash va ularni budjetdan moliyalashtirish samaradorligini oshirish.

16. Murakkab nuqson – bu...

a)* belgilangan tartibda tasdiqlangan jismoniy va (yoki) aqliy zaifliklar to'plami.

b) insonning aqliy rivojlanishida, shu jumladan nutqning buzilishi, hissiy-irodaviy soha, shu jumladan, autizm, miyaning shikastlanishi oqibatida, shuningdek, aqliy rivojlanishning zaiflashishi, shu jumladan aqliy rivojlanishning sustligi, aqliy rivojlanishning sustligi, qiyinchiliklarni keltirib chiqaradigan vaqtinchalik yoki doimiy yetishmovchilik o'qitish.

c) rivojlanishiga to'sqinlik qiladigan jismoniy va (yoki) aqliy qobiliyati cheklangan shaxs ta'lim dasturlari ta'lim olish uchun maxsus sharoit yaratmasdan.

d) belgilangan tartibda tasdiqlangan inson o'rganining (o'rganlarining) rivojlanishi va (yoki) ishlashida vaqtincha yoki doimiy yetishmovchilik yoki surunkali somatik yoki yuqumli kasalliklar.

17. Inkulyuziv so'zi qanday ma'noni bildiradi?

a) * fransuzcha inklyuziv – o'z ichiga oladi, xulosa qilaman, qo'shaman

- b) inglizcha inklyuziv- birgalikda, hamkorlikda, jamoaviy
- c) lotincha inklyuziv- yordamlashish, ko'mak bermoq.
- d) nuqsonli, nogironligi mavjud, imkoniyati cheklangan

18. Inkulyuziv ta'limga xos bo'lmagan fikrni aniqlang?

a) * har qanday vaziyatda ham imkoniyati cheklangan bolani sog'lom bolaga qo'shib o'qitish maqsadga muvofiq.

b) inklyuziv ta'lim imkoniyati cheklangan o'quvchilarga doimo o'z oilasi mahallasi va qarindosh-urug'lari davrasida bo'lishga imkon beradi.

c) inklyuziv ta'lim kamsitishlarni oldini olishga yordam beradi.

d) inklyuziv ta'lim barcha uchun ta'lim sifatini yaxshilaydi

19. Nogironlik- bu... ?

a)* rivojlanishiga to'sqinlik qiladigan jismoniy va (yoki) aqliy qobiliyati cheklangan.

b) maktabgacha, umumiy va kasb-hunar ta'limi, ular uchun shaxslar nogironlik sog'liqni saqlash, ta'lim olish uchun maxsus sharoitlar yaratilgan.

c) belgilangan tartibda tasdiqlangan inson o'rganining (o'rganlarining) rivojlanishi va (yoki) ishlashida vaqtincha yoki doimiy etishmovchilik yoki surunkali somatik yoki yuqumli kasalliklar.

d) belgilangan tartibda tasdiqlangan jismoniy va (yoki) aqliy zaifliklar to'plami.

20. Inkulyuziv ta'lim nechta tamoyilga asoslanadi?

a)* 7 ta

b) 8 ta

c) 6 ta

d) 9 ta

21. Nevrozga chalingan bolalarda kasallik belgilari necha holatda namoyon bo'ladi?

a) 2 ta

b) *3 ta

c) 4 ta

d) 5 ta

22. Tashqi va ichki muhit ta'siriga organizmning javob reaksiyasi nima deb ataladi?

a) stimul

b) reaksiya

- c) *refleks
- d) intuitsiya

23. Inklyuziv ta'limni rivojlantirishning mintaqaviy modellari bir-biridan asosiy nechta omil bo'yicha farq qiladi?

- a) *5 ta
- b) 6 ta
- c) 7 ta
- d) 8 ta

24. Integratsiyalashgan ta'limning nazariy asoslanishi birinchi marta kimning asarlarida uchraydi?

- a) A.N., Leontieva,
- b) S.L. Rubinshteyn,
- c) *L.S. Vigotskiy.
- d) Bethoven

25. "Ko'ngil ko'zi" loyihasi qachon tashkil etildi?

- a) *2019-yilda
- b) 2020-yilda
- c) 2021-yilda
- d) 2022-yilda

26. TUD ta'limning universal dizaynini differensial ta'lim kimlar uchun mo'ljallangan?

- a) "o'rtacha"
- b) "qaloq"
- c) *har bir o'quvchi uchun mo'ljallangan
- d) a'lochi

Glossary

Autizm – hissiy aloqani o‘rnatish qobiliyatining pasayishi, aloqa va ijtimoiy rivojlanish bilan haqiqatdan “ketish“ affektiv komplekslar va tajribalarning ichki dunyosiga fiksatsiya.

Aqliy zaiflik (Zpr) – vaqtinchalik kechikish sindromi, ko‘pincha psixikaning umuman rivojlanishi yoki uning individual funktsiyalari, sekinlashishi tananing potentsial imkoniyatlarini amalga oshirishda cheklangan g‘oyalar, fikrlashning yetukligi, kichik intellektual maqsadga muvofiqlik, o‘yin manfaatlarining ustunligi, intellektual faoliyatda tez to‘yinganlik, maktabga kirishda va umumiy zaxiraning yetishmasligi bilan ifodalanadi.

Alohida ta’limga muhtoj bolalar – bu maxsus psixologik-pedagogik yordamga muhtoj bo‘lgan, ularni tarbiyalash va o‘qitish uchun alohida sharoitlar yaratishga zaruriyat tug‘ilgan bolalar tushuniladi.

Axborot texnologiyalari – bu apparat va dasturiy ta’minot, kompyuter texnologiyalaridan foydalanishga asoslangan ta’lim ma’lumotlarini saqlash va qayta ishlashni, yetkazib berishni ta’minlash.

Bolalar huquqlarini himoya qilish – zo‘ravonlik, ekspluatatsiya va bolalarga nisbatan zo‘ravonlik, shu jumladan tijorat va jinsiy ekspluatatsiya, bolalar savdosi, bolalar mehnati, sog‘likka zarar yetkazadigan an’anaviy marosimlarning oldini olish va ularga javob berishni anglatadi.

Sog‘liqni saqlashni shakllantiruvchi ta’lim texnologiyalari – bularning barchasi psixologik va pedagogik texnologiyalar, dasturlar, usullar bolalarda sog‘liqni saqlash madaniyatini, shaxsiy madaniyatni tarbiyalashga qaratilgan uni saqlash va mustahkamlashga, shakllantirishga yordam beradigan fazilatlar sog‘likni saqlash tushunchalari qiymat sifatida, sog‘lom bo‘lish uchun motivatsiya turmush tarzi.

O‘rganishda muammosi bo‘lgan bolalar – bilimlarni o‘zlashtirish jarayoni va xulq-atvor muammolari mavjud o‘rganishi qiyin bo‘lgan bolalar. Bunda ta’lim ehtiyojlari bola bilan ta’lim muammolari, shuningdek, maxsus bolalar bilan belgilanadi.

De-institutsionalizatsiya – ogohlantirishga qaratilgan chora-tadbirlar tizimi ota-ona qaramog‘idan mahrum bo‘lgan bolalarning binolari (institutsionalizatsiyasi) internat muassasalari va bunday

muassasalarda bolalar sonini kamaytirish. De- institutsionalizatsiya rad etishning oldini o‘lish bo‘yicha harakatlarni o‘z ichiga oladi bola, kam ta‘minlangan zaiflarni qo‘llab-quvvatlash xizmatlarining mavjudligi rivojlanishi oilalar, bolalarni joylashtirishning muqobil shakllarini rivojlantirish, shart-sharoitlarni ta‘minlash oilaviy muassasalarga imkon qadar yaqin bo‘lgan internat muassasalarida va internat muassasalarini xizmatlarga aylantirish o‘zgartirish olaviy eskortlar, bolalarning kunduzgi yashash markazlari, resurs markazlari va boshqalar.

Diskriminatsiya (diskriminatsiya, lotincha diskriminatsiya-diskriminatsiya) –shaxslarning huquqlari, manfaatlarini, ijtimoiy huquqlarini qasddan buzish guruhlar, adolatsiz, salbiy tomondan farq qiladi ixtiyoriy motivlarga asoslangan umumiy qabul qilingan munosabat.

Defektologiya (lat. defectus-kamchilik) – o‘rganadigan ilmiy soha jismoniy va aqliy bolalar rivojlanishining qonuniyatlari va xususiyatlari kamchiliklari va ularni o‘qitish va tarbiyalash masalalari.

Differentsial ta‘lim – har bir o‘quvchi shaxsining rivojlanishini ta‘minlaydigan, uning imkoniyatlari, qiziqishlari, moyilligi va qobiliyatini hisobga olgan holda, o‘quv ishlarini tashkil etishning turli usullari, vositalari va shakllarini taklif qiladigan ta‘lim tizimi.

Gender sotsializatsiyasi – shaxsning madaniy tizimni o‘zlashtirish jarayoni, u yashaydigan jamiyatning jinsi o‘ziga xos ijtimoiy jinslar o‘rtasidagi farqlarni loyihalash.

Inklyuziya –1) har xil imkoniyatlarga ega bolalarni hamma narsaga to‘liq kiritish ta‘lim muassasasi hayotining ijobiy jihatlari mavjud oddiy bolalar uchun; 2) eng maqbul ta‘limni rivojlantirish jarayoni mavjud maktablar va ta‘lim muassasalarida har biri, shakllantirish barcha bolalarning yetarli maqsadlarini belgilash bilan o‘quv jarayonlari, jarayon har birini eng ko‘p qo‘llab-quvvatlash uchun turli to‘siqlarni bartaraf etish bola va uning salohiyatini maksimal darajada o‘shirish.

Inklyuziv (Frants. Inclusif – o‘z ichiga oladi) pronominal yoki nutq adresatining bir qismi ekanligini ko‘rsatadigan fe‘l shakllari harakat ishtirokchilari (katta rus entsiklopedik lug‘ati).

Integratsiya – turli xil imkoniyatlarga ega bolalarni jalb qilish jarayoni mavjud ta‘lim tuzilmalari.

Inklyuziv ta'lim – umumta'lim maktablarida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni o'qitish jarayoni.

Ijtimoiy moslashuv – individual va guruh xatti-harakatlarini olib kelish ushbu jamiyatda, sinfda, ijtimoiy muhitda hukmronlik qiladigan muvofiqlik guruhga normalar va qadriyatlar tizimi.

Jins – jamiyat tomonidan qabul qilingan ijtimoiy va madaniy me'yorlar to'plamini odamlarni biologik jinsiga qarab bajarishni buyuradi.

Maxsus ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar – bu atama nogiron bolalar huquqlari haqidagi yangi tushunchalarni tilda aks ettirish zarurati, psixofizik rivojlanish, ularga yondashiladigan yangi munosabat.

Maxsus ehtiyojli bolalar (maxsus o'quv ehtiyojlari bo'lgan bolalar) – doimiy funktsiya buzilishi bilan so'g'lig'i buzilgan bolalar kasalliklar, shikastlanish oqibatlari yoki nuqsonlar, hayotning cheklanishiga olib keladi va sabab bo'ladi ularni ijtimoiy himoya qilish zarurati.

Maxsus imkoniyatlarga ega bolalar – sezilarli darajada namoyon bo'ladigan bolalar ularning ko'pchiligiga nisbatan vazifalarni bajarishdagi farq tengdoshlar.

Media savodxonligi (media literacy) – media savodxonligini tayyorlash jarayoni idrok etish, yaratish qobiliyati rivojlangan odam, tahlil qilish, media matnlarini baholash, ijtimoiy-madaniy va zamonaviy dunyoda ommaviy axborot vositalarining siyosiy konteksti, media tomonidan ishlatiladigan kod va vakillik tizimlari, bunday hayot jamiyat va dunyodagi inson fuqarolik javobgarligi bilan bog'liq. Media madaniyati-moddiy va intellektual majmui ommaviy axborot vositalari sohasidagi qadriyatlar, shuningdek ularning tarixiy jihatdan aniqlangan tizimi jamiyatda ko'payish va faoliyat.

Nogiron bolalar – jismoniy va (yoki) hayotiy faoliyatni cheklaydigan ruhiy nuqsonlar, tug'ma, irsiy, orttirilgan belgilangan tartibda tasdiqlangan kasalliklar yoki jarohatlarning oqibatlari.

Noto'g'ri moslashish – bu nomuvofiqlik natijasida yuzaga keladigan ruhiy holat bolaning sotsiopsixologik yoki psixofiziologik holati yangi ijtimoiy vaziyat talablari.

Psixofizik rivojlanishning o'ziga xos xususiyatiga ega bolalar – natijada bolalar aqliy va jismoniy nuqsonlarni o'rganishda

qiyinchiliklar mavjud: kar bolalar va eshitish qobiliyati past, ko‘r va ko‘rish qobiliyati past; aqli zaif bolalar rivojlanish; aqli zaif bolalar; otistik bolalar; og‘ir bolalar nutqning buzilishi, mushak-skelet tizimining buzilishi, murakkab (ko‘mbinatsiyalangan) buzilishlar va boshqalar.

Pedagogik texnologiya (V. A. Slastenin) – bu tartibli to‘plam instrumental ravishda ta‘minlaydigan harakatlar, operatsiyalar va protseduralar o‘zgaruvchan sharoitlarda prognoz qilingan natijaga erishish o‘quv jarayoni.

To‘siqsiz muhit – bu ehtiyojlarni hisobga olgan holda jihozlangan umumiy muhit, nogironlik tufayli yuzaga keladigan va maxsus odamlarga imkon beradigan mustaqil turmush tarzini olib borish ehtiyojlari.

Ta‘lim va ta‘limdagi farqlash – 1) ta‘limni tashkil etish tarkibni, shakllarni tanlash yordamida maktab o‘quvchilarining faoliyati, ta‘lim usullari, sur‘atlari, hajmlari uchun maqbul sharoitlar yaratiladi har bir bola tomonidan bilimlarni o‘zlashtirish; 2) ta‘lim tizimining yo‘nalishi turli xil ta‘lim ehtiyojlarini qondirish.

Tolerantlik (lotincha tolerantiya-bag‘rikenglik) – 1) boshqa turdagi bag‘rikenglik qarashlar, odatlar; 2) tananing toqat qilish qobiliyati atrof-muhit omilining salbiy ta‘siri; 3) sifat, boshqa odamga teng huquqli munosabatda bo‘lish shaxsiyat va rad etish tuyg‘usini ongli ravishda bostirishda ifodalangan, boshqasida boshqacha ko‘rsatadigan barcha narsalar (tashqi ko‘rinish, nutq uslubi) bilan bog‘liq, did, turmush tarzi, e‘tiqod va boshqalar).

O‘z-o‘zini anglash – insonning o‘zini sub’ekt sifatida anglashi va qadrlashi shaxs sifatida amaliy va kognitiv faoliyat (ya‘ni o‘z axloqiy ko‘rinish va qiziqishlar, qadriyatlar, ideallar va xulq-atvor motivlari).

Xulq-atvori buzilgan bolalar – aqlan zaif bolalarning ushbu toifasi noqulay yashash sharoitlari va yetarli bo‘lmagan sharoitlarda ta‘lim va tarbiya “ijtimoiy dislokatsiyalar” paydo bo‘lishi mumkin, ya‘ni xulq-atvorning buzilishi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (yangi tahrirdagi nashri). Toshkent.: "O'zbekiston" – 2023.
2. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. 23.09.2020-yildagi O'RQ-367.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-oktyabrdagi "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4860-sonli qarori.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 22.04.2019-yildagi "Bola huquqlari kafolatlarini yanada kuchaytirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4296-sonli qarori.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni.
6. Bola huquqlari to'g'risidagi Konvensiya, 20.11.1989-y.
7. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik-har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. T.: "O'zbekiston" – 2017 yil.14-yanvar.104 bet.
8. Mirziyoyev Sh.M. "Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. T.: "O'zbekiston" – 2016
9. Mirziyoyev Sh.M. "Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. T.: "O'zbekiston" – 2017.486 bet.
10. Mirziyoyev Sh.M. "Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash- yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. T.: "O'zbekiston" 7-dekabr 2016-yil, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimidagi ma'ruzasi.
11. Abduqodirov A.A., Ishmuxamedov R., Pardaev A. "Ta'limda innovatsion texnologiyalar (ta'lim muassasalari pedagog-o'qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). –T.: Iste'dod, 2008.-180 bet.
12. Агавона Е.Л., Алексеева М.Н., Алехина С.В. Готовность педагогов как главный фактор успешности инклюзивного процесса в образовании // Психологическая наука и образование

№1: Инклюзивный подход и сопровождение семьи в современном образовании. М., 2011. - С.302

13. Алехина С.В. Инклюзивное образование в Российской Федерации // Доклад Алехиной С.В., представленный 7.12.2010 года в рамках Международного симпозиума «Инвестиции в образование - вклад в будущее». - С.102

14. Бабкина, Н. В. Психологическое сопровождение детей с ЗПР в общеобразовательной школе [Текст] / Н. В. Бабкина // Дефектология. — 2011.— № 4. — С.12–17.

15. Богданова, Т. Г. Инклюзивное обучение лиц с сенсорными нарушениями : учебник для вузов / Т. Г. Богданова, Н. М. Назарова. - Москва : Издательство Юрайт, 2023.- 224 с. - (Высшее образование). - ISBN 978-5-534-14619-6.Текст: электронный // Образовательная платформа Юрайт [сайт]. URL: <https://urait.ru/bcode/520208> (дата обращения: 25.01.2024).

16. Борисова Н. В. Инклюзивное образование: право, принципы, практика [Текст] / Н. В. Борисова, С. А. Прушинский. — М.: Инфра—М, 2011. — 205 с.

17. Буковцова, Н. И. Инклюзивное образование детей с ограниченными возможностями здоровья: проблемы и перспективы [Текст] / Н. И. Буковцова. — М.: МГППУ, 2011. — 286 с.

18. Ергалиев А. С., Жантуреева А. А., Доскалиева Р. Б., Беккалиева Г. М. Применение инновационных педагогических технологий в практике психолого-педагогического сопровождения детей с особыми образовательными потребностями // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2017. – Т. 35. – С. 51–58. – URL: <http://e-koncept.ru/2017/771182.htm>.

19. Fayziyeva U.Yu., Abdurazakova D. Do`stona munosabat muxitidagi maktab. O`XTV Avloniy nomidagi XTRXMOMI, BMT Yunisyef.XBJ. T., 2005.

20. FayziyevaU., Nazarova D., Kolbayeva X.J.Eshitishida muammolari bo'lgan bolalar inklyuziv ta'limi. O`XTV Avloniy nomidagi XTRXMOMI, BMT Yunisyef. XBJ. T., 2005.

21. “Halqaro forum materiallari”-Toshkent - Respublika bolalarni ijtimoiy adaptasiyalash - 2005 yil.

22. Inklyuziv umumta'lim maktablari kamsituvchi munosabatlariga qarshi kurashish va jamoalarda qo'llab-quvvatlovchi muhitni yaratish, inklyuziv jamiyat qurish va barchaga ta'lim berishning eng samarali vositasi sifatida Salamanka bayonoti. (Ispaniya), 1994-yil 7-10-iyun.

23. "Inklyuziv ta'limning dolzarb masalalari: muammo va ularning echimlari" mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plami. "Lesson-Press" nashriyoti, Toshkent-2021.

24. Инклюзивное образование. Выпуск №1 / Фадина А.К., Семаго Н.Я., Алехина С.В. - М.: Центр «Школьная книга», 2010. - С.132

25. Музафарова, Е. А. Технологии инклюзивного образования как средства для создания безбарьерного обучения детей с ОВЗ/ Е. А. Музафарова.-Текст : непосредственный // Образование и воспитание. — 2016. — № 5 (10).-С. 89-91.-URL: <https://moluch.ru/th/4/archive/48/1705/> (дата обращения: 25.01.2024).

26. Организация образовательной среды для детей с особенностями психофизического развития в условиях интегрированного обучения [Текст]: учеб.-метод. пособие / С. Е. Гайдукевич [и др.]; под общ. ред. С. Е. Гайдукевич, В. В. Чечета. — Минск: БГПУ, 2006. — 98 с.

27. Пенин Г.Н. Инклюзивное образование как новая парадигма государственной политики // Вестник Герценовского университета. - 2010 г. -№ 9(83). - С.47.

28. Сергеева К.А. Адаптация детей с ограниченными возможностями здоровья в условиях инклюзивного образования // Материалы российского форума «Педиатрия Санкт-Петербурга: опыт, инновации, достижения» 20-21 сентября 2010 г. - СПб, 2010. - С. 200

29. Sodiqova G.A., Nurkyeldiyeva D.A. Rivojlanishi orqada qolgan bolalar diagnostikasi (ma'ruzalar matni) T., 2001

30. Surdopedagogika pod red. Nikitinoy M.I. M., Prosvesheniye, 2002

31. "Ta'lim hamma uchun milliy dasturini joriy qilish masalalari" mavzusidagi ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. Toshkent-2005 yil.

32. Ture Yonson "Inklyuziv ta'lim"-“Opereyshen Mersiy” Toshkent-2003 yil. O‘qituvchilar uchun qo‘llanma.

33. Хитрюк, В. В. Основы инклюзивного образования [Текст] / В. В. Хитрюк. — Барановичи: РИО БарГУ, 2014. —136 с.

34. Захаренко Е. Н. и др. Новый словарь иностранных слов: свыше 25 000 слов и словосочетаний. М.: Азбуковник, 2008. 1040 с.

35. Shomaxmudova R. Inklyuziv ta'limning nazariy va amaliy asoslari. O‘quv-metodik qo‘llanma. Toshkent. 2007. ХТ “Razzoqov O.J.” bosmaxonasi – B.11.

36. Shomaxmudova R. Maxsus va inklyuziv ta'lim. Uslubiy qo‘llanma. Toshkent. 2011.

37. Shomaxmudova R. Bolalar talaffuzidagi nuqsonlarni bartaraf etish. T., 2001

38. Шипицина Л.М. Интеграция и инклюзия: проблемы и перспективы // Материалы российского форума «Педиатрия Санкт-Петербурга: опыт, инновации, достижения» 20-21 сентября 2010 г. - СПб, 2010. - С. 200

39. Sabirova Ch.A.Urganch innovatsion universiteti “Pedagogika va boshlang‘ich ta'lim metodikasi” kafedrası mudiri. G‘aniyeva Adiba Tursinboy qizi UrIU “Pedagogika va boshlang‘ich ta'lim metodikasi” kafedrası o‘qituvchisi “Bo‘lajak o‘qituvchilarda inklyuziv ta'lim jarayonida kognitiv texnologiyalar orqali kreativ fikrlashni rivojlantirish” “O‘zbekistonda inklyuziv o‘sish va barqaror rivojlanish istiqbollari: ijtimoiy – iqtisodiy sohada strategiyani ishlab chiqish” Xalqaro anjuman.Urganch-2024.

40. A.T.G‘aniyeva “O‘qituvchilarda kreativ fikrlashni rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari” “Mug‘alim ham uzluksiz bilimlantiruv” respublika oak jurnali. 2024.

Elektron ta'lim resurslari:

O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta'lim vazirligi: www.edu.uz.

O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi: www.uz.edu.uz.

O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi huzuridagi Multimedia umumta'lim dasturlarini rivojlantirish markazi: www.multimedia.uz.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi
huzuridagi bosh ilmiy-metodik markaz: www.blim.uz

Ijtimoiy axborot ta’lim portali: www.ziynet.uz.

<http://www.school.edu.ru> - Umumta’lim portali (rus tilida),

<http://www.alledu.ru> - “Internetdan ta’lim” portali (rus tilida),

<http://www.rostest.runnet.ru> - Test olish markazi serveri (rus tilida),

<http://www.allbest.ru> - Internet resurslari elektron kutubxonasi (rustilida),

<http://www.mathtype.narod.ru/> - Online-darsliklar (rus tilida),

<http://www.gov.uz> O‘zbekiston Respublikasi Hukumati portali.

MUNDARIJA

Kirish.....	3
I-MODUL. INKLYUZIV TA'LIMNING METODOLOGIK VA NAZARIY ASOSLARI.....	6
Mavzu: Inklyuziv ta'lim mazmuni va mohiyati.....	6
Mavzu: Inklyuziv ta'limning uslubiy asoslari.....	30
Mavzu: Inklyuziv ta'limning psixologik-pedagogik va tashkiliy shartlari.....	45
Mavzu: O'quvchilar va sinfdagi xilma-xillik.....	57
II-MODUL. INKLYUZIV TA'LIM TEXNOLOGIYALARI.	79
Mavzu: Ta'limning universal dizayni va individual ta'lim dasturi....	79
Mavzu: Individual ta'lim marshruti: tuzish tamoyillari, mutaxassislar jamoasi.	100
Mavzu: Ta'lim tashkilotlarida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni ta'lim olishini qo'llab-quvvatlash texnologiyalari.....	112
III-MODUL. ALOHIDA TA'LIM EHTIYOJLARI BO'LGAN O'QUVCHILAR INKLYUZIV TA'LIMNING XUSUSIYATLARI.....	145
Mavzu. Turli darajadagi intellektual yetishmovchiligi bo'lgan bolalar, autistik spekt buzulishlariga ega bolalar, sensor kamchiliklarga ega bolalar uchun inklyuziv ta'lim strategiyalari va ularni amalga oshirish shart-sharoitlari.	145
Mavzu: Ta'lim tashkilotida inklyuziv muhitni loyihalash.....	165
IV-MODUL. “GOSPITAL PEDAGOGIKA” FANINING NAZARIY ASOSLARI.....	186
Mavzu. “Gospital pedagogika” fanining tarixi, mazmuni va mohiyati.	186
Mavzu: Shifoxonada uzoq muddat davolanayotgan bolalar tavsifi.	201
Mavzu: Shifoxonada uzoq muddat davolanayotgan bolalar tavsifi.	208
Mavzu: Shifoxonada uzoq muddat davolanayotgan bolalar ta'limini tashkil etish texnologiyalari	212
Mavzu: “Gospital pedagogika” fanining uslubiy asoslari.....	230
Mavzu: Tibbiyot muassasalari statsionarlarida uzoq muddat davolanayotgan bolalar uchun ta'lim muhitini yaratish.....	238

Test savollari.....	245
Glossary.....	251
Adabiyotlar ro‘yxati	255

Ch.A.Sabirova, A.T.Gʻaniyeva, R.A.Abdullayeva

INKLYUZIV TA'LIM. GOSPITAL PEDAGOGIKASI

Darslik

Darslik muallifning tahririda taqdim etilgan.

Darslikda keltirilgan faktlar, atoqli otlar va boshqa ma'lumotlarning aniqligiga, hamda imloviy xatolar uchun javobgarlik muallifning zimmasidadir.

9112

“Bookmany print” nashriyoti

Nashriyot tasdiqnoma raqami № 022246. 28.02.2022-y.

Bosishga ruxsat etildi: 08.10.2025.

“Times New Roman” garniturası. Qogʻoz bichimi: 60x84 ¹/₁₆

Nashriyot bosma tabogʻi 14,9. Shartli bosma taboq 15,3.

Adadi 50 nusxa. Ofset bosma usulida bosildi.

Toshkent shahri, Uchtepa tumani, 22-mavze, 17-b uy.

“BOOKMANY PRINT” MCHJ bosmaxonasida chop etildi.

Toshkent shahri, Uchtepa tumani, 22-mavze, 17-b uy.

E-mail: bookmany_print@mail.ru

t.me/ Bookmanyprint +998 99 180 97 10